עיר תהלה

בו יכתב זכרון בספר, כל הקורות לעדת ישראל שבעיר **בריסק**,
מיום הוסדה ועד עתה. זכרון הרבנים והאלופים אנשי
השם שהיו בעיר. פקודות הממשלה הנוגעות לקהלות ליטא
בכלל. ולבריסק בפרט. וכל חשבון ומעשה שנעשה בעירנו
בימי הדור האחרון. ונחלק לשני חלקים:

א) היא חלק הימים הראשונים שעברו, ונקרא בשם **קדם לעיר**
או **ימות עולם**.

ב) מאסף ידיעות ממצב עירנו, וקורות עדתנו בימי דורנו זה,
המעשים התקנות והחשבונות, זכרון לדור אחרון, וקראנוהו בשם
העיר בתוך או **ימי שנותנו**.

וגלוה אליו קונטרס החובות עיר כולל מכתבים והערות מאת גדולי זמננו אשר
היה לנו לעזור להוציא לאור פעולתנו.

ווארשא

בדפוס ר׳ **מאיר יהיאל** האלטער נ״י.

שנת **עיר תהלה** לפ״ק

נדפס מחדש בישראל

שנת תשכ״ח

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

שפה לנאמנים

בפיק ברכים, וברפיון ידים. קרבתי היום אל המזבח, לא להתפאר ולהשתבח. וגם לא להנאתי וטובתי. כי אם למלאות חובתי, להקריב ראשית תבואתי, מנחה לבני עדתי. אשר כתור האדם המעלה, ראוני לכבוד ולתהלה. והפקידו על ידי משמרת סוכן, בביהכ"נ הנשא ונכון. שבעירנו הגדולה והעתיקה, כמצוה עלינו וחוקה — וזה כמה שנים שמרתי אמונים, לעשות בבהכ"נ תקונים, תקונים מתקונים שונים, בגבול שגבלו ראשונים. וברוב עמל ויגיע, כאשר ידי הגיע. מלאתי כל מחסורו, לבלול יפיו והדרו. עד כי גדול כבוד הבית, והוד לו כזית. וביפיו החזינה עינינו, לשמחת לב עדתנו. אבן אחת עוד נעדרה, והיא סגולה יקרה, לא יסולה בכסף ערכה, ומאתנו נסתרה דרכה. הוא ספר דברי הימים, וזכרון ימות עולמים. לכתוב בו כל הקורות, ומעשי כל הדורות, כחוק לישראל בעריהם, אשר נחלו מאבותיהם. כי הפנקס עתיק ימים, שכבר היה לעולמים. והיה כמום עמנו, בביהכ"נ הישן שלנו מקומו עוד לא יכירנו, כי אבד ואיננו, בעת אשר חרבה עירנו וזבול בית תפארתנו. אשר היה בעיר שמה, נהפך להל שממה. אהה! אבד חזון מספר, הנותן אמרי שפר. ואין אתנו יודע כבודנו לפנים, ומה הגיע לנו בקרב שנים. ועתה נפשנו יבשה, אין קול ענות חלושה. ומי יקום מתוך העדה, להשיב את האבדה. לתקן פנקס וספר זכרונות, לכתוב בו המעשים והחשבונות. לבא בנקרות הצורים, לחפש מטמוני סתרים. יהנו כאוב מארץ קולם, להזכיר מעשי עולם. ואת הבאות ישמיעונו, מה שנעשה ויעשה בקרבנו —

אמרתי זה חובתי ואעשנה, ועל תודה אקריבנה, לכתוב ספר אמנה, להיות לעדתי למנה. לגלות מני חשך עמוקות, ידיעות ישנות ועתיקות. כחפץ בני עדתי, הנאמנים בבריתי. אשר נפשם שוקקה, לראות על ספר חוקה. כל כבוד עירנו, מלפנים ובימי דורנו.

אמנם אחי ורעי! מה יקרו לי רעי. כי אין בכחי לצאת המערכה, ולהשלים כל המלאכה. בשגם כי יבשו המקורים, אשר מימם שתינו מדור דורים. כאשר יאירו דברינו, בין שורות חבורנו. ואם כי רבות עבדתי, ושנתי נדדתי. וגדולי זמננו עזרוני, ובימינם תמכוני, לא הגעתי אל המטרה, ומלאכתי ריקה וחסרה. ידעתי כי נבוני דעת, יתנו בה מגרעת. ישימו בי תהלה, והבאתי עלי קללה. גם ישיחו בי יושבי שער, כי חדשתי מעט מזער. רק כבוצר על סלסלות, לקטתי עוללות. לא הבאתי פרי חדשה, להגדיל לנבונים מורשה. שאוני אחי! ואנכי אדבר, לא כתיר סופר ומחבר. יצאתי ליישות מלאכתי, על במות היסטאריא לא דרכתי. ומעשי אם טוב ואם רע, מערכו לא יגרע. כי רק למענכם אני עושה, ואהבתכם על פשעי תכסה. להראותכם כל ונוכחת, ולהשביעכם דשן ונחת. אולי תמצאו בפעלי חפץ, כי ענן אור עתיקותינו יפץ. קחו נא את ברכתי, וערבה לכם מנחתי. ואם יהיה אלהים עמדי, והצליח חפצי בידי. ופרי יגיעי ברב כח, יעלה לפניכם לריח ניחוח. תזכרו את אחיכם, אשר פיו דובר אליכם. החלש ואין אונים, יושב אל עקרבים וסלונים, הוגה אך נכאים — **אחד מן הנבאים.**

בריסק יום א׳ לחדש טבת

שנת ס״פ״רי׳ הז״כ״ר״ון׳ ה״ז״ה״ לפ״ק

קדם לעיר

או

ימות עולם

נחלק לה׳ חלקים :

א) מבא העיר והבית .
ב) זכרון לראשונים .
ג) פקודות המלכות .
ד) תקנות המדינה .
ה) רשימת ספרים .

ונלוה אליו

קונטרס רחובות עיר כולל הערות והארות מאת גדולי זמננו ,
אשר כתבו ידם אלינו יהח בעזרנו להוציא לאור חפצנו ,

ראש דבר

הדרת זקנים שיבה ותפארת ערים עתיקותם :

יאמרו החכמים והסופרים — הנה כי כן רבים עתה, סופרי עמנו חוקרי קדמוניות, המתחקים על שרשי הערים הגדולות וקהלות ישראל העתיקות, לדרוש ולחקור מוצאיהן ומבואיהן — לדעת כל הקורות שעברו עליהן להוציא במספר צבא הרבנים והגדולים שישבו בהן לפנים, מאין צור מחצבתם, ואיפה מצבת קבורתם. גם להביא במשפט כל מעשה וכל נעלם, ולא חשכו מעמל נפשם, לכתוב תולדות הערים ומעשי הקהלות על ספר חוקה, בעט ברזל ועופרת — להקים להם יד ושם עולם, כיד אהבת עמם, וחבת ערי מושבותם הטובה עליהם. ויש אשר בשבטי ישראל יודיעי נאמנה דבריהם ומחשבותיהם בב"ע לבני ישראל — איש איש ממקומו יגיח להשמיע תהלת עדתו, ואת כל המוצאות אותה יודיע בקהל רב, להפיצם בישראל — וכל איש לבב יודע כי ידיעת קורות ישראל ותולדות הקהלות הוא ענין יקר ונכבד, אשר בו יתפאר כל חובב עמו ועדתו, וכי סופרינו הגדילו לעשות לתפארת עמנו בכלל, ולתפארת הקהלות בפרט, ותחשב להם לצדקה, ולזכר עולם.

בין הערים הגדולות המתנוססות על ארמתן במדינת רוסיא התנוסס גם עירנו בריסק לשם ולתהלה, העיר הזאת עומדת על הלה זה כמה מאות שנים, והיא עיר רבתי עם מלאה תשואות חן חן לה כי בה ישבו כסאות למשפט. רבנים וגאוני ארץ, אשר האירו תבל בתורתם ואם כי פליאה דעת מאתנו נשגבה לדעת ולמצא עת הבנות העיר ויום הוסדה, כאשר עד כה לא מצאו אנשי חיל ידיהם להגיע עד הכלית ידיעת עת ביאת אחב"י לארץ ליטא ופולין, מהארצות אשר נדחו שמה — בב"ז ידענו ע"פ השערה, כי עירנו היתה מהערים הראשונות אשר באו

ב"י אליהן, בימי הרדיפות והמצוקות, אשר מצאו את ישראל בארץ אשכנז, ואשר הרדיפים מנוהה, משנת ד"א התתקפ"ב עד ה' אלפים ק"ס, המה בנו בה בתים גדולים וטובים, והרחיבו מוטות כנפי המסחר בכל גבולותיה סביב — ואחרי אשר באלעסלאוו החסיד קבל את היהודים בספ"י ופתח להם שערי ליטא וקאזימיר הגדול נתן להם חוקים טובים — מצאו להם און, להקים עדית בישראל, ולהתישב על אחוזתם, לארכה ולרחבה. ויתערו בה כאזרח רענן, ימני אז נספחה גם עירנו אשר כפי השערתני — מראש מקדם נחשבה בין קהלות פולין א) לליטא — בשם בריסק, וזה שמה לעולם — .

ואולם כמקרה עמנו ותולדותיו, אשר פעמים רבות התהפך תחת מסבות ותמורות שונות העמק שאלה או הגבה למעלה קרה לעירנו גם היא, כי הליפית יצבא עברו עליה מיום היותה על האדמה עד היום הזה, לא אחת ישתים, נהפכה לגלים נצים, על ידי יקודי אש אשר ערו בתיה וחומותיה עד היסוד בה, פעמים רבות התחוללו בה סערות מלחמה ורגלי זרים דרכו בה וישימו בה שמות, עד כמה פעמים התגוללה תחת שואת דבר ומגפה. אשר הלי ביושביה הרג ואבדון — ובימי גירוש היהודים מליטא ע"י אלכסנדר היאגעלאני — גם עליה עבר כוס ושתתה קובעת חמתו. אין קץ לרוב התלאות אשר מצאו את עירנו מעת היותה. למראה עינינו ראינו בעיר הישנה. מחוץ לעיר. בעת אשר חפרו תעלות מים סביב המבצר שדה קברות עתיק מאוד. ועצמות יבשות לרוב. מושלכים כדומן על פני השדה. ואבותינו ספרו לנו כי העצמות הם עצמות מתי עולם שכבר מתו במגפה רעה לפני מאות שנים. ומרוב ימים נפזרו לפי שאול ואין מקבץ — ונקרא בשם. „חצר מות העפוש" ולאחרונה היתה העיר כולה מעי

ספלה

א) יסוד השערתנו כזו הוא מבטא השפה המדוברת בין היהודים בפני עירנו הקרובה ודומה למבטא לשון היהודים בפולין קטן ואשר מצאנו זכר עירנו בריסק, בין ערי פולין, בהפריווילעגיא של קאזימיר היאגעלאני אשר נזכרת בשם בריסק לבד, —

מפלה. מטעם ממשלת רוסיא האדירה. אשר בחרה בעיר הזאת לבנות בה מבצר משגב, ולרגל המלאכה הזאת נעתקו הבתים ויושביהם, ממקומם אל מקום אחר. הרחק כברת ארץ ממקום המהפכה ותבנה ותכונן שם עיר חדשה גדולה לאלהים. היא העיר אשר אנחנו יושבים בה — ושטחה גדול משטח העיר הישנה חמש ידות,

בימי המהומה והמבוכה האחרונה — גלה כבוד עתיקות עירנו וירד הדרה והפארתה. אבד חזון הרבנים הגדולים אשר היו בעיר לגאון ולהפארת לפלטת ישראל -- כי נשכח זכרם, ואין אתנו יודע עד מה מתולדות עירנו וקורותיה בימים הראשונים יען כי אבני המצבות אשר נצבו כגלים על תלמי שדי הקברות עתיקי ימים — נפשות קדושים אשר בארץ המה עלו בתהו ויאבדו. רבים נפוצו כאבני גיר בעת הריסת העיר. ורבים מצאו קבר בערמות עפר. בקרב הסוללות אשר שפכו סביב המבצר, או בעמק התעלות והנם שם — והפנקסים הישנים אשר היו ערוכים ושמורים מקדם קדמהה, בביהכ"נ הגדול בבתי התפלה, ואצל יחידים מצוינים, בלו מרוב ימים — ונמחו מן הארץ בעת אשר הגלתה העיר הגלת שלומים, ויושביה טולטלו מעיר אל עיר. ומהם היו לשרפה מאכולת אש — בהשריפות הגדולות אשר אכלו את עירנו בכל פה, ולא נותר להם שריד — עד כי בושה עירנו וחפרה עדתינו מול ערים הצעירות ממנה, המתימרות בכבוד פנקסיהן וספרי תולדותיהן —.

אי לזאת שמנו אל לב לגול חרפה מעל עדתנו — ולעשות תקון עולם. להכין פנקס חדש — הוא ספר זכרון ליראי ד' ולחושבי שמו, לכתוב בספר זכרון הדברים הכוללים הנודעים לנו, מתולדות העיר וקורותה, הנגלות לנו ולבנינו עד עולם, ומכחנו שחדנו לחפש ולמצא דברי חפץ, ממקור כתבים עתיקים. מספרים וסופרים וספורים, לקבצם כעמיר גורנה, אל תוך הפנקס — וגם לכתוב חזון ובאר על הלוחות שמות הרבנים אשר מעולם אנשי השם ומה הגיע אליהם, וגם לכתוב יושר דברי אמת. הקורות אשר נקרו ויאתיו בימי דורנו זה, למן העת אשר יד זכרוננו מגעת זה המשים שנה למען ידע דור אחרון את כל כבוד עירנו ועדתנו העתיקה ולא ישכח מפיהם ומפי זרעם.

ואם כי ידענו עם לבבנו, כי מעט הידיעות והקורות אשר

אספנו בחפננו. כמוהם כאין נחשבו — לפי רוב הקורות והמעשים אשר כמים עברו על ראשנו — והמלאכה מרובה להפש אחריהם במקומות מוצאיהם ולחברם אחד אל אחד בלולאות התולדה, לפי סדר השנים והדורות בעגם כי חסרו לנו מקורים הראשיים, הדרושים להביא אל המלאכה לעשות אותה והם אבני מצבות ופנקסים — אשר מהם מקור נפתח לחוקרי קדמוניות הקהלות; ועיני הסופרים אליהם צפויות לדעת כל איש מעשהו, בכ"ז לא אמרנו נואש. ויגענו בכל מאמצי כח, להוציא מזימהנו לפעולת אדם, והסתפקנו כעת להביא בשער הזה מעט הידיעות אשר הי׳ לפנינו, ואשר לקטנו לאחד אחד כפי כחנו ויכלתנו. ואם יגזור ד׳ בחיים היתנו, עוד ידנו נטויה לאסוף ולכנוס ידיעות מימי קדם, מבלי משים על סדר הזמנים והשנים ככל אשר תמצא ידנו בכחנו לעשות. כי זה כל ישע וכל חפץ מלאכתנו להקים עתיקות עירנו הנופלת. ולהודיע לעדתנו, את כל כבודה וכל מחמודיה, אשר היו לה מימי קדם. ואולי הבאים אחרינו יוסיפו כחם, להבין בספרים, ובכתבים עתיקים. וימצאו עוד נוסף עליהם מקורות עדתנו, וגאוני עולם מלפנים, כי אז יגדל חסרם עם עדתנו ויזכרו לטוב —.

חלקי הפנקס לפי ענינו:

חלק א׳ נגידים ידבר מתולדות עירנו ועדתנו, שכבר היו לעולמים בימים שעברו. ההוא יקרא **קדם לעיר** או **ימות עולם**. ונחלק לנתחיו.

א) **מבא העיר והבית**. כולל תולדות הקהלה והבהכ"נ מראשית עד אחרית, בציורים כוללים.

ב) **זכרון לראשונים**. בו נוציא במספר צבא הרבנים והאלופים אנשי השם דעירנו, וזמן היותם בקירוב אפשרי.

ג) **פקודות המלכות וקורות פרטיות**. הם דברי חוק ומשפט שנתנו מלכי פולין ונסיכי ליטא ליהודים יושבי ליטא בכלל ולהושבי בריסק בפרט ושאר קורות ומשפטים בין היהודים שבעירנו. מעת התיסדה קהלת ישראל בבריסק, עד שנת של"ו בקירוב.

ד) **תקנות המדינה**. בו רשום בכתב אמת התקנות שתקנו ראשי קהלות ליטא בהועדים והאספות שנוסדו בליטא. משנת שפ״ג עד שנת תקכ״א, התקנות הנוגעות לקהלתנו וגם מקומות הועדים וזמניהם. ושמות אלופי בריסק, שהיו בהועדים ההם —

ה) **רשימת ספרים**, בו נרשמו ספרים המתיחשים לבריסק, שיצאו לאור עולם, ושמות המחברים שלהם.

ועוד נוסף עליהם קונטרס „רחובות עיר". הערות גדולי ומנני בעניינים הנ״ל.

והחלק הב׳ נכבדות מדובר בו ממצב עירנו והליכות עדתנו בימים האחרונים. ונקרא בשם **העיר בתוך** או **ימי שנותנו**. ונחלק ג״כ.

א) **עיר ההרס**. קורות עיר הישנה, ובנין החדשה. משנת **תקצ״א** עד היום.

ב) **בית הכנסת ובתי התפלה**. קורות ביהכ״נ הישן והחדש וקורות בתי התפלה, אשר היו בעיר הישנה, ואשר נבנו מחדש בעיר החדשה,

ג) **בית הקברות**. קורות בית הקברות וכל מעשהו,

ד) **בתי צדקה וחסד**. ספור מעשה הצדקות בעירנו, יסודותם ומקורי הכנסיתם.

ה) **קורות נוראות**. שלש קורות נוראות שקרו בימינו אלה,

ו) **ניר ראשים**. הרבנים שהיו בדורנו פעולותם ותקנותיהם משנת ת״ר עד עתה,

ז) **תקנות העדה ותקנות ביהכ״נ**. איזה תקנות הנהוגות בעירנו מקדם, וחדשים מקרוב באו,

מבוא העיר והבית

על פי כתבים עתיקים הנמצאים בבית העקד (ארחיוו) בווילנא בירת מדינת ליטא. היתה עיר בריסק קהלה הראשונה לכל קהלות ליטא שנתנה לה מאת הנסיך וויטאלד (בשנת קמ"ח 1388 למספרים) הורמנא לכונן עדה ולבנות בית הכנסת וחצר בית עלמים, ואחריה בשנת קמ"ט (1389 למספרים) ניתנה הורמנא כזו לקהלת הוראדנא. ובזמן מאוחר גם לשאר קהלות ליטא ואלין ע"פ התנאים והברית שהותנו עם קהלת בריסק (א) וכבר בשנת רנ"ו נמצאה פה קהלה ובית הכנסת לתפלה, וכאשר בשנה ההיא גורשו היהודים מהעיר בגירוש ליטא שהיה בימי אלכסנדר היאגעלאני ניתן ביה"כ ההוא לנחלה לתושבי העיר הנוצרים לבית מקלט חולים) אך לא ארכו הימים והיהודים שבו לארצותם בשנת רס"ב ברשיון המלך אשר נהפך לבו עליו. אז השיב ליהודי גראדנא ובריסק אחוזתם וזכיותיהם מלפנים ושב שבית הביהכ"נ כבתחילה ג'),

זיגמונד הראשון, לבד הפריווילעגיא שנתן לכל קהלות ליטא (בשנת רס"ז 1507 למספרים) במעלניק, אשר וקים זכיות עירנו במושב ועד השרים שהיה בבריסק בשנת רע"א 1511 למספרים) עוד הוסיף זכיות חדשות להיהודים יושבי עירנו, התיר את ידיהם לעשות מקנה וקנין ולסחור בארץ, וגם נתן להם

העצומות

א) רוסקי עווריסקי ארכיו סי' א', וכי' 40. והמגיד 1881 נומר 7

ב) סלאווניק געאגראפיצני, אות בריסק.

ג) בהמליץ שנת תרמ"ג הביא בשם אדון „שעפר" מבריסק: שהביהכ"נ דבריסק נבנה ע"י השר ר"ש וואהל, לפני חמש מאות שנה. ובהצפירה 18 № משנה ההיא העירונו ע"ז, כי השר לא בנה את ביהכ"נ. רק עזרת הנשים, ומימי השר עד עתה רק ערך ש' שנה.

העצמות ויעז לחרש בנין בית הכנסת ולפארו בכבוד, ד)

ובהיות היהודים יושבי פולין וליטא אבות המסחר והמלאכה מעולם, בחרו בעיר בריסק בנקודה בתוך העגולה למשוך אליה קוי מסחרם, וימצאו ארצה מבורכת לטעת עליה שתילי מלאכה וחרושת מעשה. וישלחו יונקותם למרחוק, וימשכו אליהם יהודים רבים אשר באו בה מרחוק לגור. ותהי בריסק סחר ליטא ופולין משוש לכל הארץ ה). ובימים מעטים העשירו ומצאו און לבנות לתפארת בית הכנסת היותר גדול בכל מדינת פולין, הוא ביהכ"נ המשובח ומפואר בספרי „געאגראפיא" הישנים, אשר למדינת רוסיא ופולין, לאות ומופת כי גדול היה כבוד הבית הזה בעיני לאומים אחרים, וגם סופרי עמים לא חשכו ממנו כבוד ותהלה, מפני רוב גדולתו, ומפני הדרת זקנתו החופפת עליו, והבית הזה היה עליון ועמד על תלו כמה מאות שנים, עד אשר חרבה עירנו ואז גם בירתנו היתה לשמה. ומני אז גלה יקרנו ונוטל כבוד מישראל —,

ולהיות עיר בריסק רבתי עם שרתי במדינת ליטא: בכבוד עשרה ורוב גדולתה. ובמספר תושביה לקחה שבט אחד על אחיותיה גם בתשלומי מסים וארנוניות להממשלה. וכאשר בשנת 1513 למספרם ע"פ פתגם המלקוגדילי בועד שרי המדינה הוטל על היהודים שבליטא להעמיד אלף סוסים מזוינים עם הרוכבים עליהם לצורך המלחמה. אשר התלקחה בין פולין ונשיא מאסקווי הוטל על היהודים שבבריסק להעמיד מאה וחמשים סוסים. וסך כסף מתוכן לא מצער; גם המלך זיגמונד אויגוסט בכבודו ובעצמו, שלח דברו להיהודים אשר בבריסק וישחר פניהם, לתת לו משאת כסף רב בהלואה לצרכי המלחמה. ובשנת שכ"ז, (1567 למספרם.) כאשר הוטל על כל היהודים שבליטא מס כללי עד סך ארבעת אלפים שאק גראשין, נטלה עדת בריסק בעול ההיא. סך אלף ושלש מאות שאק. קרוב לחלק שליש מסכום הכולל. מפני כי נמצא אז בעירנו נטילי כסף והון רב. וסוחרים מצוינים, אשר שלחו פארות הלואות ומסחרים למרחוק. ועליהם נלוו תושבים רבים מב"י. אשר הובילום רגליהם

לגור

ד) בלאהוגיק בס — . ה) שם.

לגור פה, ולעשות בכל מלאכת חרש וחושב · עד כי עתקו וגם גברו חיל. ויצא שמם בכל הארץ — ותהי בריסק עיר ואם בישראל וכפי הרשום בכתב אמת בפנקס המדינה. היתה מדינת ליטא חיבת לק"ק בריסק בשנת שפ"ג שני אלפים מאה וארבעים ושלשה שאק גראשין ו) בעת אשר החובות ל"ק הוראדנא. עלו רק ששה ושמונים שאק ולק"ק פינסק מאתים ושבעה· עשר שאק· והחובות ל"ק בריסק עלו מידי שנה בשנה עד כי בשנת תט"ו, נשארה המדינה חיבת ל"ק בריסק קרן ל"ו אלפים ותתקי"ב זהובים ורוחים י"ד אלפים וט"ו זהובים. ובשנים שאחר זה רבו החובות לבריסק עוד יותר (ראה להלן בתקנות המדינה).

ולא במעלת העושר לבד היתה בריסק מעטירה לכל קהלות ליטא כי גם במעלת התורה והחכמה, היתה צבי תפארת ליטא. וגאון עוזה· וגדול כבודה בעיני ישראל ועמים. כמו שנמצא בב"י הגאון מו"ה נטע מאוסטרהא, כי היו קצוני בריסק ראשי בני ישראל אנשי שם חורים וסגנים. ראשים ומנהיגים. אשר גדל שמם ותפארתם לפני השרים והעמים. ובדרך כלל היתה בריסק קרתא קדישא, מתנשא על כל לרישא, ולא היה רשות לרב אחד מישום מקום ומדינה לעשות דבר בלי ידיעתם· גם בהוראות תקנות עגונות ז) וכפי ההגדה המקובלת אצלנו. שלחה רבנות בריסק קציריה עד ים הבאלטי, וכל ערי זאמוט עד פאלאנגי וקארטינגא, שכנו בצל דליותיה, ונשאר לרבני בריסק שם וזכר עולם בספרי הפוסקים. וגם קראו להם רבותינו שבבריסק ח).

ובדבר חשיבותה בעיני המלכים והשרים· נמצא בכתבים עתיקים. כי הטו מלכי פולין חסדם להיהודים תושבי עירנו וידם היתה נטויה עליהם בכל מעשיהם ובכל משלח ידיהם. קאזימיר היאגעלאני נתן לר' ליווא לעווין מעירנו, חבל אדמה שדות וכפרים

ו) כל שאק גראשין ליטוויש הוא שני זהובים וחצי (תשו' מהר"ם מלובלין סי' פ"ח).

ז) גדולת שאול דף ה'.

ח) תשו' מהרש"ל סי' ל"ז. ותשו' רמ"א ס' פ' —

וכפרים במחוז בריסק . ס) המלך זיגמונד הראשון גדל את ר' מיכאל יוזעפאוויטש מעירנו, וישימהו לראש על כל קהלות ליטא בשנת רע"ד. גם הרימו למעלה אצילים. ולבד זה נתן לו חלקות ארמה . חבירות מסים ומכסים שונים קבלנות מיציקת מטבעות בגנזי המלך . ועוד עסקים גדולים ועצומים. בערים קטנות עם גדולות. גראדנא מינסק מאהלוב וויטעבסק נאווארידאק דראגאצין קאמיניין ביעלסק לודמיר ולוצק והכל בכתב מפורש מידו עליו השכיל כמו שיובא בפרטות להלן בחבור זה. וגם לבניו עשה חסד. ונתן להם זכיות ומשפטים טובים חיו בהם, וגם לשאר היהודים תושבי בריסק הטיב המלך לעשות שאלתם ובקשתם בעניני העיר בכלל. לר' משה בן מארדוש נתן בקבלנות בנין גשר על נהר בוג שיבנהו מהונו וכספו. ויקבל המכס כל ימי חייו י) ולשאר יהודי עירנו נתן ג"כ חבירות ועסקים שונים. ואחר השריפה שהיתה בעירנו בשנת שפ"ז פטר את היהודים מתשלומי חובותם להמלוכה על ד' שנים. ונתן להם חלק ונחלה בהכנסות העיר שיחלקו בשוה עם התושבים הנוצרים מעירנו — .

גם בנו זיגמונד אגוסט הרבה להיטיב להיהודים תושבי עירנו העשירים ואנשי שם: ר' אברהם דלוגאטש. ר' יצחק בראדאווקי. ר' דוד ור' ליפמאן בני שמריהו. ור' יוסף בן שלום, שנתן להם עסקי יציקת מטבעות. חבירות מכסי הגבולים בזאמוט ווילנא מינסק ופאדליאשי ועוד ערים רבות יא) לר' יונה בן יצחק נתן פריווילעגיע עם מנאפולי, להלות לנוצרים בווילנא כסף על משכנות וחפצים חלף הפריווילעגיע שנתן מקודם לסוחרי קראקא — האנשים האלה, גדלו והצליחו, ועשו חיל ושם טוב. ורבים היו באוכלי שולחנם. ובכל המקומות אשר מגיע דבר עסקיהם היו להם משרתים עושי רצונם מקרב אחיהם רבים מאוד, ביניהם היו גם רבנים וגדולים אשר בצל כנפיהם שכנו לבטח. והשתמשו בזכיות אדוניהם

ס) בשנת רכ"ג 1463 למספרם.

י) בשנת רע"ד 1514 למספרם.

יא) ה"ה בערשאדסקי (וואסחאד 8 נומר 7) העיר, כי בריסק היתה למופת לרבים בעניני המכסים והנהגתם. ובכל עת שרצו המלכים להורות להחוכרים בדרך אשר ילכו בה. במספר סדר החכירות והערכתם נתני

ארוניהם בלי להשפט במשפט אחר, רק במשפט המלך לבד כמו שיבואר בפנים.

גם למשפחת איזאקאוויטש נתן המלך פריווילעגיע בזו שכל ריב ומשפט ביניהם ובין הנוצרים בקנין הגוף או בקנין נכסים. יבא רק לפני המלך או אל השופט הממלא מקומו (ווייעוואדא) ובהשתדלות זקני העיר. ר' פישל איגאדיטש, ור' לאזר גאשקאוויטש נספחה לבריסק עיר הקטנה צעכאנאיצין, הסמוכה אליה. ליהנות מזכיות העיר הגדולה בריסק. ונשתוו יחד בזכיותיהם. וגם בתשלומי המכים יהיו לאחדים עד הזמן האחרון בשנת הרמ"א. כי בשנה ההיא יצאה פקודה מאת ממשלת המלך בגראדנא להבדילה מעדת בריסק. בתשלומי מכס הבשר ובכל עניני הקהלה. ותהי לעדה בפני עצמה.

בימי המלך הזה בא עד הלום השר הגדול ליהודים. נודע לשגב. צדיק מושל ביראת אלהים מו"ה שאול וואל יב) בן הגאון מו"ה שמואל יודא קאצינעלנבוגין מפאדובה ונכד הגאון מהר"ם פדוא. השר הזה מאיטליא הופיע לנו בימי בחורותיו לשבת באהלי תורה, ולקחת לקח מפי הגאונים ראשי הישיבות דפה. ובחר בעיר הזאת למושב לו ויקח לו אשה בת קצין אחד מעירנו ויולד

בריסק על כן לאמר זה הדרך לכו בו כחוק הנהוג בבריסק אות היא. כי היתה אבן הראשה אל שהכל פונים אליה. וכעין זה תקנו גם ראשי הועדים שבליטא. שבכל הכרכים מהמדינה ינהגו כמנהג המוכס שבבריסק. ראה להלן בתקנות המדינה.

יב) לפי דעת הגדולת שאול. ו"ה קרויזהאר בספרו תולדות היהודים בפולין ניתן לו הכנוי וואהל לפי שנבחר מאת שרי פולין לראש המדינה. והוא מבורר והאל בלשון אשכנז שהוראתו בחירה אך יפלא בעינינו. מה לשרי פולין וללשון אשכנז? ומדוע עזב השר כנויי אבותיו קאצינעלנבוגין ופדוא? ולדעתנו הכנוי וואהל הוא העתק פולני מהשם שור בלשון הקודש יען כי השר התאחד עם משפחת שור. שהיתה ראשיה היתם לרבני ליטא וביחוד לרבני בריסק. אשר למד תורה מפיהם והתחתן בם. וכ"כ דבקה נפשו אחריהם. עד כי מגד השם שור עטרה לראשו. ושרי פולין העתיקוהו לשם Wół לא לבוז וקלון. רק לקרא שמו בלשונם ע"ד שנקרא השר היועץ בצרפת בימי נאפאליאן השלישי Le beef ולכן שגור אצלנו לקרא שם השר ר' שאול וואָל בקמץ. לא בפתח.

בנים ובנות. הם זרע ברך ד׳ לשם ותהלה בכל עמי הארץ. האיש המורם הזה, עוד בימי עלומיו מצא חן ושכל טוב בעיני הדוכס ראדזיוויל ראש שרי פולין. מפני רובי תורתו וחכמתו וידיעתו במדעים ולשונות ויהי איש מצליח. יועץ להשר בכל דרכיו ובכל מעשיו גם ארח לחברה עמו בנסיעתו למקום ועד השרים. לפקח על עניני המדינה. והשרים שמעו ויחלו לעצתו. ויהי כאשר מת המלך באטורי בשנת שמ״ו. ושרי פולין התאספו לבחור מלך חדש תחתיו. ויהי ריב ומדון ביניהם את מי יבחרו. וע״פ עצת הר״ש וואל והסכמת ראדזיוויל היושב ראשונה במלכות נבחר זיגמונד מלך שוועדין. חתן זיגמונד הראשון. ומלך בפולין מ״ו שנה. ובגלל הדבר הזה, היה השר אהוב ונחמד בבית המלך כל ימי חייו ונשא משאות מאת פניו. הוא הרבה לעשות טובות לישראל בכלל ולבני קהלתנו בפרט. כי עשה ויכונן בעירנו בתי כנסיות להתפלה.׳ וישיבות לומדי תורה. ובנה בה בית טבילה ומרחצאות. גם תשע בתי חניות. אשר מהם פרים נמצא, להחזיק הישיבות והלומדים. ועל יד ביהכ״נ הגדול בנה עזרת נשים לזכר אשתו החסידה אשה יראת ד׳ מרת דבורה ז״ל כאשר תעיד האבן הנמצא בביהכ״נ הישן בעת הריסתו (ראה להלן) —.

ועל פי המסורת שבידינו מאבותינו ונמצא כתוב בספר נ״ש בשם גאונים גדולים אשר עדותם נאמנה מאוד. לא סר שבט הרבנות מזרע משפחת השר שאול בחיר ד׳ עד ימי דורנו אלה יג) וכל הרבנים שישבו על כסא הרבנות בעירנו היו מנטעי שעשועיו בניו וחתניו לוקחי בנותיו וצאצאיהם אחריהם. עד אשר נתק חבל הכסף. ונרוץ גולת הזהב במות הגאון ר׳ יעקב מאיר פדוא זצ״ל. חוטר מגזע השר. בשנת אחרון על עפר יקום לפ״ק, יד).

ואם

יג) המסורה הלזו לא התאמת כ״א אחר ההנחה שלנו להלן שגם ראשי הישיבות בקלויז של השר השתמשו בכתר שם טוב רב ואב״ד לפי שהיו מורים דיינים בפ״ע — כמו שיבואר להלן —

יד) גם זה יוסיף אומץ להשערתנו. שגם משפחה של השר היה שור. כי כפי הנמצא ברשימת הרבנים דקהלתנו שנביא להלן היו רבים מהרבנים מכונים בשם שור. והתנהלו בשם זה לפי שהיו מגזע השר. אך בדורנו אלע

ואם כי משנת תע"ג והלאה ההפך הגלגל על מצב עירנו וקהלתנו . החומרי והרוחני . כי בשנה ההיא סערת ד׳ חימה יצאה על העיר , ממרום שלח אש וירדנה. ותרד פלאים — ומני אז נסבו עליה. תמורות וחליפות שונות , ובשנת ת"ז עלו עליה כשואה גדודי מאטארין וילכדוה, ואת בתי העיר שסו ויבוזו עד כי מצאה מלוכת פולין חפץ לבצר חומת עזה. ותצו לעשות חותם תבנית לבנין מבצר משגב כו). ובימי הגזירות הרעות משנת ת"ח ות"ט היתה לבז ומשיסה. ונהרגו בה כמה מאות נפשות מדלת העם הנשארים בעיר ורבים ברחו לפולין גדול ולדאנציג. (יי מצולה). ולעומתה פרחה כגפן קהלת ווילנא בעושר ובכבוד ובמספר התושבים אשר היה הולך וגדול. וגדולי ישראל צמחו שם כערבים על יבלי התורה והמדע. ותיף בגדלה מכל קהלות ליטא בכל זאת עוד היה כבוד קהלתנו הדש עמה. והיתה אבן הראשה ליסוד הועדים. שנוסדו בליטא משנת שפ"ג והלאה. ודבר גדול קהלתנו היה ראשון בכל עניני המדינה ותקנותיה כמו שיבואר בחבורנו להלן. וגם בימינו אלה, אחרי אשר הישנה העיר ביד למפלה ובתיה הישנים נתצו מאין יושב. לא אבד נצחה. כי על תלה נבנתה העיר החדשה, אשר שבחה גדול יתר מאוד משבח העיר לפנים. ואליה ינהרו מכל אפסי ארץ ליטא פולין וואלין עד כי ירבו ויעצמו התושבים במאוד מאוד. ועוד יותר רחבה ונסבה למעלה בימים האחרונים. אחרי אשר באה ונהייתה בה נקודה מרכזית למסילות הברזל , אשר משמה יפרדו והיו לארבעה ראשים פולין. ליטא. וואלין, ורוסיא הפנימית. ויפרשו רשתם לארבע רוחות השמים. ואליה יבאו מאפסי ארץ להשתקע או לגור או לעבור בה. מספר הבתים ירבה ויגדל בכל שנה ושנה. ומספר מפקד התושבים הולך ורב כז) וכאשר בשנת תרכ"ב ע"פ סטאטיסטיק של

שנו השמות קלייפלנונין ופדוא להחיה . ובכנודס יהימרו רבים הסייכי לגוע הבר — .

כו) סלאווניק געאגראפיצני אות בריסק

כז) זה שתי שנים הוחל להבנות פה מטעם הממשלה בית נתיבות (וואקזא חדש — בית נכון ונשא יפה להלל מאוד — שיעלה כשני מיליאן רובל — עם י אנפת ועוד לא נגמר מעשהו

של הממשלה נחשב מספר התושבים בעירנו בערך עשרים אלף נפש. הנה עתה מספר התושבים יותר מחמשה ושלשים אלף בהם יהידים חמשה ועשרים אלף יז) ומספר בתי התפלה כשלשים וחמשה. לבד מנינים רבים· ולבד הביהכ"נ הגדול שנבנה לתלפיות בשנת תרכ"ב נבנה זה מקרוב בית תפלה חדש בכל פאר ויופי. כתבנית ביהכ"נ הגדול, ונקרא בשם בית הכנסת השני, או בית הכנסת של הקדש יח) לצבי ולתפארת לעמינו ולעדתנו.

זכרון לראשונים

בראש לא בסתר דברנו. כי אין לאל ידינו להביא בפנקס הלזה כל המעשים והקורות שנקרו ויאתיו בעירנו. מימי קדם. ולכתוב על לוח שמות כל הגאונים והאלופים אשר היו לצבי ולכבוד בעירנו· מפני חוסר המקורים הדרושים אל המלאכה. ורק בדי עמל ויגיעת בשר לקטנו מעט מעט ידיעות מקורות עדתנו בשנים קדמוניות הדרושות לחפצנו· ומשמות הרבנים והגדולים שמצאנו בספרים ושהעירו לנו גדולי זמננו יודעי העתים כיד הבקיאות הטובה עליהם ומראשית כזאת הודענו. אשר אם לא יצלח חפצנו בידינו לשמור סדר הזמנים והשנים במוקדם ובמאוחר לא נשית לב· כי כל הכלית פעולתנו לכתוב בספר כל כבוד עירנו ועדתנו. ואולי הבאים אחרינו יוסיפו תת כחם לחפש מסתרים ולהבין בספרים וימצאו עוד רבנים וגאוני עירנו מלפנים, ויתנו להם מקום בהפנקס בימים

יז) בבית הפקודות להעיר (אופראווי) נמצא ספר הפקודים (סקאזקי) תושבי עירנו משנת תקנ"ו — והיו אז מספר הבתים בכלל 481 ומספר הנפשות ליהודים: גברים 405 נשים 499 — ומזה נראה. כי במשך תשעים שנה הוכפל מספר התושבים עד כמה פעמים.

יח) קורות בנין ביהכ"נ הלזה ותולדותיו· כ"ה כתובים בפרטות בפנקס מיוחד בפ"ע.

בימים יבאו או יגדל חסדם עם עדתנו ותחשב להם לצדקה —

והננו ניתנים לפניכם היום רשימת שמות הרבנים הגדולים שישבו על מדין בעירנו ושמות הגאונים ראשי ישיבות שרבו וקבצו פעלים לתורה בעירנו . וגם שמות שאר גדולי עירנו אלופים ומנהיגים מיפלגים וקצינים אשר עשו להם שם . כשם הגדולים אשר בארץ מיום נוסדה עדתנו על האדמה עד היום הזה כפי שאספנו מספרים וסופרים . וגם רשימה קצרה מספרים נדפסים שיש להם יחש ושייכות לעירנו . עם שמות מחבריהם . ואולם אין את נפשנו לכתוב תולדות הרבנים והגאונים האלה . יחושם ומשפחותם לתולדותם תורתם וצדקתם כמשפט לחוקרי קדמוניות לחקור כל שתים וכל נעלם . כי הכבד עלינו העבודה מפני חוסר פנקסים ומצבות וזה כל פרי עמלנו לעשות ספר זכרון ליראי ה' ולחושבי שמו להוציא במספר צבאם ומן ומקום היותם . וזאת תורת הפנקס . אך בכ"ז לא חדלנו לתת מקום בקונטרס מיוחד לבאר כל המקורים אשר מהם שאבנו הידיעות שלנו . גם להערות וחקירות גדולי זמננו . אשר כתבי ידם אלינו . למען דעת כי לא ממקורי אכזב יצאו רק ממקורים נאמנים . אשר לא יכזבו מימם יקרו ולהוכיח יושר משפטנו בעז"ה — .

ואלה שמות הרבנים

א הרב הראשון לעדת בריסק והגליל — היה הרב הגאון מו"ה יחיאל . בהגאון מוה"ר אהרן לוריא . א"א זקנו של המהרש"ל מוזכר בתשובת מהר"י ברונא . ונמצא תשובתו בתשו' מהר"ם מינץ ומוזכר גם ביש"ש יבמות פ"ד ובהקדמת תשו' מהרש"ל ובהמגיד שנה ראשונה . מבואר שהיה בבריסק בערך שנת ר"ל לפ"ק . א)

ב הרב ר' משה ראסקאוויטש . נמצא בכתבים עתיקים שהיה אב"ד

א) ראה בהערות . מכתב הרב הג' ר"י לעווענשטיין אב"ד מסעראצק ולפי עדות הרב לעווינשטיין . נמצא בכתבי הג' ר' הערץ בערנשטיין מלבוב . כתב יחוסו שהיה המהרי"ל אב"ד בבריסק — .

אב"ד בבריסק בשנת רע"ד. ורצה להשיא בתו לבן **הרב אב"ד** מקראקא. רק המלך ויגמונד הפר ברית החתון ואסר **אסר על** הרב ר"מ לתת בתו לבן הרב מקראקא. אשר נמשך עליו **קו** חשד ואשמה. בענין מדיני ונשלח ביד פשעו מארץ **פולין**. (**ה"ח** הד"ר הרכבי בוואסחאד **84** נומר **1**.)

ג הרב ר' מיכאל יוזעפאוויטש: נתמנה מטעם המלך **זיגמונד הראשון** לרב כולל **על** כל קהלות ליטא. והמלך שלח כתב **גלוי** לכל הקהלות לשמוע בקול **דברי** הרב. גם נתן בידו **עוז** ועצימית להעניש את כל אשר ימרה **את** פיו. כעובר על חוקי הממשלה. וגם להבדילו מתוך הקהל **כעובר** על דת התורה. (רוסקי עווריסקי ארחיוו. וואסחאד 81 7).

רבים מהחכמים מחליטים שלא **היה** רב אב"ד ולא **מורה** הוראה, רק נתנה בידו משרה לפקח על ענינים חומרים של הקהלות ויתקן ענינים הנוגעים להממשלה **ב**) ובחבורנו זה להלן נדבר אודותיו ברחבה. **ושם** נוכיח במישור. שבאמת נבחר מאת המלך לאב"ד כולל. **לשפוט** את העם ע"פ התורה לבד המשרה שהיתה על שכמו בעניני **הממשלה**. ובעניני המסים. והמשרה והרבנות היו תמים יהדיו בידו. **זמן** התמנות ר' מיכאל הנ"ל. בשנת רע"ד (**1514** למספרם) ואז נתנה לו הפריווילעגיע מהמלך ג)

ד הרב הגאון ר' מענדל פראנק. שהיה מקודם **אב"ד** בפוזנא. היה בבריסק בשנת רפ"ט. (רוסקי **עווריסקי** ארחיוו נומער)

מוזכר בחלקת מחוקק **סי'** מ"ה. והגאון ר' שכנא מזכירו בתשובותיו (הערית ל"ס עיר **הצדק**) ובכתבים העתקים (ארחיוו הנ"ל) מבואר שהיה לו מחלוקה **עם בני** עירו שלא צייתו לדינו. והגיש עצומותיו לפני המלך. ונתן **המלך** פקודה נמרצה ליושבי בריסק. להשמע להרב בכל דבר חוק ומשפט שישפוט ע"פ דת היהודים. וגם מלא **את ידו** להבדיל מתוך **העדה את** כל אשר ימרה את פיו.

ועוד

ב) כן הוא דעת ה"ח הרכבי בהקדמתו לארחיו של ה' בערשאדסקי. אך דעת ה"ח רש"פ בקריה נאמנה. וה"ח קרויזהאר. בספרו תולדות היהודים בפולין, הוא כדברנו וראה דברנו להלן. בחלק פקודות המלכות — .

ג) הסופר צאצקי בספרו ע"ד היהודים והקראים. ואחריו נמשך ה"ח רש"י **פין** **הושנים** זמן התמנותו משנת רס"ו ושנו ברוסה. כמו שיבואר להלן — .

ועוד פקודה שניה נתן להשרים והפקידים. שלא יתנו מכשולים לפניו ולא יחללו כבודו להביאו למשפטם. (ראה להלן בפקודות המלכות) אך סבת המחלוקת בין הרב ובין העדה היתה לפי השערתנו לאשר נתמנה אלוף לראשם. לא ע"פ בחירת העדה, רק ברצון הרב הכולל ר' מיכאל יוזעפאוויטש שהורשה מאת המלך לבחור לו איזה רב שירצה. להיות לו לעזור בעניני משפטים וקנסות כמבואר בהפריווילעגיע שנביא להלן. ולא ישרה נפש בני העדה. לקבל עליהם מרות ורבנות. מאיש המוקם על בלי בחירתם — ראה להלן —.

ה הרב ר' יוסף ב"ר משה נמצא ג"כ בכתבים עתיקים (ארחיוו) מוכתר בשם דאקטר והיה בעירנו בערך שנת ש"ו (וואסחאד 81 גומר 7) ונשער כי הוא נכד ה"ר מיכאל יועפאוויטש ונקרא בשם א"ז אביו של ה"ר מיכאל. ונחל הרבנות מא"ז ע"פ הפריווילעגיע ד) ואולי היה בנו של הר"מ ראסקאוויטש.

ו הרב ר' קלונימוס המוזכר בתשו' מהרש"ל סי' ל"ו. ואתו היו חכמים גדולים יושבים בבית דינו והמהרש"ל שם מפליג בשבחם ה)

ז בימי הרב ר' קלונימוס היו ראשי ישיבות בבריסק ר' מרדכי רייס ור' שמעון, (צמח דוד וסדר הדורות).

ח הרב הגאון מו"ה שלמה לוריא. בעל הח"ש ויש"ש כמבואר בס' חג הפסח. לתלמידו הגאון ר' יעקב קיצינגען שנדפס בקראקע שנת שנ"ז. דף כ"א. שאמר שם וכן בימי כשיצקתי מים על ידי מורי הגדול כמו"ה שלמה לוריא ז"ל בק' בריסק דליטא. אירע מעשה כזה בבית השר הנדיב כמו"ה דוד דרוקער. שאכלו העכברים את

ד) כן הוא לפי דעת ה"ח נאנקי וה"ח פין שר' מיכאל היה בידו כח להנחיל הרבנות לזרעו אחריו ולדעתנו גם בזה שגו ברואה. כי לא נמצא בהפריווילעגיע זכות כזה. רק בהפריוי"ו. למעלת האצילים, ניתן לו הכבוד גם לזרעו אחריו —.

ה) נשער כי ר' קלונימוס זה הוא ה"ר קלמן שור המובא בסה"ד שנת ש'. ובזה תתחזק השערתנו שמשפחת שור היתה ראשית היחס לרבני ליטא. וביחוד לרבני בריסק בהתחלת המאה הרביעית ומהם לקח השר הכנוי וואָל כנ"ל.

את האפיקומן. תחת הכרים בעת שהיו עסוקים בהסדר ואיני זוכר מה שהורה לי מורי ז"ל. (הערת ה"ר רפאל נטע ראבינאוויץ).

ט הגאון מו"ה נפתלי המכונה הערץ מבריסק דליטא. חתום כן בתשובות הרמ"א ז"ל סי' י"ד על הפס"ד בדבר האשה מבריסק אשר משפטה הרעיש כל גאוני הזמן. והיה בזמן הגאון ר' שכנא רבו של הרמ"א. 1)

י הגאון מו"ה יהודא ליווא ב"ר עובדיה איילנבורג. חתום בהסכמה לס' תקוני זבח ובהקדמה לס' מנחת יהודה. הגר ב"ק בריסק דליטא: ובהלבנון שנת הרכ"ז מובאה חתימתו על התקנה שנעשתה ביריד גראמניץ בלובלין שלא לקנות רבנות בכסף. ויש בזה חלוקי דעות אם היה אב"ד בעירנו. אך בשער הס' מנחת יהודה נזכר בפירוש אב"ר דק' בריסק. היה בערך ש"ל לפ"ק.

יא הגאון מוה"ר ליב אב"ד דק' בריסק וכל מדינת ליטא · ם מוזכר בתש"ו מהר"ם מלובלין סימן פ"ח — .

רבים חושבים שהוא הגאון מו"ה יהודה ליווא הנזכר מעלה. וכזאת חשבנו גם אנו. אך הח' הד"ר הרכבי וואסחאד 84 חודש אפריל) הוכיח שהוא אחר. ע"פ שראה למראה עיניו ששניהם חתומים יחד על פס"ד ביריד יערוסלב שנת ש"ן. עדות נאמנה מאוד — ראה להלן ברחובות עיר מכתב הגאב"ד ד"ק סעראצק:

יב הגאון מו"ה משה ליפשיץ. בעל זכרון משה שנדפס בלובלין שנת שע"א. (קריה נאמנה) זמן התמנותו לא נודע
אל

לפי דעת ה"ח רש"פ בקריה נאמנה. ר' נפתלי זה הוא ר' הירש שור או ר' הירש עלזאסר. המוזכר בתש"ו הרמ"א סי' נ"ה וקי"ב. אכן דעת כמה גדולים. אינה נוחה מהחלטת ה"ח רש"פ. ובצדק העיר ה"ג ר"מ גימפל מראזינאי שמתוכן התשובות בעצמם. נראה כהירת דעת ה"ח רש"פ כי בפסק הראשון סי' י"ד. ה"ר נפתלי מדבר גדולות. כראוי לרבו של הרמ"א ובתש"ו האחרות ה"ר צבי דן לפני הרמ"א כתלמיד לפני רבו. וכנראה היה זמן רב ביניהם. אך מי הוא ה"ר נפתלי הערץ ומה שם אביו לא נדע להכריע וגדולי עמנו יראו וישפטו — .

אל נכון. אך כפי שנמצא בכתבים עתיקים (מובא להלן) בדבר הדו״ד שהי׳ בין חוברי המכסים ר׳ יצחק בראדאווקי ור׳ מענדל בן פסח מבריסק. שבחרו שלשה רבנים לשפוט ביניהם הגאון ר׳ שלמה לוריא והג׳ ר׳ מרדכי מטיקטין. והג׳ ר׳ שמשון מפינסק. אך כאשר נמשך המשפט ימים רבים. ובין כה נפטר הגאון ר׳ מרדכי לעולמו בחרו במקומו את ה״ר משה ליפשיץ מבריסק. ונסעו כולם לאיסטרהא מקום ישיבת המהרש״ל. המשפט הזה היה בשנת שכ״ח (1568 למספרם) טרם שהיה הר״מ ליפשיץ לאב״ד בבריסק. כמבואר שם —.

יג הגאון מ״ה בניש ליפשיץ חתן השר ר״ש יואל (אולי היה בנו של הר״מ ליפשיץ הנ״ל) מובא בתש״ו הב״ח. ובתשו׳ השיב ר״א. ובתשו׳ מהר״ם מלובלין. מסופר ממנו מעשה נורא שאחד בא לביתו לבקש סליחה בעד נער אחד קרובו. שהטילו עליו עונש קשה בריב פשעו. וכששמע הרב קול האיש דופק על פתחו נבהל מאוד כי ירא פן יבא לנקום ממנו. וננעל הדלת אחריו. וגם נשא תיבה לסגור בעדו ומזה נחלה. וביומים אחדים שבק חיים לכל חי ולרבנן —.

יד הגאון מ״ה הירש שור. או ר׳ הירש עלזאסר שבתשו׳ הרמ״א סימן צ״ה וקי״ב. היה תלמידו של הרמ״א ורבו של הב״ח. כמובא בס׳ נחלת שבעה במדרשים סי׳ י״ב. ולפי הג״ש בשם יש מנחילין היה שם אביו ר׳ זלמן שור ממדינת מעהרין (אבי ה״ר אפרים זלמן שור המוכר בסמוך —.

טו הגאון מו״ה אפרים זלמן שור. בעל תבואת שור על הטורים. חתן השר. כנראה היה בעירנו קודם הב״ח. אך לדעת כמה גדולים נתקבל אחר שיצא הב״ח מעירנו לקראקא —.

טז הגאון מו״ה יואל סירקס בעל הב״ח. היה אב״ד בפרוזנא לוקאוו ליבכלא (לייבאמיל) ועוד מקומות ואח״כ נתקבל לאב״ד בעירנו. ובשנת שע״ח יצא מפה לקראקא — . ז)

ז) כפי ההגדה המסופרת אצלנו. בעת צאת הב״ח לקראקא. לווהו כל גדולי עירנו. הרחק כמה פרסות חוץ לעיר. ועד היום מקום הפליד גם בימינו

יז הגאון מו"ה זאב וואלף חתן השר . היה בילדותו אב"ד ד"ק לאמז בפילין — סמוך לעירנו . ואח"כ נתקבל לבריסק (נ"ש ותיא"ש להג הר"ם אפרתי מוויטעבסק) — .

יח הגאון מו"ה יוסף קאואק ח) חתן השר מובא בתש"ו משאת בנימין . וחתום ג"כ על התקנה מלובלין בדבר קניית הרבנית . טרם שהיה אב"ד בבריסק (גדולות שאול) —

יט הגאון מו"ה אברהם אבראשקי בן השר . היה ראש ישיבה בקליין של השר — מחותנו של התוי"ט, וכפי שהעירני למעלה ראשי הישיבות שבקליוז הוכתרו ג"כ בשם אב"ד מפני שברחוב הקליוז דרו רק יהודים וזר לא התערב בתוכם, והוה נחשב לחלק העיר בפני עצמו והיה אדירו ממנו ומישלו מקרבו :

כ הגאון מו"ה מאיר וואל , בן השר . בס' יש מנחילין קורא אותו ר"מ שיארם ובנראה מתקנות המדינה שנביא להלן , היא היה מיסד היעדים בליטא בשנת שפ"ג , (בפנקס תקנה ס"ז) ברשיון המלך זיגמונד השלישי שאביו השר היה אהוב ונכבד בביתו — , (ראה להלן) והוה בעירנו עד שנת שצ"א — וראש המדברים בכל מקום בעניני המדינה והתקנות .

כא הגאון מו"ה יעקב בהגאון מו"ה אפרים נפתלי הירץ אביו של הגאון ר' ר' העשל , והוא הגאון ר' יעקב אב"ד בבריסק המובא במגילת איבה , שהיה התוי"ט אצלו בשנת שצ"ב , ואח"ז היה בלובלין ונמצאו תשובותיו עם הב"ח . ועם הגאון ר' אברהם עפשטיין

בניהם ולא רצו לשוב . אז ענה להם הרב בתוך . ראו מה ביני וביניכם . אתם קשי לב . אינכם אובים לשמוע לדברי לשוב העירה . ואני לא כן עמדי . אלו אמרתם לי רק פעם אחת שאשוב אליכם הייתי שומע לקולכם . מזה נראה . שאף שהעתיק הב"ח משכנו למקום גבוה . כרכא דכולא ביה . בכ"ז חפץ יותר לשכון כבוד בעירנו וכפי המסופר שפלגו על שנו . שלא היה נר דולק בביתו אחר חצות לילה ובכ"ז קשה עליהם פרידתו — .

ח) כן יקרא בנ"ס . והרב ר"י לעוונשטיין מגיה שצ"ל קאזא . לא קאזאק ובאמת היה שמו קאזס כי כן נמצא גם עתה בעירנו משפחה בשם קאזס . ובתש"ו גבעת שאול מובא ג"כ ר"מ קאזס מבריסק — .

עפשטיין בתשו' הב"ח וגם חתום בהסכמה על סדור שערי שמים מהשל"ה ז"ל ט) שצ"ב שצ"ג —.

כב הגאון מ"ה אברהם בר' מאיר עפשטיין, בתשו' ב"ח החדשות סימן ל"ו ל"ז סימן ס"א. ובפי' חלק אה"ע סימן ט', היה עד שנת שצ"ז —,

כג הגאון מ"ה אברהם בר' בנימין אהרן סאלניק, בעל משאת בנימין, בתשו' פי' סי' נ"ה ס"ג. ובתשו' ב"ח החדשות. והיה עד שנת שצ"ט.

כד הגאון מ"ה יהושע ב"מ יוסף בעל מגיני שלמה ופ"י רבי של הש"ך המובא בפי' חלק יו"ד סימן ד' שהיה בבריסק. ושם הסכים על פס"ד בענין רבית, ובשנת ת"ז חתם בהסכמה על הש"ך הראשון שהדפיס הש"ך בעצמו, ואחריה בשנה אחרי צאתו מעירנו לקראקא נאסף שם אל עמיו, מעוצר רעה ויגון, בגלל התלאות שמצאו את אחב"י או באוקריינא ופאדאליא, כמבואר בהקדמת הש"ך לסליחות כ' סיון.

כה הגאון מ"ה שלמה זלמן ב"ר ירמיה יעקב חתום ג"כ בהסכמה על הש"ך הראשון. בין י"ח גאוני ליטא שבאו בהסכמותיהם להמיך ידי הש"ך. ובפנקס ליטא חתום עד שנת ת"ו —.

כו הגאון מ"ה יעקב כהנא מובא בהקדמת אוהל יעקב. שהיה אבי תורתי ור"מ בק"ק בריסק, ובנראה היה ר"י בקליין בעת שישב הר' שלמה זלמן הנזכר על כסא הרבנות —.

כז הגאון מ"ה יעקב בהגאון מ"ה' אפרים זלמן שור. חתני של הקצין ר' ישעיה בר' משה ליר"ס מבריסק. ונמצא אצלנו בכ"י שו"ת שלו עם גאוני דורו, שנת בי"ת יעקב לפ"ק, והוא חתום בפנקס ליטא עד שנת תט"ו —.

כח הגאון מ"ה משה ב"ר יהודא ליווא, המכונה

ליפמא

ט) לפי הנראה. היה גם ר' יעקב זה מכונה בשם שור. ומזה יצאה שגיאת הג"ב בכתבו בר' יעקב ב"ר אפרים זלמן שור. היה בבריסק שנת של"ב. והתוי"ט היה אצלו והוא טעות. כי זה האחרון לא היה בעירנו עד שנת ת"ב. (ואלה מגילת איבה ההדש נדפס בווילנא ע"י הרא"ל רבינאוויץ. וגם בלוח התקון הגיה ג"כ כדברנו) —.

לימא בעל חלקת מחוקק שהיה מקודם אב״ד בווילנא. ואח״כ בעירנו בשנת תט״ו (צמח דוד) וחתום בפנקס ליטא עיי בשנת תי״ב טרם שהיה בעירנו —.

כט הגאון מוה׳ אהרן שמואל קאידנובער בעל ברכת הזבח. וברכת שמואל. בהקדמה לס׳ ברכת שמואל. נאמר שהיה אב״ד בבריסק ובכל מדינת רוסיא. כפי החשבון היה עד שנת ת״ך י) —.

ל הגאון מוה׳ יהושע העשל בהגאון מוה׳ יעקב, בעל חדושי הלכות על הבבות ונמצא בשער ספרי שהיה אב״ד בבריסק הוא הגאון רבינו ר׳ העשל רבו של הש״ך. הנודע ומפורסם בחריפתו ובקיאותו. וזכה לשם טוב —.

לא הגאון מו״ה צבי הירש, בהגאון מ״ה משה יעקב מובא בתשובות בית יעקב להגאון מ״ה יעקב צאזמיר, חתום בפנקס ליטא שנת תכ״ד —.

לב הגאון מ״ה יהודה איש טראפא. חתום ג״כ בפנקס ליטא בשנת תכ״ד ולהיות חתימתו ראשונה נדע שהיה אז אב״ד בבריסק (ראה להלן בתקנות) אך יפלא איך השתמש בכתר אחד עם הגאון ר׳ צבי הירש הנ״ל בשנה ההיא. אם לא שהגאון הזה היה אב״ד ור״י בקלויז. ומפני זקנתו נתנו לו מקום בראש (ראה הערות) —,

לג הגאון מוה׳ מרדכי גינצבירג, חתום בפנקס עד שנת תמ״ב. ונמצאה הסכמתו ג״כ בס׳ שערי שמים מהשל״ה. היה בעירנו עד תמ״ה ונפטר שנת תמ״ח (צמח דוד).

לד הגאון מ״ה מרדכי זוסקינד ב״ר משה ריטינבערג. בעל תש״ו רמ״ז וחתום בהסכמה על המג״ש — הי׳ מקודם בוייצנהויז ובהוראדנא ואח״כ בעירנו — חתום בפנקס עד שנת תנ״א.

לה הגאון מו״ה שאול בהגאון ר׳ ר׳ העשל. נמצאה תשובתו בסוף תשובת הרמ״א. ושם מתיחש שהוא נכד הגאון מהר״ם פדוא. ונתקבל לעירנו בשנת תנ״א יא) וחתום בפנקס עד שנת תנ״ה

י) כל הרבנים הנקובים בשמותם כאן עד הגאון ר״מ גינצבורג היו כ״א אב״ד לא יותר משלשה שנים כי כן היה המנהג. כמבואר במגלת איבה.

יא) בהסכמה לס׳ כתב יוסף שנת תנ״א, חתום הגאון הנזכר לע״ע מק״ק בריסק.

הנ״ה. ובחידושי ר״ח כהן ראפאפירט מזכירו בשם אב״ד דמדינת רוסיא.

לו הגאון ר׳ שאול ב״ר משה מהעלם. נכד הגאון ר׳ מאיר יואל היה מקודם אב״ד בפינטשוב, כמובא בב׳ שו״ת הגאון ר״י שיר הנ״ל ואחר זה היה בעירנו. ר״מ ואב״ד בקלויז של השר. כמבואר בס׳ שבתא דרינגלא. יב)

לז הגאון מ״ה משה ב״ר פסח ב״ר תנחום מקראקא. נכד הגאון בעל שארית יוסף וחתן הגאון ר׳ מאיר יואל. היה אב״ד בקלויז של השר בעת הרבנות של הגאון ר׳ שאול ב״ר העשל. אחר זה היה אב״ד בסלוצק ובלוצק וחתום בהסכמה על ס׳ עמודיה שבעה שנדפס בדיהרינפורט גנ״ת לפ״ק.

לח הגאון ר׳ משה בהגאון ר׳ מרדכי זיסקינד ריט״ב מוזכר בתשו׳ אביו הרמ״ז. ובהקדמה נאמר שהיה אב״ד בבריסק —.

לט הגאון מו״ה מנחם ב״מ בנימין כ״ץ חתום בהסכמה לס׳ נפתלי שבע רצון; חונה פה ביער מדינת ריסיא שנת תנ״ה. ושם נאמר שהיה אב״ד בבריסק. וגם בס׳ יד אליה חושבו בין רבני בריסק. וחתום בפנקס שנת תמ״ד, תמ״ז. יג)

מ הגאון מו״ה דוד אופנהיים מניקלשפורג נתקבל לאב״ד בעירנו על פי כתב רבנות ששלחו לו לנקס״פ. בשנת תנ״ח (המגיד שנה י״ח) אך מאיזה סבה לא בא הלום, ונתקבל לאב״ד בפראג.

בהקדמתו לס׳ עבודת הגרשוני. חתום בסופה: ודגלו דגל אהבה. פרוסה בק׳ בריסק דליטא. וכו׳ ובסוף התשו׳ חות יאיר נמצאה תשובה ארוכה ממנו וחתום עליה. ודגלו פרוסה על בריסק דליטא

רק אין הכוונה שנבחר לאב״ד. רק נבחר אז לשבת בסוד הועד במקום הרב וכבר היה אז בקראקא — ראה להלן בקונטרס רחובות עיר — .

יב) בעל נ״ש נפל בתבוכה. ובין שאול לשאול נתחלף לו וחשב שבשנת הנ״ח היה אב״ד בבריסק הג׳ ר׳ שאול מהעלם ללא אמת, ראה בהערות לעיר הצדק וכס׳ הסופרים ובני יונה להר״א כרמולי — :

יג) ראה בקונטרס רחובות עיר להלן. בהערות הגאון מוה׳ ליב יעלין שליט״א והעתקנו שם — :

רלימא עם כל הגלילות והסביבות מחנה העברים חבצלת השרון — .

מא הגאון מוה' יהודא ליב נכד הב"ח. בעל שאגת אריה וקול שחל חתום בהסכמה לס' ראש יוסף (מהאב"ד מסעלץ) שנת תס"א. היה מקודם אב"ד בקראקא ואח"ז בבריסק יד) עד שנת תע"ג (ראה בהערות לעיר הצדק — .

מב הגאון מוה' אברהם בר' שלמה. היה אב"ד ור"מ בקלויז. חתום בהסכמה לס' נתיב הישר תע"א ושם נאמר שהיה אב"ד בפינסק ונדחה לפי שעה — .

מג הגאון מוה' שמואל צבי הירש בהגאון מוה' אריה ליב הנזכר למעלה. היה אב"ד בעירנו בערך תע"ד — . טו)

מד הגאון מוה' נחמן סירקין בהגאון מוה' שמואל צבי הירץ הנ"ל חתום בהסכמה לס' עיר דוד שנת תע"ח (בעתו לפ"ק) ובהסכמה לס' ברית שלום שנדפס בשנת תע"ח חתום אב"ד ד"ק זאמושץ וכהיום נתקבל לאב"ד בבריסק. והר' חיים כהן בחידושיו חבר עליו הספר ומפליג בשבחו טז) ובשבח תורתו ושם כותב שהיה עמו בועד ליטא שנת ת"פ ואח"ז חי ל"ז שנה והג' ר' יעקב עמדן בתורת הקנאות ובס' עדות ביעקב מזכירו ג"כ לשבח שהצד שכנגדו רצה ליתן לו שלשים ארומים שיחתום על הקמיעות ולא קבל. ולא התערב במחלוקת כלל — .

מה הגאון מוה' ישראל איסר בהגאון מוה' משה אב"ד בלובמלא

יד) כן הסכימו כמה גאונים, ומבואר מזה שרבנות בריסק לא היתה שפלה במדרגה מרבנות קראקא העתיקה ואף שרוב רבנים העתיקו מקומם מבריסק לקראקא, אחרי שמצאנו ג"כ בהיפוך שר' ליב בא מקראקא לבריסק נאמר בדרך צחות מליצת המדרש על פסוק הוא משה ואהרן ובמקום אחר אומר. הוא אהרן ומשה. מלמד ששניהם שקולים — .

טו) כן מובא בשה"ג החדש ורבים חולקים ע"ז. והמפורש שלנו מגיע רק עד ר' נחמן ולא קודם — .

טז) גם נאמר שהיו ביחד בועד ליטא ת"פ. ולפלא כי בפנקס לא חתמו אז הרבנים כלל. ואולי מנעו מלחתום מטעם האחריות שמבואר בפנקס גם סי' תתק"מ.

בלובמלא ואח"ז בבריסק. מובא בהסכמה לס' דברי הברית שנת ת"פ, ובסוף ס' אלפי ישראל על חו"מ, ובהסכמה לס' גאון צבי שנת ת"ץ, וכנראה היה רק אב"ד בקלויז. כי הגאון ר' נחמן היה עוד בחיים חיתו, רק משנת תקי"ז עד תקי"ד מלא מקום הר' נחמן —. יז)

מו הגאון מוה' אברהם בר' דוד מקידאן קאצינעלנבוגין היה אב"ד בסלוצק תקי"ב. ומשם כתב להגאון ר"י איבעשיץ מכתב בדבר הקמיעות. רק משנת תקי"ד ואילך היה בבריסק וחתום בהסכמה לס' מים עמוקים אב"ד דק' בריסק. והיה עד תקס"ו ובכלל —.

מז הגאון מוה' יוסף בהגאון מוה' אברהם קאצינעלנבויגין קבל הרבנית מאביו בחיו. ע"פ כתב מקוים מאת המלך שנמצא בעירנו —.

מח הגאון מוה' נחמן היילפרין היה ראב"ד בבריסק או ר' ישיבה בקלויז בימי הגאון ר"א ק"ב. חתום בהסכמה לס' תפארת ישראל זוטא שנת תקל"ד —.

מט הגאון מוה" אריה ליב בהגאון מוה' יוסף קאצינעלנבויגין. מופת דורנו. ונזר עדתנו. נתקבל לאב"ד בימי נעיריו שנת תקנ"ח. ונהג הרבנות ארבעים שנה ונפטר בשם טוב שנת תקצ"ז וזכרו חקוק עד היום. בלבות אנשי עירנו. אשר זכו לראותו ואשר שמעו שמו הטוב וצדקתו. יהי שמו מבורך —.

ומלבד הרבנים אשר נקבו בשמות. שכהנו פאר במקדש הרבנות היו בעירנו, עוד גאונים ואלופים, רבים וכן שלימים, אשר מעולם אנשי השם, ואף כי לא נשאו נזר הרבנות על ראשם. בכ"ז היו לצפירת תפארה לעדתנו. והארץ האירה מכבודם. ונמצאים שמותם מפוזרים בהקדמות והסכמות. ונזכיר פה רק מעט מהרבה אשר פגשנו בדרך הלוכנו. ואשר הביאו לנו גדולי עמנו בחוצן מכתביהם איש איש כברכתו —. ואלה שמותם

ה"ר

יז) ראה בהערות הרב הגאב"ד מביעלסק וה"ר מו"ר יונה מסיסלאוויטש.

במאה הרביעית

ה"ר יוסף מבריסק אחי הרמ"א הובא בתש"ו רמ"א בסימן מ' וצ"ט ונפטר בפוזנא הובא בדרישה יו"ד סי' של"א ס"ק י"א .

ה"נ ר' פישל מבריסק עשה הגהות על הטורים מוזכר בפרישה א"ח סימן כ"ה כ"ז ואה"ע סימן קכ"ט בהג"ה ס' — .

הקצין ר' דוד דרוקער חותנו של השר ריש וואל (נ"ש)
השר ר' שאול עם בניו וחתניו ובני משפחתו (שם)
הקצין ר' משה ליזרס — ובניו ר' ישעיה ור' אלעזר (שם ובפנקס)
הגאון מו"ה פייבוש רבו של הב"ח (עיר הצדק)
ה' ר' שמואל העלר בהגאון בעל הוי"ט (מגילת איכה)
ה' ר' נח בן משה מושלם — ר"א בן יקותיאל זלמן
מבית דינו של הג מו"ה אברהם במ' בנימין (בהש"ו פ"י)
ה"ר משה בר' הלל א"ז של הגאון, בית הלל.
(להלן במכתב הרד"ט)

במאה החמישית

מופלגי תורה. שמביא הש"ך בח"מ סימן ל"א — .
הגאון מו"ה משה נכד הג' ר' ר' העשל יח) (הכרמל תר"ך צד 92)
ה"ר אליהו ליפשיין חותנו של ר' אברהם הדרשן — (בשער הס' זרע אברהם)
ר' ישראל במ' י"א מ"ו בעירנו — ואח"כ אב"ד באליק — הסכמה ל"ס ת"ז)

ר

יח) שם בהכרמל כותב, ה"נ ר' אלי' פרץ מ"ץ דווילנא. שהיה ראש ישיבה ב"ק בריסק ואח"כ אב"ד ד"ק הורודנא ובשנת ת"מ נתקבל ל"ק קראקא, ומבורר מזה שהיה ר"י בבריסק. בערך ת"י — ת"ך. אך כפי חשבוננו שהגאון ר' העשל היה בשנת ת"ך. ובנו הגאון ר' שאול בשנת תנ"א בבריסק לא יתכן להקדים זמן הגאון ר' משה כ"כ. וגם מה שכתב שאחר הורודנא נתקבל ל"ק קראקא. לא נראה כן. לפי בעל עיר גבורים

ר שמואל אביו של ר' הלל בעל בית הלל . מכתב
האב"ד דסעראצק:
ה"ר צבי הירש דרשן — רבו של ר' הלל הנ"ל
הגאון הדרשן ר' אברהם בר' בנימין בעל זרע אברהם
סגולי ווין במכתב הג' אב"ד מסעראצק
ה"ר יורא בן ר' יורא מושלם (במכתב הרא"ל ראבינאוויטץ
ה"ר שמואל ב"ר צבי הירש לוי (במכתב האב"ד דסעראצק
ה"ר חיים זעליג ב"ר משה . שם
ה"ר יעקב ב"ר שמשון מששאשטיין שם
ה"ר משה בר' ליב כ"ץ שם
הר' שמואל בר' שלמה שם
הר' צבי הירש בר' שלום מלובלין שם
הר' אליהו בר' שמואל מלובלין בעל יד אליה, מכתב
רא"ל ראבינאוויץ
ה"ר יעקב בן יואל, בעל שארית יעקב. אוצר הספרים
ה"ר אהרן ב"ר משה . נכד הש"ך (שם ארוך מש"ך)
הר' נטע חתן הגאון ר' נחמן;
הר' שמואל זאנוויל בר' זכריה מענדל . במכתב ה' ראבינאוויץ
הר' צבי הירש בהג' מוה' אליעזר לוי . בתשו' ב"ח החדשות
הר' משה יצחק בעל מפרש חטאים — בס' מפרש חטאים
הרב החסיד מוה' אליהו בן ישראל מביא לביה"ד ס'
מסילת ישרים ישן

במאה הששית

ה"ר יעקב לוי בעל חידושי מהר"י בס' חידושי מהר"י
הר' הרופא מוה' יקותיאל מווילנא תלמיד רמ"ח לוצאטו יט)
הגאון מוה' מרדכי בעל מים עמוקים . ב"ס מים עמוקים
הרב ר' יואל נכד הב"ח תלמיד התוי"ט .

הגאון

נפטר בהוראדנא . ושם זרע קודש מצבתו , ולאשתו הרבנית ז"ל
יט) מבואר בתורת הקנאות שהיה מעולה מבריסק בעיר כסלב
וכבוד גדול עשו לו שם —.

ה״ר יעקב בן מאיר
ה״ר ישראל ב״ר יונה כהנא
ה״ר דוד בן משה יצחק
ה״ר ראובן בן שלמה זלמן.

ארבעת אלה הם הפו״ם ד״ק בריסק שבאו במכתב להג אייבעשיץ בדבר הקמיעות בשנת תקי״ב —

ה״ר יהודא ליב תלמיד ר׳ יעקב עמדן
ה״ר דוד ב״ר מאיר בן יעקב. אבי הג׳ ר׳ הירש פרילוקר.
הרב ר׳ מאיר בר״ח ר״ש אבי הגאון בעל מנחת אהרן.

ה״ר משה קאום
ה״ר שמואל ברודא
ה״ר משה ב״ר מרדכי.

שלשה אלה מובאים בתשו׳ גבעת שאול מהר״ש אב״ד מלומאז:

ה״ר שמעון ב״ר שלמה זלמן
ה״ר טעבל הנקרא ר׳ טעבל בריסקר,
ה״ר יוסף מנאווארידאק ראב״ד בבריסק — . תוא״ש
ה״ר דוד קאצינעלנבוגין בהג ר׳ אברהם. סו״ד בפה והוא כותב ההקדמה בסדור קלף שבביהכ״נ שלנו.
ה״ר זלמן ב״ר יואל חותן בעל כנסת יחזקאל.

הגאון ר׳ אהרן בעל מנחת אהרן
הגאון ר׳ צבי הירש פרילוקר
הגאון ר׳ שמשון כ״ץ
הגאון ר׳ אשר.

ארבעת אלה נודעים ונזכרים בעירנו — ומובאים בהקדמה לסידור קלף שבביהכ״נ:

הגאון ר׳ משה ב״ר צבי
ה״ר שמעון ב״ר פייבוש
ה״ר מרדכי ב״ר אהרן.

שלש אלה מבר״צ של ה״ג ר׳ יוסף קאצינעלנבוגין בתשו׳ גבעת שאול הנ״ל.

ה״ר מרדכי אחי הגאון בעל אבן תקומה. (הערות הרד״ט אפרתי)
ה״ר חיים בהגאון ר׳ אהרן (בעל מנחת אהרן) אביהגרי״ם פדוא.
ה״ר נתן נטע דיין בימי הגאון רא״ל קאצינעלנבוגין.
ה״ר נחום העלרשטיין.
ה״ר מאיר ב״ר אהרן בעל תבואות שמש על הרמב״ם.
ה״ר אברהם יצחק במ׳ יוסף, בעל פשר דבר.
ה״ר אברהם יצחק בעל ארבע כוסות.
ה״ר שמואל פוזיץ ז״ל כ) נפטר בשנת תקצ״ח.

במאה

כ) בס׳ נחלי מים להגאון ר״ת סדוא נמצא הספד מהגאון הנ״ל על פטירתו.

במאה השביעית

בחלק שני מהפנקס. מאמר ניר ראשים נביא בפרטות הרבנים שישבו על כסא הרבנות בעירנו. אחר הגאון ר' ליב קאצינעלנבוגי ועם הגדולים, ראשי ב"ד שמלאו מקום הרבנות בין הפרקים. אך לרגל המלאכה אשר לפנינו נזכיר גם פה שמות הגדולים ההם כהוספה לראשונים שהיו לפנינו. הלא הם.

א הרב מו"ה יצחק אייזיק ב"ר ישראל מפינסק היה ראב"ד בעירנו אחר פטירת הגאון ר"ל קאצינ"ב משנת תקצ"ח עד ת"ר ונפטר שנת תר"ט

ב הרב ר' איסר יודל ב"ר נחמיה. בעל נחמת יהודה, ועזרת יהודה, ראב"ד בימי הגאון ר"מ פדוא. ובסוף ימיו נסע לאה"ק ונפטר שם.

ג הרב ר' יצחק ב"מ חיים מקאמניץ (מו"ר ז"ל) בעהמ"ח עלי הדס וענפי הדס הנם בכתובים. היה ראב"ד בימי הגאון ר' צבי אורנשטיין שליט"א ונפטר בשנת תרל"ה.

ואלה מוסיף על הראשונים

ה"ר יצחק אייזיק ב"ר אבא קדיש ז"ל בעל מאורי בית יצחק.
ה"ר ליטמאן ב"ר דוד ז"ל אב"ד בטרעספאלי' בעל מעגלות אור.
ה"ר נתן שפירא ב"ר משה ז"ל.
ה"ר אהרן משה בהגאון ר"מ ז"ל בעהמ"ח ביאור על מדרש תהלים ועל פסיקתא דר' טוביה —.
ה"ר צבי הירש ברלס בעל אור הצבי —.
ה"ר יהודא יודל עפשטיין בעהמ"ח קנמן בשם על ע"י ומנחת יהודה.

ויבדלו לחיים

הרב ה"ג מו"ה מאיר יונה שליט"א. אב"ד דק' סיסלאוויטש. שהיה ראש בית דין בעירנו. אחר הגאון ר' יהושע ליב דיסקין בעהמ"ח ס' שער החדש על העיטור. ועוד ספרים חדשים מקרוב באו.

ה״ר זאב וואלף פדוא.
ה׳ר צבי הירש פדוא.
ה״ר שמשון פדוא .

בני הגאון ר׳ יעקב מאיר פדוא זצ״ל ונמצאו בס׳ נ״ם ועין המים, חידושיהם וגם תשובותיהם עם אביהם ז״ל .

ולזכר עולם יהיה

הרב המאוה״ג הדרשן המפורסם מו״ה חנוך זונדל במ׳ ישעיה לוריא שהיה מ״מ בנאוואריראק . ונפטר בעירנו שנת תר״ז בעל כנף רננים — .

הרב המאוה״ג מופלג בתורה ויראת ה׳ צדיק תמים . מו״ה יהושע במ׳ ראובן שהי׳ אב״ד בקאמיניץ דליטא ונפטר בעירנו שנת תר״ם .

והרב המאוה״ג ר׳ זאב ב״ר ליב יאהאלימשטיין . אב״ד דק״ק מאלטש . נפטר בשנה זו תרמ״ה ט״ז כסליו — .

שלשה אלה מנוחתם כבוד בב״ע שלנו וכתובות מצבותם נרשום על לוח בחלק שני מחיבורנו — .

רשימת הספרים ומחבריהם השייכים לבריסק כא)

א אבן משה ב״ר משה ה״ר יעקב אהרן מבריסק ווארשא תרי״ט
ב אגרת מהגאון ר׳ דוד אופנהיים ניקלספורג תנ״ח
ג אגרת מס׳ יחוסתא דצדיקי דארעא דישראל (נדפסה ע״י ה״ר שמחה בהקדוש ר׳ פסח מבריסק) מנטובה תל״ו
ד ארבע כוסות הספר מר׳ אברהם יצחק ב״ר יוסף יעסל מעבר הנהר דבריסק אלטונא תקמ״ב
ה הארוך מש״ך עם באור נכדו ר׳ אהרן מבריסק כב) ברלין תקכ״ו

בית

כא) הרשימה הזאת מנחה שלוחה לנו מאת הד״ר הרכבי נ״י ועליה שמנו נוספות הנגלות לנו — .

כב) רבים העירו ע״ז. כי ר׳ אהרן מבאר הארוך היה מ״ג בברלין . ולא מבריסק ובביאור הנ״ל לא נזכר כלל שם בריסק. אולם באוצר הספרים כותב עליו

ו **בית חדש** מהגאון ר׳ יואל סירקש (ראה תשו׳ הב״ח) קראקא שצ״א

ז **בית יעקב** מהגאון ר׳ יעקב שור (אב״ד) ווינציא ת״ג

ח ונמצא אצלנו כ״י תשו׳ שלו עם גאוני דורו .

ט **ברכת הזבח** מהגאון ר׳ אהרן שמואל קאידנובר אמשטרדם תכ״ד

י **ברכת שמואל** מהנ״ל פפר״מ תמ״ב .

יא **גדולת שאול** מר׳ צבי עדעלמאן ע״ד השר מבריסק לונדן תרי״ד

יב **הוי אריאל** הספד על הג׳ ר״ל ק״ב מר׳ זונדל

מביאליסטאק ווילנא תקצ״ח

יג **זכרון משה** מהגאון ר׳ משה ליפשיץ אב״ד . לובלין שע״א

יד **זרע אברהם** מה״ר אברהם ב״ר בנימין זולצבאך תמ״ה

טו **חידושי הלכות** מהגאון ר׳ ר׳ העשל (ראה

תולדות אהרן) ווארשא תר״ב

טז **חידושי הרי״** מה״ר יעקב בן לוי הוראדנא תקי״ג

יז **חלקת מחוקק** הגאון ר׳ משה ב״ר לימא קראקא ת״ל

יח **יד אליהו** תשובת ר׳ אלי׳ ב״ר שמואל אמש״ט תע״ב

יט **יש מנחילין** מה״ר פנחס קאצינב׳ מבריסק בנ״ש כ״י רח״ם

כ **לקוטי דינים** עם שו״ת להר״מ מבריסק כ״י אופנהיים $\frac{606}{4}$

כא **ס׳ המאור** להרז״ה נדפס ע״י ר״מ בר״ש מבריסק ברלין תקנ״ט

כב **מגיני שלמה** מהגאון ר׳ יהושע ב״ר יוסף אב״ד אמשט״ד תע״ה

כג **מנחת יהודה** מהג׳ ר׳ ליב ב״ר עובדיה איילנבורג לובלין שס״ט

כד **משיב נפש מהגאון הב״ח ז״ל** לובלין שע״ז

כה **מים עמוקים** מהג׳ ר׳ מרדכי ב״ר נחמן זאלקווי תקי״ד

מנחת

---

* הוא ר׳ אהרן ב״ר משה מבריסק , מאין הולים וזאת לא ידע — .

כו **מנחת אהרן** מהג׳ ר׳ אהרן ב״ר מאיר נאווידוואר תקנ״ב
כז **מפרש הטאים** ה״ר משה ב״ר יצחק מבריסק אמש״ט תט״ו
כח **מקור מים חיים** בהגאין ר״י מאיר פדוא סדילקאב תקצ״ב
כט **סדר חליצה מה׳ ר׳ זלמן מבריסק** כ״י אופנהיים תקמ״ב
ל **פורת יוסף** ה״ר יוסף יעסל מבריסק וואנזבעק תפ״ז
לא **פירוש על עשר עטרות** מר׳ אברהם ב״ר בנימין פפד״א תנ״ה
לב **פני יהושע** שו״ת הגאון ר׳ יהושע ב״ר יוסף (ראה מ״ש)
אמש״ט תע״ה
לג **פלפולא חריפתא** מהגאון ר׳ יעקב שור אמש״ט ת״ג
לד **פירוש על ס׳ עשרה מאמרות מה״ג מ״ש** כ״י רד״א
לה **פשר דבר** מה״ר אברהם יצחק ב״ר יוסף יעסל (ראה ארבע
כיסות) אלטונא תק״נ
לו **פתח הדביר** מה״ר מאיר יונה ראב״ד דבריסק (ראה שער
החדש) ווילנא תרל״ד
לז **שאגת אריה** מהגאין ר׳ ליב אב״ד דבריסק וקראקא נייוויט תצ״ג
לח **שו״ת ב״ח הישנות** מהב״ח (ראה בית חדש) פפד״מ תנ״ז
לט **שו״ת ב״ח החדשות** תשובות שונות קארעץ תקמ״ה
מ **שו״ת ה״ר מרדכי זיסקינד** מהג׳ רמ״ז רוטענבורג האמבורג תנ״א
מא **שארית יעקב** מה״ר ר׳ יעקב ב״ר יואל מבריסק אלטונא תפ״ז
מב **שער החדש** על העיבור מהג׳ ר׳ מאיר יונה ווילנא תרל״ד
מג **שפתי חכמים** עם נמוקים והוספות מר׳ יעקב בן משה
טייטש מבריסק פפד״מ תע״ב
מד **תבואת שמש** מה״ר מאיר ב״ר אהרן ברלין תקמ״ג

תולדות

סה **תולדות אהרן** מהג׳ ר׳ ר׳ העשל (ראה חידושי הלכות) פפד"א תפ"ה

כי **תבואת שור** על הטורים מהג׳ ר׳ אפרים זלמן שור לובלין שע"ה

ספרים שנתוספו בזמן האחרון

כתונת פסים מהגאון ר׳ יעקב מאיר פדוא ווארשא תרט"ז

תשובות מהרי"מ מהנ"ל ווארשא תרי"ד

נחלי מים ועין המים מהנ"ל ויארשא תרמ"ג

בית הלוי מהג׳ ר׳ יוסף בער שליט"א תשו׳ ווארשא

בית הלוי מהנ"ל דרשים ווארשא תרמ"ד

עזרת יהודה מהג׳ ר׳ איסר יודל חדושים ושו"ת ווארשא

נחמת יהודה חידושים מהנ"ל ווארשא תרכ"י

קנמן בשם על ע"י מהר"ר יודל עפשטיין קעניגסבורג תר"י

מנחת יהודה על ש"ס מהנ"ל ויארשא תרל"ז

אור הצבי מהר"ר צבי הירש ברלס לובלין תרל"ה

מעגלות אור מהר"ר ליטמאן בר׳ דוד ווארשא תרכ"ח

מאורי בית יצחק מהר"ר אורי אייזיק מ"צ דעריטו. ירושלים תרכ"ו

ביאור על מדרש תהלים מה"ר אהרן משה פדוא ווארשא תרכ"ה

ביאור על פסיקתא דר׳ טוביה מהנ"ל ווילנא תר"מ

תלפיות ביאור על הגדה ש"פ מני אלף ווארשא תר"ל

פורת עלי עין על עין יעקב מני אלף. הנו בכתובים

פקודות המלכות הנוגעות לקהלות ליטא בכלל ולקהלתנו בפרט. וקורות פרטיות.

I

בצאתנו שער עלי קרת. „במבוא להפנקס" להודיע שורש דבר נמצא בחבורתי זה, אז דברתי בחזון לבני עדתנו בשרד כללי תארנו מצב קהלתנו, וקורותיה מימי קדם. ובראשי פרקים מסרנו להקורא ידיעות ישנות. להראות עושר כבוד עירנו ואת יקר תפארת גדולתה. חכמיה ועשיריה, בימים הראשונים. ואולם ברצותנו עתה, להוציא פרי תבואתנו, אל שער בת רבים להפיצו בישראל. ראינו נכון וטוב להרחיב אהל חבורנו, ולהאריך מיתרי ידיעותי. ולחזק במסמרים ראיות כל עניני ע"פ ידיעות נאמנות שאספנו מספרים וכתבים עתיקים, אשר נשארו לפליטה — ולמען הוכיח במלים וכתב מפורש כי קהלתנו היתה פנת יקרת לכל קהלות ליטא. גם בעניני הציבורים של המדינה. וכבוד קהלתנו בעיני המלכים והשרים אשר מלכו בארץ פולין וליטא. נעלה על כולנה. וגדול שמה בגוים, הננו להעתיק פה פקודות מלכי פולין ויועציה ושריה. הנוגעות לעמנו יושבי ליטא בכלל וביחוד לקהלתנו. מהם נוכח לדעת, כי עין המלכים והשרים היתה צופיה לטובה, על היהודים מעירנו, אשר בחרו בם, להפקיד על ידם משרות גבוהות ונכבדות ועסקים גדולים, והטו חסדם אליהם בכל בקשותיהם, יען כי מצאו לבבם נאמן לפניהם, ועולה לא נמצא בם, בעניני המסים והמכסים אשר נטל עליהם. ולבם נכון עם שכניהם האזרחים אשר ישבו לבטח אתם. הפקודות האלו, ילמדונו דעת, ודרך תבונות יודיענו, כי בכל החסדים והאמת שעשו מלכי פולין וליטא להיהודים החוסים תחת כנפי ממשלתם ע"פ השתדלות גדולי עמנו שלוחי הקהלות. היתה תמיד יד גדולי בריסק באמצע. ובכל עת שהתועדו שלוחי הקהלות לבא לפני המלך להתחנן לפניו על עמם. היו ראשי וגדולי בריסק בין הבאים, ופעמים רבות היו ראשי המדברים מקרב אחיהם, ולא אחת ושתים, יצאו חוצץ בעניני הכלל בעצמם, וחפצם הצליח בידם, אות ומופת כי קהלתנו היתה באמת עיר תהלה על יובל אושר וכבוד שתולה. ויושביה כמו כן אנשי סגולה מגיני ארץ מאוד נעלה, אלהים יכוננה עד עולם סלה.

גלוי

2

נלוי וידוע לכל דורשי קדמוניות עמנו, כי כל הימים אשר חסו אחב"י בצל מלכות פולין וליטא, השתמשו תמיד בכתבי זכיות שנתנו להם המלכים והנסיכים, כל אחד בזמנו להיות להם מחסה ועז מפני אויביהם מבקשי רעתם. והם הכהנים ורבים מהעירנים אשר נפתו בחלקת לשונם, וסביב שתו על היהודים עלילות ורדיפות שונות, ומצאו עליהם תואנות בעניני אמונה ועקאנאמייא — ובכל עת שקם מלך חדש בפולין, ביום שמחת לבו אחרי שום כתר מלכות בראשו, נקבצו ובאו שלוחי קהלות היהודים לפניו לברכו, ולקדם פניו במנחה ההולכת לפניהם, ונקראה בשם „תשורת העטרה" לקנות אהבתו וחמלתו ולהטות את לבבו אליהם לחדש ולחזק הזכיות שנתנו להם המלכים אשר היו לפניו, וכן משפטם כל הימים.

3

המלך הראשון. אשר פרש סוכת שלומו וחסדו על היהודים בפולין היה באלעסלאוו החמישי שנקרא באלעסלאוו החסיד שכתב להם אגרת זכיות (פריוויליגיע) בשנת ה׳ כ"ד (1261 למספרם) בקאליש ובו נתן להם חוקים טובים ומשפטים צדיקים, לתת להם מחיה בקרב העמים. היא הפריוויליגיע המפורסמת ונודעת לכל סופרי קורות היהודים, ונמצא ממנה העתק בבית עקר הארמון בקראקא. במאה הט"ו למספרם א) וקאזימיר הגדול מלך פולין. אשר וקים כל דברי הפריוויליגיע ההיא בשנת ה׳ צ"ד (1334 למספרם) להיהודים יושבי פולין גדול ופולין קטן. ובשנת ה׳ צ"ז. גם ליהודי גאליציא וואלין וגם המלכים שאחריהם שמרו זאת לעולם.

4

שני מלכי חסד האלה, אשר לבם היה טוב להיהודים באמת ובכל חפץ לבבם דרשו שלומם וטובתם תמיד, היו שני עמודי התוך, אשר קיום כל בית ישראל בפולין נשען עליהם.

וימים

א) תולדות היהודים בפולין מאת ה׳ קרויזהאר ווארשא 1865

וימים רבים לישראל ישבו תחת צל כתבי הזכיות של באלעסלאוו וקאזימיר. שקט ושאנן ואין מחריד. כי הזכיות האלו היו יסוד מוסד ונתקבלו לרצון בכל ימי המלכים שאחריהם. אך בשנת ה׳ ה״ז (1447 למספרם) כשבת קאזימיר היאגעלאני על כסא מלכותו בקראקא קמו ויתעודדו היהודים שבפולין, לבא לפני המלך להתחנן לו לקים את כל תיקף הזכיות שלהם, כפי העתק הפריווילעגיע של באליסלאוו שהיה בידם אשר מצאו בבית עקד הארמון בפיזנא. בין כתבים עתיקים שנצלו מאש ביום השרפה שהיתה בעת ההיא. (סבת התעוררות היהודים בעת הזאת. נבאר בדברינו להלן) והמלך עשה בקשתם. ונתן להם אגרת שנית. בהוספות עוד זכיות לפי צורך העת. גוף הכתב של המלך הזה נמצא באחרית הימים באוצר ביהכ״נ הגדול בפוזנא. ועליו היו חתימות וקיומים של המלכים: קאזימיר היאגעלאני — זיגמונד אגוסט. סטעפאן באטורי. זיגמונד השלישי. וולאדיסלאוו הרביעי ויאהן קאזימיר כל אחד בזמנו. אך חתימת המלך זיגמונד הראשון, שמלך אחרי קאזימיר נפקד מקומה בחתימות הפריווילעגיע ההיא (תולדות היהודים קרויזהאר) מסיבה לא ידענו שחרה ותחת זה נמצאו לנו כתבי זכיות של המלך הזה. בין כתבי הזכיות שנתנו ליהודי ליטא. שנביא להלן. —

פרטי הפריווילעגיע של באליסלאוו נמצאים מועתקים ומבוארים בכל ספרי קורות היהודים. ובצדק העיר הח׳ צאצקי. בספרו ע״ד היהודים, שכל הפרטים ההם היו ערוכים ומכוונים לפי מצב העת, ולפי הענינים שהיה להיהודים צורך בהם. בשבתם על אדמת פולין בין שכיניהם הרעים. אשר היו לצנינים בצדיהם. ועוללו למו עלילות ברשע. ורק בסתר הפריווילעגיע ההיא מצאו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד, כמבואר שם בטוב טעם ודעת 2).

5

אולם במדינת ליטא. אשר יושביה היו עובדי אלילים אז. ודבר אין להם עם אמונת היהודים. לא הצטרכו היהודים להחסות בצל מחסה ועוז של הנסיכים. ובכתבי זכיות שלהם. כי ישבו לבטח. ולא שמעו קול נוגש. עד ימי ממשלת היאגעלאוו. רק

---

2) Rozprawa o żydach Czackiego.

אחרי עלות וולאדיסלאוו יאגעלא, על כסא מלכות פולין ונסיכות ליטא שחוברה לה יחדיו בשנת ה' קמ"ו (1386 למס') ואחרי הביאו את כל תושבי ליטא המתהללים באלילים במסורת ברית הקאטולית. ולרגלי התמורה הזאת נקבצו באו למדינת ליטא. הכהנים היעזואיטים ושאר מפלגות אשר ידם היתה בכל סכסוכי המדינה. וחשבו מחשבות כל היום. להסב אליהם בעלי ברית אמונות אחרות. וגם לרדוף באף. את כל אשר פנה אליהם עורף. וגם על היהודים חרשו רע. להפשם במזימות זו חשבו. אז פחדו היהודים פחד גם בליטא. יראה ורעד בא בלבבם פן יעבר עליהם כוס העלילות והאשמות. אשר הכהנים הקנאים הורו והוגו מלב דברי שקר. בשנם כי המלך יאגעללא בעוז מלך משפט אהב הביא זמורות זרים מארצות המערב לשתלם על אדמת פולין וליטא. כהם משפט המאגדענבורגי. אשר נתן עוז ותעצומות להעירנים הנוצרים. והבדיל את היהודים לרעה. להת להם חוקים לא טובים. ומשפטים בל יחיו בהם. פקודים מיוחדים. ומסים נבדלים. ולכן טרם עברו שנתים ימים מיום שבת יאגעללא על כסא מלכותו. באו שלוחי קהלות בריסק וטראק. בשם כל יהודי ליטא לפני הנסיך וויטאלד ממלא מקום המלך בליטא. ושפכו שיחם לפניו לחוק עמודי החופש והזכיות שיש להם מימ' קדם מאת באליסלאוו וקאזימיר הגדול ולכתוב חוקי זכיותיהם על ספר ונחתום בטבעת המלך למען יהי עליהם סתרה ביום צרה. המלך נעתר לבקשתם. וע"פ פתשגן כתב הדת שנתן באליסלאוו ליהודי פולין בקאליש, נתן וויטאלד בשנת קמ"ח (1388 למספרם) בלוצק. הורמנא (פריווילעגיא) ליהודי בריסק וטראק. ואחריהם ליהודי שאר קהלות ליטא וואלין. עם הוספות קטנות ושנויים על דברי האגרת של באליסלאוו. —

6

הפריווילעגיא של וויטאלד. כוללת לפי נוסח הפולאני שבארחיוו. ל"ו סעיפים ג) ואלה הם כפי שהעתקנום בקוצר ובהעתקה חפשיה ד).

ג) רוסקי עווריי‏סקי ארחיוו להי' בער שאדסקי.

ד) בין הד' נוסחאות שהועתקו גם בלשונות שונות נמצאו כמה שנויים מפני קוצר הלשון ועתיקותה ואנחנו בחרנו בנוסח הפולאני שהועתק גם ע"י סופרים אחרים, לאנקי וקרויזהאר:

א) ראש דברינו אמת. שמנו חוק. אשר בכל דין ומשפט שיהיה לנוצרי על איש יהודי. לא יקובל עדות נוצרי אחד. רק ע"פ שני עדים נוצרים ויהודי אחד יקום דבר. —

ב) אם יתבע נוצרי מיהודי משכון שלו. והיהודי טוען שלא קבל אצלו משכון כלל. נשבע היהודי ונפטר. —

ג) ואם טוען היהודי שהלוה לו על משכון והנוצרי כופר. מחויב הנוצרי לשלם, או ישבע שלא לוה אצלו. —

ד) מותר ליהודי לקבל במשכון כל חפצים שבעולם. לבד חפצים של בית תפלה או מטפחות מלוכלכות בדם. חפצים אלו לא יקבל בשום אופן. —

ה) אם המצא ימצא שהמשכון שבידי היהודי. גנוב הוא מנוצרי. או נלקח ממנו בחוקה. ישבע היהודי שלא ידע מהגנבה או מהגזלה ויכלול בשבועתו כמה הלוה על משכון זה. וישלם לי בעל החפץ חלק מהחוב עם הרוחים —

ו) אם יוגנב המשכון מיהודי. או ישרף באש ביחד עם חפצים שלו. ובעל המשכון תיבע את היהודי למשפט. ישבע היהודי ויפטר. —

ז) בכל ריב ומשפט שבין איש יהודי לרעהו. אין לשופט העיר לבנים בזה לשפוט ביניהם. ומי בעל דברים יגש אלינו. או אל השופט שלנו. וכי יהיה על יהודי משפט חטא גדול. יבא אלינו ושפטנוהו. —

ח) כי יכה נוצרי את יהודי מכת חבורה ופצע. כסף ישקול לאוצר שלנו. כאשר יושת עליו. וגם להנפצע ישלם תחת פצע. ורפא ירפא כחוק הנהוג במדינה. —

ט) וכי יקום נוצרי על יהודי ורצחו נפש יענש כפי רשעתו. ורכושו יחרם לאוצר המלך. —

י) ואם יכה נוצרי את יהודי בלי שפך דם. יענש בעונש הקצוב על מכה את אחד מהאצילים. —

יא) שלא לפגוע באיש יהודי העובר ממקום למקום. ולא לעשות לו שום רעה. ובעד סחורות שיביא ישלם מכס לא יותר משאר תושבי העיר אשר הוא גר שם.

יב) בעד עצמות מתים המובלים ממקום למקום או ממדינה למדינה לא יוקח שום מכס. ואשר יזיד לקבל מכס מנפש מת. ענוש יענש. —

ההורם

יג) ההורס קברות היהודים או יבא עליהם בחזקה יענש כחוק המדינה וכל אשר יש לו ינתן לאוצר שלנו. —

יד) המתנפל על בית תפלת היהודים ישלם להשופט שלנו שני לטרות פלפלין. —

טו) אם יתחייב יהודי לשלם להשופט קנס · הנקרא האנדל וואנדל שלם ישלם כחוק מקדמת דנא. —

טז) אם יזמין השופט את יהודי למשפט פעם אחת ושתים ולא יבא ישלם קנס כחוק הקצוב מקדם · ואם לא יבא גם בפעם השלישית ישלם להשופט קנס בהערכה. —

יז) אם יכה יהודי את אחיהו איש. ישלם קנס להשופט שלו כחוק המדינה. —

יח) חרצנו משפט. שאין להשביע יהודי בנקיטת ס"ת. רק במשפט גדול שעולה לא פחות מן עשרים שקל כסף · אבל במשפטים קטנים שיבאו לפנינו. ישבע היהודי לפני בית התפלה. אצל פתח השער בבאה. —

יט) אם ימצא יהודי הרוג. ולא נודע מי הכהו. אם יהיה ליהודי קרובו חשד על אחד שהרגו. רק לא ימצא עדים לענות בו ימסור הדבר אלינו · ואנחנו נעזור לו לבקש ולמצא את ההורג.

כ) אם יתנפל נוצרי על יהודי (בנוסח הרוסי „יהודית") לעשות לו מאומה יענש כמשפט המדינה. —

כא) שופט יהודי בלתי רשאי. לעשות דין בין היהודים אם לא ע"פ הזמנת אחד מהצדדים. —

כב) בית דין של היהודים ישב בבית הכנסת או במקום אחר שיבחרו. —

כג) אם ישלם נוצרי ליהודי חוב שלוה אצלו. ולא ישלם הרוחים במשך חדש ימים. ישלם רוחים על רוחים. —

כד) רצוננו. שלא יבא נוצרי להתארח בבית יהודי (ר"ל שהיהודי חפשי מזה). —

כה) אם כסף ילוה יהודי לארון נדול. על משכון נכסים שלו · יקבל מהארון שט"ח בח"י. וחתום בטבעתו. ואז יהיה לו מאתנו תוקף להחזיק בנכסי האדון. ושלא יקח האדון ממנו באונס. —

כו) הגונב ילד יהודי יענש כגונב נפש. —

אם

בז) אם לא יפדה נוצרי משכונו במשך שנה תמימה והמשכון איננו שוה כדמי החוב . יביא היהודי את המשכון להשופט שלנו או לשופט שלו . ואז יוכל למכור את המשכון : ואם יראה את המשכון קודם שכלתה השנה . אז בכלות שנה ויום אחד רשאי למכור המשכון . —

כח) הנוצרי לא יוכל לתבוע את היהודי להחזיר לו משכונו בימי החגים של היהודים . —

כט) אם יחטוף הנוצרי משכונו מיד היהודי בחזקה . או שיבא לבית היהודי לעשות שם מהומה ואונס ישלם קנס גדול לאוצר מדינתנו . —

ל) אין לשום ב"ד להזמין את יהודי למשפט . רק הב"ד שבבית הכנסת או במקום אחר שיובחר . רק לנו או להשופט שלנו כח להביא יהודי למשפט שלנו ה) . —

לא) מטעם האב הקדוש . האפיפיור . אסור להאשים יהודים בהריגת ילד נוצרי לאכול את דמו . יען כי הוברר הדבר שאסור ליהודים לאכול כל מיני דם . רק אם יהיו עדים שלשה נוצרים ושלשה יהודים . אז יענש היהודי כמשפט . ואם לא יביא עדים כנ"ל יענש הנוצרי כאשר זמם לעשות להיהודי . —

לב) היהודי יוכל לתבוע את הנוצרי . שישלם לו חובו במטבע שלוה דוקא הקרן עם הרוחים .

לג) הממונים על בתי יציקת המטבעות . לא יוכלו להאשים היהודים בזיוף מטבעות .

לד) אסור ליהודי לקבל במשכון סוס , אם לא ביום . ואם ימצא אצל יהודי סוס גנוב . והיהודי טוען שקבלו במשכון ביום . נשבע היהודי ונפטר .

לה) אם יתנפל נוצרי על יהודי בלילה . מחויבים השכנים לצאת לעזור להיהודי . ואם לא יצאו יענשו בקנס שלשים שילינג כסף .

לו) רשאים היהודים לקנות כל סחורות שבעולם . ולנגוע בלחם ובשאר מיני מאכל .

כבר

ה) בהעתק הרוסי והגרמני , חסר סעיף זה , יען כי לפי שהיותו הוא אחד עם סעיף כ"ב . אך לדעתנו מדבר כאן . בענין הזמנה לדין בכפיה ובאונס . וזה הוא חדושו —

7

כבר אמרנו כי מימי קאזימיר הגדול עד מלוכת קאזימיר היאגעלאני. זה כחמשים שנה. לא השתדלו היהודים שבפולין להשיג אגרות זכיות חדשות. מאת המלכים ז ים או לחזק הישנות. וגם אחרי מות קאזימיר הגדול. כאשר מלכו בפולין לודוויג מלך אונגארן. ובתו יאדוויגא עם בעלה יאגעללא. חסו היהודים תחת כנפי הזכיות של באליסלאוו, וקאזימיר. שהיו ערובים ושמורים לעשות ולקים את כל דבריהם. רק באמצע מאה הט"ו למספרם עלה מורך בלבב היהודים שבפולין וחרדו לרגעים מחמת המציק ומבער מתהלל על ראשם יחול ע"י הכהנים הקנאים. והוא כאשר פשתה כת ההוסיטן גם בארצות פולן והרגיזו מוסדות דת הקאטולית מלא האפיפייר ניקלין החמישי ידי כהן פראנציסקאני שמו קאפיסטראנא איש דמים ומרמה. צורר ליהודים בנבליו לפעול בזרוע כחו על כל הנוטים מדת הקאטולית להכחידם מן הארץ. כאשר בא קאפיסטראנא לפולן. וגם הקארדינאל זביעגנאוו אליסניצקי, איש רע ונבל כמוהו נלוה עמו. רגזו היהודים וחלו. מקול אויב מפני עקת רשע. והשו עתידות למו. כי רעה נגד פניהם. (כאשר באמת בשנים אחדות אחרי כן השחיתו התעיבו עלילה על היהודים בברעסלא. כי המיטו עליהם און. שבזו והרפו לחם קדשם. והעלו על המוקד יותר מארבעים נפשות יהודים נקיים, על לא חמס בכפם. וסוף מעשה זו היה במחשבה תחלה אצל היהודים אשר ידעו את האיש ואת שיחו) ולכן מצאו אז נחוץ לפנות בבקשתם לפני המלך קאזימיר בימים אחדים אחרי עלותו על הכסא בקראקא. וכשוב המלך לקראקא מפוזנא שהיה שם ביום השרפה. חלו את פניו לחדש הזכיות שלהם ולתת להם פריווילעגיע חדשה. והמלך עשה בקשתם ונתן להם אגרת חדשה בהוספות עוד זכיות חדשות לפי צורך העת. ואף כי חזקו דברי הכהנים הנוכלים על המלך והכבידו עליו אכפם. לבטל הזכיות ההם באגרת שנית. אך לא ארכו הימים ושני הצוררים הנזכרים מתו בשנה אחת 1455 למספרם ואז שב המלך לחזק דבריו הראשונים בכל תוקף ועוז ונשארה הפריווילעגיע שלו עם חתימות המלכים שאחריו לזכר עולם.

8

ואלה דברי הפריווילעגיע מן 14 סערפטען 1117 למספרם

„אנחנו קאזימיר. בחסד ה׳, מלך פולין וארצות קראקא סיעראדז סאנדימיר לענציץ. ונסיך הגדול מליטא פאמערן ורוסיא מודיעים נאמנה בכתב מפורש הלזה, איך שבאו לפנינו היהודים עבדי מלכותנו מארצות פולין הלא הם. פוזנא קאליש סיעראדז בריסק, וולאדיסלאוו, ושאר המחוזות השייכים להם, והציעו לפנינו, כאשר עד כה חסו בצל אגרת הזכיות שנתנה להם מאת קאזימיר הגדול מלך פולין, והמלכים שאחריו קיימוה וקבלוה. ובעת בעת השרפה שהיתה למראה עינינו בפוזנא היו כל כתבי הזכיות שלהם למאכולת אש, ולכן בשפל קול תחנתם מחלים פנינו לחדש הזכיות האלו, ולתת להם עוז מלך, ע״פ ההעתק שהראו לפנינו, וכאשר קראנו את ההעתק ההוא בסוד יועצים ושרים, ובאנו עד תבונת הפריווילעגיע. בכל פרטיה ותנאיה. במועצות ודעת, וברצוננו אשר גם היהודים החוסים תחת כנפי אהבתנו וחמלתנו יהנו לאור הצלחת ממשלתנו, לטובתנו, ולטובת אוצר מדינתנו, מאשרים אנחנו ומקימים הזכיות ההם, וכותבים על ספר למשמרת, למען יעמדו לנצח, ולדור דורים״.

9

ובאשר במדינת ליטא, אשר זה מקרוב קבלו יושביה דת חדשה לא מצאו כהני האמונה צוררי היהודים להם מקום להתגולל על היהודים בעלילות שוא, כמו בזיון לחם הקדוש או שפיכת דם ילדי נוצרים להג הפסח, ולא מצאו אנשי חיל ידיהם להעלות חימה ולנקום נקם. כמו בפולין. לכן שקטו היהודים על שמריהם ולא מצאו חפץ להחדש הזכיות שנתן להם וויטולד, ולא נמצא פריווילעגיע מיוחדת ליהודי ליטא, עד המלך זיגמונד הראשון שנביא להלן, אך בכל זאת ידענו, כי לב המלך קאזימיר היה טוב ליהודי ליטא, וביחוד על יושבי עירנו, ולאות ומופת על טוב לב המלך ויועציו ושריו ליהודי בריסק, נביא פה שלשה דאקימענטין הכתובים בספר כתבים עתיקים (רוסקי עווריסקי ארחיוו) ואלו הם.

בשנת

א) בשנת רכ״ג. 1463 למספרם. נתן המלך מתנה ליהודי אחד שמו ליב בן שלים, שליש כברות ארץ לאחוזה, במחוז בריסק. אשר נקבו בשמות: ווראנאוויע. ביקאוו, ובליווינין. שתים היו אדמה בורית, והשלישית מיושבת, עם שני אכרים עליה. גם התיר ידו להחזיק בחכירת אירענדא. כפר נאוואראווא. שקנה המלך מאת אדון נעויר במאה שאק גראשין. וכפר קורניצא עם ששה אכרים יושבים עליה. ועוד אחוזות שונות (שם נומער 5).

ב) כאשר בשנת רל״ב 1472 למספרם. עקל השר הנסיך בפריסן היינריך ריכטענבערג סחורות של היהודי איצק. המוכס מבריסק. עמדו לימין היהודי כמה שרים מרבי המלך. הבישאפ מווילנא עם עוד ששה שרים יועצי המלך והשר נארבוט בראשם. והשתדלו אצל הנסיך ריכטענבערג. להשיב להיהודי הסחורות (שם נומר 6) ו).

ג) המלך קאזימיר הודיע בכתב גלוי. לשר מחוז בריסק בשנת רמ״ז 1487 למספרם. כי נתן חכירת מכס הגבולים בבריסק דראגאצין ביעלסק והוראדנא, ליהודי לוצק. אסבאשעק יאנאטן בני אליצנין ואלקאן ז) ובשנת רמ״ט 1489 נתן חכירת מכס הגבולים בלודמר ופערעמיסל, ליהודי בריסק והריבשיב, ובשנת רנ״ד 1494 נתן ליהודי בריסק, גאלייאש אהרנאוויטש איגאדי ראבין, ומיכאן אימשיין, חכירת המכס בבריסק דראגאצין גראדנא וביעלסק, עם הכנסת המעברה והמשקלות על ג׳ שנים בסך 700 שאק גראשין לשנה (שם נומר 25.21.14) —

10

יותר ממאה שנה, מימי וויטולד עד מלוכת אלכסנדר היאגעלאני.

ישבו

ו) מהשתדלות כהן נוכרי לטובת יהודי להצילו מיד עושקו, תבחן אמתת ספורנו למעלה. כי הכומרים בליטא, לא הלכו בדרכי הכומרים שבפולין, ולא מחשבות און מחשבותיהם. ולהיפך עוד היטיבו החסד עמם.

ז) לידות השמות האלו, הדומים בצורתם לשמות סלאווים, ראה הקדמת המסדר הרוסי להארכיון. ולהלן בסוף חבורנו זה:

ישבו בני ישראל בליטא, לבטח על אדמתם, ושלות השקט היה להם, וכפי שאמרנו, לא מצאו חפין אז לבקש מאת המלכים אגרות זכיות חדשות להגן עליהם כי השתמשו באגרת שנתן ליהודי ליטא. מהנסיך וויטאלד, ע״פ התנאים שהתנה עם עדת בריסק בשנת קמ״ח. או תמכו יתידותיהם באגרת החדשה, שנתן קאזימיר היאגעלאני להיהודים בפולין, ע״פ השתדלות ראשי קהלות הגדולות בפולין. ובתוכם גם בריסק. אך בראשית ממלכת אלכסנדר הושב אופן על יהודי ליטא כי המלך באפו כי עז רדפם להונותם מאחוזתם, לגרשם מארצו ליטא. ואולם סבת אכזרות לב המלך ורדיפתו אותם היתה לא משנאת הדת, ולא משטנת הכהנים הקאטולים. וגם לא משאלת עקאנאמייע או פאליטיק יצאה. רק ממקרה קטן ונבזה אשר נכלמו כותבי הקורות להודיע גלוי לכל העמים והכחידוהו תחת לשונם. היתה נסבה להביא אסון על כמה אלפים משפחות יהודים על לא חמס עשו, והוא כי אשת המלך היתה עקרה, לא היה לה ולד, ואנשי בליעל העלילו על אשה יהודית שבמעשי להטים עצרה בעד רחם המלכה, וזאת היתה סבת הגרוש מליטא ח). אך זה גורל היהודים מעולם, וזאת נחלתם כל ימי פזוריהם לבין הגוים. בעון איש אחד. יצא קצף על כל העדה. ומניצוץ קטון היוצא מפשתה כהה. תצא אש לוהט להבעיר מגדיש ועד כרם זית. ואין מי לשלם את הבערה —

ואולם בכל, שנאת המלך להיהודים יושבי ארצו, והרעה אשר הביא עליהם. לא היתה עברתו שמורה נצח, ולא טרף אפו בם עד לכלה, רק התהפך בתחבולותיו. והיה פוסח על שני הסעיפים, ולא מנע הטוב מהם לצוות להשר לאסקי. ע״פ בקשת היהודים להביא בספר הזכרונות ספר חוקי הממשלה, כתב זכיות של המלך באליסלאוו ולקיימו כחוק. אך כאשר רצו היהודים לכפר פניו במנחה גדולה ורצי כסף על הטובה אשר עשה לישראל בקיום הזכיות, השיב פניהם ריקם, בדברים בוטים כמדקרות חרב לאמר: „בקיום החוקים האלה, לא לבי הלך להגן על היהודים, רק להגן נגד היהודים׳ (הדברים האלה נתנו ענין לסופרי הקורות לענות בו — ורבות דברו בם. להימין ולהשמאיל, ולא עלינו המלאכה לדבר בזה ולחוות דעתנו) גם פקודת הגירוש לא יצאה לפועל בשלימות. כי

ח) תולדות היהודים בפולין וליטא מאת קרויזהאר:

בהשתדלות היהודים נעשו בם שנויים לטובה . —

11

בשנת רנ"ו 1496 למספרם נתן אלכסנדר מתנה לראש פקודות העיר (וואיט) בבריסק , חצר גדול , ששמו קורניצא , עם שדי התבואות ושדי חציר השייכים לו , עם כל יושביו , לצמיתות, החצר ההוא וכל אנפיו היו שייכים בימי המלך קאזימיר אבי אלכסנדר ליהודי מבריסק. גם נתן אלכסנדר מתנה לבעל סודו , חלק הנהר עם ריחיים וחבל אדמה שהיו שייכים קודם הגירוש לר' דן ור' אלעזר ור' פסח מבריסק . ואחר הגירוש נתנו לאחוזה לאחד מהאצילים נעמר גרימלאוויטש , ולאחרונה נתנם המלך לנחלה לבעל סודו פעדקא יאנישקעוויטש , עם החוף והריחיים , וגם הכפר קורניצא שהיה שייך לר' ליב בן שלום (לעיל 9) נתן לבעל סודו הנ"ל (שם נו' 34.33) אכן לא ארכו הימים כאשר שככה חמת המלך , זכר את היהודים לטובה , ובטל גזרת הגירוש , והשיב ישראל לנויהם . ואלה דברי כתב הדת שכתב המלך לשר פלך ווילנא בשנת 1503 „מודיעים אנחנו לך אשר התיעצנו עם יועצנו , והחלטנו דבר , להשיב היהודים לארצנו , וליתן להם רשות לדור בערים וחצרים כבתחלה . וכאשר יבאו לגראדנא תצוה להחזיר כל הבתים שלהם ובתי התפלה וחצר בית הקברות , וגם החצרים והשדות ומגרשי חציר לבעליהם , ויאחזו בם כבראשונה . וכל השרים הנכיבים האדונים והתושבים שלוו מהם כסף או כלים יחזירו לידיהם . ואשר לא יאבה לשלם תקח ממנו בחזקה" . כתב הלזה נכתב בספר החוקים בווילנא בח' מארט שנה הנ"ל וע"פ בקשת יהודי גראדנא ליזר בן משה ויצחק בן פייבוש , ניתן להם העתק מכתב הנ"ל בשנת 1504 .

וכעין כתב זה . נתן אלכסנדר בשנת רס"ה 1505 למספרם. כתב דת ליהודי בריסק . ועמו חוק וקיים גם שאר זכיות שלהם מקודם ונמצא בכתבי המשפטים כתוב בזה"ל . „כאשר לפנים נרשו את היהודים מארצנו ליטא . ונתנו את הבתים שעל החוף ובית הכנסת לבית מקלט חולים ובית תפלה של רוח הקדש , ועתה נדבה לב המלך להשיב את היהודים אל אחוזתם צוה להעתיק את הבית חולים (שפיטאל) משם למקום אחר מרווח יותר ולבנות שם בית חולים ומרחץ להיהודים . עם מגרש סמוך להריחיים של המלך"

וואסחאר

(וואסחאד 81, נומער 7 מאמר ה׳ בערשאצקי) וע״פ סעיף ז׳ מהפריווילעגיע של באליסלאוו, בא לפני המלך משפט היהודים האחים דן, פסח ואלעזר בני יונה על ראש פקודות העיר פאוול, שהחזיק בבית אחוזתם בעת הגירוש בחזקה ולא רצה להחזיר להם בשובם אל נויהם. והשר הנסיך וואסיל השופט מטעם המלך, נתן עדותו אשר הבית ההוא, הוא׳ נחלת האחים הנ״ל באמת. וצוה המלך להחזיר להם הבית, רק ישלמו לראש הפקודות הוצאות שהוציא על בנינים ותקונים, סך ארבעה עשר אדומים (ארחיוו נומער 4039). —

12

אחרי התלאה אשר מצאה את היהודים בליטא. בימי אלכסנדר היאגעלאני שגרשם מארצו ובראותם רשעת הגוים שביניהם אשר רצו לעשוק בתיהם ונחלתם, לא סמכו עוד על משענת כתב הזכיות של וויטולד · שכבר תשש כחו מרוב ימים, ולא בטחו בישועתו, רק השתדלו בכל מאמצי כח לחזק יתדות זכיותיהם באגרות חדשות מכל מלך חדש שקם בליטא ופולין, וכאשר מת אלכסנדר בתחלת שנת רס״ז, 1507 למספרם, ועל כסאו ישב אחיו זיגמונד הראשון, מהרו היהודים לבא לפניו בחדש הראשון לשנה ההיא, בהיותו במעלניק לברכו ולהגיש לפני כסא כבודו אותות אהבתם ואמונתם ולבקש ממנו לקים עם הספר הזכיות שלהם שנתנו להם לפנים — המלך יושב על כסאו ועליו השרים, הנסיכים והכהנים, עם השר השופט מטראק בראשם, חזק אגרת זכיות של היהודים בפקודה נמרצה, לשמור ולעשות כל דברי האגרת שלו ולהתנהג על פי דרכה. ראש דברי האגרת כתוב הדר בדברי נגידים. ובלשון מלכות הנהוג אז. כדברים האלה: „בשם ה׳ אמן — להיות לזכר עולם, ולמען ידעו דורותינו למלאות חפצנו ופקודתנו. ולמען יעמדו דברינו אלה ולא ישכחו מפיהם מוצאים אנחנו נכון ויישר לכתוב דברינו על ספר. בחסד ה׳ אנחנו זיגמונד מלך פולין ונסיך ליטא וכו׳ מודיעים אנחנו לכל אחד מכם, ולכל החפץ לדעת זאת. איך שבאו אלינו היהודים מבריסק טראק גראדנא לוצק לאדמיר ושאר ערים גדולות בליטא. והראו לנו הורמנא (פריוויליגיע) של הנסיך וויטאלד המושל בליטא, בו כלולים חוקי זכיות וחירות שנתן ליהודים, וחלו פנינו,

לאשר ולקיים ההירכנא בעוז והדר , ואנחנו שמענו את תפלתם , ועשינו חפצם , להניח להם בחירותם וזכיותם, ושיעמדו החוקים ההם לעד לעולם , חוק ולא יעבור". (תולדות היהודים מאת קרויזהאר ח״ב צד 139)

13

המלך הזה היה איש חסד וטוב לב בכלל מושך חסד ליהודים באמת וביחוד הראה אותת אהבה יתבה לעירנו, כי בועד השרים שהיה בבריסק שנת 1511 למספרם , אשר וקים זכיות העיר הנתונות לה מאת המלכים שלפניו , יסלאווניק געאגראפיצני אות בריסק) ועוד היסיף זכיות חדשות להתושבים בכלל ולהיהודים בפרט . כי התיר את ידיהם לעשות מקנה וקנין בעיר, ולהרוש בנין ביהכ"נ ולפארו בכבוד — בשנת רס"ח 1508 למספרם , מלא את יד ר׳ מיכל בן ראובן מבריסק לקבץ מעות המכס מאת החוכרים שחברו מהמלך ההכנסות משעוה ומלח. בבריסק לוצק לאדמיר ודראגאצין , ולהוציא המעות על צרכי המלחמה כפי פקידתו , ושברו אתו מחצה ממכס האביעסטקי . (ארחיוו נומר 51) ובשנת רע״ג הודיע המלך בכתב גלוי, אשר חוברי המכס ר׳ מיכל בן ראובן ור׳ דן העריכו לפניו חשבון ממכס השעוה והמלח הנעשה בשתי שנים בבריסק , ור׳ מיכל מסר לבד זה גם חשבון המכס בלוצק לאדמיר ודראגאצין (שם נומר 58) ובשנת רע״ד 1514 למספרם באו לפניו שלוחי הקהלות , טראק הוראדנא בריסק לוצק ולאדמיר פינסק וקאברין ושאר קהלות לבקש מלפניו לפרוק מעל צוארם מס הכבד אשר הטיל עליהם המלך אלכסנדר בעת תתו רשיון ליהודים לשוב לליטא , אחר הנירוש, להעביד אלף סוסים מיוזנים עם רוכבים עליהם לצורך המלחמה , כי המס הזה כבד עליהם מנשוא . כטוב לב ובעין יפה , מלא המלך בקשתם . ולבד מה שהחפישם מהמס הזה , כלל באגרה שלו עוד זכיות ופקודות לטובותם .

14

ואלה דברי האגרת „בחסד ה׳ , אנחנו זיגמונד מלך פולין ונסיך ליטא מודיעים לכל— כן באו אלינו היהודים מטראק גראדנא בריסק

לוצק לארמיר פינסק וקאברין ושאר קהלות והתנפלו לפנינו בבקשה: כאשר אחינו אלכסנדר צוה עליהם. להעמיד לעבודת המדינה אלף סוסים, ואו באו לפני הוד מלכותו וצעקו חמס, כי מימות עולם לא יצאו היהודים שבליטא למלחמה, ולא חלצו אנשים לצבא. וגם בימי הנסיך וויטולד ובימי אבינו קאזימיר לא העמיסו עליהם עול כזה, רק לשלם מס ככל התושבים, ואחינו המלך שמע לקול תחנתם, ופטרם מלצאת למלחמה, או לחלוין אנשים לצבא, לא שנה ממנהג אבותיו, והניחם על מצבם כבתחלה. היהודים הראו לפנינו כתב אחינו המלך, ובקשו מאתנו לקים הזכיות בידם, וליתן להם כתב מפורש. והננו ממלאים בקשתם, רק שישלמו מס הכספים והעגלות בשוה, כשאר תושבי הערים. ונגד זה יהיה להם כל טובות הנאה שמקבלים התושבים הנוצרים, ויהיה להם רשות לסחור בארץ, לעשות מעשה חרש וחושב. וגם חופש בעניני משפטים, שיפטרו מקנס לשוטר המלך אם לא יקבל יהודי עדות שיעמיד איש ריבו לפני המשפט ועלינו לשמור כל זכיותיהם כמקדם. וע"ז ניתן להם תוקף ועוז מלך, נכתב בח׳ מארט שנת **1514**" (שם נומער 62).

גם נתן ליהודי עירנו עסקי קבלנות מהממשלה בתנאים טובים, כי נתן לר׳ משה בן מארדוש מבריסק הורמנא לבנות גשר על נהר בוג מהונו וכספו, ובשכר זה יקבל מכס מכל סחורות העוברות על הגשר כל ימי חייו (שם נומר 64).

וגם לר׳ מיכאל יוזעפאוויטש מבריסק מסר בנין גשר על הבוג בדראגאצין עם מלון אורחים על ידו. ויקבל הכנסת המכס מסחורות העוברות עליו כחוק הקצוב — וכאשר לא ידע ר׳ מיכאל תהלוכות מכס הסחורות, המובאות מערים אחרות לבריסק, בקש מאת ר׳ דן בן יוסף שהיה מוכסן לפנים בעירנו. בימי קאזימיר אבי המלך להורות לו הליכות המכס בבריסק דראגאצין לאשיין צעחאנאווין והשיב לו ר׳ דן במכתב והודיעו כל פרטי המכס והדרכים השייכים למכס הסחורות, והמלך צוה להביא מכתב ר׳ דן זכרון בספר למען ממנו יראו וכן יעשו כל החוכרים שיהיו בבריסק אחרי כן. (שם נומער 66).

15

ברצות המלך זיגמונד הישר באדם. להיטיב מצב החומרי והרוחני של היהודים בכל מקומות ממשלתו. ובחפצו מצד אחד לשום

פדות בין ישראל לעמים, בדבר חוקיהם ומשפטיהם למען לא ישלטו אויביהם בם לרע להם. ומצד השני לשמור טובה המדינה שיקיימו היהודים פקודות הממשלה וימלאו חובותם בעניני המסים ושאר צרכיהם באמת ומשפט, מצא נכון וטוב לבחור מקרב היהודים אנשים חכמים ונבונים יודעי דת ודין, לתת על שכמם המשרה, לשפוט את היהודים בעניני דת והלכה כמצוה עליהם ע"פ התורה. ולתת בידם עוז והעצומות לרדות בעם בדרך מוסרי בעבור ישמרו חוקם ותורותם ינצורו. ולשפוט את העם בין איש לרעהו וגם לשמור פי מלך לשלם המס אשר נטל עליהם, וחובותיהם להמדינה, ומושל באדם צדיק כזה יהיה איש הבינים, בינם ובין המלכות, ויהיה להם לפה בכל בקשותם ושאלותם מאת המלך. ואולם נבצרה ממנו לעשית הפצו במדינת פולין המעטירה, לתת משרה כללית וצענטראלית כזאת בידי ראש אחד מהיהודים מפני גאות שרי פולין העריצים, אשר זרועם מושלה להם בכל עניני המדינה ובגאוה ובוז משלו על העמים היושבים על אדמתם. והיהודים עם ממושך ומורט עבד מושלים היו בעיניהם כחגבים עד כי כרקב היה בעצמותם לראות אוטאנאמיא כזו נתונה בידי היהודים ההולכים כעבדים על הארץ. ואשר נחשבו להם במקנת כספם ז). אך במדינת ליטא אשר לא היתה יד החורים והסגנים שלטת, מצא און לו. להוציא מזימתו הטובה לפעולת אדם לטובת המדינה. ולמען ינהרו אליה גם יהודים מארצות אחרות להגדיל המסחר ולהאדירו. וימצא לו איש כלבבו את ר' מיכאל יוזעפאוויטש. גבר חכם בעוז, וכביר כח לב, אשר בחנהו וצרפהו בעסקי המכסים אשר הפקיד על ידו, ומצא את לבבו נאמן לפניו, וירימהו בחור מעם למנותו רב כללי על כל מדינת ליטא בשנת רע"ד **1514** למספרם —.

16

ואלה דברי האגרת ששלח המלך לכל קהלות היהודים בליטא.

ראה

ז) תולדות היהודים בפולין, קרויזהלר, ואולם לדעת ה' הרכבי ובערשאדסקי גם בפולין נבחר מהמלך רב כולל שמו ר' אברהם מבעהמן שהיה לו ג"כ זכות ויפוי כח כמו הר' מיכאל יוזעפאוויטש בליטא —.

„ראה ראינו כי ה״ר מיכאל יוזעפאוויטש מבריסק עובד אותנו באמת ותמים, וכל מעשיו הנוגעים אלינו, באמונה, בלי מגרעת, ובלי עצלתים. לכן בחרנו אותו שיהיה המוציא והמביא כל המעשים שביניכם ובינינו ויהיה עליכם לראש על פיו תהיינה כל השתדלות ובקשות שתבקשו מאתנו, ועליכם לשמוע בקולו ולהשלים חפצו, ומי אשר יבוחר מאתו לארח לחברה עמו בנסיעתו אלינו לטובת הכלל שלכם מחויב לנסוע עמו. גם מלאנו את ידו לשפוט אתכם בין איש ובין אחיו ע״פ התורה והחוקים, כמצוה עליכם בתורתכם, ולהעניש החוטאים וממרים את פיו כחוטאים נגד ממשלתנו. וכל המסים שעל היהודים יושבי ארצנו ליטא, ועליכם, הן המוטלים עליכם מראש מקדם, והן המסים שנטיל עליכם בימים יבאו, תביאו אליו והוא ימסרם לאוצרנו. וזה כל חפץ שתקבלו אותו אלוף לראשכם ובקולו תשמעו. ואנחנו נכונים לתת על ידו כל שאלותיכם ובקשותיכם. גם מלאנו ידו להחזיק אצלו רב אב״ד אחד שיבחר לו, להיות בעזרו, להעניש את כל העובר על דבריו. את כל זאת נתננו לו בחסדנו הטוב לכל ימי חייו חוק ולא יעבור״ — .

בכתב הדת הזה נתן לו המלך כח וממשלה משולשת. א׳, לעצור בעם בעניני דת ואמונה, עם כל תוקף להעניש העבריינים מפירי ברית וחוק. ב׳, לשפוט משפט עמו דבר יום ביומו, בדיני ממונות ודיני קנסות. ג׳, לגבות מהם מנדה בלו והלך להביא אל גנזי המלך — .

ועוד טרם נתן לו המלך הכח והממשלה לרדות בעם, הראה ר׳ מיכאל צדקתו ואמונתו לבית המלך איש חסדו, כי עבד נאמן הוא, ועושה רצונו. כי בשנת רס״ח 1508 למספרם, כאשר מרד הנסיך מיכאל גלינסקי בהמלך, וקשר קשר עם נסיך מאבקוי לקריע חבל ארץ רוסיא מהרעפובליק, ונאספו אליו גדודי ריקים ופוחזים לעמוד על ימינו. ביניהם היו שני יהודים מבריסק אשר במרד ובמעל הביאו להנסיך, ידיעות דברים נסתרים העומדים ברומו של המלוכה. שמע ר׳ מיכאל יוזעפאוויטש, ויבער בזעם אפו על בני אמונתו העושים תועבה נגד דת היהודים ודת המלך, ובתרועת שופרות הודיע בקהל רב, כי האנשים האלה מרדו בד׳ ובמלכם. ויעשו נבלה להתחבר עם בוגד ומורד במלכות ולגלות לו סודות נסתרות — .

17

בלב רגז ודאבון נפש הביטו היהודים בליטא על משרת הרבנית שהקימה הממשלה עליהם בזרוע, והיתה בעיניהם כמכונה מורכבת מגלגלים שונים. המתגועעים בכח חיצוני, לכל אשר יחפוץ יטנה. ותהי זאת להם כפגיעה בכבוד הדת והלאום, וכחלול קדושת הרבנות, ואם כי הסכן הסכינו בני ישראל מימות עולם להביא צוארם בעול רבנות שחוברה לה יחדיו שלטון בעניני העולם כמי שהטו שכמם לסבול עול הנשיאים שבא"י ושבט ראשי הגליות בבבל ופרס, (כדרש' חז"ל על פסיק לא יסור שבט מיהודה כו' אלו ראשי גליות שרודין את ישראל בשבט. סנהדרין פ"א). בכל זאת לא יכלו מלט משא, הרבנית והשררות של ר' מיכאל, עם רב טוב הצפון באהדות הלזה, יען כי נעשו בלי בחירתם והסכמתם ואשר עלה באפם צחנת גביית המסים בכפייה, שניתן על ידו, ואשר הבאישה שמן הרבנות ותהי להם לזרא. ועל כן חשבו מחשבות למציא תנואות על הרב ר' מיכאל להדפו ממצבו. ויתלוננו באזני המלך על פסק דין שלו, שלפי ראות עיניהם הטה דין התורה לעשיק אחד מהצדדים אשר לא כדת. המלך דרש מר' מיכאל מענה על תלונת יריביו, והשיב הרב להמלך כדברים האלה „לאשר רבו חלוקי דעות בין ספרי הפוסקים לא נדע איזה דרך נלך כו'. רצוני לבחור אנשים מלומדים שיחברו דברים מחוכמים למען ישמעו הלומדים והבוערים בעם". כל איש ישראל יודע כי התשובה היתה שלא כהוגן, ואין בפיהו נבונה, יען ערוך השולחן לפני כל יודעי דת ודין, ולאורו יהלכו כל בעלי הוראה ולא יכשלו. וכנראה חסרת לו באמת בקיאות בהלכות הדרושה לכל מורה וראין. אך המלך התרצה והתפייס בתשובת הרב, והשאירו על כנו כבראשונה. ואולם כאשר הרחיב הר' מיכאל מוטות כנפי ממשלתו. גם על הקראים שבליטא לעצור בם בעניני הדת, ובעניני המסים, כמו בקהלות הרבנים, הגישו הקראים עצומותיהם לפני הנציב נאשטאלד מווילנא. הנציב מצא כי צדקו הקראים בריבם. ובפקודת המלך נתן צו להר' מיכאל להסיר שבטו מעל הקראים, ולתת להם חופשה ודרור מתחת ממשלת הרבנים בכלל. (תולדות היהודים בפולין מאת קרויזדאר ח"ב צד 136 וראה דברינו להלן בהערה סי' 21)

השורת

18

הטורח והמשא שנשא הרב ר' מיכאל על שכמו, בהנהגת הרבנות הכללית, ועניני גביות המסים, וגם ההשתדלות שלו בין היהודים להממשלה לא הפריעו אותו ממעשיו ועסקיו אשר חלק לו המלך באהבתו אותו, ואות הוא כי היה באמת איש חיל ורב פעלים ואמיץ לבו בגבורים. כי בשנת 1520 הוסיף לו המלך חכירת מכס ממלח ושעוה בלוצק על ג' שנים (שם נומער 70) חכירת בתי משקה וחכירת שעוה ומשקלות במאהלוב על ג' שנים (שם 73) גם חכירת ממכר משקאות לאחדים כתישת שעוה ומשקלות במאהלוב. ומכירת משקאות בוויטעבסק על ג' שנים (שם 74) ועוד עסקים גדולים ועצומים נתן לו המלך במשך ימי מלכותו עד שנת 1529, עד כי נמצאו בארחיוו של המדינה יותר מששים פקודות ואגרות המלך וכמעט כולם נתנו לטובת ה"ר מיכאל בעסקיו וחובותיו על שרים ואדונים (שם נומערן 61 68 70 73 74 77 78 79 85 86 87 88 89 91 93 97 98 103 104 105 106 108 109 110 111 112 119 120 121 130 ומאת השופט 80 81 82 83 92) וחיבה יתירה נודעת לו שכל משפטיו לבד דיני ממונות, נשפטו ע"י המלך בעצמו (שם 73) וכאשר באה לפני המלך צעקת האשה מאריא, כלתו של ר' מיכאל שהאשימה את אשתו על שהוציאה מארגז שלה בגד משי, עם עוד חפצים יקרים בלי ידיעתה. פטר המלך את ר' מיכאל ואשתו מן הדין (שם 69). וגם לאחיו ר' אייזיק יוזעפאוויטש. נתן עסק חכירת היאור ובתי מלון בוויאדע על ב' שנים וכמה חכירות בקלעצק על ג' שנים (שם 72 74) — וגם לבניו עשה חסד כמו שנביא להלן.

19

בשנת רפ"ה 1525 למספרם שלח המלך דברו לר' מיכאל יוזעפאוויץ באגרת כבוד והדר (בלשון לאטיין) כדברים האלה: „אנחנו זיגמונד בחסד ה' מלך פולין, ונסיך ליטא, רוסין פרייסין זאמוט. ע"פ תוקף כתב אמנה (אקט) שהעמיד לפנינו האדון אלבערט הנסיך הגדול כו' הכרנו לטובה פעולות סוכן האוצרות שלנו אברהם יוזעפאוויטש. והטובות שעשה עמנו ועם ממלכת פולין ונסיכות

לוצק

ליטא להקימו על במשרות נכבדות ח) ועתה כאשר ראינו ישרת לב וכל כשרון המעשה של אחיו ר' מיכאל יוזעפאוויטש סוכן המסים והמכסים שלנו כי כל מעשהו באמונה בלי נטיה אחר הבצע, הראוני לי את כל תוקף ועוז שבידינו, להרימו בחור מעם, למעלת אפרתים אנשי חיל ואצילים. להיות חלקו בשוה, עם נדיבי עם כמיהו, לא יגרע. ולהחליק נחלת כל הזכיות של אפרתי פולין וליטא. ושאר מדינות אשר ימצאו שם, והה"ר מיכאל ינחיל זכיות שלו גם לזרעו אחריו. ולאות כביד יעוז ניתן לו ולדורותיו חותם תכנית (הערב) מפותח עליו מחסה (שצים) במראה הרקיע, עם חצי לבנה עריי מרמעלה. וקרנים מידו לו נטויות אל על ממראה ירוק כרתי, עם כבבים מזהירים ממעל לאמצע הירח, כתבנית החותם שעל זרוע השר המפואר געארג גליבאוויטש מושל סמאלענסק ובחפץ לבב מלאני את ידי הה"ר מיכאל יוזעפאוויטש, ואת ביתו אחריו להשתמש בתגא זו. כמו בחפץ קנינו ונחלתו. בכל מעשיו ודרכיו עם אדונים ושרים, ועם אנשים מכל המדרגות, בכל המקומות ובכל ענינים הנוגעים להאפרתים בכלל ובפרט ועל כן הננו מבקשים ומצוים לכל עבדינו הנאמנים, לכולכם יחד ולכל אחד מכם לקרב את הה"ר מיכאל יוזעפאוויטש כמו נגיד לכל הועדים והאספות של האפרתים. ומזהירים אתכם באזהרת עונש, שלא יערב איש את לבו, להרחיקו מאחוזתו ומהזכיות שלו או לגרוע כהו. ושלא לחלל כבודו בשום דבר (שם 96):

כאן הוכיח הד"ר הרכבי (בהקדמתו להארחיון) שמאת ה' אבראם יוזעפאוויטש שהיה גדול מאד בבית המלך מושל בסמאלענסק וסוכן על האוצרות, היתה נסבה קרובה; להכבוד והגדולה של ר' מיכאל אחיו, שהיטיב לו המלך בעבורו, ואם כי אין את נפשנו לסתור דברי החכם הרכבי ומשפטו. שדבריו נכונים באמת לפי שטחית הלשון באגרת המלך. בכל זאת, לא יוכל איש לכזב על פנינו אם נאמר שהה"ר מיכאל היה נאמן רוח וישר דרך, שומר פקודתו באמת ותמים, נאמן למלכו ולאלהיו. ועולה לא נמצא בכל מעשיו והשכיל בכל דרכיו, ומעלות אלו יש בהן די להרכיבו על במתי הצלחה וכבוד, אשר גדלו המלך, גם בלי זכות אחיו... ודי לנו בזה להתימר בכבודו, ובכבוד מעשיו הטובים, ולנקר עיני שונאינו ומנדינו בימים האלה. אשר ילשינו וישטינו עלינו לאמר כי היהודים

עם

ח) תרגם דברי האגרת. המזכיר זכות ה' אברהם יוזעפאוויץ.

עם סורר ומורה. לא אמון בם לארצם ולמלכם, וכהנה דברי סרה, עפרא לפומייהו !

20

משמרת הרבנות הכללית בליטא. נמשכה זמן רב בערך מאה שנים, כי גם הגאון ר' ליב שישב על כסא הרבנות בבריסק, אחרי הגאון ר' יודא ליווא עלנבורג, שנת ש"ן בערך (סוף מאה הט"ז למספרם) נקרא ג"כ בשם: אב"ד דק"ק בריסק וכל מדינת ליטא (תשו' מהר"מ מלובלין סי' פ"ח). וגם הגאון המהרש"ל שהיה אב"ד באוסטרהא בתחלת מאה הרביעית, היה רב כולל לכל מדינת וואלין, ע"פ הכח והממשלה שנתן לו שר האוצרות (צאצקי בספרו ע"ד היהודים) ט) אך בתחלת המאה הט"ז למספרם היתה רוח אחרת עם המלך זיגמונד, ליסד בפולין וליטא רבנות מרכזית, ולמסור שבט הרבנות לא בידי איש אחד לבדו, להתנשא לכל לראש, כי אם בידי סוד חכמים ונבונים בעלי אסופות שיתאספו ראשי הקהלות הגדולות עם הרבנים שלהם לעתים מזומנים באחת מהקהלות שיבחרו להתיעץ שם יחד בכל עניני הדת ואמונה לשפוט שם בין איש לרעהו בכל דבר הקשה, ולפקח גם על עניני החובות והמסים להממשלה לכלכל דבריהם במשפט וצדק. (אך בכל זאת לא אבד ניר הרבנות הכללית ג"כ, כמובא למעלה, שהרבנים דק"ק בריסק ואוסטרהא נקראו בשם רבנים כוללים, רק לא היה בידם כח ועוז כבראשונה, ולא הנהגת עניני העולם והשתדלנות. כמשרת ר' מיכאל וכמשרת הועדים, רק נהלו הנהגת ההוראה והמוסר) וע"פ רשיון המלך מהרו היהודים ויחליטו ממנו להכין ולערוך ועדי ד' ארצות, שיתועדו יחד למועד מועדים בערים הגדולות לובלין ויארוסלב, שמה ישבו כסאות למשפט רבני קהלות הראשיות, ואזנו וחקרו תקנות טובות ומועילות חוקים טובים ומשפטים ישרים אשר בם ישראל יתפאר לעד ולנצח, כי נערכו באמת

ט) למעלה הבאנו דעת החכמים הרכבי ובערשאדזקי שגם בפולין היה רב כולל שמו ר' אברהם מבעהמען. אך לא כן דעת ה' קרויזהאר, עם כי נהירין לו שבילי ההיסט' של היהודים בפולין, ע"פ הדאקומענטען הנמצאים אצל הוהגו ה' בערשאן. ואיך שיהיה זאת נראה ברור, שמשרת ר"א מבעהמען בפולין. היה רק זמן מעט. וגם גבול משרתו היה רק בעניני המסים והשתדלות, ולא בעניני דת ואמונה, ולא בדיני ממונות. בכנס, כי לפי דעת הה' הרכבי כבר נתיסדו הועדים בפולין בתחלת מאה הט"ז למספרם, ובטלה משמרת רבנות כללית אז:

באמת בסדר והנהגה טובה, באמת ותמים. וכל בית ישראל אשר בארצות ההם קימו וקבלו עליהם תקנות הועדים ופסקי דינים שלהם כדבר מלך שלטון, אין פוצה פה ומצפצף. יען כי הרבנים ההם שנבחרו מאת היהודים בעצמם היו באמת חכמים ונבונים וידועים לשבטי ישראל בתורתם וחכמתם יראי אלהים שונאי בצע, כאשר יראה כל קורא דבריהם ותקנותם, כי כולם מיוסדים על אדני הצדק והיושר אין בם נפתל. וגם המלכים לא חשבו כבוד לקיים פסקי הרבנים כדבר חוק ומשפט, כמו שנראה ממשפט המוכסים דבריסק שנביא להלן.

ארבע ארצות ההם היו לפי דעת החכם יאסט. פולין גדול פולין קטן, ליטא עם קהלת בריסק בראשה, ורוסיא, וקהלות הראשיות היו פוזנא, או קראקא, לובלין, בריסק ולבוב. רק משנת שפ"ג והלאה נעשה פירוד בין פולין וליטא. והגאון ר' מאיר וואל יסד בליטא ועדים מיוחדים. בדמיון הועדים שבפולין, ששם נתקבצו ראשי קהלות בריסק גראדנא ופינסק, יתקנו ג"כ תקנות קבועות וטובות, כמו שהבאנו בתקנות המדינה להלן. ואם כי דעת ה' הרכבי איננה נוחה מהחלטת ה' יאסט. ולדעתו מדינת ליטא לא נכנסה בכלל הארצות מעולם (וואסחאד 84 נומער 9). אך מהפס"ד שנמצא בפנקס המדינה, בדבר המו"ת שהיה בין מנהיגי פולין, ובין מנהיגי ליטא. בשנת שפ"ג אחר הפירוד. אודות ההוצאות והסכומות, שתבעו מנהיגי פולין, חלק מליטא, מהפס"ד הזה, הלא נראה בעליל. שעד הזמן ההוא, היתה הנהגת שתי המדינות לאחדים. בידי הועדים מהד' ארצות. רק אחר הפירוד שנעשה בין הדבקים. ומדינת ליטא יצאה לחלק. אז נכנסה מדינת וואלין במקומה, וזכתה לשם להחשב בין ד' הארצות. וקהלה הראשית היתה לודמיר כמבואר במגלת איבה. אבל קודם הפירוד היתה מדינת ליטא כפופה ומחוברת לפולין, גם בעניני הועדים. אך כפי הנראה קרה לא פעם שרבני ליטא לא באו ליום המועד להאסיפה כי היה להם לפחיתות כבוד, להכנע תחת הנהגת רבני פולין. לכן נמצא בשער הס' קונטרס של הסמ"ע, שחובר בשנת שס"ז, רק זכר ג' ארצות כי יתכן שרבני ליטא לא היו בהועד בעת ההיא.

21

ואחרי אשר כבר יצאנו משער העיר וחוצה, להתהלך לרוח היום

היום בשדה הרבנות הכללית. הבה קורא! ונתמהמה עוד מעט, לדבר דברים אחדים עוד על דבר הרבנות של ר' מיכאל, עד אשר נשוב העירה למלאכתנו. הנה הרב בעל קריה נאמנה (ח"א צד 6 וח'ב צד 34) החליט כי ה"ר מיכאל היה ראש לכל רבני ישראל בליטא, לשפוט את ישראל ע"פ התורה, והוסיף ג"כ בשם צאצקי שהנהיל הרבנות לזרעו אחריו. ואולם ה' הרכבי (בהקדמתו להארחיוו) בהדא מחתא סותר דברי ה' צאצקי וה' רשי"פ ההולך בעקבותיו, ודעתו שלא היה ה"ר מיכאל רב ואב"ד. רק מושל בענינים חומרים של הקהלות. ולחזק דבריו תמך יתידותיו על הרבה סעיפים מהארחיוו שמוכיחים לדעתו שלא ה"ר מיכאל, ולא אחד מבניו, נהגו רבנות בליטא רק נהגו שלטון ושררה, לפקח על צרכים החומריים של הקהלות. ולהיות מול בין המלך והעם. ואנחנו איפא, לא מצאנו את לבבנו לחוות דעת מכרעת בין גדולים אשר נהירין ים שבילי ההיסטאריא ונגולו כספר לפניהם. לולא אשר הדאקומענטין העריכים ושמירים לפנינו, יתנו עדיהם לברר הדבר לאמתו. ונקוה כי התייר הגדול, הרכבי יסלח לנו בזה. א', בדברי הפריווילעגיע שנתן המלך לר' מיכאל בשנת רע"ד. נאמר בפירוש", והוא ישפוט אתכם ע"פ חוקי הדת שלכם. וגם התרנו את ידו להחזיק אצלו רב אב"ד שיבחר שיהיה לו לעזר נגד כל איש אשר ימרה את פיו" הדברים האלה„ יוכיחו למדי, כי נתן בידו עוז וכח לשפוט את העם, בתור רב ושופט יחידי. ורק לדיני קנסות ועונשים. וגם להטלת חרם על המסרבים היה נצרך לו להחזיק בביתו בית דין של שלשה כדת התורה ולבחור לו רב אב"ד לעזר. ב', מהתלונה שהתלוננו היהודים לפני המלך על שהורה שלא כדין, ומתשובתו להמלך, יראה הרואה ג"כ שהדברים מגיעים למשפט, דין תורה, ולא למשרה חיצונית. ג', ריב ומשפט הקראים שלא רצו להכנע תחת שבטו. והמלך עשה בקשתם והסיר סובלו מעל שכמם, יורה ג"כ, כי המשרה שלו נוסדה על אדני הרבנות שאין להקראים חלק בה. ולכן באו הקראים בטענה נצחת, להבדל מקהל עדת הרב הדן את דיניהם ע"פ דיני התורה שבע"פ. ואם לא איפא במה יפה כח הקראים? ומה יש להם צדקה להבדילם בתשלומי המסים, ושאר החובות להממשלה, מקרב אחיהם השוים עמם בכל משפטי המדינה. ד', הח' הרכבי במאמרו ע"ד ועדי ד' ארצות (בוואסחאד 84) הגיד ולא כחד השערתו כי כל ישע וכל חפץ המלך זיגמונד. בתתו עוז

למשרת הרבנות היה לגדור עניני המלוכה. בעבור ישמרו היהודים חוקי המלך ובריתו ינצורו, וימלאו חובתם להממשלה. ולבנין גדר כזה לא מצא חפץ, כי אם ברבני הקהלות, אשר זרוע האוטירעטעט מושלה להם, לשלוט ברוח היהודים ודבריהם נשמעים לעדתם ורק על ידם הגיע אל מטרתו. הלא יודע איפא. כי רעיון זה הסב את לבו ג"כ לבחור בה"ר מיכאל יוזעפאוויטש. להקימו על לרעות ביעקב עמו. אם קלע אל המטרה בבחירתו זאת? ואם היה בחירו רצתה נפשו, מוכשר וראוי להוראה? זאת היא באמת ספק ולא עלינו להתירו. אך זאת נעלה מכל ספק אשר המלך חפץ ביקרו, כי חשב אותו לרב מובהק ובעל בעמיו, ומה גם אחרי אשר בשנת רס"ח, טרם נמשח עוד בשמן הרבנות כבר לקח עטרה לעצמו, לקרא חרם, בהצוצרות וקול שופר על הבורחים לגלינסקי, כעוברים על דת, כראוי באמת לרב נכבד אשר רוח דעת ויראת ה' בלבבו. קנה את לב המלך להאמין בו, ושיבטח לבו בתורתו ויראתו, לתתו עליון על כל הרבנים דליטא.

והסעד שהביא הח' הרכבי לדבריו מפקודות המלך הרשומות בכתב אמת בהארחיוו, אחרי רואנו, לא מצאנו בם שום הוכחה. לגרשו מהסתפח בנחלת הרבנות, לכל יחד כבודו בין רבנים יושבי על מדין. הנה ברוב הפקודות שהביא מדובר רק מאחיו אבראם יוזעפאוויטש, ואין להם שייכות לר' מיכאל. ויתר הפקודות, בדבר החכירות והעסקים שאצל לו המלך ומשפטיו עם אדונים ושרים רבים לא יוכיחו מאומה, כי הן הן גבורותיו. שעם הנהגת הרבנות והשתדלנות, מצאה ידו ג"כ לעשות חיל בעסקים שונים ע"י משרתיו עושי רצונו, והמצא בקן ידו לאסוף ולכנוס המסים והמכסים, ורבים היו באוכלי שולחנו. ובצדק העיר ה' בערשאדצקי (עווריסקא ביבליאטעקא שנה 7) כי משמרת הרבנות שלו לא האריכה ימים כנראה מאיזה פקודות המלכות אודותיו. וכפי השערתנו למעלה נפסק חוט הרבנות שלו, מעת שנמלך לב המלך ליסד שטת ד' הארצות, להפיק על ידם רצונו וחפצו, אשר השב מראש בבחירת ה"ר מיכאל. שכפי הוכחת ה' הרכבי נוסדו יחד בערך מן ער"ה עד ר"ץ (1515, 1530 למספרם) —.

אולם בדבר החלטת הח' רשי"פ ע"פ צאצקי, שעוד בשנת רס"ו, בראשית ממלכת זיגמונד מלא את ידי ה"ר מיכאל לכהן פאר הרבנות, ושהנחיל הרבנות לזרעו אחריו. שגו מאוד. ונאמנו דברי

הח׳ הרכבי כי לא בשנת 1506. רק בשנת 1514 השיג הפריווילעגיע מאת המלך, כנראה ברור בהארחיוו. ועוד יותר כי בשנת 1514 נמצא בבריסק רב אחר, ר׳ משה ראסקאוויטש. ואין מלכות נוגעת בחברתה. ונשער כי ברית החתון שכרת ה״ר משה עם רב מקראקא אשר צרור עונו צפונה חטאתו לפני המלוכה, כמובא למעלה, היתה נסבה לקרוע את הרבנות ממנו, ולתת פקודתו לרעו הטוב ממנו ועל כן הונף והורם ה״ר מיכאל לרב, בערך חודש ימים טרם הוסרה המצנפת והעטרה מעל ראש הר״מ בחודש אפריל שנה הנ״ל, וגם החלטת החכם צאצקי שהנחיל ר׳ מיכאל הרבנות לזרעו אחריו היא טעות גלויה, כי בדברי הפריווילעגיע של הרבנות אין זכר כלל שינחיל הרבנות לזרעו. רק בהפריווילעגיע בדבר מעלה האצילות נאמר כן בפירוש. וכפי הנראה הח׳ צאצקי עינו הטעהו, להת את של זה בזה. אך בזאת נאות להח׳ הנ״ל שהרב ר׳ מיכאל ראה בני שלשים, יולדו על ברכי התורה והמוסר ומהם לוקחו לכהנים ורבנים, ובתוכם ה״ר יוסף בן משה המוכתר בשם דאקטר, כפי שהבאנו למעלה. ועתה נפן לדרכנו ונשוב העירה — .

22

בשנת רע״ח 1518 למספרם. ע״פ בקשת גדולי בריסק מנה המלך קאממיסי׳ לבקר את משפטי בית דין **замковый Судъ** המבצר מקום המשפט להיהודים בבריסק, ואז באה לפני הקאממיסיא בקשת ר׳ מיכל ור׳ יצחק אחיו מבריסק להעביר את רעת בית דין המבצר שחרצו משפט קשה על יהודי אחד, שמו אהרן העור. שהאשימו אותו על שנקר עיני ערל אחד מלאשיץ, בהיותם בדרך וגם זרה מלח על פצעיו ובגלל הדבר הזה יסרוהו למשפט לקצץ את ידיו כפי משפט המאגדענבורגי, אך הקאממיסיא השיבה בקשת ר׳ מיכל ור׳ יצחק ריקם. יען מה? יען כי דרשו מהם להת ערובתם בעד הנאשם, ולא רצו. ועל ידי זה הוסיפו תת כח להחשד, ולדינו הקשה (ארחיוו נומר 67). ובשנת רפ״ז נתן המלך להיהודים מבריסק פריווילעגיע שנית, כדברים האלה „התנפלו לפנינו היהודים מבריסק, ובקשו מאתנו, כאשר בחסדנו הטוב ובחמלתנו על התושבים מבריסק כנוצרים כיהודים מפני אסון השרפה שקרה להם מלאנו ידם לגבות מכם מעגלות. חצי גראשין מכל עגלה למען לתמוך את ידיהם בצר

להם וצוינו לחלק המכס בין הנוצרים ובין היהודים ונתנו ע"ז כתב מפורש. ועתה הנוצרים לוקחים המכס לעצמם, ואין נותנים להיהודים חלק כלל. וכתבנו מזה לשר העיר, לשמור את הדבר, וכאם לא יתנו הנוצרים להיהודים חלקם אזי ימסור המכס להיהודים, וכאשר הראו לנו כעת כתב שלנו מאז, מבקשים מאתנו ליתן להם אגרת שנית. והננו נותנים להם האגרת אשר הם מבקשים, שיחלקו בשוה עם הנוצרים כפי המכתבים שלנו ושל שר העיר. גם בקשו מאתנו כאשר לפנים נתננו להם פריווילעגיע שיהנו מכל טובת העיר לעשות מקנה וקנין, וכל מלאכת חרש וחושב, למען ימצאו חית ידם בעירנו, ומבקשים מאתנו לקים זכיותיהם אלו בידיהם, בכתב שלנו ולהניחם על מצבם כמלפנים, עשינו את שאלתם, לקים זכיותיהם בידיהם ושיחלקו בכל טובות העיר בשוה עם התושבים", הכתב ניתן בקראקא 19 מארט 1527 (נומר 117). ומקץ שנתים ימים באו היהודים שנית לפני המלך והשרים בקובלנא על הנוצרים התושבים דבריסק, ועל ראשי הפקודות, יען כי לא מלאו אחרי פקודת המלך ומשפטו להת להיהודים חלק ממכס הסחורות העוברות דרך בריסק. אז נתן המלך קול דברו שנית בפקודה נמרצה לקים את אגרת המשפט הנתונה להיהודים, ובלי להונותם מאחוזתם בחלק המכס יען כי המכס ניתן לאחוזה לכל תושבי העיר, לצורך תקון הגשרים שעל הנהרות ולעשות רצפת אבנים ברחובות העיר. וגם לצורך הכנת כלי נשק ואבק שרפה להגן על העיר, ולעזר הבע"ב שירדו מנכסיהם ביום השרפה שהיתה בעיר. ולמה יגרע נחלת היהודים? בשגם כי היהודים נושאים בעול כל המסים, כשאר התושבים וראוי שיחלקו גם בההכנסות (שם נומר 131).

23

אחרי ה"ר מיכאל יוזעפאוויטש היה אב"ד בבריסק ר' מענדל פראנק. וגם הוא היה לו מחלוקת עם בני עירו, ולא צייתו לפסקי דינים שדן ביניהם ע"פ ד"ת, ושפך שיחו לפני המלך, על בני עדתו שלא ישמעו לקולו. ושלח המלך דברו בכתב גלוי לכל היהודים מבריסק לבל ימרו את פי הרב בכל משפטיו, ומי בעל דברים יגש אליו, ויוציא לאור משפטו, ויש לאל ידי הרב להטיל חרם או עונש אחר על מי שיסרב נגדו כפי חוקת התורה (רצ"א 1531 למספרם

(שם נומער 139) תורף כתב המלך כתוב כדברים האלה „הגיד לנו ר' מענדל פראנק אב"ד שלכם מכל התועבות אשר אתם עושים, כי בבואכם אליו למשפט. והוא יגיד לכם את דבר המשפט ע"פ ד"ת, אינכם צייתים לדבריו, ואחרי המשפט שלו תשימו פניכם אל השופט שלנו. ועוד תחללו כבודו לשום לפניו מכשולים ולהביאו אל השופט וכדי בזיון וקצף וכו'. ולזאת מצוים אנו עליכם, כל אשר יהיה לו ריב ומשפט יבא אל הרב. וכל אשר יצא מפיו ע"פ התורה תשמרו לעשות ולא תפנו למשפט אחר, והשופטים שלנו לא יתערבו במשפטיכם. ואם אחד מהצדדים יקבל פסק אחר מהשופט שלנו נגד פסק הרב, יהיה הפסק של השופט בטל ומבוטל, רק ישאר הפסק של הרב ששפט ע"פ התורה" (שם). ׳

אחריה בשנה בא הרב שנית לפני המלך בקובלנא על השרים והשופטים שעוינים אותו ומבזים כבודו להביאו אליהם במשפט, ויציקו לו מסביב והתנפל לפני המלכה באנא להגן בעדו, ובהשתדלותה נרצה לו המלך, וכתב שנית פקודה לכל השרים ועבדי המלך אשר בכל מדינת ליטא כדברים האלה. „כאשר ראינו שהרב ר' מענדל עושה דברינו וממלא חובתו ג"כ ע"פ חוקי דתו לקהנו אותו אחר כבוד, שיחסה בצל כנפי משפטנו. והננו מצוים עליכם, בלי להביאו במשפט ובלי לעשות לו שום נגישה, ומי אשר יהיה לו ריב ומשפט עמו יגיש עצומותיו לפנינו ועשינו משפטו בצדק (שם נומער 147) י).

הנה

י) שם הכנוי פראנק, יורה כי מוצאות הרב הנ"ל מארץ אשכנז או צרפת, וכפי שהבאנו למעלה ברשימת הרבנים היה מקודם אב"ד בפוזנא, והיה גאון בדורו וגדול ליהודים וכן הגאון ר' שכנא מביאו בתשובותיו והח"מ סי' מ"ה. אך סבת המחלוקת שלו עם בני עירו, מה ראו על ככה שלא שמעו לקולו? ומה הגיע אליהם שהביאוהו במשפט לפני השרים והשופטים? נשער, כי הרב ר' מענדל הוקם על לאב"ד בעירנו, לא בבחירת העדה רק בבחירת ה"ר מיכאל יוזעפאוויטש. שבחר בו כרע כאח לו להיות בעזרו בהוראה ודין לעדתו ע"פ הפריווילעגיע של ה"ר מיכאל מאת המלך, וכפי שידענו, לא רצו היהודים לקבל מרות ה"ר מיכאל, אשר הונף והשר הורם בלי בחירתם והתלוננו עליו שנוטה ממשפט התורה, ואולי בגלל המחלוקת של ר' מיכאל עם בני קהלות ליטא, בחר לעזר כנגדם רב מארץ אחרה. ועם שהיה הרב הזה גדול בתורה ובקי בהוראה, בכ"ז עבר עליו כוס המחלוקת ג"כ ויציבוהו כמטרא לחץ שחוט לשונם להבאיש ריחו ולהוגוהו מן המסילה למען יבחרו להם רב אחר מקרב אחיהם בני ליטא. ולא ע"פ בחירת ר' מיכאל שכהן התיהו עליהם בתוקף הממשלה:

24

הנה הראינו לדעת, כי לב מלכי פולין היה טוב להיהודים מליטא בכלל ולהושבי עירנו בפרט. והיטיבו עמהם בכל עת מצא, וביחוד המלך זיגמונד ויועציו ושריו, היו עליהם סתרה ומגן תמיד, וגם במשפטים פרטים שהיו בין יהודי בריסק, ובין שכניהם הנוצרים, עשו משפט וצדק ולא הניחו אדם לעשקם. ונביא פה כמה משפטים שהיו ליהודי עירנו עם שרים רבים ונכבדים, והשופטים הוציאו לאמת משפט, להציל גזול מיד עושקו, ועל הרוב זכו היהודים במשפט, אחרי אשר ראו ובחנו, כי צדק בימינם, ולמען יסכר פי דוברי שקר הדוברים עתק לאמר כי היהודים תמיד יטו לב שופטיהם ומחוקקיהם לעות משפט, ברצי כסף או בחלקת לשון ורמיה. נביא פה רוב המשפטים של המלך בעצמו, אשר הצדק היה אזור מתניו, ובלי משוא פנים, ובלי מקח שוחד. ישפט בצדק דלים ועניי ארץ. וכמה פעמים לא נשא פנים, גם לאנשי בריתו, הקרובים אליו, כאשר מצאם חייבים במשפט, וחרין עליהם עונשים וקנסות לפצות את הנוצרים אנשי ריבם, להסיר תלונתם —

ליהודי בריסק, ר׳ יוסף בן פסח, ור׳ שבנא גאלאשאוויטש, נתן המלך ארכה, על סלוק החוב להאדון שר המחוז. בעד ארבעה עשר מסבות בגד צמר שקנו אצלו. יאשר מפני השרפה, אשר אכלה את יגיעם לא יכלו לשלם החוב, והניח להם המלך זמן לסלק החוב במשך ארבע שנים (ארחיוו נומר 98).

הנחה כזו עשה המלך לכל התושבים בבריסק, ובתוכם גם להיהודים. מפני השרפה הגדולה אשר אכלה את בתיהם ורכושם והחפישם מתשלומי מס העגלות על משך עשר שנים. לבד התשלום על משלוח הרצים עם אגרות בת׳י המלך (שם 99).

בדבר הטענות ותביעות שהיה לפקיד העיר מביעלסק על ה״ר מיכאל יוזעפאוויטש, מעסק השותפות שהיה ביניהם בחכירת מכס הגבול דק״ק ביעלסק, יצא דבר משפט, שר׳ מיכאל פטור מלשלם הסך אלף שאק גראשין שתבע הפקיד (שם 120) ועוד יתרה עשה המלך, כי צוה על הפקיד לשלם לר׳ מיכאל מאתים ארבעים ושנים שאק גראשין כפי תביעהו (שם 121).

תושב נוצרי מסאנדימיר תבע את ר׳ אבראשקי ב״ר מיכאל יוזעפאוויטש, מאה ושלשים אדומים. ע״פ כ״י שלו, ויצא הדין

שישלם ואם לא ישלם במשך שנה, ישלם קנס לאוצר המלך מאה שאק גראשין ולהתובע ישלם כפלים (שם 146) .

ר׳ פסח ב״ר אייזיק מבריסק תבע מאת השר המושל בערים: בראסלאוו וטראק, שש מאות שאק גראשין, הסך הזה לוה אבי השר, והוא לא רצה לשלם, והגיש ר׳ פסח משפטו לפני המלך כמה פעמים, והשר לא מלא גם פקודות המלך עד כי כתב המלך להשר דברים קשים וחדים. וגם שלח אליו שוטר מיוחד להזהירו באזהרה נמרצה שישלם להיהודי החוב בלי אחור, ואם לא ישלם ירד השוטר לנכסיו, ויקח ממנו משכון ששים אנשים מעבדיו. בסוף המכתב כתב — „כאשר השרים והנסיכים מכבידים אכפם על היהודים, בהחובות שהם נושים בהיהודים וגובים מהם בחזקת היד, ע״י עבדיהם ומשרתיהם. ומדוע יקשיחו את לבם בלי לשלם החובות שמגיע מהם ליהודים״. ראה דבריו טובים ונכוחים! (שם 148)

ובדבר המשפט שהיה לר׳ אבראשקי הנ״ל עם הנסיך הגדול ראזאנסקי שתבע ר׳ אבראשקי מהנסיך מאה ושמונה עשר שאק גראשין, בעד סחורות יקרות, שקנה הנסיך מאביו ר׳ מיכאל. ולא שלם, יצא הדין שישלם הנסיך החוב, אחר שישבע ר׳ אבראשקי בביהכ״נ בטראק שבועת אמונים. שלא נתפרע החוב הנ״ל (שם 154).

ואולם התביעה שתבע ר׳ אבראשקי מהשר קאפטיא, בעד חמש עשרה מסכות בגד צמר, שקנה השר מאביו לצורך פדיון כותב המלך, שהיה שבוי בידי הטאטארים, שבה ריקם, מטעם המלך וגדוליו (שם 158). וכן התביעה שתבעו ר׳ אייזיק יוזעפאוויטש וב״א ר׳ אבראשקי שני אלפים שאק גראשין מיורשי דודם המוטר ע״פ שט״ח שלו. השיב המלך אחור. לאשר הכיר כי השטר חוב הוא מזויף. (שם 159)

את ר׳ ירחמיאל מבריסק. פטר המלך מתשלום מאה וארבעה ותשעים שאק גראשין אשר נטל עליו לאוצר המלך, ע״פ תביעת הסוכן גארניסטאיי, וחייב אותו לשלם רק מאה שאק ואם לא ישלם כפי הכ״י ישלם שנים. (שם 160) .

לר׳ יוסף מבריסק עשה המלך חסד, וצוה להנסיך מסלוצק להחזיר לו הסחורות שגזל ממנו הארון ווערביצקי, ושישלם לו במיטב בעד הסחורות שנחסרו להמספר, במקח שהראה ר״י בפנקס שלו (שם 166)

את יהודי אחד מבריסק, שמו נאשקא קאזימש העניש המלך

לשלם קנס עשרים שאק גראשין, על שעשה דין לעצמו. לבזות אציל אחד, לישצינסקי, עבד לשר השופט בסלאנים, להושיבו בכלא, מבלי שאול ע"ז רשיון מהאדון שלו, ושלא מסר דינו לפני המלך והשרים (שם 169) —.

את ר' ראובן ב"ר שלמה, ור' שכנא גאלישאוויטש מבריסק פטר המלך מהערבות שלהם, שערבו בעד יוסף שילין מבריסק לאוצר המלך, ה' יוסף שילין מת, והערבים לא הספיקו להחזיק בנכסיו והכניסו לאוצר המלך כסף מתוכן, חלק מהחוב. ומהמותר פטרם המלך עד שתי שנים, עד שיחזיקו בנכסי המת (171.

ה"ר ראובן דאקטאראוויטש מבריסק ואמו ואחיו צעקו אל המלך על השרים שרודפים אותם בעלילות דברים ובעונשים קשים על לא חמס עשו. ונתן להם המלך מחסה ועוז, לחסות תחת כנפי הנסיך הביסקאפ מלוצק ומבריסק. והזהיר אשר כל מי שיהיה לו ריב ומשפט עם ר' ראובן וביתו, לא יעשה לו דין לעצמו וגם לא ימשכהו לדין אחר, רק להביאו במשפט לפני המלך בעצמו, או לפני הביסקאפ (שם 170) —.

עוד משפט אחר בין האדונית קרופסקי ובין שני יהודים אלעזר ניעמעץ וחיים, שהאדונית תבעה מהם היזיקות שלה, על שהחזיקו באונם את עבדה, והשכינו אותו אצל אדון אחד, והאדון מכה את העבד באכזריות חמה. ולקח ממנו את רכושו, בהמות וחפצים. אך היהודים הביאו ראיה שלא החזיקו בהעבד בעצמם, רק נמסר לידם מידי שוטר המשפט בעד חוב ששה שאק גראשין שחייבת להם. והשכירוהו להאדון כדת, ויצא הדין שהאדונית מחויבת לשלם הששה שאק גראשין, ואז יחזירו לה את העבד (שם 336) —.

25

ואולם חיבה יתירה הראה המלך לבני ר' מיכאל יוזעפאוויטש בחירו רצתה נפשו בו, והרבה לעשות טובות עמם;

בשנת רפ"ו 1526 למספרם. נתן לר' דוד בן מיכאל כתב מגן, להיות עליו סתרה בעד רדיפות הארהימאנדריט מקאברין שהתגולל עליו בדבר החפצים שנגנבו מבית התפלה להרוסים שם. ובו הוסיף המלך אשר על כל דבר פשע שיאשימו אותו, יבא במשפט רק לפני המלך לבדו, כפי הפריווילעגיע הנתונה להיהודים

בליטא (שם 116). וכאשר הארחימאנדריט שמר עברתו נצח והגיש עצומותיו לפני המלך למשפט, והעמיד עדים לחייב את ר׳ דוד, שידו היתה במעל הגניבה. אך ר׳ דוד הוכיח ישרו והראה כתב מאת השופט מגנעזין שהעניש שם הגנבים שגנבו החפצים מבית התפלה והגנבים לא העלו על שפתם זכר ושם ה״ר דוד, יצא הדין מאת המלך שה״ר דוד נקי מעון (שם 127) — .

ובחמלת המלך על ר׳ אבראשקי ב״ר מיכאל שירד מנכסיו מפני היי״פה, נתן לו למחייתו חלקות שדה בורית במחוז בריסק לאכול מפריה. אחת נקראה קומיאסיץ. והשני קאשיצי. שיאחוז בם לצמיתות, ואדון המחוז לא יוכל לנגוע בו לרעה ולא לקבל ממנו שום מס ומדה, בעבור האדמה (שם 283).

גם השיב המלך אחור תלונת האדון אנדריי, בן אשה אלמנה שהתלוננו באזני המלך, על ר׳ אבראשקי ור׳ נחמיה בני ר׳ מיכאל שהחזיקו בעבדיה, בלא דין ומשפט. ותבעו מהם בעד זה סך רב. והיהודים כחשו, ואמרו לא הוא, ופטרם המלך (שם 305).

ובדבר המשפט שהיה לר׳ אבראשקי עם השוטר ראמאן בראני ע״ד החוב שהיה לר׳ אבראשקי על אדון סאפיעגא, על משכון, וטען השוטר שאדון סאפיעגא שלם חובו לפסח אחי אבראשקי ותבע ממנו המשכון, ור׳ אבראשקי טען שלא קבל הכסף מאחיו, יצא הפסק מאת ב״ד היועצים שישבע ר׳ אבראשקי בבית הכנסת שבטראק העיר שלא קבל הכסף מאחיו ויפטר מלהחזיר המשכון. אך ר׳ אבראשקי לא נתרצה על הפסק, יען כי ע״פ הסטאטוט דליטא כל חוב או קבלה, שעולה יותר מן עשרה שאק ג״פ. מחויב לקבל עליו שטר או כתב יד, והובא המשפט לפני המלך ונפטר (שם 322).

גם תבע ר׳ אבראשקי לדין תושב אחד מווילנא וואינאלאוויטש שיחזיר לו הכתבים ושט״ח, שהשאיר אביו המנוח בשגיאה, באכסניא שלו, בבית חמותו של התושב בווילנא. והחזיק בם וואינאל. שלא כדין, התושב השיב שמסר הכתבים לפקיד העיר. והפקיד לא החזירם לו, ואיננו עד היום. ויצא דבר מלכות מלפניו שוואינאלאוויטש מחויב לשוט בארץ לבקש את הפקיד באשר הוא שם. ולקבל ממנו הכתבים להחזירם לבעליהם, למען הציל אותו מעושק והיזק רב (שם 339).

הגוצרים

הנוצרים תושבי בריסק, הקשו ערפם, ולא קימו פסק המלך לתת ליהודים חלקם ממכס הסוחרים, והבהמות המובלות דרך העיר, ולמרות פקודת המלך קבלו כל הכנסות העיר לאוצר שלהם. טענו לפני המלך שיש להם זכיות ממלכי ליטא, קאזימיר ואלכסנדר, שההכנסות שייכים להם לבדם ע"פ משפט המאגדענבורגי. והיהודים טענו: שלבד הפס"ד של המלך הנזכר למעלה, יש להם **דורמנא** מהמלך אלכסנדר, לקחת חלק מכל הכנסות העיר, רק הכתב לא נמצא אצלם והיא כמוס עמם במקום רחוק, שלא יוכלו להביאו משם, ויצא פסק מאת המלך שהתושבים יקבלו ההכנסות לידם עד שיביאו היהודים הדורמנא שלהם מהמלך אלכסנדר (שם 149).

בפעם הזאת שנה המלך את טעמו ולא שמר דברו שהבטיח ליהודים זה פעמים (בשנת 1527 ובשנת 1529). לחלק ההכנסות בין הנוצרים ובין היהודים, ובנראה נלחץ המלך בין המצרים כי חזקו עליו דברי הנוצרים, ואולי מהיהודים בעצמם היתה נסבה כי העתיקו מלים יותר להרחיב עדותם, ולתמוך יתדותם על כתב שלא היה בידם, וכל המוסיף גורע.

ובשנת רצ"ג 1533 לספירתם, שלח זיגמונד נשתון לכל שרי ליטא ופקידיה, כדי להגיע זכיות היהודים ושלא יתנו מכשולים במשפטיהם, המכתב כתוב כדברים האלה: ,,אנחנו זיגמונד מלך פולין ונסיך ליטא וכו'. מודיעים אנחנו לכל הנסיכים, להשרים והשרות נשי הנסיכים והאלמנות. להיועצים והמושלים ולכל שומרי פקודתנו. איך שהתאוננו לפנינו עבדינו היהודים אשר בליטא, על אשר תשימו מכשלים על דרכי המשפטים שביניהם, המתנגדים ע"פ הפריווילעגיעס והזכיות שנתנו להם אבותינו המלכים ואחינו אלכסנדר, ויתקיימו מאתנו, וגם בבתי המשפט שלנו, אין דן דינם ע"פ הזכיות ההם ומובאים על ידי זה לרעות רבות וצרות. ואם עושק וגזל משפט כזה יעשה להם גם בימים הבאים, ולא יהיה עליהם סרדה. לא יהיה להם תקומה ויתמו לגוע על לא חמס בכפיהם, ולכן מפילים תחנתם לפנינו לפקוח עין עליהם, לראות צרת נפשם. והתלאות אשר מצאום מראש מקדם עד עתה, ולהגן בעדם מפני אויב ומתנקם. ע"פ הזכיות שלהם. ובאשר הפריווילעגיא נמצא בידם. ושם מבוארים כל ענינים ואופנים שינהגו בם השופטים שלהם,

לכן מצוים אנחנו בחסדנו הטוב בלי לעשות להיהודים שום נגישה ומכשול, לבד חוקי המשפט הנהוגים במדינה, ובלי לבטל שום דבר מהזכיות המפורשים בהפריווילעגיע הנמצא בידם. ואם יבאו בעצמם לדון לפניכם, תשפטו ביניהם בכל בתי משפט, ע"פ משפט הנהוג, וע"פ הפריווילעגיע שבידם. ובנוגע לספר החוקים שכתבנו הניתן מאתנו לכל מדינת ליטא לא נגענו בם לרעה ולא גרענו שום דבר, כי עוד חזקנו ואמצנו הזכיות שלהם שנתנו להם אבותינו, ויהיו ערובים ושמורים לעד לעולם, ויתקיימו בשובה ונחת בלי עולה".
(שם 153 שנת 1533)

27

זיגמונד הראשון מת בשנת ש"ז, 1547 למספרם, ועל כסא פולין וליטא, ישב בנו זיגמונד אגוסט. בשנה ההיא נתן כתב תוקף ועוז ליהודי אחד מפוזנא שמו גאנוס אוגער על חכירת המכס מהגשר ובית המלון שאצלו בבריסק. גם שאר הכנסות העיר שקנה הסוחר ההוא מאת יהודי בריסק ומהנסיך פאלוביענסקי ע"פ הכתבים שהיו להיהודים ולהאדון מאת החוכרים הקודמים, ואשר וקים המלך החכירה הנ"ל בידי הסוחר אוגער לצמיתות. לו וליו"א עד עולם (שם 349).

מהפקודות האלו ועוד אחרות שנביא, נשער כי רוח אחרת היתה עם המלך הזה, ולא כמחשבות אביו שדרש טוב להיהודים דבריסק בכל נפשו, מחשבות המלך הזה ודרכיו וכל חפצו היה לקרב אליו היהודים מפולין לתת להם עסקים בליטא, כמו שיבואר עוד להלן. אך ממשלת המלך הזה נפסקה בשנה הראשונה למלכו, ומשנת 1548 עד 1551, אחזה ברסן הממשלה המלכה באנא אם המלך כמו שנראה מפקודות המלכות שיצאו מן 25 נאייאבר 1548 עד 22 אקטאבר 1551 כולם חתומים מאת המלכה ההיא, אות היא, כי עד השנה השלישית למלוך זיגמונד בפולין היה שבט הממשלה בידיה, ואולי נחלה מבעלה הזכות ע"פ חוקי המדינה, או שבנה חלק לה כבוד מלכים. ופנה לה המקום. ולא לנו לחות דֵעַ, בענין גדול כזה.

המלכה ההיא, כשמה כן היא, היתה טובת לב. והלכה בדרך בעלה לדרוש שלום היהודים וטובתם ולנהלם על מי מנוחות.

וכאשר

זכאשר נתהוו בגראדנא. סכסוכים בין התושבים הנוצרים ובין היהודים בדבר המסים והחובות להממשלה, עשתה ביניהם פשרה במועצות ודעת. גם פטרה את היהודים מחובת העבודה הקשה בחומר ולבנים בבתי המשרפות של הממשלה (שם).

ובדבר המחלוקת שהיתה בגראדנא בין היהודים. כי האחים בני יודא (יודיטשי) בחרו לרב על העדה, את ה"ר מרדכי חתן אחד מהם (איננו ר' מרדכי בעל הלבושים. הערת הח' הרכבי בוואסחאד 84 נומר 4). ובאו שני יהודים גאשקא בן יצחק. ומשה בן אהרן, בשם כל העדה בתלונה לפני המלכה, על האחים יודיטשי, שמנו רב ואב"ד, בלי בחירה והסכמה מהעדה. ואשר הרב הזה עובר לפני התיבה שלא ברצון הקהל. ובעניני המשפטים שניטה תמיד לטובת בני משפחתו. ונתנה המלכה צו לאדון העיר, להקהיל את כל עדת היהודים, ולצוות עליהם לבחור רב, שלא יהיה לו שום קורבה עם אחד מהעיר. ואם לא יבאו לעמק השוה עם האחים יודיטש אז ישאר הרב ר' מרדכי לאב"ד מצד בני משפחת יודיטש. והעדה תבחר לה ראש אחר שתחפוץ, וכ"א על מקומו יבא בשלום (שם 353). אך הבחירה. כנראה לא באה ולא היתה, ונשאר הרב ר' מרדכי על כנו. ואחר זה באה תלונת האחים יודיטש והרב על שני בעלי בתים, ניסן חצקאוויטש, ויצחק בן ישראל, שמעכבים את הרב שלא יעבור לפני התיבה, והצד שכנגדם התלונן על הרב, שמטיל עליהם חרם שלא כדת. ונתנה המלכה פקודה שנית לנציב העיר שיראה לתוך ביניהם בשלום ובמישור ואם לא ירצו הצדדים להביא משפטם לפני המלכה ושריה מסרו המשפט לרבנים שיבחרו מעיר אחרת (שם 354). בכל ה המחלוקת עוד לא שככה ובשנת ש"י (1550) באו לפני המלכה בעלי הריב של הרב, והתלוננו על האחים יודיטש, שלא מלאו פקודתה ופקודת הנציב. ולא באו למקום האספה לבחור רב אחר בהסכמת כל העדה. בטענה שאין להם חפץ בבחירת רב אחר. כי כבר יש להם רב, והממאנים בו יתועדו להם לבדם לעשות חפצם. וצוהה המלכה לקיים את האגרת הראשונה שיבחרו אנשי העדה להם רב. וגם חזן ושמש. מאשר ימצאו נכון לפניהם, למלאות עניני הדת, בלי מוחה ומפריע מצד ה' יודיטש. וה"ר מרדכי יהיה רב ואב"ד לבני עדתו שבחרו בו, וימלא כל עניניהם, בלי מוחה מצד רב האחר. ושני הרבנים, לא יצררו איש אל אחיו (שם ח"ב

סי' 9) עוד כמה משפטים של היהודים באו לפני המלכה בימי הבינים של ממשלתה והוציאה לצדק דינם לטובת היהודים, בצדק ובמשפט. יח).

28

זיגמונד־אגוסט. אם כי לא הלך בדרך אביו, בהתנהגותו עם היהודים, ולא נמצא ממנו פריווילעגיע כללית, להיות משגב לעתות בצרה, ליהודי ליטא בכלל, ובמשך ימי מלכותו חדש כמה גזרות על היהודים, כמו שיובא. בכל זאת עשה צדקות להיהודים יושבי עירנו ולבד מה שקהלתנו היתה הראשונה, שאשר וקיים לה זכיותיה הראשונים ואחריה קים זכיות שאר הערים, באגרות מיוחדות לכל עיר ועיר, עשה טובות שונות ליהודי בריסק, כמו שיבואר. ונתן להם עסקים טובים וכאשר באו האצילים מזאמוט, בבקשה מהמלך שיתן להם חכירת המכס שם במחיר שמשלמים היהודים השיב פניהם ריקם (שם 1559).

לפסח בן אייזיק, אליעזר בן יעקב, ומיכל בן יעקב מבריסק עשה הנחה משלום מסים על שש שנים, מפני אבדן רכושם בהשרפה, ובכתב המלך מפורש שהנחה כזו נתונה רק לבעלי בתים בבריסק ולא במקומות אחרים.

ליונה בן יצחק נתן פריווילעגיע עם מאניפאלי, להלוות כסף לנוצרים, על משכנות חפצים, בווילנא. חלף הרשיון שנתן מקודם בשנת שי"א **1551**, לר' שמעון דאקטאראוויטש, ור' ישראל יוזעפאוויטש מקראקא. ור' יונה מכר הזכות והרשיון לשני יהודי בריסק

יח) הבאנו פה ספור המחלוקת שהיתה בדבר הרבנות בגראדנא, ומשפט המלכה בין הצדדים, יען כי ממנו נקח תוקף להנחתנו למעלה, שהמלך זיגמונד, אשר מתחלה בחר בר' מיכאל יוזעפאוויטש לרב כולל, ולראש על כל קהלות ליטא, אחרי ראותו, כי בחירתו היתה לצור מכשול לבני ישראל, כי בחלה נפש היהודים בהרב המושל עליהם, בעוז מלך, נמלך לבו עליו, לתת בחירת הרבנים בידי היהודים בעצמם, שיתנו להם ראש אחד שיבחרו וזר לא יתערב בתוכם. וגם המלכה הלכה בדרכיו, ונתנה בחירת הרב בגראדנא בידי ראשי העדה, וגם הרבנים שהיו בבריסק אחרי כן, רבנים כוללים לכל מדינת ליטא, כמובא למעלה (צ"ע 20) היו נבחרים מיהודי בריסק בעצמם, ולכן מצאו חן ושכל טוב בעיני הקהלות ורבנותם נתקיימה בידם.

בריסק. אברהם דלוגאטש, ומענדל בן יעקב (שם 1556).

לדוד בן שמערל ויוסף בן שלום נתן חכירת מלח ושעוה ומכס הגבול בקאוונא על שלש שנים בתנאים טובים 1558.

עוד נתן ליהודים הנ"ל, עם שותפם אברהם דלוגאטש, ויצחק בראדאווקי עסק יציקת מטבעות. גם מקומות הגבולים לקבל מכס בזאמוט (שם). ובזמן מצער אחרי כן, נתן להם חכירת מכס הגבול בווילנא (שם). ובשנת 1565 נתן ליצחק בראדאווקי עם שותפו דוד בן שמערל ואברהם דלוגאטש. מכס הגבולים בפאדליאסי, מינסק ווילנא. גם נתן להם חכירות בישול שכר בביעלסק נארווא וקלעשצעל. (שם) יב).

לר' משה בן אהרן נתן הכנסת הריחיים, משרפות יי"ש ומ"ד מס ממשקלות ומסחר בשערשוב —

לחיים בן ראובן מבריסק נתן חכירת מכס הגבול בפינסק.

ליוסף בן שלום מבריסק נתן חכירת ריחיים ובתי משתה בקרעמעניץ (שם).

לחיים ואברהם בני ראובן, טוביה באגדאנאוויטש, ויצחק בן משה מבריסק, נתן חכירת המלח בפינסק (שם) ובשנת 1565 כאשר צוה המלך לעשות בית אוצר בפינסק לצבור שם מלח לבן, מסר אותו ג"כ להחוכרים הנ"ל מבריסק על ג' שנים, בתנאים טובים, ואסר אסר על התושבים משם, לקנות מלח אחר מלוצק, בלתי ידיעתם. וגם צוה על הביסקאפ משם לתמוך בימינם, ולהיות להם מעיר לעזור (שם).

בשנת 1562 נתן המלך שנית הכירת מקומות הגבולים בזאמוט, לדוד בן שמערל, יוסף בן שלום. ואברהם דלוגאטש על ג' שנים (שם 156.

בשנה ההיא בא לפני המלך משפט התושבים הנוצרים מפינסק עם החוכרים מבריסק, על שעשו דין לעצמם, ועכבו המלח של התושבים. והחוכרים השיבו, אשר הבריחו הסחורות מן המכס, ועוד

צעקו

יב) המוכסים האלו, בכל המקומות אשר דבר העסק שלהם מגיע היו להם משרתים ונאמנים מקרב אחיהם עושי רצונם, ועוזרים במלאכתם. וגם המשרתים שלהם, השתמשו בזכיות של אדוניהם, בלי להשפט במשפט ב"ד העיר רק במשפט המלך (וואסהאד 81 נומר 7 צד 127 ראה שם בהערה) וביניהם היו שני רבני בריסק, ר' יוסף בן משה, ור' מענדל בן יוסף. שם.

צעקו היהודים חמס על שר האצילים (מארשאליק), שגזל מהם החכירה בלא יומה. וצוה המלך להחזיר להם החכירה, והאציל פאדיושקא יאסר בכלא על אשר נחבא לברוח מחצר המלך טרם כלות המשפט. והיהודים ישלמו להתושבים בעד עגלה מלח עם הסוס שנישומו לסך עשרים שאק גראשין במשך ארבעה שבועות.

בשנת שכ״ג, באו אדוני הנכסים מליטא, בבקשה לפני המלך שיטיל מס על היהודים, להעמיד שני אלפים אנשים לצבא המלחמה ושישלמו שכירות להרובים (סטריעלקי) מחיר רב. והמלך השיב אחור בקשתם, באשר כבר הטיל מס הגולגולת על כל היהודים יושבי ליטא לצורך המלחמה (שם 180 179).

בשנה ההיא יצא מאת המלך כתב גלוי לכל קהלות היהודים בליטא בדברים האלה: „כאשר מרובים צרכי המדינה. העמסנו עליכם היהודים הגרים אצלנו בליטא, לתת מס שנים עשר אלף שאק גראשין, רק כאשר נודע לנו מפי זקני הערים, כי המס הזה כבד עליכם מנשוא עשינו עמכם חסד להקל מעליכם, ותשאו רק משא ארבעת אלפים שאק גראשין, וכבר עשינו חלוקה לחלק הסך הזה בין הקהלות לפי מצבם, ולכן שולחים אנחנו אליכם אחד מהאצילים, שיקבין הכסף מהקהלות. והננו מצוים עליכם שתשלמו לשלוחנו המגיע מכם במשך שני שבועות, בלי איחור. ואם אין לכם מטבעות מזומנים תשלמו בכסף מהותך או בנתחים, ליד אנשים בטוחים שיובחרו. ולשלוחנו תתנו מזון ומחיה, כל ימי שבתו אצלכם. וזאת ההלוקה שנעשה: יהודי קרעמעניץ יתנו, מאה וארבעים שאק גראשין. אוסטרהא שש מאות שאק, לוצק חמש מאות, לודמיר חמש מאות, קהלות אלו יתנו המס שלהם לאדון פאוול אוראן — יהודי קלעצק יתנו חמש עשרה שאק, דווארעץ ששים שאק, נאווירדאק שלשים שאק, לעבוויץ שלשים שאק, פינסק שש מאות שאק. קהלות אלו יתנו המס שלהם לאדון מיקאליי קורדי— יהודי טיקטין יתנו מאה שאק, גראדנא מאתים שאק. המס שלהם יתנו ליד האדון קאשקא, ובעד טראק יתנו שלש מאות ששה ושבעים שאק לאדון באגדאן מאקאראוויטש — ואודות קהלת בריסק, נמסר מכתב לר׳ פסח בן אייזיק ור׳ משה ליפשיץ לגבות מהקהלה מאתים ארבעה וששים שאק״ יג) (249).

דבר

יג) הסך הכולל מסכומי המס הנ״ל עולה רק 3465 שאק והסר להסך 4000

29

דבר שלח זיגמונד אגוסט לכל היהודים בליטא בשנת שכ"ו 1566 למספרם, כדברים האלה. „אל כל עבדינו היהודים במקומות שלנו, ושל השרים הנסיכים והכהנים. במושב יועצים ושרים, התיעצנו וראינו כי עד כה לא שלמתם מס להכנסת המלך, וממס הגולגולת שלכם, מעט מזער לא כביר. על כן העמסנו עליכם שתשלמו מס ששת אלפים שאק גראשין בחשבון ליטא (שני זהובים וחצי כל שאק) כפי שיצא מאת הועד, ושלחנו לכם אחד מהאצילים לגבות המס, והננו מצוים עליכם, אשר כבא המכתב הזה לידיכם תתנו הסך 6000 שאק, ליד השליח ובל תאחרו מן המועד, כי כן צוינו לו, אשר אם לא תתנו לו הכסף למועד המוגבל, יגבה הכסף מנכסיכם, והודענו זאת לכם מראש, לבל תקשיחו לבבכם נגד השליח שלנו, ובל יערב לבכם לעבור זמן המוגבל" (שם 245).

ובשנת רכ"ז 1567. שלח המלך פקודתו לשר האוצר נארושעוויטש, להקל מעל היהודים המס שהוטל עליהם בועד גראדנא סך 6000 שאק גראשין ולעשות להם הנחה למחצה. ואלה הדברים אשר כתב המלך.

„כאשר שלחנו שלוחים לכל קהלות ליטא לאסוף מהיהודים המס 6000 שאק גראשין, שהעמסנו עליהם למלאות צרכי המרינה ובין כה באו אלינו שלוחי הקהלות מהיהודים, והציעו לפנינו מצבם השפל, כי הם דלים ועניים מורה מאוד ואשר לבד זה משלמים מס מיוחד אדום זהב לכל נפש ושני מסי הגולגולת, אחד חמשה עשר ג"פ מכל נפש והשני שמונה ג"פ מכל נפש, ונוסף על אלה כבר שלמו ששת אלפים שאק גראשין שהוטל עליהם בועד בריסק ולכן מבקשים מאתנו לעשות להם רוח והצלה להפחית מסכום מס
החדש

שאק שכתב המלך סך 535 שאק? ובצדק ישער ה' בערשאדסקי (וואסחאד 81 נומער 7) שהסך הזה הכניסו יהודי בריסק עוד קודם הפקודה, ואם לא כן מדוע הוקצב על בריסק רק 264 שאק, פחות מסכום הראק? וגם זאת נראה מפקודה זו, כי בני קהלות בריסק שמרו חובות המסים, לעשות אותם ככתבם וכזמנם. ולכן יצאו מן הכלל שלא נמסרה גביית המסים שלהם לאדון העיר כבשאר הקהלות, רק נמסר הדבר להיהודים בעצמם, וניתן הספר בידי ר' פסח בן אייזיק, ור' משה ליפשיץ, שהם יגישו בעצמם הכסף לאוצר המלך. —

החדש, וכאשר היהודים באמת נושאים בעול המסים לצרכי המדינה, לכן הטינו אליהם חסד מלכותנו והפחתנו מהסכום הנ"ל שני אלפים שאק; ועוד אלף שאק נשאר תלוי ברצוננו הטוב. וסך שלשת אלפים שאק הנותרים ישלמו במשך שבוע מיום בואנו לגראדנא. ועל כן לא תתבע מהם הסך שני אלפים שאק שהנחנו להם, והאלף שאק תלוים ועומדים ברצוננו הטוב, עד בא דברינו, רק הסכום 3000 שאק מחיבים לשלם, ואם לא ישלמו במועדם הגבה מהם בחוזק יד השוטרים שלנו, עם הוספה שני ג"פ על כל שאק, וכל פקודתנו בספר הזה, תשמור לעשות" (שם 259).

30

ע"פ פקודת המלך, להעביר ערי ליטא על יד מונה וסופר ולמדוד את תבנית אחוזות התושבים והכנסותיהם, בא בשנת רכ"ו 1566 מספר מפקד הבתים והאחוזות במחוז בריסק ע"י האדונים איוואן, ודמיטרי, בני ראפיעגא, ונמצא אז בבריסק מאה וששה בתים של יהודים. בדיווין בית אחד. בפיעשצאין ארבעה בתים. ואולי יפלא הקורא, על מספר בתי היהודים במחוז בריסק, כי הוא מצער, נודיע כי בשנים אלו נמצאו בתי יהודים בגראדנא חמשים ושמונה, בפינסק ארבעה ועשרים, בטיקטין שבעה ושלשים, בלוצק שבעה וחמשים, בזה של הקראים ששה ועשרים, ושל הרבנים אחד ושלשים. בקרעמעניץ שמונה וארבעים, ובלודמר ארבעה ועשרים תושבים יהודים ומהם שני יהודים דרים בבתי נכרים (שם 231.

בשנת שכ"ז 1567. יצא דבר מלכות מלפניו להיהודים אשר בבריסק כדברים האלה. „כאשר השתרגו עלו על צוארנו עניני מדינה וצרכי מלחמה. ואנשי חיל מכל המעמדות יצאו חלוצים לפעלם ולעבודתם, לבד המסים והארנוניות אשר נטל עליהם, ואתם אם כי נושאים אתם בעול, ותוכן המס להמדינה תתנו, אך בכ"ז לאשר רבו הצטרכות נחוצות והכרחיות שנצרך למלאותם חיש מהר הננו מטילים עליכם עבדינו בני עדת בריסק, להביא אל גנזי המלך אלף ושלש מאות שאק גראשין ליטוויש, ושולחים אנחנו לכם אצילים שלנו, ומצוים עליכם לשקול על ידם הכסף בלי איחור כי לא נוכל לעשות שום הנחה וארכה. יען כי נצרך לנו הכסף להצטרכות נחוצה, והסכום הזה קטן ולא יהיה עליכם למשא ולעת

מצא נצוה להחזיר לכם הכסף מאוצר שלנו , או מאיזה הכנסית אחרות . ואם לא תשמעו ולא תביאו תרומת הכסף ליד שלוחנו , אז נצוה לאנשי הפקודות שיקחו שכר לפעולתם מהעדה שלכם בעצמם”. הפקודה הזאת נכתבה בקנישין 2 סעפטעמבר 1567 ; (שם 265) .

31

בשנה ההיא, באו לפני המלך ר׳ יעקב בן יואל, ור׳ ראובן בן אהרן מבריסק, להתחנן לפניו בעד היהודים שבליטא בכלל להקל מעליהם משא המסים המיוחדים להם לבדם כי כבד עליהם מנשוא. והמלך התפייס בתחנונים , ונתן פקודתו לכל השרים ועבדי המלך כדברים האלה .

„אנחנו זיגמונד אגוסט כו׳ מודיעים בפעם הזאת לכולכם יחד ולכל אחד מכם לבדו. איך שבאו אלינו יהודים מבריסק יעקב בן יואל , וראובן בן אהרן , מנחם , ובשם כל קהלות ישראל שבמדינת ליטא, והתאוננו לפנינו , אשר מפני המסות הגדולות שהועמסו עליהם לצורך המדינה והממשלה נמכו ונדלדלו מאד ואין לאל ידם. וגם כשל כח האצילים, השלוחים, לגבות מהם המסים המיוחדים אשר הוטלו עליהם מחדש , כי לפנים שלמו רק מס אחד, בסכום חלק רביע מהמס הכולל שהוטל על כל הערים. כאשר תעיד הפריווילעגיע הנתונה להם מאת אבינו זיגמונד הכתובה על קלף, שהראו לפנינו. ומפילים תחנתם לפנינו לשמור חוק הפריווילעגיע והזכות לדרוש מהם רק חלק רביע מכסים הקצוב על הערים, במקומות מושבות היהודים ולקצוב להם בכל פעם הסכום שעליהם לשלם , ראינו ובחנו, כי המסים המיבדלים של היהודים, כמשא כבד יכבדו מהם, וגם היו לטורח על השרים הגובים, שלא יכלו לקבץ המסים מפני עכובים רבים. לכן מצאנו נכון לשים חוק וקצבה מהיום הזה ומעלה , אשר בכל עת שיוטל מאת היער מס על הארץ, מחויבים היהודים לשלם שלשת אלפים שאק גראשין ליטוויש לשנה, ויותר מזה לא נניח להטיל עליהם מס בכל עת שתהי מלחמה בינינו ובין נסיך מאסקווי. וכאשר תשקוט המלחמה, ישובו היהודים לאיתנם וכיותם שיש להם מאבותינו ומעלנו, רק מס האדומים ששלמו עד כה לאוצר המלך , ישלמו גם בימים הבאים

כמנהג ונימוס הרגיל״ . הפקודה הזאת נכתבה בקנ״שין 10 סעפט, 1567 (שם 266) .

32

כבר אמרנו, כי זיגמונד אגוסט בתהלוכותיו עם היהודים היה פוסח על שתי הסעיפים, ושנה דרכיו ועלילותיו לבני ישראל כפעם בפעם. כי כפי שראינו פקודותיו על דבר המסים בידו אחת הכביד על היהודים עול מסים מובדלים ליתן אדום זהב מכל נפש יהודי, וכל איש מזרע ישראל יתן חמש עשרה ג״פ, וגם שמונה ג״פ, ובעת המלחמה הטיל עליהם מס כבד שנים עשר אלף שאק גראשין לצורך המלחמה. וגם בועד גראדנא הוטל עליהם מס ששת אלפים שאק גראשין, אך בידו השנית היה כמרים עול על לחיהם, להקל מעליהם כובד המשא, מהסך 12000 שאק הפחית אחרי כן עד 4000 שאק, ואודות המס שהוטל בועד גראדנא שלח דברו להשר נארושעוויטש להפחית הסך 6000 שאק למחצה, וע״פ בקשת ר׳ יעקב בן יואל ור׳ ראובן בן אהרן, שם חוק ומשפט אשר בכל משך המלחמה לא ידרשו מהם מס יותר מן 3000 שאק לשנה זולת מס האדומים. (לעיל 31) וגם כאשר באו לפניו ארוני הנכסים ובקשו ממנו להעמים על היהודים לחלוין לצבא שני אלפים רגלים ולתת שכר לעבודת חיל הרובים, השיבם המלך ריקם. והטיל עליהם רק מסת כסף לצורך המלחמה (176), וגם בהתנהגותו עם בני עירנו ההפך בתחכולותיו. ואחרי אשר בראשית מלכותו קים חכירת הגשר ובית מלון שאצלו, עם שאר הכנסות העיר שלנו בידי סוחר אחד מפוזנן. וגם נתן פריווילעגיע לשני סוחרים מקראקא, להלוות כסף על משכנות בווילנא, אות היא, כי נטה לבו אחרי יהודי פולין, וימשכם בחבלי אהבה לארץ ליטא, ואחרי היהודים שבעירנו לא נטה, ובקרב ימים שב ויתנחם, הפריווילעגיע על הלוואות בווילנא. נתן אחרי כן לר׳ יונה בן יצחק מבריסק עם מאניפאלי, חלף הרשיון שנתן מקודם לסוחרי קראקא, וכל חכירות המכסים שבבריסק ובשאר ערים. נתן בידי נדיבי בריסק, ר׳ דוד בקאדאווקי, ר׳ אברהם דלוגאץ ר׳ ליפא שמערלאוויטש ורעיהם בסך 3000 שאק בעת שלום. ובעת מלחמה ישלמו 2000 שאק, ומפני השרפה שהיתה בעירנו בשנת 1567 הנחה עשה לעירנו מכל מס ומכס, וכהנה רבות :

ועוד

33

ועוד שנוי גדול יתר מאר נשקף מבעד לפקודותיו ע״ד היהודים בכלל, כי בעת אשר בעינו אחת השקיף עליהם לרעה. וגזר עליהם, שיבדלו מהתושבים במלבושיהם. להות עליהם תו למען יוכרו בחוצות, שלא ילבשו הם ונשיהם מעילי יקר ומלבושי כבוד, שלא יותן להם שום מ״ש״ה במשמרת המדינה, שלא יחזיקו עבדים נוצרים, ומיניקות נוצריות, והקונה עבד נוצרי אבד מעיתיו. שלא יתבע יהודי חוב מנוצרי ע״פ חשבון אשר לא כתוב בספר, ושלא יקובל עדות יהודי בריני נכסים וממונות, וכהנה חוקים לא טובים. עינו השנית היתה פקוחה עליהם לטובה· וממכון שבתו השגיח עליהם להגן בעדם מרדיפות ועלילות אשר סביב שתו עליהם בימי מלכותו, ואשר נקרו ייאתיו בימיו פעמים. פעם הראשון בעיר נארוי הסמוך לביעלסק, שהעלילו על יהודי מבריסק מישולחו של ר׳ יצחק בראדאווקי המוכס, שהרג ילד נוצרי להוציא דמו לצורך חג הפסח, ובגלל הדבר הזה. נרדפו היהודים מעיר ההיא על צוואריהם וסבלו תלאות רבות וצרות, עד כי נתן המלך ביום 9 אגוסט 1564 בפארצווי, כתב מפורש. לאסור אסר על הנוצרים להאשים את היהודים, בעלילות שוא ומדיחים, בהריגת ילדים נוצרים או בבזיון לחם הקדוש, אם לא יהי׳ ע״ז שלשה עדים נוצרים ושלשה עדים יהודים בעלי בתים ונאמנים, וכל משפט כזה יובא לפני כס המלך לבדו, והוא ישפוט אותו בבית דין הגדול, בעת ועד השרים מהמדינה·

ופעם השני. באה ונהיתה עלילה כזאת על יהודי נחום מבריסק, פקיד המוכס ר״י בראדאווקי, בעיר ראסאש הסמוך לבריסק ששם ישב ר׳ נחום לשכיר ולגבות מכס הגבול, והעלילו עליו שהרג ילדה נוצרית, לאכול את בשרה בחג הפסח, ואם כי שוטני היהודים הביאו הרבה עדים להעיד שקר ביהודי, לדכא לארץ חיתו. אך המלך ראה ויוכח, כי שקר טפלו בלשונם, וכל דבריהם מאפע, ונתן פקודתו עם הספר ביום 16 מאיי שנת 1566 בלובלין להודיע לכל העמים והשרים. כי היהודים מנוקים מכל עון, ועלילות אלו בשקר יסודם.

34

ואלה דברי האגרת ששלח המלך ביום 9 אגוסט שנת 1564 בפארצווי

מפארצווי להנתן דת גלוי לכל העמים : „**זיגמונד אוגוסט**. בחסד ה' מלך פולין, ונסיך ליטא, ורוסיא וכו', מודיעים אנחנו במכתבנו זה לכל השרים, אשר ישנם עמנו היום, ואשר יבאו אחריכם, איך שהתנפלו לפנינו היהודים ממדינת ליטא והתאוננו באזנינו על השוטרים שלנו, השופטים את ישראל, שלא כדת הנהוגה ליהודים מאת אבותינו המלכים, ובאכזריות חימה, יתנו גום למכים ויעשקו רכושם וקנינם, ובגלל הדבר הזה, באו לפנינו, ויבכו תמרורים על העושק והמרוצה והרדיפות שסובלים, למרות אגרות הזכיות שבידיהם, ומבקשים מאתנו, לשום עין חמלתנו עליהם. למלטם מיד עושקיהם כח, ע"פ החוק והמשפט, ולהגן עליהם, במחסה עוז זכיות וחוקים טובים, הנתונים לאחיהם שבמדינת פולין. וביחוד בדבר שתי האשמות והעלילות שמעלילים עליהם בהריגת ילדי נוצרים, ובחלול פת בג הקדש, ואנחנו ראינו כי דבריהם נכוחים, וכי עלינו החוב לסוכך בכנפינו על כל עבדינו מאיזה מצב שיהיו, לתת להם מנוחה, ומשפט צדק, לבער הרעה מקרבנו, ולמראה עינינו ראינו הזכיות של היהודים שיש להם מאבותינו המלכים ומאבינו זכרו ברוך, וגם תעודת האב הקדוש (פאבסט) שבה יוכיח במישור כי חפים היהודים מפשע זאת, כי אין דורשים דמים כלל. על כן הטינו אוזן קשבת לדבריהם ובקשותיהם, והננו נותנים להם חוק עולם, ולא יעבור, אשר כל עון ובל פשע שיאשימו את היהודים בהריגת ילד נוצרי, או בביזוי לחם קדוש, לא ישפטו ע"פ שר ושופט, אדון ונסיך ראש ופקיד ולא ע"י שום מושל וכהן, רק יותן היהודי במשמר ערבית שיערבו בעדו אנשי עירו, ואם אין יהודי בעירו, יוקח ערובתו מאת יהודים אחרים מעיר הקרובה, עד אשר יבא המשפט לפנינו, וגם אנחנו, לא ידון רוחנו להוות דעת בעצמנו, רק במקום ועד הכולל, במושב כל השרים והשופטים. ואם לא יעמיד היהודי ערבים בעדו, אז יותן במשמר בית האסורים אך לא יאסר בכבלים, רק ישב במקום מכובד, וכאשר יביא ערבות יצא לחפשי, ואנחנו במשפט הועד שלנו נשית לב לשמור חוק שהמאשים מחויב להביא שלשה עדים נוצרים, ושלשה יהודים, העדים כהנוצרים כהיהודים יהיו אנשים ישרים ותמימים שלא יהיה עליהם חשד. ואם לא יביא המאשים עדים כנ"ל יענש קשה, כי דמו ישפך ורכושו יחרם. ובאם תצא מלשכת הסופרים שלנו, פקודה אחרת סותרת לדברינו אלה תהיה בטלה ומבוטלת, ולאין תחשב, רק הפקודה

הזאת שלנו עם כל פרטיה תעמוד לעד, ואם אחד מהשוטרים ימרה את פינו, ולא ישמע לדברינו אלה יענש, בקנס עשרת אלפים שאק גראשין, ולהוקף ועוז הנחנו חותם שלנו על פריווילעגיע הלזו וחתמנו בידינו" —

וע״פ פקודת המלך, כתב סופר המלך שבבריסק זאת זכרון בספר החוקים והמשפטים, וגתן ממנה העתק להיהודים בחותם יד הסופר, וואסילי׳ גריגאראוויטש, סופר העיר בבריסק.

35.

ואלה דברי האגרת השנית שכתב המלך ביום 20 מאיי 1566 בלובלין. „אנחנו זיגמונד אגיסט בחסד ה׳ מלך פולין. מודיעים לכל העמים. איך שבאה אלינו צעקת היהודים מבריסק על הנוצרים ההושבים מעיר רעסאיש, השייכה לפלך ווילנא, תחת פקודת השר נארושקעוויטש. שהוציאו דבה רעה על יהודי, נהים, נאמן ועושה דברו של המוכס ר׳ יצחק בראדאווקי. אשר הפקד מאתו לשמור גביית המכס בעיר רעסאיש, שרצח נפש ילדה נוצרית משם, המאשימים, לקחו דמות ותבנית מהמקרה שקרה לפני שנתים ימים בעיר נארווי הסמוכה לביעלסק, שהעלילו שם ג״כ על יהודי מבריסק, משולחו ועישה רצונו של ה״ר יצחק בראדאווקי הנ״ל, ששחט ילד נוצרי, והעלילה ההיא הסבה רעות רבות להיהודים משם. ואחרי אשר חקרנו ודרשנו היטב, ונודענו אשר היהודים אינם צריכים לדם נוצרים, ואין שום זכר לזה בספרי דתם, וגם לא היה שום ידים מוכיחות להאשמה שהאשימום שם. ולכן נתננו להם אז פריווילעגיע לזכותם לעד לעולם, אם לא שיהיה עדות ברורה ע״פ שלשה עדים נוצרים, ושלשה יהודים בעלי בתים נאמנים, כפי הזכות שיש להם מאבותינו, ואז יענש היהודי כרוצח נפש וכו׳. וכתבנו שם אשר אם יאונה כדבר הזה עוד, יובא המשפט לפנינו, ואנחנו ביעד השרים נוציא לאמת משפט. ועתה היהודים לא חכו ליום היעד, כי כלתה נפשם להוכיח ישרם, כי נקיים הם מכל עון, והגישו משפטם לפנינו בלשכת המזכיר (פאדקאנצלר) זקן העיר בריסק השר וואלאוויטש, אשר העיר רעסאש עומדת בגביל ממשלתו ספר לנו המאורע בע״פ וגם במכתב שהאיש נחום הנאשם יצא מבית האסורים ע״פ ערבות בעלי בתים מרעשאש ומבריסק ולאשר פחד

מקול אויב מפני עקת רשע ברח בהחבא, ולאשר המשפט שייך רק לבית דין המבצר, לכן שלח השר פקידו לרעסאש לחקור ולדרוש היטב ולדעת דברי העדים וראיותם. כאשר בא הפקיד לרעסאש ספרו לו כמה אכרים אנשים ונשים, איך שהיהודי נחום בנסעו מהאראדישין הטף את הילד הנוצרי בהיותו עם אמו בשדה, והניחו אל העגלה, והביאו לביתו. ואולם העדים לא נתכונו בעדותן, אף בדבר אחד, זה אמר שראה בהעגלה ראש הילד, וזה אמר שראו איברי ידיו, גם מדדו עקבי הסוס במסילה העולה לרעשאש, ונמצאו מכוונות לעקבות הסוס של נחום, ושחסרו לו שלשה כפות המנעול, ועל כן צוה להביא גם את הסוס למקום המשפט — ושורש דבר האשמה לפי דברי העדים הוא שנודע להם מפי נערה עבריה בת שבע שנים שיצאה עם שפחתה אל היאור לכבס בגדים, וכאשר סמר בשר הילדה מקור באה לבית משרפות שכר שעל יד היאור להחם בקרה, ושם היו חמשה נוצרים, ושתי נוצריות, ותספר להם העלמה, כי היהודי נחום הביא אל ביתו ילד קטן, ויצפנהו שלשה ירחים בתניר הבית, והאבילהו לחם יין ודבש, ואחרי כן הוא ורעי ראביי לקחו את הילד ואחיה יצחק אחז בידיו, וישחטוהו. נבהלה מראות, וחשבה אשר הילד הוא אחיה זעליג, אח״כ לקחו את הילד, והוציאו את לבו ולקקו אותו בלשונם. הפקיד שאל כל אחד מהעדים ביחוד, ומצא כי אין בפיהם נכונה ודבריהם סותרים זא״ז בכל פרטיהם, זה יאמר, כי שמע מהילדה אשר את לב הילד צלו באש ויאכלו, וזה יאמר כי רק לקקו את דמו, ואחרים אמרו כי לא שמעו היטב את דבר הילדה, וכאשר לא יכול הפקיד להציל מפיהם דבר אמת, שלח לקרוא לנערה העבריה לשאול את פיה, מה היה? ומי היה הרוצח? אולם הילדה כפרה מכל וכל, כי לא ידעה מאומה מכל מעשה הרצח, הפקיד רשם הכל בכתב אמת להגיד לאדונו. אחר זה בא השוטר מרעשאש אל השר לבריסק, והביא אתו היהודים שנתנו ערובה בעד נחום הנאשם, ואת האשה אם הילדה הנרצחה, וגם את העדים, וגם תעודה ממקום המשפט, ששמה הובאה גוית הילדה וראו שהילדה נרצחה באמת. וגוה מלא פצעים, השר בחפצו לדון דין אמת לאמתו, שאל בעצמו את כ״א מהעדים, ומצא ג״כ כי עדותם איננה מכוונה, זה מוסיף וזה גורע, ודבריהם עתה שונים מדבריהם הראשונים לפני הפקיד, גם בעיקר ויסוד העלילה, וביום המעשה, ועל כן היהודים מבריסק בקהל

עדתם והיהודים מרעסאש, הנקובים בשמותם שערבו ערובה בעד היהודי נחום, מבקשים מאתנו, ע"פ תוקף הפריווילעגיע, שנתנה להם מאתנו, לפקוח עין על המשפט, להוציא כנוגה צדקו.

וכפי ששמענו מהשר וואלאוויטש, בעל פה ובמכתב אחרי שהעמקנו חקר, והמתקנו סוד ועצה עם השר, לא מצאנו בכל דברי העדות דבר אחר שיהיה ראיה מוכחת לחזק האשמה על יהודי רעסאש, וגם אין דבר להשביע את העדים, אחרי כי דבריהם לעו, וע"פ הפריווילעגיע שיש להיהודים מאבותינו המלכים, וגם מאתנו בדבר העלילה שהיתה בנארווי ובביעלסק, ג"כ על הריגת ילד נוצרי ע"י יהודים, משפט כזה, ומשפט פת בג הקדוש, לא יוכל השופט זקן העיר, וגם המושל לחרוץ עומק הדין, רק לנו לבד לשפוט הדבר. לכן משפטנו אור יצא, כי נקיים היהודים נחום ראביי ואשתו וכל יהודי רעסאש מכל עון ופשע אשר טפלו עליהם, והערבים חפשים מהערבות, ומוסיפים אנחנו במכתב הלזה, אשר מהיום הזה ומעלה, אם יקרה עוד אשם הריגת ילד נוצרי, או חלול הקדש, באחד המקומות שבמדינתנו, אנחנו בעצמנו בסוד השרים והיועצים נוציא לצדק דיננו, ולא יקובל עדות רק מפי שלשה יהודים, וארבעה ניצרים, בעלי בתים ישרים, ולמען לשום קץ לעלילות שוא ומדוחים על היהודים, כי ימיטו עליהם און, ובאף ישטמום, ולתת להם מחיה ביחד עם שאר העמים החוסים בצל מלכותנו, גזרנו אומר, אשר כל איש שיאשים איש יהודי בשפיכת דם נוצרי, ולא יברר דבריו בעדות וראיה כחוק, יענש בעונש אשר זמם לעשות להיהודי. ועל זה נותנים אנחנו כתב גלוי הזה ונחתום בטבעת המלך, אין להשיב". נכתב 26 מאיי 1566 (שם 2:0).

36

שתי הפקודות הנזכרות. מעון ומחסה היו להיהודים בדור ודור, חומה היו עליהם, מרדיפות אויביהם, אשר הציקו להם בשעריהם בעלילות שוא ותפל אלו. גם בימי מלכי פולין שהיו אחרי זיגמונד אגוסט, המלך הזה עוד יתרה עשה, וצוה לכתוב הפקודות ההם בספר המשפטים, ויקראו בכל מקום משפט, וגם להודיע הדבר בקהל רב, בחוצות וברחובות, למען לא יזידו שוטני היהודים לחזות מחזות שוא ומדוחים, וידעו כי נכונו להם שפטים גדולים, אם לא

יבררו דבריהם כחוק האמור בספר — .

על מטה עוז הפקודות האלו, נשען גם המלך סטעפאן באטורי שאחריו · ואשר וקים להיהודים הפריווילעגיעס הכל ביום 6 אגוסט 1576 בווארשא. תוכן הפריווילעגיע של באטורי יובא להלן.

גם הקיסר מרוסיא. אלכסנדר הראשון, בפקודתו הרוממה מן 6 מארט 1817, לכל שרי המדינות והפלכים שברוסיא, וביחוד לשר הפלך מגראדנא, תמך יתידותיו ג״כ על פקודות המלך זיגמונד אגוסט, שיוסדו לאבן בוחן, פנת יקרת לדורות עולם.

37

עוד פקידה אחת יצאה מאת המלך הזה. לגול חרפת עלילת הדם מעל ישראל, ולהגן בעדיהם מפני אויב ומתנקם, נכתבה ג״כ בשנת 1566. בה חוק המלך את דבריו הראשונים, ונתן צו להביא הפריווילעגיע שלו בכתב מפורש בכל בתי המשפט, ולהעביר קול בערים ובכפרים להודיע דבר המלך ודתו גלוי לכל, למען ישמעו ולמען ידעו להזהר מלהוציא עליהם דבת שוא ותפל כזו כי מרה תהי אחרית המוציא דבה, אם לא יביא עדים רבים לאמת דבריו, ואלה דברי הפקידה „**זיגמונד אגוסט** בחסד ד׳ מלך פולין וכו׳, לכל השרים והעמים. מודיעים אנחנו לכם, כאשר לפני זה יצאה דבה רעה בערי מדינתינו נארוי וביעלסק, על יהודים שומרי המכס בערים אלו, בפקודת החוכרים ר׳ דוד שמערלאוויטש · ור׳ יצחק בראדאווקי הוכרי מכסי הגבולים בפאדליאשי, ששחטו ילד נוצרי. מעשה רצח ונבלה נגדה נא לכל עם הנוצרים. אך כאשר בא הדבר עדינו, מצאנו ראינו, כי פי המשטינים דבר שוא, כי היהודים אינם צריכים לדם נוצרים, רק בעברת זדון יתאכזרו על היהודים לשרשם מארץ חיים, והיהודים הציעו לפנינו עוד ראיות נאמנות לענות בם צדקתם ולכן נתננו חוק לישראל לזכותם מאשמה ועלילה זאת ולתת להם ריוח והצלה, לבל ירגיזום, ובל ידריכו מנוחתם, בכל ערי מושבותם בעלילות שקר אלו ולא ביד חזקה מהשופטים והשרים רק להגיש אלינו עצומות משפט כזה. הפקודה ההיא נתננו בידיהם, ובה כתבנו באר היטב כל הפרטים, למען יביאו הפקודה בכתב אמת בכל בתי דינים, של המבצר, ושל העיר. ולבשרה בקהל רב בערים ובכפרים, לבל יערב איש את לבבו להביא דבתם רעה

אלינו ולפני שופטינו בלי עדות ברורה כאמור בספר שלנו. אולם היהודים התרפו במלאכתם, לא העתיקו כתב שלנו לספרי המשפטים ולא השמיעו קול בחוצות, ועל כן באה אליהם רעה שנית ברעשאש שהתגוללו שם ג״כ על יהודי פקיד המוכסים עושה רצון בראדאווקי. והשר ויאלאוויטש היושב בבריסק ספר לנו אשר בכל דברי השוטר מרעשאש, ובדברי התושבים, אין שום יסוד נאמן ודבר אמת רק שוא ותפל מעורבבים ושונים. ומקור הרעה, לאשר לא הובאה פקודתינו למקומית המשפט ולא נשמע קולה בחוצות מאת היהודים בעצמם יצא כי׳ לכן מצוים אנחנו במכתבנו זה, לכתוב זכרון בספר שתי הפקודות שלנו, הנוגעות בדבר עלילת הריגת ילדים נוצרים וחלול לחם הקודש, האחת בדבר העלילה בביעלסק והשנית ברעשאש, בבתי המשפט של הערים והמבצרים בכל מקומות ממשלתנו, ולהעביר קול בכל הערים והכפרים למען ישמעו ולמען יחדלו מלבוא לפנינו לשעות בדברי׳ שקר, רק בעדות וראיה כפי הפריווילעגיע שלנו יגשו לפנינו, היינו שיבורר הדבר ע״פ שלשה יהודים וארבעה נוצרים כשרים ונאמנים, בעלי בתים, ואתם השרים דעו וראו ולא תפריעו את היהודים ממעשיהם לכתוב הפריווילעגיע בספר, ולהכריז בהוצית קול רם, כי סוף דבר הכל נשמע, ע״פ ספר החוקים אשר המלשין את רעהו ולא יוכיח דברו בראיה ענוש יענש כאשר זמם לעשות לאחיו, ויכירו וידעו להזהר עוד כל המשטינים והמלשינים, וכל החפץ יביט אל הסטאטוט וימצא שם החוק מפורש״.

38

בשנת שכ״ח (1568 למספרם) נעשו סכסוכים וטענות בין ה״ר יצחק בראדאווקי. וישותפו ר׳ מענדיל בן פסח, חוכרי המכס בפאדליאשי מינסק וואלין ומאסט, בעניני השותפות שלהם. ובחרו שלשה רבני המדינה לשפוט ביניהם, הלא הם: הגאון ר׳ שלמה לוריא מאוסטרא (המהרש״ל), הגאון ר׳ מרדכי מטיקטין, והגאון ר׳ שמשון מפינסק. הרבנים התאספו כמה פעמים בבריסק, מקום העסק והשותפות. ולא יכלו להוציא לאור משפט המסוכסך הזה ונפרדו איש למקומו, אך באחרית, כאשר כלתה נפש הצדדים לשום קץ לטו״ת שלהם ולבצע כל החשבונות, הביאו משפטם עוד הפעם

לפני רבנים אלו, ובהיות הגאון ר' מרדכי מטיקטין כבר נפטר לעולמו בעת ההיא, בחרו במקומו את ה"ר משה ליפשיץ מבריסק. (כנראה היא הגאון ר' משה ליפשיץ בעל זכרון משה, שנתמנה אח"ז לאב"ד בעירנו). ומפני שהגאון המהרש"ל, לא יכול עוד לצאת ממקומו מפני חליו, קבלו הצדדים עליהם, לנסוע עם הגבירים שלהם לאוסטרא, והתחייבו לקיים כפי הפסק של שלשה הרבנים יחד, או ע"פ רוב דעת, בקנס מצד העובר על הפסק חמשת אלפים זהובים פוליש לצד המקיים, ועוד חמשת אלפים זהובים לאוצר המלך. וכן אם אחד מהרבנים או ה"ג ר"מ ליפשיץ לא ירצו ליתן בכתב, הפסק דין, ומה שנעשה ביניהם לפנים בבריסק לטובת אחד מהצדדים, מחייב הרב ההוא לשלם קנס הנ"ל לצד השני ולאוצר המלך. ואת כל הנ"ל צוה המלך זיגמונד השני לרשום זכרון בספר המלך ע"פ בקשת ר' יצחק בראדאיקי, ור' מענדל בן פסח, לשמור ולעשות ככל הכתוב בו. ונכתב בספר בגראדנא — .

39

אחרי השרפה הגדולה שהיתה בבריסק בשנת שכ"ז (1567) באו בשנה שאחריה היהודים לפני המלך, והציעו לפניו בקשתם. באשר בהשרפות הגדולות והתכופות שהיו בעירנו נמכו ונדלדלו מאוד כי אכלה האש את יגיעם וקנינם. בתיהם ורכושם היו לשרפה והבתים אשר נמלטו מיקוד אש נהרסו ונתצו, ורכושם שסו ויבוזו, ובעת מגמת פניהם לשוב ולבנות החרבות, וליסד על תלם בתי חומה, אבן בוחן, לבל תקום פעמים צרה עוד. ודורשים עוד מהממשלה לפרוק מעל צוארם עול המסים הכבדים אשר נטל עליהם כי אז תמצא ידם בכחם לעשות את שאלתם, לבנות בתים חדשים וטובים, להיטיב חן העיר ולכליל יופי ההוביתה. והמלך נעתר לבקשתם, ונתן צו לכל השרים, השופטים והשוטרים הכהנים והפקידים, להניח להיהודים מבריסק, אשר סבלו היזקות ביום המבוכה, שנשרפו או נתצו בתיהם, מכל מס ומכס המוטל עליהם כבר או שיטילו עליהם מחדש, היינו מהסך שבע מאות שאק ראשין, שהועמס עליהם חלק שליש ממס הכולל שהוטל על כל יהודי ליטא ביחד בועד גראדנא, וממס אשר יפקוד הועד בימים יבואו, לפוטרם ממס אדומי זהב המוטל על כל יהודי ליטא, ממכס

עבירת

מכירת משקאות בבתי יהודים (קאפשציזנא) ממכס שעוה ומלח – וממכס הרגיל ונהוג מכבר, זולת המכס מסחורות העוברות דרך־העיר, בנהר או ביבשה, וממכס העגלות, מכל המסים והמכסים ההם יוחפשו עד כלות תשע שנים מהיום, אם ימלאו דבריהם, להקים לתלפיות בתי חימה, לצבי ויופי. וצוה המלך במפגיע לכל השרים והפקידים בלי לעשות שום נגישות להיהודים שסבלו היזיקות, ולא ללחוץ אותם בתשלומי המסים והמכסים, רק האיש אשר לא יבנה בית אבן, במשך שש שנים מהיום, וגם לא יעשה התחלה, להניח אבן פנה ליסר הבית או התחלה אחרת, אזי אחר שש שנים מהיום מחויב לשלם כל המסים והמכסים כמקדם, ואשר יבנה בית עצים כבראשונה. לא יבנה בית גבוה שתי קומות —.

גם הקצין ר׳ דוד שמערלס מבריסק בא בשנה ההיא להא הסופרים של המלך ונתן מודעה אשר בהשרפה הגדולה שהיתה בשנה הנ״ל, בין שאר בתי היהודים. נשרף גם ביתו הגדול, וכל החפצים שנמצא תוכו, מגדול ועד קטן. וגם כתבים שונים, פריווילעגיע של המלך על הקרקעות שלו בבריסק, ועל חכירות המכסים שהיו אצלו בפקדון. גם שטר הכירה שעשה אבי המלך עם יצחק בראדאווקי שותף שלו, בשנת 1564 1566. ועל החכירות שבמינסק נאווארידאק פאדליאשי ומאסט בשנת 1568 1569. ושטרי קבלות מאנשים שונים, וגם שטרות מהממשלה הרבה. גם קבלות וחשבונות שהיה לאביו עם אחרים וחשבונות שעם שותפו בראדאווקי ועוד שטרות רבים על סך גדול מאוד אשר נשכחו ממנו בעת צר ומצוק כזאת, את הכל אכלה האש, וביקש מהמלך לצוות לכתוב תנאי מודעה הזאת זכרון בספר להיות לזכרון ליום יבא, וכן נעשה, וניתן העתק מהמודעה לר׳ דוד, נחתום בטבעת המלך, נכתב בווארשא (שם 274).

40

למלאות דברינו בספור שמין דברי קורות לב״י בליטא, בימי המלך זיגמונד אגוסט, נביא עוד פקודה אחת מאת המלך ההוא הנוגעת לקהלת לוצק, (אם כי איננה שייכה לענין קהלת בריסק שאנו עסוקין בה), וממנה יביט הקורא ג״כ בהשקפה כללית על מצב ב״י והליכותם בדבר המסים בעת ההיא. הפקודה הזאת, הלא היא כתובה בלשון פולין, כדברים האלה: אל השר קאדעצקי

המושל בליצק · בראסלאוו, ובווינייז, או לממלא מקומו טאמאש כו', כן באו אלינו היהודים מלוצק. שלמה בן לוי ועמו..... בשמם ובשם שאר היהודים מעיר הזאת, ובבכי ודמע התאוננו לפנינו על השר סימען איוואנאויטש מנאוויגאראד, הנשלח מאת סוכן האוצרות שלנו, לתבוע מהיהודים היושבים על אדמתנו, ועל אדמת השרים והאצילים שבוואלין, המס שהוטל עליהם ועל היהודים בליטא בכלל, לצורך מלחמת מגן בעדנו · בסך שלשת אלפים שאק גראשין ליטוויש, אשר השר הנ"ל באכזרות ועברה יושבם בכלא, ועושה להם נגישות שונות, וזה מקריב נתן במשמר כמה יהודים בלוצק, את הביהכ"נ סגר בחותם צר, ורבישם ג"כ סגר על מסגר, ואין חפין להוציאם ממסגר אסיר עד שישלמו לידו המס שהוטל עליהם. היהודים יגידו כי תמורת הסך שהיה עליהם לשלם לאוצר המלך על צרכי המלחמה, שלמו מס גולגולת, שהוטל עליהם בועד גראדנא שני פעמים בשנה, שנים עשר ג"פ מכל נפש כפי הפריווילעגיע, שהיא ג"כ לצורך המלחמה, וע"כ אין עליהם חוב יותר, לסלק הסך שהשר איוואנאויטש תובע מהם, ואנחנו צריכים לדרוש הדבר מפי שר האוצרות, ולדעת כמה עולה המס ששלמו היהודים לגולגלותם ואם ישאו הקבלות שיש בידם בד בבד עם הסך המגיע מהם, ומצוים אנחנו להוציא לחירות היהודים האסורים בלוצק עד כי יבא דבר שר האוצרות אלינו, ולהודיע מזה להשר השלוח בדבר המסים, לבל ינוש את היהודים, ולא לענותם עד אשר תבא הידיעה מהשר נארישעוויטש סוכן האוצר מליטא ואז תדרשו מאתנו, להורות לכם המעשה אשר תעשון". נכתב בלובלין א' להידש מאיי 1569. (שם 381).

41

עוד שתי קורות נוגעות לבית הכנסת, שקרו בשנה ההיא נב א פה, מהם נשפוט על מצב העדה שלנו אז, שהתחיל לרדת מטה מפני המחלוקת.

א) ה"ר ליפמאן שמערלאוויטש, סוכן המכסים, וקצין עם, הגיש למשפט את ה"ר פייבוש ביינישאוויטש, על אשר התנפל עליו בביהכ"נ בחרפות וגדופים וקרא אחריו מלא, גנב ורוצח, והשוטר מאטרין עבד השר כוחאדאלסקי נקרא לביהכ"נ לעשות אמנה

(פראטאקאל) וכי נתן תעודה לשמערלאוויטש לאמת דבריו. התעודה ההיא הובאה לפני השר, ונכתבה בספר (שם 304) .

ב) לפני השר כיהאדאלסקי, באה תלונת נוצרי מווארשא פעטער ראנק על ראשי בריסק, ר׳ ליפמאן שמערלאוויטש, ומענדל בן יוסף, שבהיותם בווארשא עשו עמו מאמר שיבא לבריסק, לבנות בתי היטה ובית תפלה שנשרפה, והוא, ראנק, נשען על אמונת ובבטחת היהודים הנכבדים האלה הביא אתו לבריסק פועלים ועוזרים, וכל כלי בנין אשר הכין לו לצורך מלאכת הבניה, ובבאו לבריסק עשה לו בית לעשית לבנים, ולשרוף אותם לשרפה, ולהכין שם כל צרכי העבודה, ועל כל זה עלו לו הוצאות שבע מאות שאק גראשין, ובאשר דרש מהיהודים שיתנו לו הכסף שהוציא, וגם להמציא לו עבודה ויעשה בה, דהו איתי בהיות שנית (כי נבצרה מידם מפני המחליקה) והוחיל עד ביש, ואין מענה, עד כי נלאה נשיא ההוצאה הרבה לשבת עוד בבריסק, והוכרח לשוב לביתו. וע״כ מסר דינו להשר, וביקש ממנו לכתוב תלונתו זאת בספר ולעשות משפטו (שם 305 התלונה הזאת הלא היא כתובה על ספר הוכרינית, במקום המשפט שבעירני.

42

ובשנה ההיא בקש שר המשפטים (וואיעוואדא) ממדינת וואלין מאת המלך, להפקידו על כל משפטי היהודים, כאשר הפקיד שרי המשפטים שבפולין (חלף הזכות שהיה להיהודים, אשר כל משפטיהם יבאו רק לפני המלך, או לפני ממלא מקומו כטאראסטא). והמלך עשה בקשתו, ומסר לו משפטי היהודים, בלוצק לאדמיר וקרעמעניץ, אשר בלעדו לא ירים איש את ידו במשפטי היהודים ולא יהין איש לעשות משפטם. רק הוא לבדו ישפוט אותם כל ימי חייו, ואחריו ימסר הכח והממשלה ההיא להשר שיבא אחריו, הפקודה הזאת נכתבה בלובלין (שם 308) יד) .

אחרי

יד) הפקודה הזאת כפי הנראהו, נוגעת רק למשפטי היהודים עם הנוצרים. או לדיני נפשות שהיו נדונים מראש ומקדם בידי המלך או השר הממלא מקומו, ולא לדיני ממונות שבין היהודים בעצמם אשר הב״ד של היהודים שפטו בכל עת, כפי הזכות שהיו להם מכל המלכים שבפולין, וכפי שהבאנו למעלה, בימי

רח״ר

43

אחרי מות זיגמונד אגוסט, הוכתר למלך פולין וליטא, היינריך וואלויע. בן מלך צרפת, גם הוא אשר וקים זכיות יהודי ליטא ונתן להם אגרת תוכה רצוף אהבה וכבוד, וכאשר זמן מלכותו היה רק כמשלש חדשים, נוכיח מזה, כי נתן האגרת להיהודים ביום שמחת לבו, הוא יום שניתן כתר מלכות על ראשו, כי אז באו גם יהודי ליטא בתוך הבאים לברכו, ולקדם פניו במנחה, כנהוג אז, וגם בפעם הזאת היתה עירנו בריסק שלישיה לקהלות הראשיות להתיצב לפני מלכים ורוזני ארץ, ולשאול רחמים בעד עמם, וזאת העתקת האגרת בקוצר מלים.

„כאשר ביום העברה, נשבענו בשם ה׳ לקים כל זכות, חופש ידרור שנתנו לעבדינו בפולין וליטא מאת המלכים שלפנינו, ולמלאות כל הכתוב בספרי המשפטים והחוקים שלהם בענינים חומרים ורוחנים ילא לסור מהם, וכאשר באו לפנינו ראשי קהלות ליטא, טראק נאווארינראד בריסק גראדנא ופינסק ושאר ערים וכפרים השייכים לקהלות ההם כולם בעלי בתים וחצרות, ובקשו מאתנו לאשר ולקים בכתב מפורש, כל הזכיות והקנינים שלהם בכלל ובפרט, כפי הפריווילעגיעם שנתנו להם מאבותינו, אשר הזכיות ההם, לשמחת לבם נשמרו ונתקימו בכל ימי המלכים שלפנינו. על כן הננו ניתנים אוזן קשבת לבקשתם ונוסף על הזכיות שנתננו לכל עבדינו בכלל, קימנו גם הזכיות של היהודים מהקהלות בכלל, ושל יהידים בפרט, שיאכלו מטובם גם בימים הבאים וישמרו לעד לעולם בלי שנוי, ככל הכתיב מפורש בספר הזה... ולא לשנות החוקים והמשפטים, הכתובים בספר החוקים (סטאטוט) הישן, אשר על פיו יתנהגו ויתהלכו תמיד כל הימים ובמשפטיהם ישפטום" (וואסהאד 81 ניני 7).

44.

גם המלך סטעפאן באטורי שעלה על הכסא, אחרי היינריך וואלויע

המלך זיגמונד אגוסט, כבר הוכנו והונהו בתי דינים של ד׳ הארצות. אשר שפטו את ישראל בכל עוז ותקף, ברשיון המלך זיגמונד הראשון, ובתי דינים ההם, נשארו בעצם תומם עוד זמן רב אח״ז.

וואלויע, בשנת 1576 חוק ואמץ הפריווילעגיע של וואלויע ככתבה וכלשונה, וגם בדבר עלילת הדם נתן להיהודים אגרת לחזק דברי המלך זיגמונד אגוסט, במסמרים בל ימוטו, האגרת כתובה בווארשא יום 9 אגוסט 1576 כדברים האלה: „אנחנו סטעפאן באטורי בחסד ד׳ מלך פולין מודיעים במכתב הלזה לאשר ישנו עמנו היום, ולאשר יבאו אחרינו לכולם בכלל, ולכ״א בפרט איך שהיהודים הגרים בארצנו ליטא, בערים ובכפרים ובשאר מקומות, הפילו התחנתם לפנינו, והראו לנו שני מכתבי זכות. אחד מהמלך זיגמונד אגוסט אשר היה לפנינו, חתום בכתב ידו וכטבעתו, והשני העתק מספר הזכרונות של בית משפט המבצר דק׳ק בריסק דליטא, המועתק אות באות ממכתב המלך זיגמונד אגוסט. המכתבים ההם, יענו בם צדקתם בהיהודים הנאשמים בעלילות בבזוי לחם קדשנו, ובשחיטות ילדי נוצרים, ויעידו בם, כי נקיים הם מאשמות אלו. יען כי ע״פ חוקי דתם, אינם צריכים כלל לדם, ולא ללחם, ולכן צוה המלך ההוא, לטהרם מכל חטאתם אלו, ואם באיבה ושנאה. יגוללו עליהם אשמות כאלו, יתנהגו עמם כמשפט המבואר בהכתבים. גם בקשו מאתנו לתת להם מכתב שלנו ובו נאשר ונקיים גם אנחנו הזכות ההוא, ובכן בעלותנו על כסא המלכות, הכרנו וזכרנו את חובתנו, להחזיק בידי כל עבדינו ובתוכם בידי היהודים. את כל זכיותיהם הנתונות להם מאת המלכים שלפנינו. ומקימים אנחנו תוקף הזכיות, ומצוים להעתיק כל דבריהם הכתובים על נייר, על יריעות קלף, אות באות ככל הכתוב בדבריהם, למען יעמדו ימים רבים" (שם).

ואלה דברי ההעתק מספר הזכרונות של בית המשפט דבריסק כתוב מאת האדון סוחאדאלסקי ראש העיר, כדברים האלה. „כן באו אלי למקום הועד שליו, היהודים לאזר בן פסח, ליפמאן בן שמערל, ומשה קוקליקאוויטש ועוד יהודים אחרים, והראו לנו אגרת זכיות מאת המלך כתובה על קלף, שנתנה בפארצווי בדבר הנגישות והעלילות המבוארות שם, ובקשו מאתנו, לכתוב האגרת, בספר העיר, להיות להועיל לעת מצא. וכאשר ראינו עליו, חותם יד המלך זיגמונד אגוסט, וח״י הדוכס המנוח ראדוויל שר הצבא בווילנא, מצאנו דבריהם אמת, ומלאנו את בקשתם וצוינו לכתוב הפריווילעגיע ההוא בספרי העיר, ולתת בידם העתק אות באות". ההעתק ההוא נכתב ביום 1 מאיי 1572 (שם).

גם בימי באטורי, היתה עירנו בריסק נקודה מרכזיה לגביות

הכסים

המסים והסכומות ממדינת ליטא וואלין (בהכרמל שנת תרכ"ב נמצא מכתב כתוב למנהיגי ק׳ טראק, שיביאו הסכומות שלהם לק׳ בריסק, המכתב נכתב בר"ח השון ש'ל'ט לפ'ק 1580 למספרם.

גם המלך זיגמונד השלישי. חזק דברי האגרת של היינריך וואלויע, ונתן להיהודים אגרת, ככתבה וכלשונה של האגרת הנתונה מאת וואלויע, רק בהפריווילעגיע האחרונה של זיגמונד כתוב שבאו לפניו היהודים: מבריסק גראדנא טראק כו׳, וזה האות, כי גדולי בריסק היו אז הראשונים בקרב אחיהם הבאים פו).

45

במבוא העיר והבית, הואלנו להגיד שמץ דבר, על אודות השר ר׳ שאול וואל, ממשפחת קאצינעלנבויגין שהיתה מנוחתו כבוד בעירנו וחפץ ה׳ בידו הצליח לעשות טובות לעמנו, ע'פ מקרה אחד, שעל ידו זכה לגדולה, והיה אהוב ונכבד בעיני המלך זיגמונד השלישי ובעיני כל השרים שבימיו, והוא הזמן שאנחנו בו. אך פה לרגל המלאכה אשר לפנינו, מצאנו לנכון לספר קורותיו ורוב גדלו אשר גדלו המלך בביאור יותר ובפרטות, ואם כי אין בידינו שום כתב עתיק, או פנקס ישן לחזק דברינו, שהוצאנו מספרים וסופרים, אך כאשר נשארו פה עמנו היום, רבים וכן שלמים מגזע משפחתו הנשאה, והזכרונות והתקנות שהשאיר אחריו עודם חיים וקימים, לזכר עולם, וגם שגורה בפי כל בני עירנו, ההגדה המקובלת, ומסורה לנו מאבותינו, שהשר ר"ש וואל, היה מושל על כל ארץ פולין וליטא זמן קצר. עד כי המפורסמות אין צריכות ראיה, וכבר אזנו וחקרו סופרים רבים חוקרי קדמוניות בענין, וכל אחד חוה דעהו

פו) הזכרונות והפקודות שהבאנו עד כה, שאבנו ממקורות נאמנים, ועל הרוב מהארכיון של הח׳ בערשאדסקי, משנה 81. 82. אך לדאבון לבנו, ולב כל חוקרי קורות היהודים לא השלים הח׳ הנ"ל כל המלאכה, וכלל בספרו רק הפקודות והקורות עד אחדות לובלין בשנה 1569, ולכן מוכרחים אנחנו לשום קץ למלים, גם בדבר פקודות המלכות הנוגעות לעירנו אשר אין לנו לא פנקס, ולא כתבים עתיקים, לרווה לתאוננו, וכאשר בלי ספק החכם הנ"ל ימלא את דברו, להביא על ספר חוקה, גם הפקודות שאחרי האחדות הנ"ל עד הזמן האחרון, אז לא נמנע גם אנחנו להעתיקם ולהביאם לקרבן מלואים לחבורנו זה, ברצות ה׳ את דרכנו.

דעתו להימין ולהשמאיל, (כמבואר בארוכה בס' גדולת שאול להה"ר צבי עדלמאן מלונדן) לא נמנע גם אנחנו לתת יד ולכתוב בספר הפנקס שלנו, קורותיו מעשיו וצדקתו, באר היטב מז).

46.

השר ר' שאול וואל, היה יליד איטליא, מהעיר הגדולה פאדובה, אביו הגאון ר' שמואל יודא מינץ, חתן הגאון ר' מאיר בר' יצחק פאדוא, היה אב"ד בעיר ההיא. ה"ר שאול, עוד בימי נעוריו היה אמון על ברכי חכמות ומדעים בעיר הזאת, אך כאשר גדל והיה לאיש, וחשקה נפשו בתורה, עזב את ארץ איטליא וילך למסעיו למדינת פולין, ובא לעירנו, מקום תורה ויראת ה' להתחכם באורן של החכמים ראשי הישיבות הגדולות בעירנו. (בעת ההיא היו פה ר"י, ר' מרדכי רייס וו' שמעון, ראה למעלה ברשימת הרבנים) ויהי היום והדוכס ראדזיוויל אחד מהשרים הגדולים שבפולין, נסע וילך לארצות שונות ובא לפאדובה, שם תם הכסף מאמתחתו, ולא היה לו מכיר לפנות אליו, וכאשר הרב ר' שמואל יודא מינץ, היה עתיר נכסין ואיש חסד, קרוב לכל קוראיו, פנה הדוכס אליו בשאלתו לתת לו משאת כסף די מחסורו, אשר יחסר לו, עד באו לביתו וישיבנו לו, הרב מלא את כל חפצו, והשר השיב לו תודה ויחשבה לו צדקה, ובמעמד ההוא ספר לו הרב שיש לו בן צעיר לימים מתגורר בארץ פולין. אך לא ידע מקומו איה, והבטיח לו השר, שבשובו אל ארצו, יבקשהו בכל הערים עד אשר ימצאנו, ושם ידבר עמו, וגם יהיה לו מושך חסד בגלל הטובה שגמל לו הרב. השר שמר מוצא שפתיו, וכבאו לעירנו הכירו בבית הישיבה, ע"פ התמונה שנתן לו אביו. ואז לקח אותו אחר כבוד לביתו, וכאשר דבר הדוכס עם השר ר' שאול וימצאהו מלא דבר בחכמות ומדעים, ובלשונות שונות, נשא ר' שאול חן וחסד בעיניו, ודבקה נפשו בו לאהבה, עד כי בחר בו, להיות איש סודו ועצתו, בכל דרכיו ובכל מעשיו. וגם ארח לחברה עמו, בנסיעתו לעיר המלוכה להמתיק סוד

בעניני

מז) כפי שהוגד לנו מפי נאמני השר נ"י, היה בבית אביהם הזקן ה"ר חיים בהגאון בעל מנחת אהרן פנקס מיוחד לנגע השר וקורותם אך גם הפנקס הזה היה לשרפת אש בעיר היבנה.

בעניני המדינה. ושם מצא חן ושכל טוב בעיני השרים היושבים ראשונה במלכות. ולו שמעו ויחלו כמטר, לדבריו המחוכמים ועצתו הישרה כאשר ישאל איש בדבר אלהים.

ובאשר מת המלך באטורי. ושרי פולין הפרתמים התאספו יחד בווארשא לבחור מלך חדש, קם שאון רב ומהומה ביניהם. ויחצו לשני מחנות, אלה מזה בחרו בדוכס מאקסימיליאן בן הקיסר מאשכנז, ואלה מזה בחרו את זיגמונד חתן המלך זיגמונד הראשון מלך לשוועדן בעת ההיא. ויהי ריב ומדון ישא, ולא יכלו להשלים חוק לגמור הבחירה ביום אחד. אז קם הדוכס ראדזיוויל מתוך העדה ונתן בקולו קול עז, הסו אחי! חדלו מריב ומצה, שאול ימלוך עלינו, השרים החרישו ולא ענו עוד, כי למען שבת מריב, או למען מילוי חוק המדינה, בע״ב ענו אמן. ונשאר ה״ר שאול מכונה בשם מלך, עד אור הבוקר למחרתו, כי אז נכנס ה״ר שאול בעצמו בעיבי הקורה. ובכל מאמצי כחו השתדל להשקיט הריב והמחלוקת ולהכריע הכף, לצד השר זאמויסקי לשים העטרה על ראש זיגמונד בחירי רצתה נפשו בו. ונשאר זיגמונד מלך על כל פולין וליטא בהסכם כל השרים, אשר קרבו עצם אל עצמו, והיו לאחדים. וזיגמונד ההוא. הנקרא בשם זיגמונד השלישי, הצליח וישב על כסאו ששה וארבעים שנה, עד שנת שצ״ב 1632 למספרם.

47

המלך זכר את הר״ש וואל, ואת כל אשר עשה לטובתו ולטובת הממלכה כולה, ותקשר נפשו בו לאהבה, באהבת עולם. ולאות אהבתו נתן לו מתנה שרשרת זהב גדולה, משובצת באבני יקר, אשר לא היתה כמוה לרבי המדינה, לבד בני משפחת המלך, ועם כל תוקפו ופרשת גדולתו בבית המלך לא שאל מאת המלך טובה וחסד לו ולביתו אחריו, אך היה מגדל עוז לעמו ולבני עירו, לשמרם מכל רע ולתת להם משפטים ישרים וחוקים טובים יחיו בהם בשלום והשקט בקרב עם פולין וליטא. גם בנה פה בעירנו ברחוב היהודים שני בתי כנסיות, אחת לתפלה, ואחת לישיבת לומדי תורה ועל יד בית הכנסת הגדול בנה עזרת נשים. גם בנה בית טבילה, ובית מרחץ, ותשע חניות, ובעזר רבני זמנו עשה תקנה, להיות בית המרחץ והטבילה, אחד מיוחד בעירו, ושיהיה שייך לו ולמשפחתו

עד עולם. ושיהיה ממנו פריו נמצא, לעזר לעניי משפחתו, ביום חתונתם, לזכר חמשים זהובים ולנקבה מאה זהובים. ויהי לפלא, כי עם כל צדקתו וחסדו הטוב שהיטיב לכל אדם, בכל זאת רבו שונאיו בקהלתו אשר חשבו מחשבות להרע לו. ובסתר רקמו עליו שטנה לפני המלך. וכפי המסופר. כאשר מתה המלכה, הסיתו את המלך והשרים שיקח המלך את בתו לאשה לבעבור הרעימו. (זה חלק אדם ישר ועושה טוב לעמו בשאט נפש ישטמוהו-ומררוהו ישבע קלון מכבוד. וכל צדקותיו לא תזכרנה).

אך ה״ר שאול ברב צדקתו הפר את מחשבתם, כי מהר ויחיש להשיאה לאיש אחר. מזרע הרבנים ותופשי התורה —.

לפני מותו צוה לבניו, ללכת בדרכיו להטיב לבריות, ולשמור תורת ד׳. גם ציה למכור השרשרת זהב שנתן לו המלך ולחלק הכסף לעניים. (תולדות היהודים בפולין מאת קרויזהאר) ועד היום נמצאים בעירנו, בתי טבילה ומרחצאות, השייכים למשפחת בתי אבות, הם, צאצאי השר ז״ל, יהי שמו לעולם. ויתר קורות השר ומעשיו, הלא הם כתובים על ספר גדולת שאול להחכם ר׳ צבי עדלמאן מלונדן. שחיבר בשנת תרי״ד, לבקשת השר ר׳ דוד דענים מלונדן, נצר מגזע השר הצדיק ז״ל. ובס׳ תולדות אנשי שם להרב ה״ג מו״ה דוד טעבלי אפרתי ז״ל מיויטעבסק.

48

מכל האמור עד הנה. הראינו לדעת. א׳, כי לב מלכי פולין היה טוב ליהודי עירנו, כי בחרו מהם אנשים נאמנים וטובים לפקוד על ידם עסקים גדולים ועצומים. בעניני המלוכה. ומלאו את ידיהם בגביות מסים ומכסים. ופעמים נתנו להם משרות נכבדות, וגם הטו חסדם אליהם, בדברי ריבותם ומשפטיהם. ב׳, כי חלקו כבוד והדר לאמונתנו ודתנו ונתנו עוז ותעצומות להרבנים לשפוט את ישראל בעניני דת התורה, ובדיני ממונות בין איש לרעהו, ואשרו וקיימו הפס״ד של הרבנים. אך פעמים רבות הפריזו על המדה להקים עליהם רבנים, בלי בחירת העדה, ותהי זאת למוקש ולאבן נגף בישראל. ג, כי היהודים תושבי עירנו ישבו כאחים יחד עם שכניהם הנוצרים, ולא נשמע פרץ וצוחה ברחובות עירנו כמו בשאר ערי ליטא הוראדנא. ביעלסק נארווי ראשי. ששם שוטני

היהודים, רדפום באף ובחימה, והסיתו בם את ההמון להעלות חימה, ולנקום נקם. ולא כן בעירנו. כי זולת המשפט שהיה בין הנוצרים והיהודים שבעירנו בדבר הכנסות העיר שהניח להם המלך אחר השרפה. לא נתעורר ביניהם ריב ומדון מעולם יז). ד׳, כי קהלת בריסק נשאה בעול המסים לממשלה יתר על אחיותיה קהלות ליטא, ועדת בריסק קדמה תמיד בהכנסת המסים לאוצר המלך, ולא אחרו מן המועד. ה׳, כי עיר בריסק היתה נקודה מרכזית למסחרים שונים, וגם לקבץ גביות המסים משאר קהלות. ו׳, כי מנהיגי בריסק נבחרו תמיד לעמוד בפרץ בעניני הכלל. לפני מלכים התיצבו, להתחנן לפניו לתת ליהודים רוח והצלה. ובלי ליתן למוט רגליהם. ז׳, כי כבוד רבני בריסק ומנהיגיה, הוחד בקהל ישרים ועדת הועדים של ד׳ ארצות פולין עד שנת שפ"ג, שנפרדו מפולין וערכו הנהגה מיוחדת. ח׳, כי שוא ידברו שונאינו ומנדינו, אשר היהודים הם עם לא בינות אוכלי לחם עצלים, ובעבודת הארמה תגעל נפשם בלתי אל המסחר הקלוקל עיניהם, הבל יפצה פיהם, היהודי עובד אדמתו, ועפרה יחונן. וגם הגדולים מעמנו פעמים רבות התחננו מאת מלכי פולין להפילם בחבל נחלת אדמה, לעבדה ולשמרה. ואך מלכי פולין בעצמם דחום בשתי ידים מהסתפח בנחלת שדה וכרם, ובחבלי שוא משכום לשעות במסחרים והלוואות, ולא למענם עשו. רק להרחיב מוטות כנפי המסחר וחרושת מעשה במדינת פולין, אשר שריה בבוקר יאכלו ברפיון ידים, וריח יגיע ומסחר היה להם לזרא. על כן ככלי אין חפץ בו, נתנו המסחר וההלוואות להיהודים לענות בם. ובכל זאת כמה פעמים נדבה רוח המלכים אותם לתת ליהודי בריסק חלקות אדמה לאכול מפרים. והמה קבלו אותן בכפ״י ותחשב להם לצדקה. ט׳, בדבר העלולה העקובה מדם אשר בימי הבינים שפכה דם נקיים לרוב. וגם בימינו אלה ימי דעה והשכלה עדיין השטן מרקד בינינו. חקרו מלכי פולין באהבת אמת, ודרשו היטב בספרי היהודים, וגם התחקו תמיד על שרשי העלילה במועצות ודעת, והוציאו כאור משפטם, כי שקר בימין המלשינים אשר בזדון לב יתמכרו לעשות הרע להיהודים המנוקים מכל עון אשר חטא;

בשפיכת

יז) הגזירות הרעות בשנת ת"ח ות"ט, לא מאת תושבי העיר היתה נסבה ולא ידיהם היו במעל כ"א מאת זדים הקאזאקין הפראים. בהסתת בוגדים ומורדים.

בשפיכת דם נוצרים או באכילת פת בג הקודש. כי כל מאכל אשר יומהל במסך דם חיה או עוף תועבה הוא להם, אף כי בדם האדם הוא הנפש. ולכן היו המלכים תמיד מחסה ועוז על היהודים ובאזהרות נמרצות הזהירו, לבל יזיד איש את לבו, לגולל עליהם אשמה זו, אשר אין לה שחר. ולהעניש קשה את הזדים והמלשינים כאשר ימלאם לבם, לשום אשם נפש איש יהודי בלי ראיה ברורה ועדים נאמנים. י׳, כי כגנה זרועיה תצמיח נטעי נעמנים ופרחי חמד, יתענגו בם כל רואיהם. כן הולידה והצמיחה עירנו, נטעי שורק כולו זרע אמת, הוא זרע הישר וצאצאיו אשר צמחו בכרם התורה והתושיה, ועל יובל יראת ד׳ שלחו שרשיהם, וימלאו ארץ, כל רואיהם הכירום כי הם זרע ברך ד׳ והארץ האירה מכבודם וי״ע.

תקנות המדינה הנוגעות לבריסק.

מודעת זאת, כי מאז התישבו בני ישראל על אחוזתם במדינת פולין וליטא שחוברו לה יהדיו בשנת קמ״ו, ונוסדו קהלות יעקב בעריהם למושבותם. היו הנהגות הקהלות בדברים הנוגעים לישראל החת רבנים כוללים, שהוקמו על בכל גליל ופלך, ע״פ בחירת היהודים בעצמם, או מטעם הממשלה. ומלכי פולין נתנו בידי הרבנים עוז ותעצומות, לרעות ביעקב עמם, ע״פ התורה והמשפט לשפוט בין איש ובין אחיו, ולפקח על עניני הכלל בדברים שבינם ובין המלוכה ובעניני המסים והובותם להממשלה. ובמשך הימים ע״פ רשיון המלוכה בחרו להם ד׳ קהלות גדולות, ראשי ד׳ ארצות, והם פולין גדול, פולין קטן, רוסיא וליטא. יח) וקהלות הראשיות היו פוזנא או קראקא לבוב לובלין, ובריסק דליטא, הרבנים מה׳ קהלות התועדו יחד בכל שתים ושלש שנים, לפקח על הנהגת המדינות. ולתקן כל דבר הצריך תקון, ולעשות סכומים והערכות, בדבר המסים אשר הוטלו מהממשלה, ביחוד על היהודים. והתאספו בכל הירידים הגדולים זמן קהלה לכל, להתקן תקנות ולשפוט את

יח) כן הוא דעת הה׳ יאכס. ואולם לדעת ה׳ הרכבי מובא בוואסהאד 84 נומר 1, מדינת ליטא לא נכנסה מעולם באגודת הארצות, והיו מתחילה רק ג׳ ארצות ואח״כ נספחה אליהם מדינת וואלין, וראה דברינו למעלה (נפ׳ 20), דעתנו בזה.

את ישראל בין איש ובין רעהו. וגם אזנו וחקרו בעניני הכלל, ובמילי דשמיא, ונמשך הדבר ימים רבים, עד אשר באחרית הימים נפרדו גדולי ליטא ממדינת פולין ולקץ ימים התחברו, ושמו להם לבדם ג׳ קהלות ראשיות, והם בריסק הוראדנא ופינסק יע) אשר רבני הקהלות האלו, ינהגו כל עניני הקהלות בכלל ובפרט, כמנהג הארצות שבפולין, וכל ערי ליטא נחלקו לשלש מפלגות, אשר כל מפלגה היתה כפופה תחת אחת מקהלות אלו, ויכתבו על לוח שמות כל הערים למחלוקותן, השייכים לבריסק לבד, להוראדנא לבד ולפינסק לבד, וכפי הקבלה שאצלנו היו ר״פ ערים כפופות ותחת קהלת בריסק ומנהיגיה, ובכל שתי שנים התועדו מנהיגי שלש קהלות באחת מהערים הקטנות השייכות להן חליפות, אך ברבות הימים נתמעטו הועדים, ונמשך מועד לועד זמן ארוך מעשר עד עשרים שנה, עד שנת תקכ״א כי אז נפסקו הועדים לגמרי.

ובשנת ת״ל באו מנהיגי ווילנא לדון לפני הועד בטענה כי גם קהלתם ראויה להתכבד ולהחשב בין קהלות הראשיות וזכו בדין, ונתקבלה קהלת ווילנא, לקהלות הראשיות שבליטא כ) והיו הועדים מאוספים מן ד׳ קהלות ראשיות עם רבניהן ומנהיגיהן והתנהגו על הסדר כבראשונה. אחר זה, באו גם מנהיגי סלוצק לפני הועד בשנת תנ״א, והציעו טענותיהם כי גם להם המשפט, להחשב בין קהלות הגדולות והראשיות לאשר הקהלה שלהם רחבה ונסבה למעלה, במספר תושביה היהודים ובגדולת הרבנים והחכמים אשר בקרבה, וזכו גם הם בדין, ומני אז נחשבו בליטא חמש קהלות, חמש ערים נשבעות לד׳ צבאות ומהן יצאה תורה לכל הארץ. והועדים ישבו לפעמים גם באחת מהקהלות השייכות לסלוצק, כמו מיר ונעשוויז, והועד האחרון היה בסלוצק עצמה. סדר חתימות הרבנים במשפטי הועדים היה, לפי מעלות הקהלות והרבנים, וראשון לכל דבר היה האב״ד דק״ק בריסק, אחריו הגאון האב״ד דק״ק הוראדנא ואחריו הגאון

יע) מיסד הועדים בליטא כפי הנראה מהתקנות שנביא היה הגאון ר׳ מאיר וואל בן השר שהיה אז אב״ד בבריסק כמבואר בפנקס תקנה ס״ז, וראשית יסודתם היה בשנת שפ״ג, בימי המלך זיגמונד השלישי שהשר היה אהוב ונכבד בעיניו וזאת היתה לו להשיג רשיון מאת המלך ליסד המנהג בליטא כמו בפולין.

כ) מזה מבואר בעליל שעדת ווילנא צעירה לימים הרבה מבריסק ואחיותיה (ראה וואסחאד שנת 81 נומר 7 מאמר ה״ח בערשאדקי).

הגאון אב"ד דק"ק פינסק, ואחריהם באו באחרית הימים האב"ד דק"ק ווילנא, והאב"ד דק"ק סלוצק באחרונה, וכן הראשים והמנהיגים מקהלות הראשיות חתמו עצמם ג"כ בסדר זה כח).

והננו נותנים לפניכם היום, רשימת התקנות שהותקנו בועדי המדינה, בזמנים שונים, תקנות הנוגעות לעירנו, וגם שמץ דבר מהחשבונות של המדינה הדרישות לנו לרגל המלאכה אשר לפנינו ואלו הן.

א) בועד שנת שפ"ג הותקן: הנהגת המוכס במכס חדש בכל המדינה כולה יצאו בעקבי המכס דק"ק בריסק וע"פ הנהגת ק"ק בריסק יתנהגו גם הם, והנהגת המכס ישן, אל ישנו את תפקידם ממעמד ומצב אשר כבר להם בכל כרך וכרך, ואף מכס חדש אשר יעלה להבא, הן בק"ק בריסק והן בכל המדינה כולה, ולא ליקח דמי מכס יותר ממה שקיבל המוכס דק"ק בריסק יצ"ו לשעבר. (פנקס ליטא תקנה ס"ד) וראה בפקודות המלכות שלמעלה בהערה למבא העיר והבית.

ב) שם. יחיד או רבים אשר יקבלו כתב משני ראשי הקהלות האחרות לפי פנקס המדינה כנ"ל, מקום שיש שני ר"מ לא יבאו על החתום כ"א אותם שנתמנו לראשי מדינה וא' מראשי הקהל, ובק"ק בריסק יצ"ו שאין שם ר"מ בפ"ע יבאו שנים מראשי הקהלה על החתום.

ג) שם. בחיי האלוף מו"ה מאיר יצ"ו, בהיות שהוא זקן בא בימים, ולא יוכל עוד לצאת ולבא מן העיר וחוצה, עלה ונגמר בכל עת וזמן, כל ימי חייו של האלוף מוהר"מ הנ"ל שיתועדו ראשי עם מדינתנו ליטא יחד, יבא הועד פק"ק בריסק, ובהיות שהאלוף מוהר"מ הנ"ל, ממנו יתד ואבן פנה, ועיני כל המדינה אליו צופות, ויהיו

כל

כח) הפנקסים מועדי ליטא, נמצאו לפנים בשלם תומם, בכל אחת מקהלות הראשיות, מהם בגוף הכתב, ומהם בהעתקה, רק הפנקס הראשי שהיה כמוס בעירנו, כבר אבד ואיננו, או אש אכלתהו או ידי זרים שלטו בו וחבל על דאבדין, ועם כל עמלנו והשתדלותנו בצירוף השתדלות הגאב"ד דקהלתנו לא עלתה בידינו לעשות העתק מהפנקס הנמצא בהוראדנא, בכתב ישן ונושן מאד, עד אשר הפליא חסדו עמנו הרב הה' מו"ה א"ל ראבינאוויץ ממינסק, שהשאיל לנו פנקס המועתק אצלו מפנקס הוראדנא וסלוצק, (ואחרי שהקפנו והגהנו הפנקס הלז עם פנקס הוראדנא, מצאנו ראינו שההעתק נכון ונאמן בלי שום שינוי) ולכן העתקנו ממנו ג"כ, וממנו הוצאנו הקטע הנוגעת לעירנו, ודרושים לחפץ מלאכתנו, זכרה לו אלוה לטובה.

כל הקהלות שלא למטה ראשי מדינות הפסולים מחמת קורבה להאלוף מוהר"מ הנ"ל, (שם ס"ז) .

ד) שם . אודות קבצנים העולים משוט בארץ . ומהתהלך בה לארכה ולרחבה, מארץ רחוקה הם באים ומתפשטים בארץ ליטא ורוסיא ודרכיהם דרך לא סלולה, מטים עקלקלותם בדרכי חושך, ואין נוגה להם במעשיהם החשוכים, ומכבידים על המדינה לאכול מטובה ביתר שאת ועז, עוד זה מדבר וזה בא, והנם למשא, עד אשר לא יוכל מלט משא, וביותר אנשים בלתי הגונים, מתלבשים בטלית שאינו שלהם ובחלוקא דרבנן לדריש ברבים, ולהורות ולהבדיל ובקרבו ישים ארבו, מלא מרמה ותוך, שבע תועבות בלבו, נהום כריסיה לא שוי, כמעשים רבים שהיו, שנתפשו בבתי הזונות ובבתי משתאות, ויתר הלולים רבים שאין הדת סובל, ואין להעלות על הספר . על זאת עלה ונגמר בחרם ושמתא ובקנס גדול ממון הערוך די מסת ידו, שלא יותן כלום לשום קבצן בעולם, זולת הפור (עגלה) לשלחו משם ולהלן ואין להחזיקו בביתו יותר ממעת לעת . גם שלא ליתן לשום אדם לדרוש ברבים, ואם יזיד מצחו לדרוש שלא ברשות, יורידוהו בחרפה ובוז, אם לא שיש בידו ספר אגרת מראש ב"ד, דהיינו יושבי סביבות ק"ק בריסק יתנו עיניהם אל אגרת ק' בריסק, יושבי סביבות ק' הוראדנא, לאגרת ק' הוראדנא, ויושבי סביבות ק' פינסק, לאגרת ק' פינסק, ואם אין לאל ידיהם לפטור איתו, ולשלחו ע"י כפית יד ישראל יגרשו אותו ע"י גוי, ואין חטא ואשמה בדבר, כי כבר הליצו בעדנו חכמינו ז"ל במתק לשונם, באמרם באו ונחזיק טובה לרמאים . זולת איש אשר לו גואלים וקרובים שם בארץ ליטא ורוסיא, ידקדקו אחריו כל ראש ב"ד וראש ב"ד, אם הם באמת קרובים שראוי לשקוד על דלתותיהם שיש להם כח וחיל לעמוד לעתות בצרה בעוז הגון יראוי שלא לצאת שכרו בהפסדו, אזי יתנו לו רשות לעבור ולהקדים פני קרובים, ואם לאו יסגרו הדלת בעדו, לבלתי תת לו מדרך כף רגל בכל מדינות ליטא ורוסיא. וכל ראשי ב"ד מחויבים לשלוח תיקון זה להסביבות שלהם, למען ידעו להזהר, ואיש אשר ידמה בנפשו לנהג בו מדת רחמניות, לעבור על דברי תיקון זה נחשב לו לעון להענישו בעונש חרם ושמתא יעונש ממון זולת שאר עונשין ורדיפות (שם פ"ח כב) .

ואלה

כב) התקנה הזו היתה נאה ויפה לפי מצב העת ורוח הזמן שהיו פניים

ואלה הם הגבולים מהסביבות. סביבות ק"ק בריסק, מעזריטש, וואיהן יאנאוו, ראיש לימאז, ביאלי ביעשצאץ, וולאדאווי, קארני, סלאוויטש וויסאקי אמסטיבאוו, קאברין, האראדעץ, פרוזנא, מאלטש סעלץ צערנאוויצין, קאמעניץ, שערשוב ראזינאיי, סלאנים דווארעץ, נאוואראדאק נעשויז, סלוצק, מינסק, מאהלוב, ויושבי רוס כג). סביבות הוראדנא, אמדור, טיסטעצין, קינישא, נאווידוואר, אסטרין ראדין לידא. סביבות פינסק, קלעצק לעבאוויטש, חאמסק, בריהן דובראוויטש וויסאצק, טוראוו ויושבי נוו. (שם פ"ט).

ה) שם בעת ההיא יחדו לחשבון כלל המדינה שקבלו ושהוציאו מן י' תמוז שפ"א עד היום, וחתמו עליו הרבנים יחד כד). ע"פ חשבון ההיא עלו קבלות ק' בריסק, שתי גולגליות, שני סבומים ופאוואראטנע משנת שפ"ב, שני סבומים ופאוואראטנע משנת שפ"ג, ועוד חובות שעל ק' בריסק לתוך המדינה, שנתנו להוצאת פסק המלך בעסק מו"מ של צעניק, וגם לק' מינסק, ולק' ווילנא, מחמת בלבולים ומחמת

מעטים בכל עיר, וידי הממונים שבכל עיר רב להם לכלכל מחסורם, ולהשביעם ברעב, לא כן עתה, אשר העניות הולכת ורבה, העניים והאביונים מבקשים להם ואין לאל ידם, מה לעשות באין מסכן יתנם, אם הרעב יניקהו, ורוחו ישאהו ללכת לנוד בערים, להביא אוכל לנפשו ונפש ביתו המעולפים ברעב, נודד הוא ללחם איה, לשבור רעבונו, ולא למלאות כרסו מטעמים והדין, ועל עת כזו המליצו חז"ל בלשונם הזה. כל הפושט יד נותנין לו, וכפי שראינו בתקנות המדינה, שבלוק העניים, אחרי גזרות ת"ח ות"ט שהיו הועדים כעומס על לב, לראות בעני עמם, מורה מלך, וישנו את התקנה לטוב :

כג) השם רוס, או מדינת רוסיא, מוזכר כמה פעמים בפנקס, וכפי המבואר ממשמעותם הוא כולל מדינת ליטא, אשר מפני סמיכותה לגלילות הנקראה רוסיא האדומה נקראת ג"כ בשם רוסיא, וראה הערות הג' רמ"ש לקריה נאמנה, ומאמר רוס רוסיא מה' הרכבי בהכרמל החדשי שנה ג' :

כד) פה יראה הקורא, שהראשים והמנהיגים בימי קדם עם היותם אלופים לראש, ראשי אלפי ישראל, לא מנעו מלכתוב בספר הגלוי כל חשבונות ההוצאות וההכנסות, למען יעמדו ימים רבים, ולהודיע בשבטי ישראל חשבון ודעת מכל אשר נעשה, ולא חשבו זאת לשמץ דבר רע, או לאי כבוד. ואולם בתוגת לב הננו רואים עתה בכמה קהלות וגם בעירנו שהמנהיגים ימאנו בזדונם מלתת דין וחשבון פעולתם לפני דעת הקהל. והיה במהפך מאביהם. כי יחשבו זאת לקיקלון על כבודם. או יחליקו בלשונם לאמר. כי הוא מנהג חדש. אשר ריח זרות בו, יראו נא אחי לב אלה מנהג הועדים בימים הראשונים. אולי יקחו מוסר.

ומחמת נקמה, **ואחר חשבון כל ההוצאות, נשארה המדינה חייבת** לק' בריסק ב' אלפים מאה וארבעים שאקלין, ועלה ונגמר לגבות בהמדינה תיכף ומיד שלשה סכומים לפרעון החוב, ואם לא יספיק, לעשות עוד גביות (שם ס' צ') כה).

ו) ועד שפ"ו הותקן להשיא בכל שנה שלשים בתולות עניות, היינו בריסק שנים עשרה בתולות, הוראדנא עשר בתולות ופינסק שמונה בתולות. וליתן לכל אחת שלשים זהובים (שם צ"ג).

ז) שם. זה יתנו כל העובר על הפקודים לגלגולת, בריסק ק"מ שאק, מחמת שרפה הניחו להם מחצה, ע' שאק, סביבת הוראדנא פ' שאק, ווילנא ע' שאק. סלוצק עם בני ר' משה י"ב שאק ופ' (שם צ"ז). —

ח) שם. האלוף מו"ה יואל סג"ל מבריסק נבחר לסבב עירות וכפרים כל מקום אשר שבט ק' בריסק מגיע לגבות סכום מכל נפש מישראל. ונשא באלה נפשו, ע"י קבלת אמונתו שלא ישא פני איש, ויעשה הכל באמת צ"ט).

ט) שכר ה' מו"ה יואל הנ"ל לפניו יהלך שני מאות זהובים מתוך המדינה והקהלות אשר יעבור שם יסיעו אותו ממקום למקום היינו שישלמו לו שכר העגלה בכל מקום מלבד ק' ווילנא יצ"ו (שם ק').

י) **בועד שפ"ה** קבעו דין בורח בכלל ובפרט ככל המבואר בפנקס התקנות דק"ק בריסק יצ"ו (שם קמ"ח). כו)

יא) שם. עלה ונגמר אשר מקום הועד יהיה תמיד בק"ק פרוזנא (גליל בריסק) בסוף כל שתי שנים מהועד שלפניו, ובתוך הזמן כשיסכימו שתי קהלות ראשיות מחויבת קהלה השלישית לבא אחריהן. ובאם שהגאון מו"ה מ"ש כז) אב"ד דק"ק בריסק יתן דעתו

שהשעה

כה) החשבונות המדינה עם בריסק, הושוו והוכפלו בכל הועדים. עד תקכ"א. ולמותר נחשב להביא כולם, והבאנו רק חשבון זה בשביל דבר שנתחדש בו והוא תקון הגביות תיכף לפרעון החוב. וגם לראות ההפרש בין בריסק לשאר הקהלות.

כו) חבל על דאבדין כי גם פנקס זה אבד זכרו ולא נודע אם עודנו בחיים או נשרף.

כז) ר"ת מ"ש, הוא מאיר שואלם שכן נקרא ה"ג ר' מאיר אשל מבואר בנ"ה בשם יש מנחילין ולא כמו שחשב הרש"ל דהבינאוון בהר"ה הוא ר' משה שפירש ? !

שהשעה צריכה לכך, אזי מחויבות הקהלות עם האב"ד שלהם לבא אל הועד כדת, ודבריהם בטלים נגד דברי הגאון רמ"ש, ואין להם אלא ליסע, ולא לעמוד הוין (שם קצ"ב) • כח)

יב) שם. נבהרו שלשה אנשים גבורי חיל לשמור משמרת ועד הממלכה ושריה (סיימיקס) ולהשתדל לטובת המדינה כולה. הלא הם: ר' ישעיה מק"ק ווילנא, ה"ר בירוך מק"ק בריסק, והקצין כמר מרדכי מלאמאז, המה יעמדו על הפקודים, להיות עיניהם פקוחות בכל דבר השתדלות, ה"ר בירוך וה"ר מרדכי יסעו ראשונה, ויעמדו שם במקום הועד ביום ראשון של הועד. ור' ישעיה יקדים לצאת, ולבא אחריהם זריז ומהיר ע"צ היותר טוב והאפשר (סי' ר"ו).

יג) שם. החליטו והחזיקו ביד הקצין ר' משה ליזרס מבריסק ובניו ר' ישעיה ור' אלעזר עם השותפים שלהם, חזקת מכס חדש וישן של כל המדינה על שלש שנים עד שנת שצ"ב, לעומת זה נדב הקצין הנ"ל ליתן לשלש הקהלות, בכל שנה ושנה שני אלפים ומאה זהובים, היינו לק"ק בריסק אלף ושני מאות זהובים, לק"ק הוראדנא חמש מאות זהובים ולק"ק פינסק ארבע מאות זהובים (שם סי' רי"ז), ובועד שצ"א הוסיפו עוד תקנות בענין זה —.

יד) שם. ווילנא עם שאר קהלות הבלתי נכנסין בסכום בריסק יש להם דין גליל מיוחד; כן ראשי הקהלות וסביבותיהן לענין הוצאות השתדלות, ונקמת רציחה וכיוצא בו, וכן מינסק והגליל, וארץ רוסיא ואגפיה כו' (שם רמ"ח).

טו) שם. נעשה הלויאות ממון על רוחים, לפרעון פאווראטני והוצאות הועד ד' אלפים זהובים קרן, וע"ז נהנו מנהיגי בריסק, ר' יוסף ב"ר דוד ור' דוד בר' שמיאל שט"ח בהי (שם רנ"ה).

טז) **ועד שצ"ב** עלה ונגמר. אשר ח' ימים בחודש אדר שצ"ג, יתועדו ויתאספו יחד אלופי ראשי הקהלות בק"ק בריסק, לעיין ולפקח בדבר הסכומות להוסיף או לגרוע על איזה קהלה או ישוב, מסכום הקדום כפי הראוי (שם רס"ז).

יז) **ועד שצ"ד** ליתן להאלוף מו"ה יוסף ב"ר אליעזר סג"ל מבריסק גבר תמים ופועל צדק, שמונים ליבן טאלר, על הוצאות נסיעה

כח) תחלה התקנה. אודות מקום הועד בפרוזנא, לפי הנראה, לא נתקיימה. ונשארה התקנה הראשונה מסי' כ"ז עד שנת של"ב כל ימי חייו של הגאון ר' מאיר וואל —.

נסיעה לאה"ק ולשלוח לו כל ימי חייו ארבעים ליבן טאלר בכל שנה (שם רפ"ו).

יח) שם. בענין מכס ומו"מ של אורחים בעיר ווילנא, יהיו יושבי קהלות הוראדנא ופינסק, שוים ליושבי סביבות וישובים דשאר מדינות ליטא, ויושבי ק' בריסק יעמוד ויקום, לפי תקון המדינה כנהוג מקדמת דנא. אך באם יהיה לאיזה אורח טענה בענין הקנס על העברת המכס, הרשות בידו להתרות במנהיגי ווילנא שיעמדו עמו לדין בק"ק בריסק, וההתראות יהיו במקום פתקא דהזמנותא שיצייתו לדין בק"ק בריסק תוך ל' יום מיום ההתראה (שם רפ"ט).

יט) שם. עוד בענין שותפות ווילנא עם קהלות וישובים הבלתי נכנסין בסכום בריסק, כפי התקנה בועד שצ"א, עלה ונגמר שהשותפות יהיה להוצאות נקמת רציחה וכיוצא בו בכל דבר הוצאה אשר יש לק"ק בריסק שותפות עם הישובים מסכום שלהם (שם רצ"ו).

כ) שם. העתק מצואת הקצין מוה' משה ליזרס מבריסק.

אלף זהובים פוליש יהיה קים על עולמית, וויתנו לבני המדינה באופן שהרוחים מזה יחלקו, לאותן קהלות שיבאו לפני מנהיגי המדינה ויבקשו סיוע לבנין ביהכ"נ, יתנו מהרוחים הנ"ל חלק לבנין ביה"כנ וכה יכתבו בפנקס המדינה, ואלף זהובים המגיע מהאלופים ה"ר יונה וה"ר פנחס עבור כתב שבידם, קבלנו מהם ונתחלקו לג' הקהלות באופן זה דהיינו שני חלקים בשוה, וחלק שלישי לפי ערך חלוקת ב' אלפים ומאה זהובים המבוארים למעלה בפנקס, כן האלף זהובים המגיע בעד חזקת מכס ישן דג' קהלות על שנה אחת מנאוי לאטיא שצ"ט לפ"ק יתחלקו באופן זה, היינו החצי לכלל המדינה, והחצי לג' הקהלות לפי ערך חלוקת ב' אלפים ומאה זהובים הנ"ל (סי' ש"ה).

כא) שם. אודות שותפות המדינה, בדבר עלילות שקר כו' על כל צרה שלא תבא, שיתהוה ח"ו איזה סכסוך בק"ק הוראדנא או בק"ק פינסק יודיעו הכל להקהל דק"ק בריסק, ואם יסכים הקהל דבריסק להיות ההוצאות על שותפות כן יקום, ואם יתהוה ח"ו בק"ק בריסק יודיעו הענין לק"ק הוראדנא (שם ש"ז).

כב) **בועד שצ"ז**, אודות סכום המדינה שנעשה מחדש נעשה

הנחה לק"ק **בריסק**, שלשים שאקלין מסכום הקדום **שד** ר"ח אלול שצ"ט לפ"ק מחמת היזק רב הנעשה מהם בעוה"ר (שם של'ח).

כג) שם. אודות עסק ביש, איינגילייף דק'ק בריסק, שיצאו בהשתדלות עד מקום שידם מגעת, וכל הוצאות שהיה להם יקובל בחשבון המדינה (שם שמ'ט).

כד) שם. לקבל שבעה וחמשים נערים לחלקם להקהלות שיש להם רב ואב"ד, ולמסור אותם לה"ת או לשירות, או ללמדם מלאכה ואומנות, וכך יחלוקו, לק'ק בריסק עם הקהלות והישובים הסרים למשמעתה שלשים וחמשה נערים, לק'ק הוראדנא עם הסביבה עשרה נערים, לק'ק פינסק עם הסביבה שנים עשר נערים (שם שנ'א).

כה) בועד שצ'ט, עלה ונגמר בכל יריד ויריד, יעמידו שמש מיוחד שיהיה ראוי להשתדלות כו', וקבלה השמש ביריד קאפוליה יהיה ע'פ שני קהלות, סרוצק ונעשוויז, בצירוף סוחרי ק'ק בריסק, וקבלת השמש ביריד סטאלוויטש, יהיה ע'פ סוחרי בריסק (שם שע'ו).

כו) שם. מפני צורך השעה, לירד בדינא ודיינא עם מנהיגים דפולין מחמת כמה חלוקים שבין פולין וליטא ישלחו כל קהלה מראשי הקהלות ר"מ אחד לעמוד על המשמר בהמשפטים כו', וכן אם יהיה מהצורך לבא לק'ק לובלין, גם ביריד ת'א לפ"ק, מחמת עסקים שיהי' בין פולין וליטא יודיעו הקהל דק"ק בריסק, לק'ק הוראדנא ולק'ק פינסק שהוא צורך שעה ואז ישלחו כל קהלה ראש ב"ד ור"מ ללובלין כו' (שם).

כז) **בועד** ד'ת לפ"ק, נגד הגדר שגדרו מנהיגי בריסק, על כל יחיד שיש לו דין עם רבים, שלא יציע דבריו בקובלנא לפני ראשי ומנהיגי המדינה יצ'ו, ערך הועד מסעלץ בשנה ההיא במכתב גלוי למנהיגי בריסק כתוב כדברים האלה.

„אל אצילי בני ישראל, היושבים במלכות ראשונה, לכל קהלות שרת מי מנה, קריה נאמנה. בחכמה ובדעת ובתבונה, הם העומדים על הפקודים, אל דבר ה' חרדים, ה"ה האלופים המכובדים, ראשי מנהיגי העדה הקדושה נוחלי דת מורשה דק"ק בריסק יצ"ו.

הנה עתה באנו להודיע למעכ"ת קושט דברי אמת אשר שמועה שמענו, וקול שאון עלה באזנינו, אשר יש תקנה בקהלה שלכם, אשר כל יחיד שיש לו דין עם רבים יצ"ו, ושנראה בעיניו, שנעשה לו שלא כדת, שלא יציע דבריו לפני ראשי ומנהיגי המדינה כו'. מלבד אשר אנחנו ח"ם בעצה אחת ובלב אחד, אין רצוננו לשמוע

לק'ל

לקול דברי התקנה ההיא. היא סותרת ומבטלת, ועוקרת שותפות המדינה משרשה, בכן יד גזירתנו נטויה בגזרת נחש וקנס שני מאות זהו' הגריים שלא תתנהגו בתקנה הנ"ל, עד עת בא דבריכם לפני מנהיגי המדינה ביום הועד הקבוע בר"ח אלול אי"ה, לידע מי ומי ממנהיגי הקהלות נתנו לכם רשות על התקנה הנ"ל כו', והזהרו שלא תלכדו במצורת החרם והגזרה ולשומעים ינעם" (שם שפ"ט).

כח) שם. עלה ונגמר, באם יזדמן שהמלך יעבור דרך איזה קהלה מג' קהלות הראשיות, אזי באם יעבור דרך הוראדנא או פינסק, יודיעו לק"ק בריסק, ובאם שהקהל דק"ק בריסק ישלחו שמה אחד מקהלתם, לקבל פני המלך במנחה, אזי כל ההוצאות שיוציאו בעסק הנ"ל, יהיה מתוך המדינה, ואם לא ישלחו הקהל דק"ק בריסק לשם, אזי יהיה החצי מההוצאה על המדינה והחצי על אותה הקהלה, ובאם יעבור המלך דרך בריסק יודיעו לק"ק הוראדנא ולק"ק פינסק, ויקויים ג"כ כנ"ל (שם שצ"ח שצ"ט).

כט) שם, עלתה הסכמה, באם ח"ו יפלו איזה חלוקים בין המנהיגים באחת מראשי הקהלות, או יחיד עם רבים בדברים השייכים להמדינה ויצטרכו לשלוח לראשי הקהלות אזי ישלחו בהדרגה, דהיינו באם יזדמן בק"ק בריסק, ישלחו תחלה לק"ק הוראדנא, ואלופי מנהיגי ק"ק הוראדנא ישלחו דעתם לק"ק פינסק, ואם ח"ו יזדמן בק"ק הוראדנא או בק"ק פינסק ישלחו תחלה לק"ק בריסק, ואלופי מנהיגי ק"ק בריסק ישלחו דעתם לקהלה שניה וכו', (שם ת"ט).

ל) שם. ע"ד מקום הועד עלה במוסכם על משך י"ד שנים רצופים על אופן זה, שני פעמים רצופים יהיה הועד בגליל ק"ק בריסק כו' אח"כ פעם אחד בגליל הוראדנא ופעם אחד בגליל פינסק, וחוזר חלילה. אך בשעת התקון נתרצו הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ אב"ד דק"ק פינסק, ואלופי ר"מ דק"ק פינסק יצ"ו, לדלוק כבוד להגאון מו"ה זלמן אב"ד דק"ק בריסק יצ"ו, שכל ימי היותו אב"ד דק"ק בריסק, יהיה הוא שלישי בקריאת ס"ת בשבת, כשיהיה הועד בגליל פינסק וכו', ואודות השמש וסופר של הועד, עלה במוסכם שיהיה בכל ועד מדינה שמש אחד וסופר אחד מבריסק, ומק"ק הוראדנא ופינסק ביחד יהיה ג"כ שמש אחד וסופר אחד, (שם תי"ג).

לא) שם. אודות דיין ממדינת ליטא. בירידי לובלין, עלה ונגמר יריד סי' וגראמניץ ת"ה לפ"ק, יהיה דין מק"ק בריסק, ביריד סויאנטקי

יהיה נ"כ דין מק"ק בריסק, ובירידי סי' ת"ז לפ"ק יהיה דין מק"ק הוראדנא, ובגראמניץ ת"ז מק"ק פינסק, וחוזר חלילה תמיד עד כלות י"ד שנים מהיום. אך אחר גמר התקנות נתרצו הרבנים הגאונים יצ"ו ואלופי ר"מ דק"ק הוראדנא ודק"ק פינסק שמשך ששה שנים רצופים מהיום דלמטה, יעמוד ויקום כמקדם, היינו שהדין ממדינת ליטא, על ירידי לובלין יהי' מק"ק בריסק, ואחר כלות ששה שנים יתחילו להתנהג ע"פ הקין הנ"ל (שם תי"ד).

לב) שם. ע"ד סדר החתימות של האלופים ר"מ יצ"ו, עלה ונגמר שיחתמו כסדר הזה, בראש יחתמו הר"מ דק"ק בריסק, אחריהם ר"מ דק"ק הוראדנא ואחריהם ר"מ דק"ק פינסק. אך זקן שראוי לכבדו כבן ששים ומעלה חייבים להקדימו, וזה יהיה נ"כ משך י"ד שנים רצופים מהיום (שם תט"ו).

לג) בועד ת"ז עלה במוסכם הנבררים מהג' קהלות שיהיה ביריד גראמניץ שנת ת"ח לפ"ק בלובלין, יעשו מעמד עם האתרוגר שישלח האתרוגים לק"ק בריסק יעשה חלוקה שני כלים מיוחדים עם האתרוגים השייכים לק"ק הוראדנא ולק"ק פינסק, באופן ששני קהלות הנ"ל ימצאו אתרוגים שלהם מוכנים, כשיבאו לק"ק בריסק, בלי שיהי' מצוה, (שם תל"ו).

לד) שם. אודות דינים דיריד קאפוליע, עלה ונגמר במוסכם, אשר תמיד בכל יריד יהיו שני דינים מבריסק, ודין השלישי יהיה פעם אחד מהוראדנא, ופעם אחד מפינסק, וכן יהיה הדין השלישי פעם בפעם חוזר חלילה (שם תמ"ג).

לה) שם. עלה במוסכם, שכל גביות המדינה, יושלחו הכל לק"ק בריסק, ומהיום עד ר"ח אלול תט"ו לפ"ק, הרימו מעם שלשה נאמני רוח מק"ק בריסק, ה"ה האלופים, ה"ר ישראל סג"ל, ה"ר אברהם רשמ"ה, וה"ר שמואל רמ"ז סג"ל והגביות האלו יהיו רק לצורך פרעון החובות מהמדינה שרבו והריבית אוכלת בהן (שם ת"נ) כט).

בועד

כט) כפי החשבונות מועד זה, עלו חובות המדינה אז יותר ממאה אלף זהובים קרן והרווחים י"ד אלפים ד' מאות זהובים, בזה להקלויז דק"ק בריסק קרן ג' אלפים רווחים תק"ע זהובים. להאב"ד מבריסק קרן אלף ר' זהובים רווחים ר"מ זהובים. לאבי יתומים מבריסק. קרן ת"ת זה' רווחים ק"מ זהובים לבד החוב להקהל כך רב, וביד אלופי בריסק היו שני שט"ח על המדינה ביחד ע"ס חמשה ושלשים אלף וארבעים זהובים. זמ"פ כה' אדר ה"ת לפ"ק, ובועד ה""

בזויסאקי

לו) **בועד תט"ו** אודות חובות כלל המדינה שחייבים לק"ק בריסק ולק"ק הוראדנא . ולק"ק פינסק ולק"ק ווילנא . נעשה ונגמר שיתפרע הקרן והרוחים באופן זה, היינו מגביית לובלין תמוז תט"ו, וביריד יערוסלב תט"ו לפ"ק , יתפרע ק"ק בריסק, עשרים אלפים זהובים , ק"ק הוראדנא עשרת אלפים זהובים, ק"ק פינסק החצי מחוב שלהם, ק"ק ווילנא י"ב אלפים זהובים , ומגביות הירידים הבאים אחריהם , בלובלין ויארוסלב . יתפרע ק"ק בריסק עוד עשרים אלפים זהובים והוראדנא עשרת אלפים זהובים (שם תק"ח) ל) .

לז) בשנה ההיא בלובלין עלה במוסכם , אודות החובות שנתנו מנהיגי בריסק עליהם , משמעות שט"ח להמלוים , אין רשאי שום ב"ד בכל מדינות מלכותנו , לעקל שום יחיד ממדינת ליטא או מק"ק בריסק, שאינו חתום על השט"ח מחמת עכוב פרעון החוב , אך אותן שט"ח שנתפשרו לשלם לזמנים אז הכח ביד המלוה, לעשית כל הכפיות לבני קהלה או הגליל של החתום , אף לאותן שלא באו על החתום (שם תקנ"ד) .

לח) **בועד תכ"ב בסעלץ**, עלה ונגמר שאלופי המדינה יתועדו יחד בק"ק זאבלודאווי בר"ח שבט תכ"ד לפ"ק , ואודות אם שיהיה בצירוף הרבנים או לא , ע"ז יפקחו ג' ראשי הקהלות רביעית שנה קודם זמן המוגבל, היינו אלופי ק"ק בריסק, יודיעו דעתם לק' הוראדנא כו' וכפי הסכם שני קהלות כן יקום (שם תקמ"ז) .

לט) **בועד תכ"ד** נתמנה ה"ר יוסף בן דוד מבריסק על כל גביות המדינה וניתן לו תוקף ונאמנות על הכל (שם תקע"ח) .

מ) שם . אודות הסכמת שני ראשי הקהלות שמבואר למעלה (סי' ל"ח) עלה במוסכם שיהיה עכ"פ אחד מראשי הקהלות ההם , ק"ק בריסק דוקא , ולעומת זה, התחיבו אלופי בריסק ליתן להאלוף ר' יוסף בר' דוד הנ"ל תוקף ועוז לכל הכפיות שיצטרך לענין הגביית הנ"ל, וליתן לו כתבים על זה (שם תקע"ט) .

מא) **בועד תכ"ז** באו האלופים מו"ה יוסף בן דוד, וגיסו מו"ה
דוד

בוויסאקי עלו חובות המדינה קרן מאה ועשרים אלף תשע מאות זהובים לבד רוחים . ובזה להקהל דבריסק י"ב אלפים ועשרה זהובים להקהל . לבד חובות להאב"ד ליחידים .

ל) בשנה ההיא עלו חובות המדינה לק"ק בריסק קרן ל"ו אלפים ותתק"ע זהובים ורוחים י"ד אלפים ומ"ו זהובים .

דוד ב"ר שמואל מצד עצמם, ומצד חבורא קדישא מקלויז דק"ק בריסק, והראו שט"ח שבידם על המדינה ע"ס תשעה אלפים זהובים קרן, והעלו בקשתם לפני הועד, שיהיה הכסף שמור ביד המדינה עולמית על רוחים ע"צ היתר, שיתנו המדינה בכל שנה, לצורך החזקת לומדי תורה בהקלויז, שלא פסק פומייהו מגירסא, והוסכם אצל הועד למלאות דבריהם בזה ונקרע השט"ח שלהם, אחר שהתחייבו ראשי הועד בחיוב גמור ואמיתי בבאוה"מ ע"פ דין, ליתן לבני החבורה אלף זהובים בכל שנה, לצורך הוצאות ביהמ"ד הנ"ל, אך בתנאי שהאלופים הגבאים דהקלויז, מחויבים להראות רייסטר בחשבון צדק, לפני ב' מנהיגי הקהלה, מכל הוצאות פרוטרוט ששייך ללומדי תורה, ושאר הוצאות הכרחיות השייכים להקלויז פעם אחת בשנה, ובאם לא יעלו ההוצאות לסך אלף זהובים, אז יופחת להם מהנתינה כפי ראות עיני המנהיגים, ואם יהיו בימים הבאים הוצאות יותר מאלף זהובים, ימלא להם הפחת שהפחיתו להם בעבר, כולו אי מקצתו, וכתב הלז הוא כתוקף שט"ח ביד הקלויז, וההק"ק דקלויז קבלו עליהם לתבוע החוב הנ"ל עולמית, ושלא לגרוע ולשנות מאומה (שם תרי"ט), ובשנה ההיא, סלקו להקלויז הרוחים בעד ג' שנים. (שם תרכ"ה).

מב) שם. אודות המכות ופצעים שהכה הפריץ את ר' שמואל בן דוד, ומת מהמכות, הוטלו על הקהל דק"ק בריסק להוציא הוצאות על נקמתו עד שיבאו בחשבון לפני הועד כתיקון שם תרכ"ח).

מג) בועד ת"ל לא) תבעו מנהיגי בריסק את מנהיגי שני ראשי הקהלות האחרות, מחמת השנויים שנשתנו משנת ד"ת לפ"ק בכמה ענינים, ויצא מאת הועד, שהגבולים והקהלות והגלילות שהחזיקה בם קהלת בריסק עד היום, יעמדו ויקומו לק"ק בריסק עד עולם, וכן הישובים והגלילות שהחזיקו שאר ראשי הקהלות, יקומו ג"כ להיות עולמים לב). אודות השנוים שנשתנו בשנת ד"ת לפ"ק. אחרי שכבר נעשה ע"פ רצוי כל ראשי הק"ק הורחב להם

זמן

לא) בהעתק בידנו. נרשם בסוף הפס"ד ק' סלוצק, ויפה העיר הח' רא"ל ראבינאוויץ. שצ"ל ק' סעלץ. כמבואר בהתקנה שאח"ז משנה הסיא.

לב) התקנה הזאת הותקנה בעקב החדשות שנעשו בצירוף קהלה ווילנא לקהלות הראשיות ופרטי המשפט והפס"ד בדבר הצירוף כתובים בפנקס סי' תתקמ"ז תתק"נ תתקנ"א.

זמן משך שלשים שנה שישארו כמבואר בפנקס ד"ת לפ"ק. וכן בדבר הדינים ליריד סטאלווין קלעצק וועלווא יקום ג"כ עד שלשים שנה (שם תרמ"ח).

מד) שם. הותקן אשר לכל ועד ממלכה ושריה. בווארשא מחויבים להיות ב' מנהיגים, והמנהיג מבריסק מחויב להיות שם עכ"פ בהתחלת הועד (שם תר"ו).

מה) שם. מי שיבא מפולין לבריסק, ולשאר ראשי הקהלות היושבים על הספר, רשות לפשר עמו. וליתן לו עד שלשים זהובים שלא יסע לליטא, ויהיה נכתב ההוצאה בפנקס של הר"מ כמו הוצאות סיימיקם ושאר הוצאות המדינה (שם תר"מ). לג)

מו) בועד ת"ג תקנת שלשים זהובים לעניים שלא יסבבו במדינתינו שנעשה בועד ת"ל נתבטלה בועד דהאדנא (תרפ"ו).

מז) שם. כששלחו אלופי בריסק כתבים לקהלות הראשיות, יתנהגו כפי התקנה הקדומה לשלוח תחלה להוראדנא, ואלופי הוראדנא ישלחו דעתם לפינסק, ואלופי פינסק ישלחו דעתם ודעת ק' הוראדנא לק"ק בריסק, ובדבר השלוח לווילנא לד) יתנהגו כפסק הרבנים

לג) התקנה הלזו, היתה לפי דעתנו כסנה שיצאת מלפני השליט והיתה נסבה להרחיב הפרוד בין יהודי פולין וליטא, ועברת אנשי פולין לכל בני ליטא שמורה עד היום. וכנראה. הכיר הועד בעצמו את שגגתו אשר שגג. ולא ארכו הימים, ובטלו התקנה בועד הבא. כמובא בסמוך אחר זה —.

לד) צירוף קהלת ווילנא לראשי קהלות ליטא נתאחרת בכבודות ימים רבים וכפי המסורה אצלנו, בשבבו זה היה המונע מצד ווילנא הש"ך ז"ל, וגם בעצמו; שבעת ההיא, כבר היתה ווילנא מלאה חכמים וסופרים, יותר מבעיר בריסק, והצירוף נעשה באופן זה, בשנת ת"ב בועד הותקן הוסכם שישב באסיפת הועד כ"א אחד מווילנא הפורע עם דוקא אח"כ בשנת ת"ל בטלו הורשה להם. שישב הגאון מו"ה נתן אב"ד דק"ק ווילנא במושב הרבנים של ראשי הקהלות בכל הועדים, אך כשיהיה בווילנא רב אחר, אזי על קהלת ווילנא מוטל להציע בקשתם בפני ראשי הקהלות, וכאשר יסכימו לאלופות בקשתם הרשות להם לבא במשפט לפני ועד הג' קהלות, וכפי שיצא מפיהם כן יקום. אך בתנאי שלא תחשב דעת הרב מווילנא, בשוה עם דעת רב אחר מאחר הרבנים לענין רוב דעות, זולת אם יהיה עי"ז הסכם מק"ק בריסק. (כפי הנראה הקפידו ראשי בריסק מאוד נגד צירוף ווילנא, ונכנסו בזה בעובי הקורה. ומטעם זה ענה הגאון הש"ך ז"ל אותם ג"כ קצת כנ"ל) ובשנת תמ"ז בועד זאבלודאווי ניתן רשיון למנהיגי ווילנא, שיהיה להם בעת הירידים סופר

הרבנים בועד דהאידנא שבדבר ממון ישלחו גם לווילנא. והם ישלח כל הדעות לבריסק (תרצ"ט).

מח) שם. נרשם לזכרון ע"ד עלילה דק"ק קאברין. בדבר הכומר שמת שהיה ע"ז הוצאה לק' בריסק עם קאברין עד היום ערך תס"ט והיבים לבד הוצאה סך רב, שהיה לר' איצק בעצמו, נפסק מפי הרבנים שלא להשיב היום, וימתינו עד אחר גמר העלילה. אז בועד הבא להשיב כל ההוצאות ע"פ הנהוג כו' (שם תש"י).

מט) **בועד תק"ז** אודות התקנה מועד סעלין תל"ג. כשישלחו מנהיגי בריסק כתבים להקהלות. שישלחו כסדר, נתחדש שהקהלה הראשונה יכתבו בפירוש שלא יועיל דעתם, עד שיסכים אחד משאר הקהלות. ואם יהיה איזה דבר שיצטרכו לק' ווילנא יצ"ו, מחייבים לכתיב בתוך הכתב, שלא יועיל עד שיסכימו שלש קהלות (תשב"ט.

נ) **בועד תמ"ב** ע"ד הנאמנים, עד ועד שיהיה בפינסק. יהיה מבריסק נאמן אחד. ומפינסק הוראדנא ווילנא אחד (תשצ"ט).

נא) **בועד תמ"ז** עלה במוסכם ליתן להאלופים דק"ק בריסק, ה"ה הראש מו"ה שלום בהגאון מו"ה חיים סג"ל והראש מו"ה זלמן במו"ה יואל על שט"ח שני מאות טאלר ישנים, וע"ז נתפרעה המדינה קפ"ג טאלר (שם תשצ"ט).

נב) שם. עמדו למשפט מנהיגי מדינת ליטא יצ"ו, ה"ה מנהיג שלש הקהלות עם מנהיגי ק"ק בריסק יצ"ו, אודות הרבה טענות וסכסוכים הנזכרים למטה, ויצא הפס"ד. א', בדבר הגבולים, אותן הישובים שנתישבו והערים שהיה בם ענין עיירה קודם שנת תט"ז לפ"ק והיו סרים עד הנה למשמעת בריסק יהיו שייכים לבריסק לעולמי עולמים, כפי הפסק שיצא בשנת ת"ל לפ"ק. רק הערים והישובים החדשים שמשנת תט"ז ואילך, נתנה להם הורמנא לבחור להם בית דין הגדול מאחד מקהלות הראשיות שיחפוצו וכו', ואף שיבחרו למנות עליהם ביה"ג בקהלה אחרת ולא בבריסק, עכ"ז מחויבים ליתן חלק ההכנסה המגיע להמאוה"ג הרב המופלג מו"ה מרדכי (גינצבורג) אב"ד ור"מ דק"ק בריסק יצ"ו, רק כשיעקר דירתו להיות אב"ד בקהלה אחרת שיבחרוהו לטובת, אז שייך ההכנסה לאותו הרב של הקהלה

הראשית

אחד וכתב אחד מקהלתם, כשאר הקהלות, ומני אז נהגנו בליטא ד' קהלות ראשיות בזכיות שוות.

הראשית שיבחרו להיות לבית דין הגדול עליהם. ב׳, באשר הסבה של המחלוקת נתהוה בק״ק סטאלוויטש , יצא הפסק שאותן הקהלות הראשיות, שלא יובחרו בם הערים שנתישבו מן תט״ו ואילך וכו׳ אותן הקהלות יהיה להם שייכות בק״ק סטאלוויטש עם ק״ק בריסק , ומחויבים לסור למשמעתם, היינו שנה אחת לק״ק בריסק, ושנה השניה לג׳ הקהלות בחוזר חלילה. ג׳, אודות הדיינים שעל הירידים יהיו לאלופי בריסק בכל הירידים שני דיינים, ולג׳ קהלות הראשיות האחרות ג״כ שני דיינים , ודיין אחד שהוספנו , הוא דוקא בירידים הסרים למשמעת ק״ק בריסק. אמנם ביריד זעלווי , וביריד קלעצק , יעמוד המנהג כמקדם וכו׳ , ואחר כלות ג׳ שנים מהיום יהיה לווילנא עוד דיין אחד. ד׳, אודות הקובלנא של אלופי בריסק על הג׳ קהלות, שקושר׳ם קשרים נגדם להיות לצנינים בצדיהם ומחמת זה רצו להפרד מהג׳ קהלות וכו׳, יצא הפס״ד שיתנהגו כבשנים קדמוניות ויחדיו יודבקו , וחד״א שלא יפרד אחד מחבירו רק הרשות ביד המאוה״ג מו״ה מרדכי אב״ד דק״ק בריסק לגזור אומר על המנהיגים שישבו באותו ההתועדות , בכל פעם שיראה לדעתו שקשר הוא לכל אשר יאמר קשר , בחרם יב״ן , והקשרים שיעשו לא שרירין ולא קימין , וכן הרשות לרבני שאר הקהלות הראשיות באם שיהיה קשרים על קהלתם. ה׳ , אודות טענת אלופי בריסק, שמנהיגי הג׳ קהלות מטילים עליהם גודא רבא , בהערכות שאין ידם משגת לסבול, נתנה ברירה למנהיגי הקהלות או שלא יוסיפו על סכום הקדום יותר מחמשים למאה מלגאו , והרשות להגאב״ד דק״ק בריסק, להטיל חרם על השמאים שיעריכו לש״ש , ולבטל כל הקנוניות, ואם יעשו להם כחות, ינהגו כמנהג ד׳ הארצות שבפולין להציע דבריהם לפני רוזני המדינה, והם ישמעו לצעקתם לפחות מהסכומות , כפי הנהוג בהארצות, או שיתנו מנהיגי הג׳ קהלות שמאים לכל הקהלות וגלילות כפי המנין וכו׳ . ו׳, אודות מקום אסיפת בועד יהיה לכולם בשוה בחוזר חלילה. אך ק״ק בריסק, יהיה לעולם הראשונים להתועד באחת מהערים הסרים למשמעתם , ואודות המאוה״ג דק״ק ווילנא, יהיה שוה להרבנים של שארי הקהלות , כפי הכתב שבידם על זה , ז׳, ואודות הסופרים ושמשים, כל זמן שהאלוף מו״ה מענדל סג״ל יהיה סופר והאלוף מו״ה משה כ״ץ יהיה שמש בבריסק , יתנהגו כמקדמת דנא, ומכאן והלאה, כל הג׳ הקהלות יהיה להם שמש וסופר כמו לק״ק בריסק (סי׳ תתקמ״ט) ושם מבואר המשפט בפרטות , ויתר

פרטי המשפטים בין בריסק, ווילנא, הלא הם כתובים בכנקס התקנות (התקמ"ז תתק"ן התקנ"א) .

נג) **בועד** תנ"א בחאמסק הקריבו אלופי רוזני ק' סלוצק משפטם נגד מנהיגי בריסק, בהיות שמשנים קדמוניות היו כפופים וסרים למשמעת ק"ק בריסק יצ"ו, והיום הרבה ד' אותם, והעיר רבתי עם בחכמה ובדעות וראוים להיות להם יד ושם בעניני המדינה, כשם הגדולים אשר בארץ ליטא. והאריכו בטענותם. ויצא הפס"ד מהועד להיות ק"ק סלוצק קהלה בפני עצמה, יוצאת מתחת שלטון וממשלת ק"ק בריסק בכל הדברים וכו' וכמו ד' קהלות הראשיות היושבות ראשונה בועדי ליטא תחשב אף היא להיות לה כל זכיות קהלות הראשיות שבליטא (סי' התכ"ט ושם מבואר בפרטות יותר) .

נד) **בועד** תקכ"א בנעשוויז, נכתבו בספר כל החובות שנפסקו בועד דהאידנא, בהם לקהלת בריסק עשרת אלפים ושמונה מאות זהובים ולהקלויז של בתי אבות דבריסק לו) אחד וארבעים אלף זהובים (שם התקס"ה) .

נה) בשנה ההיא, בועד סלוצק, הוא הועד האחרון, אודות הפרצה שרבו פורצי גדר התקנה הקדומה שתקנו בחד"א וח"ח, שביריד זעלווי ישבו למשפט רק הדיינים דק"ק הוראדנא, בצירוף דין אחד מק"ק בריסק, והרב דק"ק זעלווי, עשו כעת אזהרה ותוקף לחזק התקנה הנ"ל בח"ח, על כל המסרב ומסייע לעבירה, ולפרסם נדויו ברבים, ולעשות בהם משפט הכתוב. במכתב הרוזנים דק"ק הוראדנא (שם אלף ל"ט) .

נו) שם. ה"ר שלמה בר' חיים בהגאון ז"ל מק"ק הוראדנא תבע מכלל המדינה חוב עצום, שהפרישו א"ז הגאון ואמו נחמה, שיהיה קרנא לרוחא משתעבד לעולמית וכו', ויצא הפס"ד שגוף החוב שמונת אלפים ושני מאות ר"ט עם הרוחים עשרה למאה לשנה, מזמן הועד שבחאמסק, הוא חוב גמור, על הפסק חתמו רבני ד' קהלות עם ר' צבי הירש סופר המדינה, ועוד פס"ד שני, שעל הקלויז של הג' ר' משה הורוויץ אב"ד דק"ק הוראדנא לסלק רוחים מהחוב הנ"ל בכל שנה אלף ושש מאות זהובים ועשו מקום גוביינא מהאתרוגים

של

לו) בתי אבות דבריסק, נקראו בני המשפחה של השר ר"ש וואהל, שיש להם מזון שהניח השר לעניים מזרעו, מהכנסת בתי החנויות ובתי הטבילה והמרחצאות שלהם .

של המדינה עשרה ג"פ מכל אתרוג, על פס"ד זה התמו הג' ר"א קאצינעלנבוגין מבריסק הג' ר' משה הורוויץ אב"ד מהוראדנא הג' ר' ישראל איסרל מפינסק, הגאון ר' שמואל מווילנא, הג' ר' יששבר בער מסלוצק. וגם האלופים הר"מ, הר' ראובן בר' שלמה זלמן ור' יעקב בר' מאיר סג"ל מבריסק, הר' זאב וואלף בר' נטע ור' שלמה בן חיים מהוראדנא ה"ר יחיאל מיכל ור' יצחק בר' נחמן מפינסק ה"ר אליעזר בר' גרשון היילפרין מווילנא, ר' אלי' במ' הירש פ"ו דמדינה רבא, ור' יעקב בר' אייזיק עפשטיין מסלוצק. אך גם רוזני בריסק, הראו פס"ד שבידם מכבר, שמגיע על ביהמ"ד שלהם עשרה ג"פ מכל אתרוג, ויצא הפס"ד שרוזני ק"ק בריסק ינכו לעצמם מן האתרוגים דקהלתם ויתנו החלק להביהמ"ד שלהם, וק"ק הוראדנא כפי הנהוג שם לקבל 93 אתרוגים, ישלמו א עשרים ג"פ שנים וששים זהובים, פסק זה, נכתב בהוראדנא, ונמצא בסוף הפנקס.

ידע כמביא למעלה, שדבר גאוני בריסק ואלופיה היה ראשון בכל היעדים, ובכל התקנות, ולמען דעת שגם מספר מפקד המקומות מהועדים, שהיו בבריסק והגליל, משנת שפ"ג עד התקב"א, היה גדול יתר מאד ממספר הועדים שבשאר הגלילות, נביא פה רשימת מקומות וזמנים של הועדים, ואלה הם.

א)	ועד הראשון בח' אלול שפ"ג, היה	בבריסק
ב)	בחדש אדר שנה הנ"ל,	בלובלין לז)
ג)	בחדש אייר שפ"ו,	בבריסק
ד)	בחדש מנחם אב שפ"ח,	בפרוזין, גליל בריסק
ה)	בחדש אדר שצ"א	בבריסק
ו)	בחדש אלול שצ"ב	בסעלץ, גליל בריסק
ז)	בחדש טבת, סיון אלול שצ"ד	בסעלץ
ח)	בחדש אלול שצ"ז	בסעלץ
ט)	בחדש אדר שני שצ"ו	בסעלץ
י)	בחדש מנחם אב ת"א	בסעלץ
יא)	בחדש אלול ת"ד	בסעלץ לח)

בחדש

לז) הבאנו פה גם הועדים שבלובלין, לאשר נמצאים בפנקס ליטא, ונוגעים לעניני ליטא ג"כ.

לח) מחאה נגד מנהיגי בריסק, נכתבה בלובלין שצ"ו, והועתקה בסעלץ שצ"ט.

יב) בחדש ניסן	ת"ה	בלובלין יריד גראמניץ
יג) בחדש אלול	ת"ז	בסעלץ
יד) בחדש שבט	ת"ח	במיסטעצקי גליל הוראדנא
טו) בחדש אדר שני	ת"י	בסעלץ
טז) בחדש אדר	תי"א	בוויסאקי גליל בריסק
יז) בחדש טבת וח' אדר	תי"ב	בחאמסק גליל פינסק ,
יח) בחדש אדר שני	תט"ו	בסעלץ
יט) בחדש ניסן	תט"ו	בלובלין
כ) בחדש חשוון	תכ"ב	בסעלץ
כא) בחדש אדר	תכ"ד	בזאבלודאווי גליל הוראדנא
כב) בחדש אדר	תכ"ז	בחאמסק
כג) בחדש סיוון ומנ"א	ת"ל	בסעלץ
כד) בחדש ניסן	הנ"ל	בלובלין
כה) בחדש תמוז	תל"ג	בסעלץ
כו) בחדש אדר	תל"ו	בזאבלודאווי
כז) בחדש אדר	תל"ט	בחאמסק
כח) בחדש אדר	תמ"א	בלענטשני גליל לובלין ,
כט) בחדש תשרי וטבת	תמ"ד	בסעלץ
ל) בחדש אלול	תמ"ז	בקריניק , גליל הוראדנא
לא) בחדש תמוז	תמ"ז	בזאבלודאווי לט)
לב) בחדש אדר	תנ"א	בחאמסק מ)
לג) בחדש סיוון	תנ"ה	באלקניק גליל ווילנא ,
לד) בחדש שבט	תנ"ז	במיר
לה) בחדש ניסן	ת"ם	בסעלץ מא)
לו) בחדש תמוז	ת"ע	בבריסק
לז) בחדש טבת ושבט	ת"פ	באמרור גליל הוראדנא
לח) בחדש אדר	תפ"א	אסיפה קטנה בחאמסק מב)

בחדש

לט) אודות בקשת מנהיגי ווילנא, שיהיה להם סופר ושמש בהועדים.

מ) המשפט של ק"ק סלוצק, להיות קהלה בפ"ע.

מא) בועד זה, לא היו שום תקנות קבועות, רק חשבונות המדינה.

מב) אודות החובות מהמסים לגולגולת שנשארו חייבים להממשלה, וגם לא נמלאה חתימת אחד ממנהיגי בריסק, והוא אשר דברנו למעלה, כי קהלת בריסק הכניסה חלק המסים שלה במועדו, תמיד בלי איחור.

לט) בחדש חשוון	תצ״א	בהוראדנא
מ) בחדש חשון וכסלו	תקי״ב	במיר גליל סלוצק
מא) בחדש כסלו	תפ״ז	בהוראדנא
מב) בחדש סיוון	תקכ״א	בסלוצק

ע״פ האמור. מן שנים וארבעים ועדים שהיו בליטא, ובלובלין בענינים הנוגעים למדינת ליטא. היו בגליל בריסק תשעה עשר ועדים. בגליל הוראדנא, שמונה ועדים. בגליל פינסק חמשה ועדים. בגליל ווילנא ועד אחד. ובגליל סלוצק ארבעה ועדים ס״ה שבעה ושלשים ועדים לבד החמשה ועדים שהיו בגליל לובלין בפולין קטן — .

ואלה אלופי בריסק, קרואי מועד אנשי שם הנמצאים בפנקס ליטא, מהם חתמו על התקנות, ומהם שחתמו על החשבונות. או שנבחרו לנאמנים על הגביות, ולשתדלנות בעסק המדינה. ודברים רבים כהמה .

ואלה שמותם במאה הרביעית

האלוף הגאון מו״ה מאיר וואל, או קאצינעלנבוגין חתום בפנקס המדינה בראש גאוני ליטא, בשנת שפ״ג, שפ״ח. גם נמצאה חתימתו על הפס״ד שהיה בין מנהיגי פולין, ומנהיגי ליטא, בדררי דממונא, בשנת שפ״ג כאשר נפרדו קהלות ליטא, ויצאו מתחת הנהגת הארצית שבפולין והיו ביניהם טו״ת בדבר הסכומים וההוצאות מקודם וחתמו על האמנה. הגאון מו״ה שמשון במ׳ יצחק. הגאון מו״ה אהרן בנימין במ׳ חיים מארפצוג, והגאון מו״ה מאיר וואל לבית קאצינעלנבוגין הנברר מצד קהלות ליטא. ובועד שפ״ז נמצאה חתימתו כזאת. נאום ישכר בער ספרא דמתא בריסק דליטא, „היתם בצווי האלוף מו״ה מאיר וואל נ״י החולה את ידיו ד׳ ירפאהו, ובועד שפ״ח חתום שני פעמים רק בשם „מאיר" לבד, מפני כי כבדה ידו לכתוב יותר — .

ב) הרב מו״ה עוזר׳ מבריסק מוזכר בחשבונות המדינה, שנת שפ״ג (ראה בהערות).

ג) הרב מו״ה זלמן שמש מוזכר בחשבונות המדינה שפ״ג

ד) ה׳ מו״ה שאול מוזכר בחשבונות המדינה שפ״ג שפ״ז.

ה) מו"ה בירוך שנבחר בשנת שפ"ח לעמוד לפני מלכים ושרים.

ו) ה' מו"ה יואל או (ר' יוסף יואל) ב"ר אליעזר חתום שפ"ו שצ"ו, ונזכר אודות גביית המדינה.

ז) הרב מו"ה ישכר בער ספרא דמתא בריסק חתום שפ"ז, בצווי הר"מ וואל.

ח) הרב מו"ה שלמה ב"ר נתן כ"ץ. שפ"ז.

ט) ה' מו"ה יוסף שילמס בח"ה שצ"ב ת"ב;

י) הגאון מו"ה יעקב ב"ר אפרים נפתלי בפנקס שצ"א, שצ"ב בראש כולם אב"ד.

יא) ה' מו"ה סעדיה, הנקרא ר' ישעיה ב"ר משה חתום שצ"ט וכנראה הוא הקצין ר' ישעיה ב"ר משה ליזרס.

יב) הגאון מו"ה אברהם ב"ר מאיר עפשטיין (אב"ד) חתום שפ"ח אחר הגאון ר' מאיר וואל, (אולי הי' אז בהוראדנא) בשנת שצ"א שצ"ב, חתום אחר הגאון ר' יעקב ב"ר נפתלי. ובשנת שצ"ד חתם בראש כולם (כי היה לאב"ד בבריסק).

יג) הרב ר' משה ב"ר הילל א"ז של הגאון בעל בית הילל מן שפ"נ עד שצ"ט בראש המנהיגים.

יד) הגאון מו"ה אברהם ב"ר בנימין סאלוניקי (אב"ד חתום שנת שצ"ט, בראש כולם).

טו) הרב מו"ה שלמה זלמן ספרא דמתא חתום שנת שצ"ט.

טז) האלוף מו"ה אליעזר ב"ר משה ליזרס, משנת שפ"ז עד ת"ל:

יז) הגאון מו"ה יהושע ב"ר יוסף שצ"ד ושצ"ט, קודם שהי' אב"ד.

יח) הרב ר' בינוש בהאלוף הגאון מו"ה מאיר וואל שצ"ט ת"ט.

יט) ה"ר יצחק אויערבאך שמש דבריסק, חתום על התקנות בפקודת האלופים. שצ"ט.

כ) ה"ר צבי הירש לוי בה"ג מו"ה אליעזר סג"ל חתום שצ"ט. (ובתשו' ב"ח החדשות (סימן ס"ג) חתום ביחד עם הג' ר"א עפשטיין ועם הקצין ר' יוסף ב"ר ליזר, וגם נמצא בפ"י ס"ג).

כא) ה"ר נחמן בהאלוף החסיד מו"ה שלמה כ"ץ חתום שנת שצ"ט.

במאה החמישית

כב) הגאון מו"ה שלמה זלמן בר' ירמיה יעקב חתום ה"ד, ת"ז בראש (אב"ד).

כג) הגאון מו"ה יעקב בהג' מו"ה אפרים זלמן שור תי"ב, תט"ו. בראש. אב"ד.

כד) ה' מו"ה אברהם רשמ"א, נתמנה על גביות המרינה שנת ת"ז.

כה) הרב ר' משה אב"ד דק"ק לאמאז, מוזכר בח"ה ת"ח, תמ"ה וגם אודות שט"ח שבידו לדבר משפט.

כו) הרב ר' וואלף חתן ר"א ר"ש רמ"ה או ר' וואלף סתם מוזכר מן ת"ז, תט"ו.

כז) האלוף ר' ישראל סג"ל, מוזכר בשנת ת"ז שנתמנה על גביית המדינה.

כח) האלוף ר' שמואל רמ"ו סג"ל ת"ז.

כט) אבי יתומים מבריסק מוזכר בח"ה שנת ת"ט.

ל) הגאון מו"ה משה במ' יצחק יהודא לימא בעל ח"מ (אב"ד) חתום בפנקס שנת תי"ב בהיותו עוד בווילנא, על הפס"ד בין מנהיגי ליטא ומנהיגי ווילנא, והתמו על האמנה, הגאון מו"ה יעקב שור, הגאון מו"ה משה בה"ג מו"ה נתן שפירא, הגאון מו"ה יונה תאומים, והגאון משה הנ"ל, ומשנת תט"ו, תכ"ב לא היה ועד כלל, ובועד תכ"ב חתמו רק המנהיגים ולא שום רב —.

לא) ה"ר יוסף מבריסק או ה"ר יוסף דוד מוזכר בח"ה שנת תט"ו תכ"ב.

לב) האלוף מו"ה אלעזר סג"ל תט"ו.

לג) ה"ר מאיר ב"ר בינוש בח"ה תט"ו, כנראה הוא בנו של ה"ג ר' בינוש האב"ד, נכד הישר —.

לד) ה"ר יצחק אייזיק ב"ר שמעון איש שטיין חתום תכ"ב תל"ג.

לה) הגאון מו"ה צבי הירש במ' משה יעקב (אב"ד) חתום שנת תכ"ד, תכ"ז חונה בק"ק בריסק, ראה בהערות.

לו) הגאון מו"ה יודא איש טראפא, חתום תכ"ד, בראש כולם, וכנראה היה אז אב"ד בבריסק (ראה למעלה ברשימת הרבנים)

לז) ה"ר אברהם ב"ר מרדכי אהרן שמש בבריסק, ומקיים העתקת הפס"ד של הגאונים הרבנים מהג' קהלות, חתום בשנת תט"ו (מקומו קודם).

לח) ה"ר הירש פרומעש. חתום שנת תכ"ד.

לט) האלוף ה"ג מו"ה יוסף ב"מ דוד נאמן המדינה וחתום על ש"ח עם גיסו, מוזכר משנת תכ"ד עד תמ"ד —.

האלוף

מ) האלוף מו״ה יעסל מבריסק, חתום בשנת תכ״ד, ומוזכר גם בח״ה, וכנראה הוא ר׳ יוסף החתום בשנת תט״ו.

מא) האלוף מו״ה דוד בר׳ שמואל, מוזכר בח״ה, גיסו של הגביר מו״ה יוסף במ׳ דוד הנ״ל, ושניהם חתמו על שט״ח שהוציאו בעד המדינה.

מב) ה״ר וואלף מבריסק, מוזכר בח״ה ת״ל.

מג) הגאון מו״ה מרדכי במ׳ בנימין וואלף גינצבורג (אב״ד) חתום משנת ת״ל — תמ״ד בראש כולם.

מד) ה״ר צבי הירש בהגאון מו״ה יעקב ישור, מוזכר בח״ה תל״ו — תל״ט.

מה) ה״ר יהודא ליב בר׳ יצחק שתדלן, חתום תל״ו.

מו) ה״ר יצחק בר׳ יוסף ב״מ דוד, מוזכר בח״ה תל״ו תל״ט תנ״ה.

מז) ה״ר ליזר בר׳ הירש דרשן, מוזכר בח״ה תל״ו תל״ט.

מח) ה״ר משה כהן, ג״מ דבריסק והמדינה לע״ע חתום תל״ו בהסכם האלופים.

מט) ה״ר שמואל בר׳ יו״ט ליפמאן העלר, (בנו של התוי״ט וחתן הג׳ ר׳ אבראשקא) חתום בחשבונות המדינה תל״ט.

נ) ה״ר שמואל ר״ל סג״ל, בח״ה תל״ט ואולי הוא הקדום.

נא) האלוף הראש מו״ה שלום סג״ל בה״ג מו״ה חיים הלוי חתום בפס״ד תל״ט, תנ״ה.

נב) ה״ר יעקב לאמאזר, בח״ה תל״ט תנ״ה.

נג) ה״ר גרשון מבריסק, בח״ה תל״ט.

נד) ה״ר משה שמש חתום בפס״ד תמ״ג.

נה) האלוף המנהיג מו״ה יואל ר״ש ר״א חתום תמ״ד תמ״ז *)

נו) האלוף מו״ה מענדל סופר חתום תמ״ד.

נז) ה״ר מנחם מענדל במ׳ בנימין, חתום על התקנות והפס״ד תמ״ב תמ״ד תמ״ז.

נח) האלוף מו״ה פייבוש חתום תמ״ד.

נט) ה״ר יואל ר״ש ר״ש תמ״ד.

ס) הגאון מו״ה שאול בהגאון ר׳ ר׳ העשל, תמ״ז חתום, שאול בהרב מו״ה אברהם יהושע העשל נבחר מק״ק בריסק (ראה למעלה) ולפעמים חתום בשם, ספרא דדייני בק״ק בריסק, בפנקס סי׳ התקס״ו)..

האלוף

---

*) ראה במכתב הר״ל ראבינאוויטש.

סא) האליף מו"ה אליה ר"א, מוזכר בח"ה תמ"ו, תנ"א .

סב) האליף מו"ה מרדכי שתדלן, בח"ה תמ"ז .

סג) האליף מו"ה מאיר מוכסן, חתום תמ"ז :

סד) האליף מו"ה הירש פרעגר, תמ"ד תנ"א .

סה) הגאון מו"ה מרדכי זיסקינד רוטינבערג (אב"ד) חתום המ"ד תנ"א .

סו) האליף מו"ה זלמן במ' יואל בח"ה תנ"א .

סז) האליף מו"ה יוסף בר"מ ז"ל, בח"ה תנ"א בן הגאון ר"מ גינצבורג הר"אל .

סח) ה"ר אליעזר ש"ן בח"ה תנ"א .

סט) ה"ר אהרן ר' עברלס בח"ה תנ"א .

ע) ה"ר יואל נאמן המדינה תנ"א .

עא) ה"ר שמעון בר' יצחק אייזיק איש שטיין תנ"א .

עב) ה"ר זאוול סופר תנ"ה .

עג) ה"ר יודא ר' וועלוולס תנ"ה .

עד) ה"ר צבי רמ"ה מיאנאווי בח"ה תנ"ה .

עה) האלוף הראש מו"ה שלום בהגאון מו"ה חיים סג"ל, בח"ה ובפ"ד תל"ט תנ"ה .

עו) ה"ר צבי ר"פ חתום תנ"ה .

עז) ה"ר משה בר' העניך תנ"ה .

במאה הששית

עח) הרב ר' יעקב בר' מאיר סג"ל חתום תקי"ב, ועל הפס"ד מהחוב של ר' שלמה בר' חיים מהוראדנא בשנת תקכ"א, וגם חתום במכתב להג' ר"י אייבשיץ בדבר הקמיעות עם הפו"מ דבריסק .

עט) הרב מו"ה ישראל במ' יונה, חתום תקי"ב בפנקסי ובמכתב הפו"מ דבריסק להג' ר"י אייבשיץ .

פ) הרב ר' דוד בר' משה יצחק, תקי"ב וגם במכתב הנ"ל .

פא) הרב ר' ראובן בר' שלמה זלמן תקי"ב וגם במכתב הנ"ל ובפס"ד הנ"ל :

פב) הגאון מו"ה אברהם קאצינעלנבויגין, חתום על התקנות ועל פס"ד הנ"ל בשנת תקכ"א .

בשנת תקנ"א. נפסקו הועדים, לדאבון נפש כל חובב עם ישראל ודתו, כי עמהם מתה חכמה, וגלה כבוד מישראל. סבת הפסק הועדים בעת ההיא לפי השערתנו היתה מפני מצב ב"י אז בפולין וליטא תחת מלך פולין האחרון סטאניסלאוו אגוסט פאניטאווסקי שכפי הנודע הימלך על פולין מזעם הקסרית עקאטרינא השנית. ולכן כל עניני מלכות פולין היו נחתכיי על פיה, ונודע אשר לא רצתה לעשות בקשת היהודים להת להם רשיון להשפט בכל דברי ריבותם במשפט מיוחד להם לבדם. וגם עניני המסים מסרה בידי ראשי הקהל, וע"כ לא מצאה חפץ בועדי הרבנים, אשר יסודתם מקדם היה רק לעשות חובות הממשלה.

הנה כי כן, נמשכו הועדים בליטא, והאריכו ימים רבים מאה שלשים ושמונה שנה, והתנהלו על מי מנוחות הדת והתורה, בשלום ומישור ישבו כסאות למשפט, הרבנים והמנהיגים, שבת אחים גם יחד, ואזנו וחקרו תקנות טובות, משפטים ישרים ותורות אמת אשר בם ישראל יתפאר, ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף, ומה נאמנו מאד, דברי הח' הרכבי (וואסחאד 84 נומער 1) במאמרו ע"ד ועדי ד' הארצות, באמרו, „לא עתה יבוש יעקב בתקנות הועדים, אשר ממי יהודה יצאו, ולא עתה פניו יחורו, אם נציב התקנות ההם, מחזה מול מחזה תקנות וחוקי המדינות היותר טובים ומיוסדים על אדני משפט וצדק ואהבת אדם בימינו אלה", על אף שוטנינו מנדינו, אשר זה מקרוב קמו עלינו, כמו בראף מאן ליוט"ם וסווארין אשר בלי דעת יכבירו מלים להת לחרם יעקב וישראל לגדופים, וככלב שב על קאו, כן ישנו באולתם לשתות לעג כמים על התלמוד והש"ע, כי לא ידעו מה הוא, והשם קהל, לא ימוש מפיהם, להחריד בם את שכנינו הנוצרים היושבים לבטח אתנו. לו תפקחנה עיניהם, לראות מעשי הקהל וקורותיו בימים הראשונים ולבחון תקנות הועדים ומשפטיהם, הלא יראו, כי שקר בימינם. הלא תאלמנה שפתותם, כאשר יטו אוזן קשבת לשמוע, כי כל המלכים שבפולין וליטא, נתנו לפעלי הועדים צדק, ותחת לשום תהלה במעשי הרבנים והקנותיהם, עוד נתנו להם עוז ותעצומות כל ימי היותם משך זמן רב כזה, אחרי אשר ראו ובחנו כי הרבנים והמנהיגים שבחרו היהודים אלופים לראש, כולם ישרים ותמימים אנשי חיל, יראי אלהים שונאי בצע, דורשי משפט ומהירי צדק ועולה לא נמצא בם. גם בענינים הנוגעים להממשלה ועם החלוקי דעות והסכסוכים,

אשר נקרו ויאתיו, לפעמים בין הרבנים והמנהיגים, ובין הקהלות והראשים, בכל זאת אמת ומשפט שלום שפטו בשעריהם, ואיש על מקומו באו בשלום.

ובני עירנו גילו ושמחו לראות, מכל מה שדברנו ועשינו, כי גם גדולי קהלתנו, באו בסוד ישרים ועדה, בכל עניני המדינה ותקנותיה, וקהלתנו לקחה תמיד שכם אחד על אחיותיה, באספת הועדים ותקוניהם אשר עד דור אחרון יעמדו לנס עמים, ובצדק יאמר עליה. „כי בריסק דליטא, היתה על כל שליטא, קרתא קדישא, מתנשא לכל לרישא”, כדברי הגאון מו״ה נטע מאוסטרהא, שהבאנו למעלה במבא העיר והבית, אשרי עין ראתה כל אלה:

סוף דבר

אחרי אשר עד הנה עזרנו ה׳, לכתוב חזון עירנו, קורות עדתנו וזכרון אבותינו, אשר היו בעירנו לשם ולתהלה, ושאר דברים אשר מצאה ידינו לאסוף ולכנוס להביא אל בית האוצר הזה, הוא חלק הימים הראשונים שקראנוהו בשם קדם לעיר או ימות עולם הננו נותנים תורה וברכה, להרבנים המאורות הגדולים אשר האירו לנו הדרך, בזכרון הרבנים הראשונים, כיד בקיאות בספרים הטובה עליהם, ולהחכמים הגדולים אנשי השם אשר היו לנו לעינים לפקוח על תולדות עירנו ועדתנו, ע״פ ההיסטאריא והביבלגראפיא: הלא הם, הרב הגאון מו״ה אריה ליב יעלין שליט״א אב״ד דק״ק ביעלסק, הרב הגאון מו״ה מאיר יונה אב״ד דק״ק סיסלאוויטש, הרב הגאון מו״ה מרדכי גימפל אב״ד דק״ק ראזינאיי. הרב הגאון מו״ה יוסף לעווינשטיין אב״ד דק״ק סעראצק, הרב הג׳ מו״ה דוד טעבלי אפרתי מוויטעבסק. הרב ר׳ צבי יחזקאל מיכל זאהן מזאמושין. הרב המופלג החכם מו״ה אליעזר ליפמאן ראבינאוויטש ממינסק. והרב ר׳ רפאל נטע ראבינאוויץ ממינכן. הרב החכם שזח״ה, ועל כולם יזכר לטוב, הרב החכם הדאקטר הרכבי נ״י, אשר מכחו שחד בערנו לשלוח לנו רשימה מספרים נדפסים השייכים לעירנו, וגם הבטיח לנו להיות מעיר לעזור גם בחלק ההיסטאריא, כאשר יבא דברינו אליו אחרי צאת לאור שאר חלקי חבורנו זה, וגם דלה דלה לנו, להשקות

לנו

הוספה לחלק זכרון לראשונים

זה מקרוב בא לידינו פנקס ישן מבית המדרש של הרב, והוא פליטה ושארית מביהמ"ד חומה שהיה בעיר הישנה, ונקרא בשם ביהמ"ד של ר' שמעיה אתרוגר, שם מצאנו ראינו מנהג בני עירנו מלפנים כי בכל בתי התפלות דקהלתנו, נוסדו חבורות בתי אבות, לחבר כאיש אחד חברים כל המתפללים בביהכ"נ, העוברים על הפקודים בפנקס העשוילדבר, ומהם נבחרו בכל שנה גבאים לפקח על צרכי ביהמ"ד, ע"פ קלפי, ואיש זר, אשר לא הוחד כבודו בקהל החבורה לא היה לו חלק בשום התמנות, ולא התערב בתוכם. ושם ראינו, כי גם רבים מגדולי עירנו אלופים נכבדים, נתנו ידם להתחבר לאגודת הבתי אבות, לצבי ולכבוד, ובעד זה נתנו מתנות לביהמ"ד איש כמתנת ידו, ונכתבו בספר, ולזכר עולם נציגה פה רשימה, מאלופי גדולי עירנו, אשר מצאנו שמותם נקובים בפנקס ההוא, במספר צבא החבורה, והעתקנום העתקה נכונה.

הרבני המופלג האברך מו"ה יואל בהרב המופלג מו"ה משה נ"י (קאזעס) נתקבל להחבורה יום ג' כ"ג אייר תקמ"ה, ונדב בעד זה להיות קורא בתורה בביהמ"ד בשבת ויו"ט וכה"ב משך שלש שנים.

התורני הרבני המופלג האברך מו"ה יואל בהרב הגאון המפורסם מו"ה אברהם נ"י (ק"ב) אב"ד דקהלתנו נתקבל להחבורה יום ה' כ"ב אדר א' תקמ"ו ונתן מתנה לביהמ"ד חומש טוב דפוס דיהרנפורט — .

הרב המאוה"ג מו"ה צבי הירש בהמנוח מו"ה דוד ז"ל (פרילוקר) נתקבל לחבורה קדושה של הביהמ"ד יום א' כ"ב אייר תקנ"ב, נתן נדבתו שינדלן על גג ביהמ"ד כתיקון בשנה ההיא — .

הרב המאוה"ג החריף מו"ה אהרן ב"ר מאיר ר"ח רש"ס בעל המחבר ס' מנחת אהרן. ובנו המופלג הנגיד האברך מו"ה חיים נתקבלו להחבורה בביהמ"ד, ובעד זה נתן נרבה לביהמ"ד ספרו מנחת אהרן, ביום ב' ט"ז טבת שנת הקי"ג לפ"ק.

הרבני המופלג האברך מו"ה יהודא ליב בהרבני הנגיד הראש מו"ה מרדכי צבי (גיטלס) נתקבל להחבורה יום ב' ט"ו שבט תקנ"ו ונתן דמי קדימה כנהוג.

הרבני המופלא ומופלג האברך מו"ה העשל בהרב המאוה"ג המנוח מו"ה שמחה זצ"ל שהיה אב"ד בק"ק זאבלודאווי נכד הגאון

אב"ד דקהלתנו, נתקבל להחבורה י"ח סיוון תקס"ג וסילק דמי קדימה כנהוג.

אדוני אבי זקני הרבני המופלג הנגיד מו"ה מאיר מיכל ב"מ מרדכי ז"ל נתקבל להחבורה כ"ח שבט תקס"ה (ובפנקס נרשם אדם כשר לפ"ק) וסילק דמי קדימה, וכפי נדבת לבו לב טהר ידים הוסיף על המדה יותר מכפי התיקון, ונשאו פניו להת לו ת"ח בכתב מפורש.

הרבני האברך מו"ה יעקב ב"מ יהודא ליב לובלינר, נתקבל להחבורה א' דר"ח אדר תקע"ג, וסילק דמי קדימה כתיקון.

בפנקס הנ"ל נמצא תקנה כח"ת ובחר"א שלא לשלוח מקופת הצדקה של ביהמ"ד דרשה גישאנק לשום אדם. וגם לא לשלות מ דבש הן לאורח או על חתונה או על ברית, ושלא יעדיפו הוצאות בהו"ר ובש"ת ובשמ"ע ובאסיפת הגבאים יותר מסך ארבעים זהובים לשנה. התקנה נעשתה על ג' שנים. גם נמצא שם דברי ריב ומשפט בין גבאי הביהמ"ד עם גבאי הצ"ג בדבר הנתינה מביהמ"ד על חטים לאביונים קודם הפסח ונתפשרו ביניהם, שלבד הג"ת שנתנו גבאי ביהמ"ד מכיסם כך כ"ד זהו' על חטים יתנו עוד מידי שנה להצ"ג סך ארבעה זהובים על חטים, ויותר מזה לא יתבעו מהביהמ"ד שום מעות. ובימות החורף מחויבים לשלוח חמשה אנשים להתפלל בביה"כ הגדולה, כ"ז נעשה ר"ח אדר תקמ"ה. וחתמו על זה שלשה גבאי ביהמ"ד, עם שלשה גבאי הצ"ג. גם היה דו"ד בין החבורה דביהמ"ד עם אלופי הקהל דק"ק שערשוב ע"ד החוב מאה ישנים קשים, ותבעו גבאי ביהמ"ד מהקהל הרווחים שהתחייבו הקהל ליתן להם בכל שנה ששים זהובים, רק אלופי הקהל טענו שמטה ידם לשלם בעתו, ויצא הפס"ד שאלופי הקהל יתנו ששה ישנים קשים, ואז פטורים מהרווחים עד זמן דלמטה ולהבא יסלקו בכל חנוכה כ"ד זהובים ולא יעבור, על הפס"ד חתמו הרבנים, הק' מו"ה שבתי הופ"ק שערשאב, והק' יצחק במ' ברוך כ"ץ הונה בק"ק וואלפא, וק"ק סקידל, וק"ק אוסטרא ואגפיה יצ"ו.

קונטרס

רחובות עיר

כולל אסיפת מכתבים הארות והערות מאת
גדולי זמננו אשר כתבו ידם אלינו והיו בעזרנו
להוציא לאור חפצנו.

דברי חכמים כדרבונות
וכמסמרות נטועים בעלי אסופות
(קהלת יב)

מכתב הגאון מו"ה אריה ליב יעלין אב"ד דק"ק ביעלסק יצ"ו.

כבוד ידידי אהובי נפשי הרבנים הגבירים בתורה ובחכמה
ובתבונה חו"ב, שועים ורוזנים מפורסמים יקרים ונכבדים
כ"ש מו"ה אריה ליב פיינשטיין ומו"ה אברהם מרדכי פינקל
שטיין נ"י, גבאי ביהכ"נ דק"ק בריסק דליטא יצ"ו:

אל יפלא בעיני כה"ר אחור תשובתי, כי אפפוני טרדות רבות ועצומות, ובהיותי גדור משני העברים מעבר אחד טרדת העיר, ומעבר השני מעשה הגהותי על הש"ס אשר המדפיסים אצים עלי לגמור כל מסכתא, טרם כלותה הדפסתה לא יכולתי לסול אף מסילה קלה למהלך פעמי רעיוני בענין זה, גם נקראתי בקול פנו דרך ומקום למען כה"ר, עד שגמרתי בעז"ה בשבוע העברה הגהות למס' ע"ז, ונפרץ גדר אחד, מצאתי עת בין הפרקים בעד ענין כה"ר, גם בראותי כי נדרש לענין זה, הרבה ספרים מימי קדם, אשר אינם אצלי, קויתי בין כה לחפש בעיר בבתי מדרשים, ואיזה בעה"ב אולי ימצאו לי ויגעתי ולא מצאתי, כ"א מהנמצא אצלי משלי מעט, וספרי הבקורת ג"כ אינם פה, לא ס' קריה נאמנה, ולא ספר גדולת שאול, וכבד עלי הדבר לשפוט בלי ראיה, ממקור הדברים ומחצבתם, אך למען כה"ר אשר הוא יקר בעיני מאד, לא אחשה מלהגיד את אשר ראו מזימותי בהשקיפי בענין זה.

א) והנה ס' מגיני שלמה ד' אמשטרדם אינגו אתי, לראות בו הסכמת הג' ר' מרדכי זיסקינד, ע"כ לא יכולתי לעמוד על תוכן דברי כה"ר הנאמרים בקיצור, כי כה"ר כתבו שחתם שם בשנת ת"ס ולא גלו לבאר ע"ש איזה עיר חתם שם והמובן הפשוט שחתם חונה בבריסק, שבזה עוסקים להביא שמות רבניהם וגאוניהם, ואם חתם ע"ש עיר אחרת, למה יביאו חתימתו והסכמתו א), ויפלא אחרי שבהסכמתו לס' עולת יצחק חתם א"ע בשנת תמ"ט בלובלין, ועוד מצאתי ראיתי בס' נפתלי שבע רצון שחתם בהסכמה בשנת תס"ה חונה בלובלין

א) בההסכמה נאמר בפירוש ח"ק לובלין, והבאנו זאת רק לבעבור הזכיר שמו ותהלתו, שישב שם בועד ד' ארצות פולין ביערוסלב, וה"ג ר"ש היה שם ג"כ בעת רבנותו בקראקא.

בלובלין, אך יתכן שהיה בינתים בבריסק, ושב למקומו הראשון, ושפטתי שבזה הותם שם בהסכמתו לס' מגיני שלמה ע"ש עיר לובלין ולא הביאו אחר כ"א לברר עי"ז באיזה זמן היה בבריסק, שהיה אז או קודם תמ"ט או אחר ת"ס, ולמה שמצאתיו גם בשנת תס"ה בלובלין נלמד אחר תס"ה, והנה אחר תס"ה אין למצוא לפניו עת פנויה מרבנים בבריסק, וגם אחר ת"ס אין למצוא, כי מתס"ב או תס"א מלך הרה"ג רא"ל נכד הב"ח כמוכח מהסכמתו לס' ראש יוסף ע"ש בריסק, והיה שם עד שנת תע"ג שחתם אז בהסכמתו לס' ברית שלום אב"ד דבריסק, ובשנת תע"ח הושב ה"ג ר' נחמן על כסא רבנות בריסק, כנראה בעליל מהסכמתו לס' עיר דוד שנת תע"ח אב"ד דבריסק, וכה"ר כתבו שנת תע"ט, והוא שנת הדפסת הספר, שכתב שם בעתו לפ"ק, גם בס' ברית שלום, הנדפס בתע"ח הלינו המדפיסים על הסכמתו מקדם מזאמושטש ובהיות נתקבל לאב"ד בבריסק והיה שם עד תקי"ד, כמ"ש בהסכמתו לס' הליכות עולם על ש"ס בשנה הנ"ל, והותם אב"ד דבריסק ב), ע"כ אין המקום פנוי להכניס שם את הג' רמ"ז לרב מזמן תס"א או תס"ו והלאה, כי גם בין תע"ג ותע"ח ניתן לה"ג ר' שמואל צבי הירץ בן הגרא"ל נכד הב"ח להיות שם, כידוע שהיה יורש מאביו הרבנות והניח גם הוא לבנו אחריו, וכ"כ בס' זכר ישעיה, מעבר להשער בחשבון יחוסו, שקודם הג' ר' נחמן היה אביו ר' הירץ אב"ד בבריסק, ועוד לפמ"ש שבנו של הג' רמ"ז, הג"ר משה היה אב"ד שם בשנת תנ"ג, אין אופן שיהיה קודם לאב, וע"כ רבנות הג' רמ"ז בבריסק היה קודם תמ"ט, והרואה בצמח דוד סוף חלק הראשון, יתפלא שבעמדו בשנת תנ"ב שבו כלה דבריו בהחלק, כתב, הג' ר' „זיסקינד אב"ד בהוראדנא ועתה נתקבל לרב ור"מ בק' לובלין", מ"ש ועתה יתכן דהיינו מקרוב בשנת תמ"ט, אבל למה לא הזכיר אלו רבנות בריסק שקדם ללובלין, וזאת אין להכחיש דבר רבנותו בבריסק, כי בהקדמת ס' תשו' הרמ"ז מהמגיה לביה"ד, כתוב עליו שהיה אב"ד בלובלין בבריסק ובהוראדנא, ולפי הנראה המאוחר קודם, וכ"ה הסדר שהיה מתחילה בהוראדנא, ואח"כ בבריסק, ואח"כ בלובלין, וכמ"ש כה"ר שרבנותו בהוראדנא קדמה לבריסק, אך בשנת תמ"ה עד תמ"ח היה הג' רמג"ב בבריסק. כמ"ש כה"ר בשם הצמח דוד.

אף

ב) לפי המובא למעלה ברשימת הרבנים נמשכה רבנות ר' נחמן עד שנת ת'ז

(אף כי לא ידעתי מאין ידעו זמן בואו בתמ"ה, כי בנ"ד אין מבואר רק זמן הלוכו בתמ"ח) לזאת נראין הדברים שהיה מקודם בבריסק, ובשנת תמ"ה או תמ"ד יצא להוראדנא, והג' רמ"ג מלא מקומו בבריסק, והג' רמ"ז היה בהוראדנא, ומשם נקרא ללובלין כמשמעות לשון הנ"ד וגם משמעות ועתה מורה שאין להקדים זמן הרבה התקבלותו ללובלין, כ"א שתים או שלש שנים שהוא בתמ"ט, ומה שמחסר הנ"ד מלחשוב הראשונים מבריסק, אין פלא, כי אין דרכו לחשוב אלא כ"א מספר העדים שהיה בשם רב, אך ממה שמזכירו בהוראדנא, וכותב ועתה נתקבל ללובלין, משמע שמהוראדנא נתקבל לשם, והדבר תמוה באשר שאין לפני ס' מג"ש ולהם המשפט אחר העיון בגוף הספר ג).

ב) מה שנתפלא כה"ר על קצור ימי שבתו של הג' מו"ה שאול על כסא רבנות עירנו שלא היה כ"א משך שנה א' בשנת תס"א (ואחד מבעלי הבקורת ראה הסכמת הגרא"ל לס' ראש יוסף שהיא בשנת תס"א, וחותם שם אב"ד דבריסק, א"כ לא היה כ"א משך איזה ימים ולא נשאר לפני הג' ר"ש אף שנה אחת) ובאמת לפי מה שמצאנו ראינו בשו"ת יד אלי' י"ז י"ח שנזכר שם הג' ר' שאול לאב"ד בבריסק והמעשה היה בשנת תנ"א, מבואר בפירוש שהיה בזמן מוקדם אב"ד שמה, ובהסכמתו לס' אוהל יעקב משנת תנ"ה, שחתם ע"ש גליל קראקא, ואח"ז נתקבל בקראקא, היה אחר צאתו מבריסק בשנת תנ"ג שראינו שהיה בבריסק הג' ר' משה בהגרמ"ז אז, וימי הגר"ש יתכן משנת תמ"ח, שנפטר הג' ר"מ גינצבורג עד שנת תנ"ג, וע' הבו' שבות יעקב ח"א סי' ק"ז, שחותם שם מאפטא, והיה מעדי גליל קראקא, והסכמתו לס' ראש יוסף שחותם עצמו אב"ד בקראקא, היה זה בתס"א, בראשית ימי בואו לקראקא ד), א"כ מש"ש ונבחר לע"ע לבריסק (כי אין מבואר שם בדבריו לאב"ד כמ"ש כה"ר, כ"א לע"ע לבריסק), אין לפרשו לאב"ד כ"י, איך יעלה על דעת אנשי

בריסק

ג) בחנם טרח ויגע כבוד הגאון נ"י, לחקור בזה, אחרי כי הפנקס (מליטא) פתוח לפנינו ושם נרשמו שנות פקודות הרבנים רמ"ג ורמ"ז בדיוק ובשלמות ואין לפקפק בזה כלל וע"פ רשמו שנות משמרת עבודתם בבריסק, ברשימה שלנו סי' ל"ג ול"ד, עיין שם:

ד) בהסכמה לס' מג"ש משנת ת"ס חתום ג"כ הג' ר' שאול „החונה בגליל קראקא". ואין שום ספק בזה:

בריסק שישנה מקומו בתחלת ימי שבתו שם, ולשוב להעיר אשר יצא משם, ובפרט לפי הנ"ל שהג' רא"ל היה בבריסק בתס"א אב"ד, ומוכרח שכוונת הלשון שכ' ונבחר לע"ע לבריסק היינו להיות בהועד שנהגו אז גדולי המדינה, כאשר יסופר מימי קדם. וזה שדקדק לע"ע, שהוא רומז לענין שאין נמשך ימים רבים כ"א לשעה הנדרשה להענין, ועפ"ז יש להאריך ימי שבתו של הג' ר"ש בבריסק, ערך ארבע או חמש שנים מתמ"ט עד תנ"ג, ומשם הלך לאפטא כנ"ל, ועכ"פ הרס פליאתם בזה ה). ומה שמסתפקים, אם הגר"ש המבואר בסוף תשו' הרמ"א, הוא הגאון ר' שאול בר' העשל או הגאון ר' משה מחעלם, לא ידעתי נ"מ בזה לבריסק, כי בסוף תשו' הרמ"א חותם א"ע בשם אב"ד דקראקא, ולא הוזכר שם בריסק, וגם אין מוזכר שם השנה שנכתבה התשובה ההיא, ובראש התשו' רשום עליה מפורש בהגאון ר' העשל, ואין להסתפק בזה, אך כאשר שאין הספק נוגע לבריסק, כן אין השביעות נוגע, אולם בדבר הספק הזה, יש לתת מקום לדברי הג"ש, ואמרתי לדונו לזכות שלא בפניו (כי איננו אתי כנ"ל) אחרי התברר אצלנו, שהג' ר' שאול בר' העשל היה בקראקא כדמוכח מסוף תשו' הרמ"א כנ"ל, וכן מוכח ממ"ש בהשער לס' תשו' הרמ"א שנדפס ע"י הג' ר' א"ל בהג' ר' שאול בהג' ר' העשל וסיים שם בזה"ל, ושניהם מנוחתם כבוד בקראקא והגליל, מזה ג"כ ראינו שהג' ר"ש בר' העשל הוא שהיה אב"ד בקראקא בסוף ימיו, ונשאר שם או בהגליל, ומבואר ג"כ מהסכמתו לס' אוהל יעקב, ומתשו' שבות יעקב סי' ע"ז, שמתחלה היה בגליל קראקא באפטא, ומשם הלך לקראקא, א"כ יפלא אם הוא הוא שהיה אב"ד בבריסק בשנת תנ"א קודם לרבנותו באפטא, איך המיר טוב ברע והלך מגדולה לקטנה, ע"כ שפט הג"ש בצדק שהאב"ד בבריסק הג' ר' שאול הוא בהג' ר"מ מחעלם והגר"ש בר' העשל היה באפטא, ומשם בא לקראקא, והלך מקטנה לגדולה, ואף שגם בהסכמה לאה"י ובתשו' שב"י ג"כ לא נזכר שם אביו עכ"ז הלא ידוע שהיה הוא בקראקא ע"פ תשו' הרמ"א כנ"ל בשער ובסופו, גם הוא היה מתחלה באפטא בגליל קראקא, שמשם בא לקראקא כמ"ש בחתימת הסכמתו לס' אה"י כנ"ל, ולפ"ז יבואר

מ"ש

ה) גם שאר הגדולים הוכיחו שכן כונת הלשון „נבחר לע"ע‟ וגם אנחנו כבר שבנו מטעותנו וקבענו זמן הגר"ש בבריסק משנת תנ"א עד שנת תנ"ה כפי הפנקס ראה למעלה.

מ"ב ונבחר לע"ע לבריסק שהוא שיתכן ששלחו אליו כתב רבנות מבריסק לאפטא, אך לא נגמר הדבר ולקחו את הג' רא"ל נכד הב"ח מקראקא (שכן כתוב על שער ס' הליכות עולם, שהג' רא"ל נכד הב"ח היה מקודם אב"ד בקראקא, ואח"כ נתקבל לאב"ד בבריסק) ונתמנה הג' ר"ש במקומו בקראקא, ועכ"ז לא עזב מלהתכבד בכבוד הכתב ששלחו לו מבריסק, והזכיר שיש לו כבוד הבחירה שהוא לע"ע שלא ישאר שם, רק בקראקא ישאר ושם הוא חונה, ולהכריע הדבר יש לעבור בספרים רבים, ולעיין בהסכמות אם לא נמצא הגר"ש בהגר"מ חתום בשנת תנ"א מפינטשוב או אחר שנה שימלאו ואז יאסוף עליו ההכרח ליתן משרת הרבנות המבואר בתשו' יד אלי' להגר"ש בר' העשל ולהיות כמאחרים בדבר הפליאה שהלך לנוע מגדולה לקטנה, ופה אין ספרים רבים, ולע"ע לא רחוק דבר משפט הגדולה שאול בעיני ו) :

ג) בענין ספקותם בדבר המסופר בס' מגלת איבה שהג' תוי"ט היה אצל הג' ר' יעקב, איזה ר' יעקב הוא, ובאיזה מקום היה זאת, אם בבריסק או בלובלין, לפי מה שראיתי במגלת איבה, אין לספק על לובלין, כי הדברים מוכיחים שבחזרת התוי"ט מלובלין אחר החתונה בתמוז שצ"ב [ומש"ש שצ"ז הוא ט"ס כדמוכח אח"כ שעת חזרתו לבריסק היה סוף שצ"ב] נסע לבריסק והתאכסן שם בבית בנו מו"ה שמואל ואחר שבת שובה יום ג' אחר שנה שצ"ב, נסע עם בנו מוהר"ש ועם ה"ר שאול וואל ז) לנעמרוב, מוכח שהיה המעשה בבריסק, ושם כבדהו הר"י אב"ד דשם ברצון העדה להגיד הדרשה בשבת שובה ומחל הג' הר"י האב"ד על כבודו (כנהוג שדרשות שבת שובה שייך להרב אב"ד) ואין לפרש על לובלין כלל, ובהמג"א שלפני (כי אין אתי מהחדשים) אין כתוב לא אז ולא אח"ז, אבל מוכרח להגיה שם אח"ז, כאשר מצינו שהג' ר"י בהג' ר' אפרים נפתלי היה בלובלין אב"ד בשנת שצ"ה, בתשו' גאוני בתראי שמזכירו הב"ח בסי' כ"ז על שם אב"ד מלובלין, ובתשו' שהשיב ע"ז שנית הג' ר' יעקב, חתום שם

ו) ראה למעלה ברשימת הרבנים, שם הבאנו דבר ברור שבשנת תי"ב היה ה"ר שאול בר' משה עוד אב"ד בפינטשוב, ונפלה הטעות הנ"ש, ובהפנקס חתום שאול הזה, וראה בעיר הצדק.

ז) במגלות איבה החדש, (שנדפס בדיוק היטב) לא נאמר שנסע עמו הר"ש וואל, זה הלבון שם: ואשתו דבורה בת הגאון מו"ה אבראהיק ז"ל בן הקצין מו"ה שאול וואל, ונשארה לפ"ז רעית הגאון יהיה.

שם, יעקב במו"ה אפרים נפתלי פ"ק לובלין, וא"כ ע"כ להגיה שם שהיה אח"ז בלובלין, ועל הג' ר"י שור, אין לפרש לא בבריסק, ולא בלובלין, אחרי שמצאנוהו בתשו' פ"י סימן ס"ג בשל"ע חתום בין דייני בריסק בהגב"ע באחרונה בשל"ע שהיה הג' ר' אברהם האב"ד לא יתכן שישפיל כבודו מרבנות בריסק או לובלין להיות נמנה בין הדיינים דבריסק· ועוד לחתום באחרונה, וע"כ הוא הג' ר"י בה"ר אפרים נפתלי ולא הג' ר"י שור, ואחר רבנות בריסק העתיק הג' ר"י בהג' ר' אפרים נפתלי הלכו ללובלין, ואין זה חידוש כמו שמצינו להגרמ"ז שנסע מרבנות בריסק, להוראדנא או ללובלין, כמ"ש לעיל אות א', ובתשו' ג"ב סי' ל"ח מצינו עוד תשו' מהגר"י מבריסק, והשיב עליה הב"ח, ומוכרח שהיה קודם ת"א שנעדר הב"ח אז, ואם נפרש כונת מבריסק היינו האב"ד ע"כ היינו קודם של"ה, ואם נפרש מבריסק לת"ח וגאון בלא אב ד, יש לפרשו ג"כ על הגר"י שור, כי שם לא נזכר לא שם אביו ולא הכנה, ואם הוא הר"י שור יתכן לאחרו עד שנת ת' או תחלת ת"א, ויש להעיר שמצאנו הג' ר"י כהנא בשנת ת"ח, שכתב עליו המחבר אוהל יעקב בהקדמה שהיה אור תורתו זורחת בק"ק בריסק, והיה דודו של המחבר, ובא אליו בשנת ת"ח, ואפשר דהפי' אור תורתו זורחת היינו אב"ד ונתמנה אז אחר פטירת המג"ש בשנת ת"ח, כמו שיבואר באות שאח"ז, והיה אב"ד עד שנת תי"ב לערך, שנתמנה אז הגר"י שור, ואולי הוא אשר כתב להב"ח מקודם עוד בחיי הב"ח, וקוראו „מבריסק" לא בתואר אב"ד, אך אחרי שהיו עוד בשם ר' יעקב גאונים בבריסק, היה הב"ח מסמנו בשם אביו, וע"כ מבריסק היינו האב"ד שנודע שהוא הגר"י בהג' ר' אפ"נ שהיה בימי הב"ח אב"ד שם וע"כ היה קודם של"ה שהיה עדן אב"ד בבריסק· דבשל"ה היה בלובלין כנ"ל, ונמצא עוד הגאון ר"י שור בתשו' ג"ב סי' מ"ה מ"ו, וחותם שם פה לולק ומשמע שהיה שם אב"ד, אך אין ידוע הזמן, אחרי שאין שם תשו' הב"ח עליה: יתכן שנכתבה אחר מות הב"ח (רק משום שנוגע לד' הב"ח בספרו הובא שם) וכ"כ שהיה בזמן מאוחר לזמן הגב"ע שבתשו' פ"י סי' ס"ג שנת של"ע, כי אין סברא שיזלזל בכבודו לחתום באחרונה שם, אם כבר נשא כתר רבנות אף מלולק, ויתכן בשנת ת' שהוא אחר הגב"ע ובחיי הב"ח.

ד) מה שנסתפקו אם היה המג"ש בבריסק אב"ד, הנה מהמכתב שהביאו ממ"ש המג"ש להב"ח אין ראיה. דהלא מב"ש, ולא בלובלין,

תמוה, שלא מצינו שהיה הב"ח בלובלין, רק המג"ש היה בלובלין וע"כ כוונתו במכתבים שו"ת שלא זכה לקבל מכתב בדבר הלכה משו"ת, ומוכרח שאין זמן המכתב, כ"א קודם לשנת שצ"ט שהריצו מכתביהם זה לזה בשו"ת, ומטיקטין ראינו הליכות שו"ת ביניהם. וע"כ כתיבת המכתב שהביאו היה זמנו קודם רבנותו בטיקטין, כן יתכן שהיה קודם רבנותו בבריסק, ע"כ לא הזכיר בריסק כ"א בעת עמדו לפניו בימי רבנות הב"ח שם. גם יתכן שרבנותו בבריסק היה אחר מות הב"ח, אולם יש לעיין באיזה זמן יתכן שהיה שם אב"ד, דבשנת שצ"ח מצינו להמג"ש בהוספה פה ק"ק טיקטין בתשו' גאוני בתראי סי' י"א, שעל מכתב הב"ח שנכתב בשנת שצ"ח השיב מטיקטין, והוא התשו' שבתשו' פ"י ה"א סי' ע"ו באה"ע שהיא השובה על דברי הב"ח בתשו' הב"ח סי' ע"ד. וגם שם זמנה שצ"ח, וא"כ לא יתכן שהיה מקודם אב"ד בבריסק, והעתיק אהלו לטיקטין, להחליף גדולה בקטנה, ובשנת ת"ג מצינו בתשו' פ"י סי' ס"ג מקראקא. ועוד בשנת ת' מצינו בסימן נ"ג כ"ד שם שכותב מקראקא. וא"כ באיזה זמן ניתן לו התמנות הרבנות בבריסק, אבר שם בשנת שצ"ט היה הג' ר' אברהם אב"ד בבריסק, וכן בשנת ת"ג כמבואר בתשו' פ"י סימן ס"ג בח"ב. ומקראקא משמע שלא יצא לעיר אחרת, דהלא במגלת איבה חושבו בין הנעדרים ונקברים שם. א"כ אין עת וזמן להתמנותו ברבנות עיר בריסק, וה' קריה נאמנה, אין אתי לראות מקור מחצבת דבריו. אך נמ"ש בשה"ג זמן התמנות התוי"ט בקראקא הוא בשנת ת"ד וכ"כ הלמ"ד, וכ"ה במגלת איבה, והמג"ש נפטר בשנת ת"ח. כמבואר בדברי הש"ך מגזרת ת"ח בהקדמתו להסליחות. ויפלא שבעוד היות המג"ש בקראקא בחייו, יביאו את התוי"ט לאב"ד לשם, ואף שנוכל לומר, שזה היה ר"י וזה אב"ד. עכ"ז קשה להאמין שיכניסו לו צרה בתוך משכנו אחרי שלא שמענו שבקראקא יחזיקו תמיד שני רבנים, למה זה שינו דרכם אלו, וקרוב לשפוט שבעבור שיצא המג"ש מקראקא לאב"ד בבריסק. ע"כ מנו אז את הג' בעל תוי"ט. גם מדברי הש"ך שמסבת הרעש בשנת ת"ח נעדר המג"ש. ובקראקא לא נגעה כלל הרעש שם. נוכל לשער כי היה בבריסק מקום הרעש. ואשר נמצא קבורתו בקראקא, יתכן שמרוב הפחד מהשערורה נס וברח אז לקראקא שהיה שם שקט. והבלהות ובעתה, שאחזתו נגעה עד הנפש ויחלה ויאנש ויגוע וימת שם. אולם כ"ז אינה כ"א השערות התלוים בשערות. ועיין מ"ש עוד

באות

אבות שאח"ז ח) :

ה) מ"ש כה"ר בדבר רבנות הג' ר' אברהם שנסתפקו בזה, גם אני לא נמצא תשו' ב"ח החדשות ועפ"י השערה יש להאמין לזה, לקדם את הגר"א עפשטיין, לפני בן המ"ב, ושהיה הגר"א עפשטיין עכ"פ גם בשנת שנ"ו, מטעם שמאחר שנמצא בתשובת הב"ח תשובות בין הגר"א עפשטיין ובין הב"ח שהשיב לו לבריסק ע"ש אב"ד דשם, אין לדקדק עוד בזמן השנה דממילא מוכח שהיה זאת קודם ת"א, שאז נעדר הב"ח, ויש סברא להקדים את הגר"א עפשטיין להגר"א בן המ"ב, בדבר רבנות בריסק, כי מ"ש כה"ר בשם תשו' הפ"י סי' ל"ה שהגר"א היה אב"ד בבריסק שנת של"ז, וכה"ר סמכו על המפתחות שרשום שם הגר"א בן המ"ב, והאמת כיון שאין להאמין להמפתחות ונותן התשובה להגר"א עפשטיין, העירני אחי יקירי הרב וכו' מו"ה יצחק מייזל נ"י, כי אין מבואר שם כלל הזמן של"ז, ואדרבה מוכח שם דקאי על התשו' שלפניה ל"ד, ושם הוי הגב"ע בת"א, וגם כתוב שם על הב"ח ז"ל ולא נזכר שם בחתימתו רק אברהם, ולא אב"ד בשום מקום, זולת מ"ש במפתחות, רק בת"א באה"ע סי' ע' יש הזמן של"ז, אך שם חתם מפורש, אברהם במו"ה מאיר עפשטיין ואין לספקו בה"ג ר"א בן המ"ב, אולם אין מבואר שם המקום שעמד בו, אם בבריסק או במקום אחר, ובסי' ס"ג ח"ב זמנו בשל"ט, ות"ב, כמוכח מהגב"ע, והגב"ע שהאריכו בחשבון הנ"ל ומפורש שם ג"כ המקום אב"ד בבריסק, כמבואר שם סוף סי' ס"ג, ובריש סי' ס"ד שכותב עליו הפ"י האב"ד דק"ק בריסק דליטא, ושם אין לספקו בה"ג ר"א עפשטיין, שבגוף התשו' מזכיר אביו ה"ג בעל משאת בנימין שפסק ג"כ בספרו כן, ולפ"ז נראה אחרי המבואר שהגר"א בן המ"ב היה אב"ד

ח) לפי מה שהבאנו למעלה, ברשימת הרבנים. והוכחנו בכמה ראיות שגם הראשי ישיבות שבקלויז של השר בבריסק, היו מוכתרים בשם אב"ד, ושפטו את ישראל, בחלק העיר שלהם, יהיה העקוב למישור, כי אז נקבע זמן רבנות המג"ש שם, בהשנים שמן שנ"ס והלאה, בהיות פה אב"ד הגאון ר' אברהם בר' בנימין רק שאחד מהם הי' בקלויז, ולא נגעו זה בזה, בפרט שבתשו' פ"י חלק יו"ד סימן ד (שעליה סמך הקריה נאמנה יסודה השערתו) לא נאמר בפירוש שהי' אב"ד. רק שהסכים על הפס"ד בענין רבית. הלא יתכן שהיתה הסכמתו על הפס"ד של הרב אב"ד שבימיו, בחלק העיר שלו. בתור מורה ודאין, ובעל בעמיו.

אב"ד בשצ"ט ות"ג, אין לומר שאחריו היה ה"ג ר"א עפשטיין, אם אך נמצא ממנו שו"ת להב"ח בשם אב"ד דבריסק, כמ"ש במכתב כה"ר, אך בלי הזכר הזמן, תאלצנו ההכרח להקדימו ולתתו בין ה"ג ר' יעקב בה"ג ר' אפרים נפתלי, ובין הגר"א בן המ"ב, דהיינו משצ"ג עד שצ"ח ט), והנה בחתימת הגר"א בסי' ס"ג נרשם הזמן כ"ח חשון תז"ל, ונפלאתי שאלו גאונים כמוהם תמשך התשו' שמנה שנים שהתחילו לעסוק בזה בשצ"ט, וכבר נכנסו בעומק הלכה בענין זה, וכל עוד שהיה הרב איזה גב"ע, י"ל שלא יוכלו לחתוך הדין, אבל מזמן גב"ע האחרונה בת"ג, למה נמשך עוד ארבע או חמש שנים, אבל המעיין יראה שט"ס בזה הפרט תז"ל, וצ"ל תג"ל, כי מבואר בתשו' הגר"א השניה שם, שכבר הותרה בשנת שצ"ט, ואך מפני השמועה מק' פ"פ נתעכב שריותא דהך אתתא ארבע שנים, והיינו משנת שצ"ט עד ת"ג בראשו הם ד' שנים ולזאת נערכו גב"ע שם לבטל השמועה, ומוכח שעמד בשנת ת"ג וע"כ ט"ס בחתימתו וצ"ל תג"ל כנ"ל, והנה שם בסוף סי' ס"ג, וראש סי' ע"ד כתב הפ"י על הגר"א „זוק"ל אב"ד דק"ק בריסק" מזה מבואר שמת בשנה זו היינו ת"ג ובזה תתחזק ותתעודד השערתי הנ"ל באות שלפני זה, דהמג"ש בא בשנת ת"ד מקראקא לבריסק, שהיה נקרא מבריסק למלא מקום הגר"א בן המ"ב שנפטר בשנת ת"ג כנ"ל.

ו) לפי מ"ש בס' ברכת שמואל לה"ג הרש"ק בהקדמת בנו, היה המהרש"ק אב"ד בבריסק דליטא, ועל כל מדינת רוסיא, משנת תכ"ט עד אחר שנת תצ"א, ומשם נסע לקראקא לאב"ד שם, וכה"ר לא הביאוהו. נמצא מכל האמור למעלה סדרן של רבני בריסק הגאונים מזמן הב"ח והלאה, כך הוא, הב"ח יצא מבריסק לקראקא שנת שע"ט בסופו כמ"ש בתשו' הב"ח סי' ל"ח, ונתמנה במקומו ה"ג ר' שלמה זלמן כמ"ש כה"ר, ואחריו ה"ג ר' יעקב בה"ג ר' אפרים נפתלי, ומשך ימי כהונת שניהם הוא לערך שלש עשרה שנה, מש"פ עד שצ"ב, (שאז נמצא ה"ג ר"י במא"ג אב"ד דבריסק כנ"ל) ולא נודע מי

ט) צר לנו, שהטרחנו את אוהבינו הגאון שי' להתיר ספק שלנו בענין זה. כי אחרי שובנו נחמנו ומצאנו בהפנקס דבר על אפניו. שהגר"א עפשטיין חתם בוועד בראש כולם בשנת שצ"ד (לאשר היה אז אב"ד בבריסק. אבן הראשה) וה"ג ר"א בן מ"ב חתם בראש בשנת שצ"ה. ולא נשאר בזה שום ספק. וראה למעלה, ברשימה אלופי בריסק החתומים בפנקס ליטא.

מי מהם היה רבות בשנים יותר. ואחריו ה"ג ר"א עפשטיין נמצאהו בשנ"ו בתשו' ב"ח החדשות. ואחריו הגאון בן המ"ב, נמצא בשנ"ע עד ת"ג כבתשו' פ"י סי' ס"ג בח"ב. ואחריו המג"ש מת"ד עד ת"ח, ע"פ האמור למעלה, אות ד' ה'. ואח"ז ה"ג ר"י שור נמצאהו בשנת תי"ב כמ"ש כה"ר (וע"פ האמור למעלה אות ג' יש לתת את הר"י כהנא בין המג"ש, ובין הר"י שור. אך יתכן שהלשון אור תורתו זורחת בבריסק שכתוב בהקדמת ס' אוה"י, אין פירושו אב"ד כ"א ראש ישיבה), ואחריו ה"ג ר"מ בעל חלקת מחוקק נמצא בשנת תט"ו, אחריו ה"ג מהרש"ק, ת"ל והל"א, כבהקדמת בנו לס' ברכת שמואל, ואחריו במשך השנים עד תמ"ד הגאון ר"מ זיסקינד. אחריו ר"מ גינצבורג עד תנ"ח, אחריו ר' שאול, נמצאהו בתשו' יד אליה סי' י"ח בשנת תנ"א. (אם זה או זה כמש"ל אות ב'), אחריו ה"ג ר"מ בהרמ"ז, נמצא בתנ"ג כמ"ש כה"ר (אך כי לא נודע מדבריהם אם קאי על רבנות הגר"מ או על שנת ההסכמה ה"ג ר' ישראל ב"ר יונה לס' זבחי צדק) ובתנ"ח נקרא הר"ד אופנהיים לאב"ד בעירם, חותם עצמו, מל"פ על בריסק דליטא, ונתב"א עד תע"ג ה"ג רא"ל נכד הב"ח, ואחריו בנו ה"ג ר"ש הירץ, ואחריו מתע"ח עד תקי"ד בנו ה"ג ר' נחמן כמש"ל אות א', שבכל השנים הנ"ל נמצאהו בהסכמות חתום ע"ש אב"ד דבריסק. ואחריו ה"ג ר' אברהם קאצינעלנבוגן נמצאהו בתקכ"א עד תקמ"ד שחתום על ס' מנחת אהרן בש' תקמ"ד. ואחריו ה"ג ר' יוסף ק"ב בהגר"א ז"ל, ואחריו ה"ג רא"ל ק"ב בנו. זה הסדר לפי המבואר. אכן בין גברא לגברא, לא נודע אם היה ריוח בינתיים בלא רב, או שנמשכה מלוכת א' עד שלאחריו, וקודם הב"ח אין לי ספרים המדריכים לדעת סדרן.

ז) בס' נפתלי שבע רצון, נמצא הסכמה מהאב"ד דמדינת רוסיא, וחתום תחתיו „מנחם בלא"א מו"ה בנימין כ"ץ ז"ל מבריסק, חונה פה בועד מדינת רוסיא בשנת תנ"ה״ י) ומצאתי בהקדמת יד אליה

י) על דברי הרב נ"י, המכנו יהדותינו, והבאנו את הרב מו"ה מנחם בה' בנימין בקהל הרבנים שישבו על מדין, בעירנו: וקבענו זמנו בשנת תנ"ה, אחר הגאון ר"מ ברמ"ז. ואולם אחרי ראינו בפנקס שחתום ה"ר מנחם ב"ר בנימין בשנת תמ"ד. בעת רבנות ה"ג ר' מרדכי גינצבורג. שני פעמים בין האלופים ר"מ, ולא בין הרבנים. וגם בשנת תמ"ז בעת רבנות ה"ג רמ"ז. וה"נ ר' שאול בר' העשל ההוא אחר הגאב"ד דווילנא.

אליה, בקוראו המחבר דודי מופת הדור המאוה"ג מו"ה מענדל כ"ץ, ה' יאריך ימיו, ונדפס בשנת תצ"ב, וכנראה שחושבו בין רבני בריסק עכ"פ. ובעל יד אליהו כתב עליו בשער הס', רועה צאן קדשים א' מבני עלייה, רוזני קציני פרנסי עיר ואם בישראל ק' בריסק דליטא, מדוע לא הזכירו את ה"ג בעל מנחת אהרן, אחרי שחושבים גם גאונים בלא אב"ד. מה שספקו כה"ר בסי' כ"ו שבשנת תקי"ב לא היה רב בבריסק ולזאת כתבו ספו"מ דבריסק להגר"י אייבשיץ ולא הרב אב"ד, לפי מה שכתוב לעיל אות א', דמוכח שה"ג ר' נחמן היה אב"ד בבריסק גם בשנת תקי"ד, שחתם אז בהסכמה לס' הליכות עולם, אב"ד דבריסק בשנה הנ"ל, והתחלת רבנותו משנת תע"ח, היה שם באותה עת שנת תקי"ב רב אב"ד • והיתה מניעת כתיבתו וחתמתו בענין ה"ג ר"י אייבשיץ יש לתלות בטעמים שונים, ואין עלינו למולאה. יא)

זה שעלה במצודת רעיוני בענין זה בעת עבודה ולאולם. וכי גם לכתיבת המכתב, מלאה יד הטרדה להפריע ולעשות הפסקות בינתיים), לפי מעט הספרים הנמצאים אתי. והנני דורש שלומם וטובם, ומברכם מקירות לבב ידידם ואוהבם מוקירם ומכבדם כערכם הרם.

אריה ליב בלא"א מו"ה **שלום שכנא** וצלה"ח הפ"ק חנ"ל :

מכתב הגאון מו"ה מאיר יונה אב"ד דק' סיסלאוויטש.

לכבוד ידיד נפשי הרב הג' המפורסם חכם חרשים, ידיד
בא באנשים, ההכם הכולל מופלג בתורה, ידיו רב לו כש"ת
מו"ה אריה ליב נ"י, אבן חן יכונה, ה' היה לו מגן וצנה.

ידיד נפשי! ביום ה' העבר שבתי לביתי מווארשא, אשר נסיעתי

נתעכב

ומאז והלאה לא נמצאה חתימתו, מהכרח להודות, כי לא היה אב"ד בליטא כלל. ובעל יד אליהו מזכירו רק גבור קצין ופרנס, ורק מפני חשיבותו וגדולתו מכנהו בשם רועה צ"ק וכו'. והשם אב"ד דמדינת רוסיא שבס' נפתלי שבע רצון. אולי הכוונה, על ערי שקלאוו ומהלוב שנקראו רוסיא ובהסכמה לס' זרע אברהם עה"ת ההם בהסכמה, אחר ר"י בן ר"י מישלם ראה מכתב הרב מטעראלק — ;

יא) הסבה הנעלמה מעין הרב שי', מלאנו ראינו בתורת הקנאות ובס' עדות ביעקב, להגאון ר"י עמדן. והבאנוה למעלה בדברי ימי הרבנים.

נתעכב שלשה שבועות ויותר, כי מסרתי חבורי על בה"ע ח"א לדפוס. גם ביאור קצר על הגדה של פסח, אשר היה טמון באמתחתי יותר משלשים שנה, והנה תמול לעת מנחת הערב הופיעו לי בני ביתי מכתב מעכ"ה, ומידי פתחי אותו הכרתי את כתבו היקר, ואת לשונו הצח ומזוקק, והיה בפי כדבש למתוק, וזיקי אהבתי הבוערה כאש בעצמותי לאנשי בריסק יע"א כו' להטו מסביב ותהי ללבת אש, ובפרט לידידים אנשי חסד ואנשי בריתי. אמנם על חפצו אשר שאל כבודו ממני, אם אמנם כי הגדיל לעשות וחפץ ד' בידו יצליח נכונות את אשר שאל, וזכורני כי בעוד הייתי בעירכם שאלתי תמיד, איך יתכן שעיר גדולה ועתיקה כמוה. ראש גלילות לא יהיה בה פנקס רשום כל דור ודור ושופטיו ומנהיגיו, אשר גם בעירות קטנות נמצאים פנקסי הקהל, או מחברות, אשר באמת הם מתוק לעינים ולשאוב מהם קורות בני עמנו, והיה תשובתם, כי מרוב השרפות אשר חלה ד' בה לא נשאר דבר. אך מה שבקש מעכ"ה ממני, ידע כבודו כי הקשה לשאול, האמת כי רוב ספרים לא נמצא אתי כאשר ידידי יודע, ומאז הייתי עמכם ועד כה לא נתוספו לי, רק נחסר איזה מהם, אולי מפני הטלטול והנדנוד. והשנית כי כל מעייני ועיקר למודי בספרים הקדמונים (וזה איזה שבועות, אשר גמרתי חבורי על הירושלמי בעז"ה). ובספרי אחרונים מעט אשר אשא עיני עליהם ורק לעת הצורך. וגם לדבר הזה צריך שיהיה העוסק בזה, לבורים ומונחים לפניו כל קוראי הדורות, אשר אני חסר מכל זה. וידעתי בטח כי ת"י ידידי יש אוצר מלא ספרים, ונמצא הוא גבור מזוין וכלי זיינו בידו, ואנכי מה, ואירא כי עירום אנכי, ואין תקוה להביא, רק אחר אשר דפק על דלתותי, ומגודל אהבתי אליו נדחקתי ונכנס' לפנים ממחילתי והשבתי לשואלי דבר, אך בקיצור נמרץ, למען לא יחשוב, כי השלכתי דבריו הנעימים אחר גוי. וארמוז בקצרה כפי סדר אותיותיו יב) —.

באות א'. על אודות הרב ר' מיכאל, לדעתי ימצאהו בס' קריה נאמנה לידידנו החכם ר' שמואל יוסף פין אשר איננו ת"י יג). באות ג'

מהרב

יב) הרשימה ששלחתי להרה"ג שיחיה היתה מסודרת באותיות בסדר אחר לא כהרשימה שלמעלה.

יג) קורא דברינו למעלה, יראה כי הידיעות על דבר הר' מיכאל שאבנו ממקורים אחרים נאמנים, אשר לא היה למראה עיני החכם פין, ודברנו אודותיו בדברים ברורים באר היטב.

מהר"ב ר' קלונימוס, הנה בסי' ל"ו לא נזכר רק בסימן ל"ז, והוא תשובת מהר"ם פדוא אליו, ורחוק שיהיה בבריסק דרך רחוקה כ"כ. אות ד' מש"כ בשם ר' נפתלי הערץ שור, אני ראיתי בתשו' איזה אחרון שמכנה אותו בשם חכם לא בשם גאון, ולא בשם רב. מש"כ באות ה' ע"ד הגאון מו"ה יהודא ליווא איילנבורג, לא נודע לי ממנו כלל, וגם ס' תקוני זבח לא ראיתי. באות ו', בעל זכרון משה גם אותו לא נודע לי. ואם כונתו על ספר זכרון משה שרשום שם כל מאמרי הש"ס והירושלמי והמד"ר אותו ראיתי והיה בבית מדרשנו ונגנב, אבל על דאבדק. באות ז' הגאון מו"ה אברהם עפשטיין נזכר ג"כ בתשו' גאוני בתראי סימן כ"ג. באות ט' הגאון ר' אבראשקי זה לא נודע לי כלל, ומש"כ בשם ג"ש, ידע רומע"ל, כי אינו כדאי להעלותו כו'. כאשר הוכחתי מאגרת א', שחתום שם, י' ב' א' ה' בהרב מו"ה א', הוא בדוי מעיקרו, כי ידעתי את האיש ואת שיחו ולא היה ביכולתו לכתוב. באות י"ד, אודות הג' ר' בינוש ליפשין, הס' הזה לא ראיתי רק א' על טוי"ד ולא ידעתי לדיק מה פעל. י"א י"ב י"ג י"ד לא ידעתים, רק איזה מהם נזכרים בגדולת שאול. אות ט"ו, הב"ח, באתי להוסיף כי בת' ב"ח הישנות סי' ל"ד חתום בשנת שע"ח, שהיה בבריסק, ובסי' ל"ו כתב שהיה שנת שכ"ה בבריסק, והנראה שהוא ט"ס, דאיך יתכן שהיה זמן גדול כזה, ובריש סי' ל"ט כתוב שבסוף שנת שע"ט בא לקראקא (וביו"ד סי' ל"ה סעיף ו' כתב הב"ח שבבריסק נוהגין לאסור יתרת מקמא, והתימה שעכשיו נהגו להקל בזה בבריסק, ובהיפך זה שמעתי שם, כי מה שנוהגים לאסור שם ב' מוהלים בשבת הוא מימות הב"ח ואילך, ובאמת שם בסוף ה' מילה לא נראה כן). מש"כ באות ט"ז ע"ד הר' ש"ז בר' ירמיה יעקב). הש"ך הראשון על יו"ד לא ראיתי מעודי. באות י"ז אודות ר' יעקב. הס' בית יעקב על סנהדרין ג"כ לא ראיתי. אך מה שהזכיר שם ר' ישעיה בר' משה ליזרס ז"ל, כי שמו נזכר בקריה נאמנה כמדומה לי. ונ"ל כי משה יקח כמה דברים הנצרכים לענינו. (באות י"ח עלובה העיסה, שהנחתום מעיד עליה, כיון שרומע"ל כתב בעצמו שלא נודע שהיה אב"ד בבריסק (המג"ס) למה הזכירו). באות כ' וכ"א וכ"ב, לא נודע לי. אות כ"ג זה נודע לי, אך לא דרכה רגלו בגבול עירכם?. אות כ"ד הר"ש בהגאון ר' ר' העשל, שם איתא שהיה זה בשנת ת"ס ושם כתוב שנבחר לע"ע בק"ק בריסק. אבל מההסכמה שבאה אחריו והיה זה בשנת תס"א, נראה מזה שהג' ר' שאול לא היה בבריסק רק

נפטר לפ"ש, ואולי לא נפטר כלל הרב, רק לשם כבוד הביא במקום בירר מבריסק. אבל הרב ר' יהודה אריה ליב חתום בהסכמה על ספר נתיב הישר בשנת ת"ע, ונמצא ששימש משנת תס"א עד שנת ת"ע בבירור, ולהלן לא נודע לי. גם בס' הזה, יש שם הסכמה מהגאון ר' אברהם בהג' ר' שמחה, אב"ד ור"מ בהקלויז בריסק. וחתום שם ביום א"ח של פסח שנת תע"א, וכתב שם שהיה אב"ד בפינסק, ונחתם לפי שעה: בס' דברי הברית איתא שם הסכמה ע"ש הגאון מו"ה ישראל איסרל אב"ד דבריסק, וזה היה ביום ד' כ"ו תשרי שנת תפ"ב. בתוך כ"ח הג' ר"א ק"ב, אני ראיתי בהיותי נער קטן אמון על ברכי אבי (לא ידעתי אם הייתי אז בר מצוה) פנקס הקהל בעיר פרוזאני, ושם חתום ר' אברהם ק"ב, שמרבה אותם להיות לעיר בפ"ע, וזה היה בשנת תק"ז, זה זכר אני בבירור, אך מה לי לעדות הזה הנה ס' עטרת זהב על ברכות הנדפס באמשטרדם, ונראה היה שהדפסתו בשנת תקכ"ו ושם כ' שמתאונן על ב' פרידות טובות שנאבדו ממנו, הסכמת הגאון ר"א ק"ב מבריסק והסכמת הגאון ר"ח כהן ראפאפורט מלבוב יעו"ש, ומ"ש רוממכ"ה שנראה בעת המחלוקת בין ר"י אייבשיץ ובין ר"י עמדן לא היה אז אב"ד בבריסק, עיין בתורת הקנאות ליעבץ, שאז היה האב"ד הרב ר' נחמן, אך הוא לא הסכים עם הר"י אייבשיץ רק ידו היתה עם צד השני יד) יעו"ש למי שמאמין בזה, ובתולדות הגאון הזה ידע רוממ"ל, כי בעת בואי הנה מצאתי זקן אחד נכבד הרב מו"ה אברהם קאצענעלנבוגין נכד הגאון הנ"ל ושמו בקרבו, והיה מופלג בתורה ועשיר עד יום מותו והיה בידו כתב יחוס ושם כתוב שהיה להגאון הנ"ל בנים. א' הרב ר' יוסף דק"ק בריסק, ב' הגאון מו"ה נחום אב"ד דק"ק בירז, ג' הגאון הצדיק מו"ה יחזקאל אב"ד בפה סוויסלאטש ויש ממנו הסכמה על ס' מראות הצובאות, ד' המאוה"ג מו"ה יואל אב"ד דק"ק קאמענלאווקא, ה' הרב מו"ה דוד הפרא ודיינא דק"ק בריסק טו), ו' מו"ה אפרים (אביו של מוהר"א הנ"ל), ז' המופלג מו"ה משה טז)

והרב

יד) בתורת הקנאות שם לא נאמר שהיתה ידו עם הצד השני, רק שלא רצה לחתום על הקמיעות כבקשת הצד של רי"א, ולא התערב במחלוקת:

טו) מובא למעלה ברשימת אלופי בריסק.

טז) בתוא"ש להג' מו"ה דוד טעבלי אפרתי, מונה ג"כ שמות הג' בני ר"א ק"ב רק בסדר אחר.

והרב מו"ה אברהם הנ"ל מהישלאוויטס, היה מתימר ביחוסו מאד, והיה אומר, כי לזקנו היו שבעים אוכלי שולחנו, וכולם יוצאי חלציו: מש"כ באות כ"ט שם בכתב היחוס מבואר שהיה להרב ר' יוסף ד' בנים, הא' הגאון ר' אריה ליב אב"ד דבריסק, ב' החסיד המקובל מו"ה משולם זלמן מלובלין, ג' הגאון מו"ה שמחה אב"ד דק"ק זאבלודאווי, ד' הגאון ר' שאול מווילנא יז). וזכורני כי ראיתי בבריסק מחזור על קלף גדול וכבד מאד, וראיתי שם הקדמה ארוכה ורחבה, ולא קראתי אותה, ונ"ל כי הכותב היה בנו של הגאון ר' אברהם הנ"ל, כך מדומה לי יעיי"ש רומע"ל יח), עוד כתב שם בכתב הייחוס שאשת הכנסת יחזקאל, היתה בת הגאון מו"ה שלמה זלמן בן הגאון מו"ה יואל מבריסק בן בנו של הגאון מו"ה יואל סירקס בעל המחבר ספר ב"ח, אך אולי לא היה אב"ד. זאת אבר מלאה ידי יד כהה, להביאו מפני הכבוד, ולע"ע די בזה, והיה אם תמלא ידי עוד בזה בעזה"י, וכבוד רומע"ל יעוררני בזה אז תהיה עוד ידי נטויה בעז"ה להטיב ולברר וללבן הענינים האלה, ולע"ע יספיק בזה הקצור, ידידו דו"ש וחפץ בהצלחתו ובהצלחת כל העדה שהוא שרוי בתוכו ודורש שלומו בלב תמים.

מאיר יונה הפ"ק הנ"ל.

* *** * * ***

מהנ"ל בעז"ה יום ב' לירה השביעי לפ"ק פ"ק סוויסלאץ.

החל שנה וברכותיה לכבוד ידידי הרב המיפלג חכם לב ורב
תבונות נודע בשערים לתהלה ותפארת. כליל המדעים, כל
רז לא אנס לו כ"ש מו"ה ליב פיינשטיין נ"י.

קונטרסו הנחמד שמתי עיני עליו קצת, ואם כי עתותי אינם בידי ובפרט בימים האלה, אבל הטרדא רבה, עכ"ז לאהבתו, שמתי את פני לזה, ובאתי באהבה גלויה כו'.

באות א', הביא את הגאון ר' יחיאל, בהגאון ר' אהרן לוריא ורבם

יז) גם בני יוסף אלו, הובאו בתוכם להולדותם בס' תוא"ס להג' הנ"ל.

יח) כן הוא באמת. ומוכר למעלה ברשימת האלופים, אך לא מחזור כ"א סדור של קלף.

ונדפס ג"כ בהקדמת השו' רש"ל. והנה לא מצאתי שם ר' יחיאל בר' אהרן, ואדרבה איפכא מצאתי ר' יוחנן בר' אהרן בר' נתנאל בר' יחיאל בר' שמשון מערפורט יעו"ש ושאר מקומות שרשם לא ציין באיזה הי' כו' יט).

באות ב' מביא הרב ר' קלונימוס. אמת שהובא בתשובת רש"ל סימן ל"ז, אבל לא הרש"ל הביאו רק המהר"מ פדוא, וכ"ה בתשובת מהרמ"פ סימן ע"ז, ולא נמצא שם הפלגה בשבחו, ואולי היה חכם איטליאני קרוב וסמוך למוהרמ"פ, ולא ידעתי מקור לדבריו שהיה אב"ד בבריסק כ).

באות ז' כתב, כי בימיו היה ר"י ר"מ רייס ור' שמעון, אמנם כי כן הוא בסדר הדורות, אך בצמח דוד איתא, שר' מרדכי היה בבריסק ור' שמעון היה בחעלם, ובסה"ד נדפס בטעות כא), ורציתי להזכיר דבר אחד כי בתשובת מביע ח"ב סימן ע"ח מוזכר שם ישיבת בריסק דליטא, יעו"ש היטב בסי' מ"ד על ר' נחמן, הנה בס' שלמי שמחה, שחבר הרב מו"ה יהודה ליב אב"ד בק"ק זאגער, בן הגאון מו"ה שמחה טיקטינר, נכד הגאון החסיד המפורסם מו"ה נחמן ז"ל שהיה אב"ד ור"מ בק"ק בריסק דליטא והמדינות, בן הגאון המפורסם מו"ה נפתלי הירץ שהיה ג"כ אב"ד ור"מ דק"ק הנ"ל, בן הגאון האלקי מו"ה יהודה ליב ז"ל שהיה ג"כ אב"ד ור"מ בק"ק הנ"ל. ואח"כ נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק קראקא הבירה, בן הגאון מו"ה שמואל צבי הירץ, בן הגאון ראש נשיאי ישראל בעל ב"ח ז"ל. כ"כ בשער הספר, וגם מעל"ד בהסכמת הגאון ר' אברהם קאצינעלנבויגין כתב שהיה המחבר מחותנו חותן בנו הרב ר' דוד שהיה ראב"ד בק"ק וואלקאוויסק, וגם כתוב פרט השנה של ההסכמה. ל'א'ב ש'מ'ח'ה א'ם' ב'ן' ח'כ'ם' העולה לשנת תקמ"א לפ"ק, ומדבריו למדתי כמה דברים

יט) לא ראינו אינו ראייה, ובאמת נמצא הגאון ר' יחיאל הנ"ל בכל המקומות שרשמנו למעלה, ועיקר יסודתנו הוא על כתבי הייחס שהביא הרב הגאון ר"י לעוו"ש.

כ) בתהכ"ת שגה בראיה, כי שם כתב הרש"ל בעצמו, וכן מצאתי שפסק אב"ד הזקן ר' קלונימוס אשר מנוחתו עתה כבוד בק"ק בריסק בשנת תהכמוני, וכל בעלי הריסין אבני פז הנמצאים שם עמו, עכ"ל.

כא) אמת הדבר, כי בצמח דוד נמצא ערבוב לשון וז"ל שם ר' מרדכי רייס ר"י בבריסק גם ר' שמעון היה שם ר"י בחעלם? גם ר' זלמן ר"י בחעלם, שמלשון היה שם מבואר שהיה בבריסק ונראה חסר שם שם גדול אחד שהיה ר"י בחעלם לבד ר' זלמן ועכ"פ אין סתירה על הסה"ד, וראוי לסמוך עליו:

דברים, חדא שהגאון ר' יהודה ליב שחתום בהסכמה לס' ראש יוסף בשנת תס"א (שלא כדברי רומע"ל באות מ"א שכ' תס"ב, וכן מש"כ בהערה לסי' ל"ה שהסכמת ר' שאול היה בשנת תס"א צ"ל ח"ס כב) ומדבריו למדנו ג"כ שהיה ר' אברהם עוד בחיים בשנת תקמ"א כג). גם למדנו מדבריו, שהגאון ר' יהודה ליב היה מקודם בבריסק ואח"כ בקראקא שלא כדברי רומע"ל באות מ"א, ועוד למדנו שר' נחמן היה בן ר' נפתלי הירץ, ולא כאשר כתב רומע"ל באות מ"ד, ולא ידעתי להכריע, כי רומע"ל מביא בשם עיר דוד אשר לא ראיתיו מעודי כד). והנה די בזה המעט שכתבתי כי אין אני פנוי לחקור בדברים כאלה. ידידו דו"ש אוהבו ומוקירו כערכו הרם.

מאיר יונה חופ"ק הנ"ל

מכתבי הגאון מו"ה מרדכי גימפל אב"ד דק"ק ראזינאי

בעזה"י שלום וכבוד לבני כו' מו"ה צבי הירש יפה.

אשר דרשתני לעיין בדברי זכרון, אשר העלה ואשר הביא הנגיד הנכבד הח' ה"ר האלף נ"י. אם כי ידעתי כי אינני מאנשי המלאכה הזאת. אמנם למלאות רצון וכבוד המבקשים ראיתי ועברתי על דבריו בחפזון, מאשר אין עתותי בידי, והנני רושם בזה אשר העירותי על הרשום בדברי הח' הנז, וציינתי ע"פ אותותיו לפי רשימתו מספר הרבנים, וע"כ באתי רק על אחדים שנתתי עיני בהם.

באות ג' הרב הגאון מ נפתלי הירש שור בן הגאון מ' זלמן שור ממשפחת בכור שור, מוזכר בתשובת רמ"א סי' י"ד, (כולו מקרים נאמנה) לא ידעתי איפה. א', מי הגיד להם שזה המובא בתשובת רמ"א היה שם אביו זלמן. ב', ואשר כנוי משפחתו שור. ג', ושהיה
אב"ד

כב) שמח לבי, כי מאהבי הגאון חושב אותי לצדיק ומדקדק עמי כחוט השערה וכבר תקנתי במקומות אלו.

כג) הגר"א ק"ב היה בחיים באמת עד שנת תקמ"ו כי כן נמצאו הסכמותיו לס' מי יחזקאל ושאר ספרים עד שנה הנ"ל. וכבר תקננו הטעות ההוא.

כד) כפי הנראה לא ראה ס' עיר הצדק שבהערות שם מובא בשם ס"ח ר' אליקים כרמולי. ראיות והוכחות שהג' רא"ל היה בבריסק תחלה ואח"כ בקראקא, וראוי לסמוך עליו יותר, מעל הרשום בשער הספר שמביא הרב הנ"ל.

אב"ד בק"ק בריסק שלשה אלו המה נפלאו, ואינם בתשובת רמ"א שם · ד', גם מאין נדע שהגאון מו"ה הירש שור שהיה אב"ד בק"ק בריסק היה שם הקודש שלו נפתלי ולא צבי, ושכתב יהם מים מנהילי תשובת בגדולת שאול מבואר רק שמו החול הירש, בלא שם הקדש וכן אמת כי לשם הירץ המוזכר בת' רמ"א שם, נלוה לשם הקודש נפתלי ע"פ רוב. אבל ע"ז עצמו אתפלא ביותר על הח' הנ"ל. ה' החלוף שהחליפו צ' בשין. ולא דייק בשמא. שהרי שם הגאב"ד דק"ק בריסק היה רק הירש בשין. וע"כ אף שבאמת הגאב"ד דק"ק בריסק היה שם הקדש שלו נפתלי כמו שכתב בטיב גיטין (אות ה' ס"ק י"ב שזה היה אבי הגאונים בעל תורת חיים, ותבו"ש הראשון, אבל עכ"ז גם מקומות שבאו בח"י בניו הגאונים, נזכר רק הירש בשי"ן. ו', גם הזמן לא יסכים להשערתם, וכפ"מ שנודע מהגאון בעל נחלת שבעה סי' י"ב במהודרים (ומשם רמז לו גם בש"ג שם) שהגאון ר' הירש שור היה תלמידו של הרמ"א ורבו של הב"ח, והוא היה בן דורו תומ"י אחר הב"ח, ונמצאהו בסי' ל"ה וקי"ג בתשובת רמ"א, וחתום בסימן קי"ג הירש עלזאשר שהיה אשכנזי מלידה, מסכים למ"ש בנ"ש שהיה אביו ממדינת מעהרן, אבל היה נשאר אז לאשכנז, והוא היה האב"ד דבריסק, והמעיין בתשובת רמ"א מסי' י"ג עד סי' י"ח, ימצא כי הענין היה בשנת ש"ח, והיה לפ"ז בערך ע"ו שנים קודם פטירת הרמ"א ז"ל: ולפי המוסכם ששני חיי הרמ"א לא היה על כל פנים יותר מחמשים (ולא אצה להאריך בזה, שכבר נתברר מפי הספרים והסופרים במ"א), והיה הרמ"א בהיותו בפרק עכ"פ לא יותר מן ל"ה שנים, וכן נראה עוד חתימת הרמ"א שם, ובסוף ס' שארית יוסף חתום לשלישי בבית דינו, אחר הזקן ר"מ לנדא וגיסו הגאון בעל שארית יוסף, עכ"פ היה צעיר לימים עדיין, והמתבונן עוד בענין התשו' ההם, יראה שהמעשה ההוא הרעישה לב גדולי הדור ההוא, וע' תשובת רש"ל סי' ל"ג. וכפי הנראה שהבעל לא קיים דינם עד שהגיע להגאון מאור הגולה ר' שכנא חמיו ורבו של הרמ"א, אשר ראינו בתשובת הרמ"א סי' מ"ה, שהיה הרמ"א בעצמו נרתע ממורא רבו להשיב בימיו, במעשה דבריסק, ואיך יתכן לפ"ז כי יבא תלמיד צעיר של הרמ"א להכריע אחר פס"ד של הגאון רש"ש, ואף גם כי נראה מלשון התשובה ההיא, שלא נכתבה בלשון תלמיד הבא לדון בקרקע לפני רבותיו, אבל בלשון מדברת גדולות. כמכריע ומסכים לד' הגאון ר"ש שכנא ז"ל. והארכתי בזה מעט לקעקע את הבירה

אשר בנה הח' רש"י פין בקריה נאמנה בלי כל יסוד, ואדמה שכל משכיל דורש אמת יבין שגגתו בזה. ואם כי לע"ע הן לא ידענו זה הגאון ר' נפתלי הירץ מבריסק המובא בתשובת רמ"א הסי' י"ד. מי הוא ומאין, מ"מ א"א לומר דבר שא"א לשמוע, ואולי הוא ה"ג ר' נפתלי הירץ ר"י דלבוב או הגאון ר' הירץ אבד"ק פפד"מ שהיה באותו הפרק, והיו נקראים ע"ש בריסק שהיה אפשר עיר מולדתם או גידולם, או זו"ז גאון א' בשמו בבריסק, ואין זכרון לראשונים, וכבוד ה"ג אשר היה שמו רנ"ה אב"ד דק' בריסק במקומו מונח בתשו' רמ"א כ"פ כאמור, אבל לא בתשובה זו כה).

באות י הגאון ר' בינוש ליפשיץ, לבד המצויין, צריך להוסיף ציון לתשו' מהר"מ מלובלין סי' מ"ד המקר"ה מסוף ימי חייו כו).

באות כז הגאון מ' יהושע בעה"מ מגיני שלמה ופ"י. אך לא נאמר שם שהיה אב"ד, ובאמת ג"א אדמה שהיותו בבריסק היה כ"פ. אבל לא לאב"ד, כמ"ש בשו"ת ב"ח החדשות סי' ג', ומשם נראה שהיה בחור שמושו לפני ת"ח, בעת היה הב"ח מורו אבד"ק בריסק, ובזמן הגאון מו"ה זלמן שור, וגם בתשובת פ"י ח' יו"ד סי' ד' „שכתב בהיותי בק' בריסק הסכמנו". אפשר שלרפוהו אז רבותיו הגאונים למנין, או שהיה אז בועד הרבנים שהיו שם, כאשר יעיד ע"ז לשון הסכמנו, וביחוד שהענין שם מאיסור רבית שנועדו בענין זה כ"פ, כמו שידענו מקונטרס הסמ"ע שנת שס"ז, והלא נודע כל המקומות שהיה לאב"ד שם, בטיקטין הוראדנא ולבוב חוץ לעיר (עיין תשובת גאונים בתראי סי' י"א, פ"י ח"א הסי' ד', טיב גיטין אות שי"ן סק"ד). ובריסק לא שמענו ולא ראינו, אף כי לא ראינו אינה ראיה אבל גם לסיפוק לא נוכל להביא ראיה כז).

באות כא הגאון מו"ה דוד אופנהיים נתקבל לאב"ד ש' תנ"א אך מהיכה לא נודעה לנו כו' ובשנת תס"ב נמצא חתום בהסכמה לס' ראש

כה) ברשימה הרבנים ששלחתי לכבוד הרב הגאון נ"י, אמרתי בחפזי באמת, שה"ג ר' נפתלי הירץ היה שם אביו ר"ז שור וכו', כי סמכתי אז, טרם יגעתי בספרים על דברי הקריה נאמנה, ואחרי בא אלינו דברי הרב ז"ל ושאר גדולים שהעירו לנו אוזן בזה, שבנו מטעותנו ותקננו כדברי הרב כמובא למעלה.

כו) גם זה כבר נתקן, אחרי חפשנו בספרים, כי בעת כותבי להרב נ"י, היה מעשנו רק בוסר טרם תם פרח — והיה נצה:

כז) ראה השערותינו למעלה במכתב הגאב"ד מביעלסק הערה ח.

ראש יוסף. ודגלו אהבה פרוסה בק' פראג בית"ן לפ"ק, והמעיין בהסכמות שם, יראה חתימתו ז' תמוז בית"ן, והסכמת הגאון האדיר ר' אברהם ברודא שם ז' אב תס"ב, חתם א"ע החונ"ק פראג, ויתכן שנתקבל שם בחיי הגרא"ב, ורק יסוד הדברים, שהגאון ר"ד אופנהיים היה זכרו כיין לבנון בהיותו גאון וחכם גדול ותפארת חכמים בעברו, ועקר ספריו הרבים והעצומים (הנה עתה באקספורד אשר באנגליא). כבוד והדר עטרוהו מכל עברים, ואתייקורי קא מתיקרי ביה, שיקרא שמו עליהם, וכבדוהו ברבבות הרבה גלילות וגבולות אה"ק כדפוס בס' ראש יוסף, וזה ביאור החתימה „ודגלו דגל אהבה פרוסה" שהרי בעת שקבע דירתו בפראג, אחרי פטירת הגרא"ב, חתום על ספר נפתלי שבע רצון, החופ"ק פראג, וכן היה בבריסק, רק להקרא שמו עליהם נתכבד, ולא לבא ולחון פני העיר כח).

באות כ"ב כ"ג הגאון מו"ה שאול בהג"מ העשל, ובהסכמתו לס' ראש יוסף חתום הנבחר לאב"ד דבריסק שנת תס"א כו', הגאון מו"ה אריה ליב מקראקא בהסכמתו לס' ר"י חותם אב"ד דק"ק בריסק שנת תס"ב, ופלא כי לא עברה רק שנה אחת מעת שנבחר הגאון ר' שאול שמה עכ"ד, והנה המחבר עיר הצדק לקראקא, לא מלא ידיו ורגליו בזמן ומקום שני הגאונים האלו ונדחק, והנה הג' ר' שאול מצאנוהו בשו"ת יד אליה סי' י"ח, בהיותו אב"ד דק"ק בריסק, ומסי' י"ז שם נראה שהיה שנת תנ"ה, ובשנת תנ"ח חתום בהסכמתו לס' נחלת יעקב, אב"ד דק"ק קראקא, וכן בשנת תס"ה חתום על ס' נפתלי שבע רצון, החופ"ק קראקא והגליל, ומזה מובן, כי איך יפסיק גבולותו בקראקא, ליסע לבריסק על שנה אחת הלוך ושוב למקום היה אז שם בתחלה, אבל המבוכה הזאת גרם, מאשר לא העתק מס' ראש יוסף על נכון, רק הנבחר לאב"ד בבריסק, ובאמת כתוב שם הנבחר לע"ע לק"ק בריסק החונ"ק קראקא, ואחריו חתמו ארבעה גאונים, אב"ד דק"ק הוראדנא פינסק ווילנא סלוצק, וקודם החתימות מפורש שהיה בהתועדות קודם פה ק"ק סעלץ, כי הגאון ראש יוסף היה אב"ד שמה, ובאותו הפרק שנועדו יחדיו לועד חתמו על הסכמתו ובהיות הגאון ר' שאול אב"ד דק"ק בריסק כמה שנים בתחלה קבל

ע"ע

כח) אולי לא ראה הרב נ"י תוכן הכתב ששלחו לו מבריסק שבו נראה שקבלוהו לאב"ד באמת וכן מובא להלן אגרת שלו לבריסק, בדבר קבלת הרבנות;

ע"ע המשרה אשר כבדוהו ק"ק בריסק להיות מבורר עבורם. גם בהיותו אב"ד בק"ק קראקא, וכהנה רבות בועדים, וכן על ס' בית הלל נמצא הסכמה שהיה בעת הועד בחת"י חמשה גאונים, וחתם שנית שאול קאלינעלנבויגין מבורר מק"ק קראקא והגליל, ואחריו חתומים הגאון ר' נפתלי כהן אב"ד דק"ק פוזנא. ועוד גאונים, ובזה מובן החתימה של הג' ר' שאול החוב"ק קראקא, ונבחר לע"ע לק"ק בריסק, שר"ל שאף בהיותו אב"ד בגאליציען, נבחר לשעת הועד בליטא לבריסק, [ואגב אעירהו על כמה טעיות סופר בההעתקה מס' ראש יוסף, שח"י הגאון ר' שאול היה ת"ס וחתי' הגאון ר' ליב היה תס"א, וגם שמו של ר' ליב היה אריה יהודה ליב, כחתימתו בכמה תשובות והסכמות ובספר שאגת אריה וקול שחל, ועי' שו"ת שבות יעקב סי' ק"ז ק"ח, וכן היה גם חת"י דודו הגאון מו"ה אריה יהודה ליב בנו של הב"ח בס' גאוני בתראי סי' ל"א כ"ז, כן יודע מזה שהגאון ר' שאול נודע שהיה בבריסק לאב"ד משנת תנ"א עד שנת תנ"ח ואז נתקבל לקראקא, ובא תחתיו הג' ר' ליב בבריסק והיה שם משך ט"ו שנים שהרי בשנת תע"ג מצאנוהו בהסכמה על ס' ברית שלום עה"ת].

באות כ"ד כ"ה הגאון מו"ה שמואל צבי הירש בהגרא"ל הנ"ל, והגאון ר' נחמן סירקין בהגרשל"ה הוא חתום בהסכמה בס' עיר דוד שנת תע"ט, והנה הגאון ר' נחמן בהסכמתו לס' ברית שלום שנת דע"ת חתם א"ע החופ"ק זאמושץ, ורק המדפיסים כתבו ע"ג הסכמתו ועתה נתקבל לאב"ד ור"מ דק"ק בריסק, והספר נדפס שנת תע"ח, וכן בס' עיר דוד הפרט בהסכמתו בעת"ו ולא תע"ט, ולפי מה שהבאתי למעלה, שהגאון ר' ליב היה עד תע"ג, אב"ד דק"ק בריסק, ובשנת תע"ח נתקבל נכדו הגאון ר' נחמן, א"כ היה הג' ר' שמואל הירש רק שנים מועטות ולא יותר מארבע שנים, ואף שזה ברור שגם הגאון רשל"ה היה אב"ד דבריסק כמפורש על שערי הספרים „מים עמוקים, תפארת הלבי" אבל שנות שבתו היו מועטים כנ"ל, [ואגב אעירו מה שלא ידעתי מאין לקח לו לר' נחמן הכנוי סירקין, וגם אם היה כנויו ע"ש ראש בית אבותיו הב"ח ז"ל, היה ראוי לקרות כנויו סירקש ככנויו של הב"ח ז"ל, אבל גם זה לא ראיתי, לא בחתימתו, ולא בחת"י בנו הגאון בעל מים עמוקים ז"ל] —

עוד הרבה היה ראוי לציין ולהעיר, אבל עתותי לא ירשוני לזה.

כ"ד אביך הדו"ש **מרדכי גימפל**

מכתב ב' מהרב הנ"ל

בעזהי"ת א' ב' אדר שני תרמ"ג ראזינאיי.

כבוד הרב הגביר הנכבד חכם ושלם מפורסם מו"ה אריה
ליב פיינשטיין נ"י, שלום וברכה.

בדבר אשר יתרעם עלי אשר לא עניתיו ישר כו'. הלא גם כבודו ידע כי מכתבו קבלתי רק מידי בני החריף שי' כו' והנני משיבהו עתה כו' על יסוד הרבנות של ה"ר הירש שור הנזכר בתשו' הרמ"א סי' י"ד, מזה עצמו שנכתב עליו, אם גם ע"ז יש לדון, אבל אם נחליט זה, היה עוד אחד ושמו הירץ, ומה יועילונו השערות פורחות אם הזמן יכזיבנו. כי זה ר' הירש שור שהיה אבדק"ק בריסק כאמור בס' יש מנחילין היה בל"ס בערך חמשים שנה אחר פטירת הר"ש שכנא — השם וואל שנעתק משם שור היתה טובה, לולא שיפלא איך שנה כנויו מאבותיו. אם ע"ש עירם פדוא או ע"ש משפחתם קאצינעלנבויגין. גם לפי המסופר התאחדו משפחת שור עם משפחת השר רש"ו. רק אחר שלקח לו לחתן הגאון ר' יעקב שור?

ואשר רצה כבודו להגיד, שר' הירש עלזאסר ור' הירץ המוזכר בתשובת רמ"א סימן י"ד אחד הוא, ע"ז תעידנה בו התשובות אשר הראשונה כנגיד ומלוה מכריע ופוסק, והשני כתלמיד שואל ודורש כו'.

והנני דובר שלום מכבדו כערכו הרם הדו"ש **מרדכי גימפל**

מכתבי הרב המאוה"ג וכו' מו"ה יוסף לעווינשטיין נ"י אב"ד דק"ק סעראצק במחוז לאמזא (כט).

אחד"ש הט' וכו' ובעת הנני שולח הערותי לכבוד הרב
החריף והבקי הגביר איש ישר וחכם לב להודיע התעלומות
המפורסם כש"ת מו"ה אריה ליב פיינשטיין מבריסק.

ואם אמנם בעת איש נבון כמותו ימצא בדברי אלה אשר כבר אתו

(כט) המכתב הלז נכתב לידידנו הרב הגאון וכו' מו"ה טעבלי אפרתי ז"ל והוא שלחו אלינו:

אתו במחברתו בכתובים, ומה אדע אשר לא ידע, עכ"ז כתבתי, ואשר ימלא אתו בכתובים יוכל להשמיע בהדפסתו. אכן אשר חדשות ימלא בהם ידפיסם בשמי, כי יום תמים עמלתי בזה להפיק רצונו, ואקוה כי זכות הגדולים אשר שם יהיה אתו להוציאם לאור, ויוכלו להנות מטובו כל דורשי קדמוניות. וגם תבואנה לראש יוסף, לשלוח אלי מחברתו. במחיר אשר יוקצב מהמחבר.

א) הרב ר' מיכאל יוזעפאוויטש, נזכר במהדורת בנאת עולם לעם עולם לה"ח נחום סאקאלאוו, כל עניני הרב הלז ל).

ב) הרב ר' קלונימוס, יוכל להיות שזה הוא אשר הובא בתשובת מרן ר' הב"י ז"ל דיני נשואין סימן י"ד, תשובת הרמ"א סימן ע"ו, תשובת מהרש"ל סי' נ"ח (שם מביא שהיה חותנו), יש"ש יבמות פ"א סי' ג', גיטין פ"ד סי' ל"ב ל"ד, חולין פ"ד סהי"ו, ליקוטי תורה פ' בהעלותך, חסד לאברהם, עין הארץ, גלעד סי' ל"ב, ואולי הוא אחר בשם ר' קלונימוס קלמן בימיו שנפטר בלבוב ר"ח טבת, כמבואר בס' מצבת קודש, ובהילולא רבה לצדיקייא לא).

ג) הרב הג"מ נפתלי הירץ שור הנקרא ר' הירש עלזאסר, בע"ס הגהות על המרדכי, ויש לו הסכמה במדרש רבה, תלמיד רבינו הרמ"א ורבו של הב"ח, הובא בב"ח על או"ח סי' תמ"ז ותנ"א, ובט"ז יו"ד סי' ס"ט סקי"ט, ובעל קריה נאמנה ייחסו לחבירו של הגאון ר' ר' שכנא רבו של הרמ"א, והביא ראיה מזה, שהשיג עליו בתשובתו שבא בתשובת הרמ"א סי' י"ד עיי"ש. והאמת עד לעצמו, שהיה תלמיד הרמ"א, כמבואר בתשובת הרמ"א סימן ל"ח ל"ט מ' ל"ה ק"ג ק"ה קכ"ה קל"ה, וכן מבואר להדיא בנחלת שבעה סי' י"ב במחודשים ד', ולא היה זה בזמן הרב ר' שכנא ז"ל רק חתן בנו, והתשובה י"ד שבא בתשובת רמ"א, הוא הגאון ר' הירץ, ולא זקיני ר' הירש שור הנ"ל, ובזה טעה גם המחבר ידידנו שי' מבריסק, שיחס תשובה י"ד להרמ"א, להגאון מו"ה נפתלי הירש שור.

אשתו הרבנית מ' רבקה ע"ה (הנזכרה בס' יש מנחילין שנדפס בס' נ"ש) בת הגאון הצדיק המפורסם מו"ה ישראל ר"מ דק"ק לובלין

כן

ל) במהדורתי הלז, נזכר אפס קצהו, וכאן יחשב לפי רוב הידיעות שכתבו אודותיו :

לא) ראה להלן בהערות הח' הרבני :

(כן שמעתי מש"ב הרב החריף מו"ה אלעזר הלוי איש הורוויץ מפיעטרקוב בכתב יחושו מדודו הנגיד המנוח מו"ה מאיר ז"ל משם) בעה"מ הגהות על המרדכי ויש לו תשובה בשו"ת הרמ"א סי' כ"ה ק"א הובא בס' ברכת המים אות ריש (דף מו) ובס' ברכת הזבח ועיין גיטין ונפטר בלובלין (וכן שמעתי מהגאון האמיתי מו"ה צדוק הכהן הי"ו מלבוב , שהיה בידו נוסח המצבות ואלה ג"כ הואדי כבודו נ"ע) בן הגאון שר התורה קדוש ישראל בחיר ד' רבינו שלום שכנא ז"ל , האב"ד דק"ק לובלין והגליל , בעל סדר גיטין וחליצה באקספורד הובא בד"מ או"ח סי' הרנ"א סק"ט , ובהגהה ס"ט וביו"ד סימן ק"י ס"ו , אה"ע ססי' קנ"ד אות א' ל' סימן מ"ה ס"ב בהגהה , אור ישראל בהקדמה (דף ג'), ב"ח יו"ד סי' כ"ד אה"ע סי' קי"ט , מ"ב סי' ע"ז ס"ו , מהר"מ מלובלין סי' קל"ח, עיין גיטין ש"נ אות ד' סק"ד, שו"ת רמ"א סי' י"ח ל' מ"ה, קול יהודה יומא דף כ"א , של"ה מס' חולין , ד"ה ארבע פרשיות, תשובת מהרש"ל, נפטר בלובלין ר"ח כסליו שכ"ט לפ"ק (כן ראיתי על נפש ציונו וכן מבואר בתשובת רמ"א סי' כ"ה , ולא כמ"ש בשה"ג מ"ם אות ר"ן שנפטר שנת ש"ז לפ"ק) .

אשתו מ' גאלדא (כ"כ בס' עיין גיטין ש"נ אות ג' סק"ב שראה כן בכת"י לבנו הגאון מו"ה ישראל ר"מ דק"ק לובלין) והיה בן הרבני המנוח מו"ה יוסף ז"ל, ותלמיד הגאון החריף מו"ה יעקב פאלאק ז"ל האב"ד דק"ק לובלין, הובא בתשובת מהרש"ל סי' מ"א אה"ע סימן קנ"ה ס"ב תשובת מהר"י הלוי אחי הט"ז סי' מ"א, באר שבע סי' מ"ו ב"ח או"ח סי' ל"ו , נפטר שם כ"ג סיון ש"א לפ"ק, כן ראיתי על נפש ציונו , וזה דלא כהרב שלשלת הקבלה שכתב שנפטר ביום ושנה א' עם הגאון מו"ה אברהם מינץ , שהרי הגאון ר"א מינץ נפטר בפאדווי שנת רפ"ה, כמבואר בס' ג"ש , וגם דלא כהרב בעל צמח דוד וסדה"ד , שכתבו שנפטר שנת ר"ן. אולם לדעתי ע"כ ב' היו , שהרי זה שראיתי שם ומקובל בידי אנשי עיר לובלין שהוא הגאון ר"י פולאק בעל החילוקים (וע"כ נמנעים לילך סמוך לקברו מטעם גאוני הדור שחלקו עליו , כמבואר בשה"ק ובסה"ד שם) נרשם שם אביו ר' יהודה הלוי , ואלו בתשובת הגאון ר"י פאלאק , חתם א"ע בר' יצחק הלוי, וע"כ בזה שחתם א"ע על התשובה , היה נכדו של הראשון , זה שנפטר בלובלין, ובזה מיושב קושית הש"ג מ"ם אות ר"נ שהקשה דהיאך יתכן זה שהגאון ר' יעקב פאלאק (רבו של הגאון ר' ר' שכנא ז"ל , שהיה רבו של הגאון מו"ה חיים ז"ל אחיו הגדול של המהר"ל

מפראג ז"ל) כתוב בנידון פסק הגה"ג המהר"ל מפראג שנת שמ"ג ל' ע"ש, ולהנ"ל א"ש דתרי הוו, וראיה לזה, שהרי הגאון ר"י פאלאק לא עשה שום ספר, כמ"ש הגאון מו"ה ישראל בהג"מ בכנא הנ"ל בתשובת רמ"א סימן כ"ה בשם אביו (ומה שהעיד בעל קריה נאמנה מהסדר גיטין וחליצה שנמצא כעת באקספורד, אפשר שכתב זה לעצמו למזכרת שיהיה בסדר נכון לפניו, לאפרושי מאיסור, ואין זה בכלל ספר פסקים). אולם לדעתי העולם טועים בזה, כי זאת המצבה היא מצבת הגאון ר' יעקב תם קופלמאן, והוא ה"ר קופלמאן שהביאו הד"מ או"ח סימן תס"ז סקי"ב, ועוד בכמה מקומות, לזה נראה שזה פסק הגאון המהר"ל (מפראג) היה המהר"ל הזקן שנפטר שנת ר', כמבואר במגלת יוחסין או שנת ש', כמבואר בגלעד סי' כ"ג, וע"ש שמ"ג ול"ל רמ"ג או ש"ג, בר פלוגתא דמוהר"א מינץ, והובא במחלוקיתם בחי' מהר"י מינץ סי' י"ג יש"ש יבמות פי"ג סי' י"ז, בן מו"ה יהודא הלוי ז"ל.

וכבוד זקני הגאון מו"ה נפתלי הירש שור היה בן הג' מו"ה משה אפרים זלמן שור ז"ל (כן חתם א"ע בהסכמתו למ"ר וכ"כ בס' יש מנחילין שהובא בס' ג"ש והוסיף שם שהיה ממדינת מעהרן, והשמיט שם משה, ובזה הלך גם המחבר שי' לקראו בשם זלמן שור, ובאמת שמו היה משה אפרים זלמן שור) והיה ממדינת מעהרן (כ"כ ג"כ בפתח השער לספר ברכת אברהם מנכדו) נכד לה"ר יוסף בכור שור שהובא בתוס' בני זקני הגאון מו"ה נפתלי הירש שור הנ"ל. א' הגאון האמתי מו"ה אפרים זלמן שור ז"ל בעל תבואת שור על ד' שו"ע (ד' לובלין שע"ו לפ"ק), הובא בתשובת ב"ח החדשות סימן ב' (נפטר בלובלין). ב' הרבנית הצדקת מ' מרגלא ע"ה. אשת הרב המפו' מו"ה ליזר אשכנזי ז"ל בן הרב מו"ה משה אשכנזי ז"ל, חותנו של זקני המהרש"א ז"ל, הובא בס' גדולת שאול. ג', האשה מ' ריזל ע"ה, נפטרה בקראקא כ"ד שבט שפ"ח לפ"ק, אשת הגאון ר' ישראל מייזלש ז"ל, בהג"מ אברהם ז"ל (הובא בס' מפלת עיר הצדק). ד', זקני הגאון מו"ה אברהם חיים שור ז"ל האב"ד דק"ק הכנוב לבוב ונפטר שם יום ג' ט' שבט של"ב לפ"ק, בע"ס צאן קדשים, תורת חיים על ש"ס, והובא בס' אלים להיש"ר, י"ב מ"ז. ובתשובת משאת בנימין סימן פ"ח. (ובס' טיב גיטין ש"א אות ה' סקי"ב הביא שהיה לו עוד בן, הגאון מו"ה אברהם שור, ובצדק השיגו בספר קריה נאמנה שהרי הגאון בעל ת"ח זקני היה נקרא ר' אברהם חיים שור). ה', הגאון מו"ה שמואל שור ז"ל, הובא בט"ג ש"א אות ה' סקי"ב, בנו הגאון

מו"ה אברהם שור ז"ל (ונפטר בלבוב) אבי הגאון מו"ה יהודה ליב ז"ל מ"מ דק"ק לבוב, שהיה אבי הגאון מו"ה אפרים זלמן שור מ"מ דק"ק לבוב. נפטר שם ד' אייר תל"ד לפ"ק אבי הגאון בעל תבואת שור זלה"ה.

ד) הרב ר' יהודה ליווא בר' עובדיה איילנבורג. במ"ע הלבנון סימן כ"ד No 24 נמצאה הסכמתו בין שאר גדולי זמנו. בהתקנה מיריד גראמניץ בלובלין בועד ד' הארצות שלא ישתדל להשיג רבנות ע"י כסף וכדומה, ונזכר שם עוד אחריו, הגאון מו"ה יהודה ליב מבריסק דליטא, ונראה שהוא היה אב"ד דק"ק בריסק לג).

ה) הגאון מו"ה משה ליפשיץ, הובא בס' גדולת שאול (דף ו') שהיה חותן הרב מו"ה משה אשכנזי ז"ל. שהיה חותנו של הגאון המהרש"א.

ו) הגאון מו"ה אברהם בן בעל משאת בנימין, הובא בשמו בס' נחלת יעקב, אבן השוהם עה"ת, וגם בת' אביו בעל מ"ב, היה מחותנו של זקני הגאון בעל מג"ש ופ"י.

ז) הגאון מו"ה אברהם בר' מאיר עפשטיין, הוא היה א"ז הרב הגדול המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הלוי עפשטיין שהיה חתן זקני (וזקנו של הגאון הג' מו"ה ד"ע אפרתי מוויטעבסק) הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים.

וחתן הרב מו"ה יחיאל מיכל הנ"ל היה זקני הגה"ג המפורסם מו"ה אברהם היילפרין האב"ד דק' קאוולע, שהיה מגזע רבינו אלחנן ז"ל, מבעלי התוס' שחיבר תוס' (יומא דף כ"ה תי' ב"מ דף קי"א, ושבועות דף כ"ח מבואר הכל), בן רבינו יצחק הזקן, הנודע בשם ר"י מבעלי התוס' (כמבואר במרדכי ריש מו"ק), בן רבינו שמואל מוויטרי ז"ל, הובא בתוס' עירובין דף ע"ו, ואשתו היתה בת רבינו מאיר ז"ל מק"ק רומדוג בעל התוס' (אבי הרשב"ם והריב"ם ור' יעקב תם), ואשתו היתה בת רבינו מאור הגולה רש"י ז"ל, כנודע.

ח) הגאון מו"ה אפרים זלמן שור מלובלין היה חותן הגה"ג מו"ה יהודא קאצינעלנבוגן ז"ל, בהגאון מו"ה מאיר ק"ב ז"ל, שהיה חתן זקני הגאון הקדוש מו"ה פנחס הלוי איש הורוויץ מקראקא, ועיין בס' גדולת שאול.

ט) הגאון מו"ה מאיר וואל בן הגבר ר' שאול וואל ק"ב הנ"ל. בניו, (א), הוא הג' מו"ה יהודא ק"ב הנ"ל חתן דודו הג"מ אפרים

לג) ראה למעלה ברשימת הרבנים, ושם מבואר כי היו שניהם אב"ד בבריסק.

אפרים זלמן שור ז"ל, האב"ד דק' בריסק בעל ס' תבואות שור ישן. (ב), הגה"ג המפורסם מו"ה משה ק"ב ז"ל האב"ד דק' חעלמא, אבי הג"מ מו"ה שאול ק"ב ז"ל, האב"ד דק' פינטשוב. (ג), זקנתי הרבנית מ' ביילא ע"ה, אשת הרב בעל קיקיון דיונה ז"ל. (ד), הרב המופלג בתורה מ' בייניש ק"ב ז"ל חתן הקצין מו"ה יעקב דעלטש ז"ל מלאדמיר לג). (ה), הרב המאוה"ג החסיד מו"ה ישראל ק"ב ז"ל, אבי הגאון החסיד מו"ה שלמה זלמן ז"ל, הובא בהקדמת נכדו, בע"ס בית הלל. (ו), הצנועה מ' אסתר ע"ה אשת הנגיד מו"ה אברהם אשוויג ז"ל. (ז), הרבנית מ' דבורה ע"ה אשת הגה"ג מ' נחום האבד"ק סלוצק. (ח), הרב המופלג בתורה ובחסידות מו"ה יהודה ק"ב ז"ל, [שנקרא ע"ש אחיו ה"ג שמת בקוצר ימים ר"ל]. גיסו של הרב הש"ך חתן הקצין המפורסם מו"ה בנימין זאב וואלף ז"ל מווילנא. (ט), הרבנית מ' ניסלא ע"ה אשת ה"ג מו"ה משה ז"ל, האב"ד בקלויז דבריסק סלוצק ולוצק, בן הגאון מו"ה פסח ז"ל, בה"ג מו"ה נחום כ"ץ ז"ל, בהגאון רבכ"א מו"ה יוסף כ"ץ ז"ל מקראקא, בעל שארית יוסף. בניו, הובאו בהקדמת שירי תהלה.

י) הגאון מו"ה בינוש ליפשיץ, חתן הרב ר"ש וואל הנ"ל, הובא בתשו' מהר"מ מלובלין סי' מ"ד, ב"ח החדשות סי' מ"ב —.

יא) הגאון מו"ה יוסף קאזא (כצ"ל ולא קאזאק), חתן הרב הנ"ל הובא בס' משאת בנימין, וגם הוא היה מהמסכימים להתקנה הנז' במ"ע הלבנון הנ"ל, בניו הובאו בס' מצבת קודש, ובהקדמת שירי תהלה.

יב) הגאון מו"ה שלמה זלמן ב"ר ירמיה יעקב שהביא הרב המחבר בהוספותיו, הוא היה מגזע זקני המהרש"ל והובא ממנו חדושים בהקדמת ים"ש על יבמות והיה מקודם אב"ד בק' גרידיץ.

יג) הגאון מו"ה יעקב שור בהג"מ זלמן שור, הובא בח"מ סי' י"ז סקצ"ח, ויש לו תשובה בגאוני בתראי סי' מ"ה נ"ו, הובא בתשו' זקני הפ"י ח"ב סי' ס"ג, בית הלל יו"ד סי' ח', ומה שהעיר שארנו הגאון מו"ה דוד טעבלי אפרתי מוויטעבסק מהג"ש כבר מבואר אצלנו „בתולדות משפחת בית הלוי איש הורויץ" שזה הגאון רבינו יעקב אב"ד דק' לובלין, היה אבי הגאון רבי ר' העשל זקני.

יד) הגאון מו"ה יהושע בעל מגיני שלמה. (שנסתפק הרב המחבר אם היה אב"ד בבריסק) היה באמת אב"ד, וכן מבואר בתשובתו

לג) מוזכר בפנקס ה"א והחום משנת של"ש עד הש"ו, ונראה למעלה,

בתשובתו ח"א חיו"ד סי' ד', ו' ט', וע' ב"ח החדשות סי' ג'.

טו) הגאון מו"ה משה בעל חלקת מחוקק הובאו כמה תשובות ממנו בשו"ת אסיפת הגאונים, שהתוכח עם זקני הגאון רבי ר' העשל, עיין בתשו' הפ"י, ובנו היה הגאון הק' מו"ה ליפא האבד"ק ווענגריב, ונפטר בקאצק, בעת שובו מהיריד דלובלין, כי נסע להצטדק עצמו לפני גאוני בתראי על אשר הלך בדרכי החסידות, אשר אחריו מילא הבעש"ט, ובנו השני היה הגאון מו"ה רפאל שעשה הקדמה לח"מ.

טז) הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג (זקני) ויש לו הסכמה בספר זרע אברהם עה"ת ובס' שמנה לחמו תמ"ג לפ"ק הובא בספר זרע אברהם (דף ע"ו ע"ט) ובס' מקום שמואל (ריש ברכות) ובספר עיר דוד סימן תי"ז, ובס' קול יהודה, וחבר לקוטי דינים ושו"ת על יו"ד ואה"ע חו"מ כת"י לאוצר הספרים להגאון ר' דוד אופנהיים בקאטאלאג סי' תמ"ו חתן הנגיד המפורסם מו"ה יצחק מק"ק זאלקאווי נכד מהר"מ מרוטענבורג וחתן הגאון מו"ה מרדכי הנ"ל היה הגאון החסיד מו"ה צבי הירש ז"ל האב"ד דק"ק מעזריטש, שהיה אבי זקני הגאון הקדוש מו"ה אברהם אבוש האבד"ק פפד"מ בע"ס ברכת אברהם (יצא לאור זה שתי שנים), ועוד כמה כ"י על הש"ס ועה"ת ודרושים יקרים בביתי.

יז) הגאון מו"ה מרדכי זיסקינד רוטענבורג, הוא היה אחד זקני הגאון בע"ס מהדורא בתרא בלובלין והובא בס' עיר גבורים לגאוני הוראדנא, והסכמתו בשו"ת חוות יאיר בסופו שנת תמ"ב, ואז הי' אב"ד דק"ק וויצנהויזין במדינת העסן, ואח"כ נתקבל לאב"ד ק"ק פוזנא, ויש לו הסכמה בס' מגן אברהם דפוס דיהרנפורט שנדפס פעם ראשון.

יח) הגאון מו"ה משה רוטנבורג בן הנ"ל. נכדו היה הגאון מו"ה משה האבד"ק וולאדאווי קאזימיר, שחבר שו"ת מהר"מ מרוטענבערג האחרונים, וחתנו הג"מ אייזיק אב"ד דק"ק לעברטוב.

יט) הגאון מו"ה דוד אופנהיים, חתם א"ע בהסכמתו לספר עבודת הגרשוני „ודגלו אהבה פרוסה בק"ק בריסק דליטא", וכן חתם א"ע בהסכמתו לס' תפארת הגרשוני, ובהסכמתו על ספר מגן אברהם דפוס דיהרנפורט, ובתשובתו לס' חות יאיר ובהסכמה שם, וחבר ס' דינים והנהגת האדם, ובלבוש אצל ב"ד שארי הגאון מו"ה נפתלי הירץ בערנשטיין, ראיתי ממנו בכת"י שו"ת נבאל דוד (והוא היה רבו

של הגאון מו"ה יונתן מפראג בע"ס או"ת וכו') בן הרב הגאון מו"ה אברהם אופנהיים בע"ס אשל אברהם.

כ) הגאון מו"ה שאול (ב"מ העשל) בהגאון ר' ר' העשל ז"ל, ומקודם היה אב"ד בק"ק לאקאטש אפטא, בריסק קראקא, נפטר בגלוגא יום ה' י"ז אייר תס"ז לפ"ק (כ"כ בס' עיר הצדק) ויש לו תשו' בשו"ת יד אליהו סי' י"ח תשובת הרמ"א בסופו שבות יעקב ח"א סי' ק"ז, והסכמותיו בס' אוהל יעקב, זרע אברהם עה"ת, זרע ברך שלישי, חמדת צבי, כבוד חכמים, מדרש רבות, נחלת יעקב, מגיני שלמה, נפתלי שבע רצון, שמנה לחמו, הובאו דבריו בס' קול יהודה חתן זקני (וזקנו של הגאון המפורסם מו"ה דוד טעבלי אפרתי מוויטעבסק שליט"א) לד) הגאון המובהק מו"ה אריה ליב האב"ד דק"ק קראקא כמבואר בהקדמת ס' אור הגנוז (הנקרא הוכער ר' ר' ליב) ותולדותיו הובאו בתולדות בית הלוי איש הורוויץ.

כא) הגאון מו"ה אריה ליב מקראקא, הוא חבר ס' שו"ת שאגת אריה ונדפס בק"ק נייחוויט ואחר הוצאה שם הש"א בשמו, יצא בא אות באות בחבור הט"ז (שהיה אבי זקנו) בסי' קכ"ט לאה"ע ונכו הבע"ה קול בחל לא ידע מזה, והדפיסו על שם הגאון מו"ה אריה ליב הנ"ל, ויש לו תשובה בתשובת גאוני בתראי סי' כ"ז וכ"ח.

כב) הגאון שמואל צבי הירש בן הנ"ל. ומכאן ראיה לדברי בע"ס עץ הדעת טוב, שהגאון מו"ה שמואל צבי הירש בן הב"ח היה אבי הגאון מו"ה אריה יהודא ליב אבי הגאון מו"ה שמואל צבי הירש מבריסק, ובלא כדת השיג עליו הגאון מ' רפאל נתן נטע ראבינאוויץ במ"ע המגיד שנה י"ט שזה אינו לפי הזמנים ויש רבות להאריך ואכ"מ.

כג) הגאון מו"ה נחמן סירקין בן הנ"ל הוא היה אבי הג' ר' מרדכי מבריסק בע"ס מים עמוקים, כמ"ש בעץ הדעת טוב.

כד) הגאון מו"ה אברהם קאצינעלנבויגן, יש לו הסכמה בס' כוכבי יעקב על אה"ע ובס' בית אברהם, קונטרס גט כשר, והובא בעליות אליהו, בנו היה הגאון מו"ה נחום האב"ד דק"ק בירז (הובא בפתח השער לס' שערי רחמים להגר"א מווילנא) חתן זקני הג"מ יצחק הלוי איש הורוויץ אבד"ק האמבורג (ראה בתולדות מבהא"ה).

כה) הגאון מו"ה יוסף קאצינעלנבויגן. יש לו הסכמה בספר רעסי גלין.

הגאון

לד) הצדיק אבד ואיננו, כי לקח אותו אלהים בשנה זו, מי יביא לנו תמורתו?

כו) הגאון מו"ה אריה ליב קאלינעלנבויגין בז, הובא בס' כרם שלמה לה' פסח ובס' מנחה בלולה שו"ת מהרה"ג ר' שמעון מסלאנימא חתן הגאון ר' צבי הירש עניאש ז"ל. אבי אם אמו של הגאון החריף מו"ה דוד טעבלי אפרתי מוויטעבסק ובספר שבעה עינים.

ויש לי להוסיף עוד גאוני בריסק

א) זקני הגאון המפורסם בדורו מו"ה שמואל מבריסק בן המרומם הראש אשר שמו היה נודע בשערים. ר' שמואל ר' משה ר' היללש, ונזכר בפתח השער לס' בית הלל יו"ד לנכדו, וחתנו היה זקני ראש משפחתי הג"מ יושע מקראקא. בעל מגיני שלמה ושו"ת פ"י ונפטר שנת שפ"ט, ובתולדות משפחת בית הלוי איש הורוויץ.

ב) הגאון החסיד המקובל מו"ה צבי הירש בן הרה"ג מו"ה משה יעקב ז"ל, האב"ד ק"ק בריסק, הובא בס' זרע אברהם עה"ת בהקדמה, ובא בהסכמה לספר עמודים שבעה להגאון הדרשן מו"ה בצלאל מסלוצק.

ג) הגאון הדרשן האלוף כמו"ה אברהם ב"מ בנימין מבריסק, חתן המנוח מו"ה אליה ליפשיץ מבריסק חבר ס' זרע אברהם עה"ת, ועל תקון הברית, ונדפס בזולצבאך תמ"ה בהסכמת זקני הג"מ מרדכי גינצבורג אב"ד דק"ק הנ"ל. וזקני הג"מ יצחק אב"ד ק"ק פוזן והג' מו"ה ישראל אב"ד דק"ק לוצק, והג' מו"ה משה אב"ד דק"ק פינסק, והג"מ משה ר' מאיר קרעמרש מקראקא, כאב"ד דק"ק ווילנא. והגאון מו"ה משה אב"ד דק"ק רישא. והגאון מ' יצחק אב"ד דק"ק קראקא. והג"מ צבי הירש האב"ד דק"ק לבוב (בהחסיד זכריה הנביא). והגאון מו"ה נפתלי הירש אב"ד דק"ק לובלין (חתן ר' ר' העשל). ואח"ז הסכמת האלופים הקציניים והראשים המדברים היושבים ראשונה במדינת ליטא. ראשים וטובים דק"ק בריסק, וחתמו, ר' יודא בן ר"י ר' מישלם, מנחם בר' בנימין כ"ץ, שמואל במו"ה צבי הירש לוי. חיים זעליג ב"מ משה, יעקב במו"ה שמעון משאשטיין, משה ב"מ ליב כ"ץ יאנוור. שמואל במו"ה שלמה ז"ל, צבי הירש ב"מ שלום מלובלין.

ד) זקני הגאון המפורסם בדורו מו"ה ישראל איסר ז"ל האב"ד דק"ק בריסק. ואח"כ נתקבל לאב"ד בלובלין • והובא בסדר היחוס שבסוף ס' אלפי ישראל על חו"מ, ונפטר בלובלין והוא היה בן הג"מ

משה

מפה ז"ל, האב"ד דק"ק לובמלא לובלין. בע"ה מהדורא בתרא על מסכתות. נפטר בלובלין כ"א כסליו תכ"ע. אג"ל הג"מ אפרים זלמן שור.

ה) גם נודע לנו מהרב הגדול מו"ה מרדכי ז"ל מבריסק. ונפטר פה אחי בעה"מ אבן תקומה, ובנו היה מופת הדור המפורסם מו"ה נטע זי"ע מאעלה (נפטר פה ר"ח שבט תקע"ב) ויש ת"י כת"י ממנו עה"ת.

הדברים האלה ימחול הד"ג לשלחם כמו שהם, להרב הגדול מבריסק הנ"ל ומאפיסת הפנאי אקצר, והנני דו"ש. כנפש הדוש"ת מרחוק שאלו מוקירו כערכו הרם.

הק' **יוסף** לעווינשטיין האבד"ק סעראצק.

מכתב ב' מהרב הנ"ל

כבוד הרב המופלג, גבר חכם בעוז התבונה והמדע, לו יד
ושם בקדמוניות וחדשות, שוקד על דלתי התורה, להוציא
דבר לאורה, כש"ת מו"ה **אריה ליב** פיינשטיין נ"י.
ויזרח כשמש בצהרים שלום! עד עולם ועד!

אחדשה"ט כו', והנה לאשר בתחלה לא בא אלי מכתב כבודו בעצמו, הוכרחתי לכתוב לפ"ב וידי"נ הגאון כו' מו"ה דוד מיעבל מוויטעבסק. וכעת אחלה כבודו שי' לצרף מכתבי הקדום למכתבי הלז, והיו לאחדים ולאשר כי עתותי אינם בידי, להיות ידי אסורות בטרדות חג הפסח במילי דמתא. לכן דברי מעטים, ועוד חזון למועד.

א) הרב הראשון לעדת בריסק, והגליל היה הרב הגאון מו"ה יחיאל לוריא ז"ל בן כבוד התורה הגאון מו"ה אהרן לוריא ז"ל, ויש לו תשובה בתשובת מהר"ם מינץ, ובתשובת מהר"י ברונא, בהגאון מו"ה נתנאל לוריא, בהגאון מו"ה יחיאל לוריא ז"ל, בהגאון מו"ה שמשון מק"ק ערפורט — עיין במ"ע המגיד שנה ראשונה נומער 44. 45. בהלופה (וביש"ש יבמות פ"ד סימן ל"ג, ובסה"ד ח' התנאים והאמוראים ערך ר' יוחנן הסנדלר בסופו ובתשובת מהרש"ל בהקדמתו ד' פיורדא), בנו היה הגאון מו"ה אברהם לוריא, אבי הגאון מו"ה

מו"ה יחיאל לוריא אבי הגאון המהרש"ל זקני. הרב הלז היה בשנת ר"ל לפ"ק לערך. ודלא כמ"כ.

ב) הרב ר' יוסף ב"ר משה, לדעתי היה זה ר' יוסף שור בהג"מ משה (אפרים) שור אחריו מלא זקני הגאון ר' נפתלי הירש שור.

ג) הגאון מו"ה יהודא ליווא ב"ר עובדיה איילנבורג, יש לו הסכמה בס' תקוני זבח, הוא חבר ס' מנחת יהודה על רש"י על התורה, הוא ספר נכבד והביאו שפתי חכמים בכמה מקומות. והנני להעתיק התקנות אשר באו במ"ע הלבנון שנת תרכ"ז נומער 24.

„יצאה תקנה שנת שמ"ז ביריד גראמניץ בלובלין שלא ישתדל שום רב להשיג משרת הרבנות ע"י הלואה או מתנה הן ע"י עצמו, והן ע"י אחרים, ולא יחזיק ברבנות לא ע"י כסף וזהב, ולא ע"י ממון מוקדם או מאוחר, או ע"י איזה ענינים אחרים קרובים ורחוקים המביאים הנאת ממון, וכל איש ואיש, אשר יקשיח לבו ויאטים אזנו משמוע בקול התקנה הזאת, לא יאבה ד' סלוח לו, מהיות כי באים אנחנו בברית ובאלה, ומקבלים עלינו בקשר חזק ואמיץ, לצאת במערכה נגד המסרב לרדפהו עד החרמה, לדחותו בשתי ידים, ולהבדילו מכל קהל הגולה ומכל קדושת ישראל, כי יהיה מנודה משני עולמות, גם נפרסם קלונו ברבים, זולת שאר עונשים קשים, ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב, והתקנה תקום לדור דורים עד עמוד הכהן למורים, בהסכם גאוני ארץ, גודרי הפרץ•

בשנת ש"ן נתחזקה התקנה בדבר הרבנות, שלא לקנות הרבנות משר העיר, כאשר נעשה מאז ומקדם בימים ההם בימי כה"ג בבית שני לזאת עשינו קללות וסיגים גזירות וקנסות על הדבר הרע הזה ובאנו על החתום, ובכל עת בחירת רב, מוכרחים החזן והשמש לקרא הכרוז.

הק' שלמה מלובלין רבו של הב"ח. הק' יושע וולק כ"ץ בעל הסמ"ע. הק' מאיר מלובלין חתן ה"ג מו"ה יצחק מקראקא. הק' שמואל איידלש ב"מ יהודה הלוי. הק' שרגא ווייבוש מקראקא לה). הק' בנימין אהרן חריף מטיקטין. הק' זכריה דער אלטער, הק' אייזיק מלבוב. הק' לייב איילנבורג לו). הק' חנוך הענדל. הק' וואלף

לה) רבו של הב"ח ג"כ שהיה אבד"ק קראקא, ועיר מולדתו בבריסק, עה"ג צד 63,

לו) הוא ה"ר יהודה ליווא איילנבורג שהיה אז אב"ד בבריסק,

וואלף אוירבאך מפוזנא. הק' דוד מבערלין. הק' יצחק כ"ץ ר' נטעס. הק' יעקב כ"ץ ב"ר יצחק. הק' בנימין בינוש. הק' יהודא ליב מבריסק דליטא. לז) הק' יוסף קאזא לח). הק' שמעון (נ"ל שמשון) ב"ר בצלאל מקרעמניץ. הק' זעליג מבעלז. הק' משה ב"ר אהרן מליטא. הק' יהודה הנ"ל ב"ר שניאור. הק' אפרים איש לונטשיץ. הק' משה, (הנקרא ר' משה מת). הק' ישעיה ב"מ אברהם הלוי הורוויץ. הק' מנחם מענדל ר' אביגדורס מקראקא. הק' בנימין אהרן ב"ר אליהו ז"ל, הק' אברהם ב"ר שלמה פוזנר. הק' מאיר מאנוס. הק' קאפיל כ"ץ ממגרס לעמבערג. עכ"ל.

ומן האמור יראה שהגאון מו"ה יהודה ליווא איילנבירג לא היה אב"ד בבריסק וכן בהקדמתו לס' מנחת יהודה „חתם א"ע הגר בק' בריסק דליטא" כי לא חתם א"ע בשם אב"ד רק הק' יהודא ליב מבריסק דליטא. לט)

ח) הגאון מו"ה מאיר וואלש, היה אב"ד ור"מ דק' בריסק דליטא, כמבואר בהקדמת ס' בית הלל לנכדו, על יו"ד משנת הנ"א, ולא כמ"ש מע"כ בשם הרא"ל ראבינאוויץ ממינסק, שהוא היה ראש המדברים לבד. מ) ומה שהעיר מע"כ כי נקרא וואל, על שנתאחד עם משפחת שור, אינו נראה בעיני, כי חותנו היה שמו ר' דוד דרוקער, כמבואר בס' ג"ש, ולא שור, [משום הא לא איריא, כי השם דרוקער, אינו שם משפחה, רק שהעתק משם מדפיס, ואולי היה לו בית הדפוס], אולם יש מקום לומר, מהא שזקני הגאון ר' שאול וואל היה יליד פאדוא, העיר במדינת איטליא, ובלשונם נקראת המדינה וואלש. (עיין שבבי) וכן נקראת וואלך, לכן נקרא שאול וואלאש, (כמו שנקרא ר' ישעיה הלוי איש הורוויץ, שהיה מעיר

לז) הוא המובא בתשו' מהר"מ מלובלין סי' פ"ה.

לח) נ"ל קאזס. ראה למעלה ברשימת הרבנים.

לט) בתחילת כבודו שגה ברואה, כי בתשו' מהר"מ מלובלין מוזכר בפירוש בשם אב"ד דק' בריסק וכל מדינת ליטא, וע"ד ה"ר יהודא ליווא איילנבורג, מוכח ג"כ מהחכמים שהיה אב"ד בבריסק, כמבואר בשער הס' מנחת יהודה. רק בל"ס היה ה"ר יודא ליווא קודם וה"ג ר' ליב אחריו, כפי שרשמנו למעלה, או שהיו בזמן אחד רק אחד, מהם היה אב"ד בקלויז.

מ) כו"ת ה' ראבינאוויץ, שהיה ראש המדברים בין הרבנים מליטא, במושב הועדים.

מעיר הורווין, ועל שמו נקראו כל צאצאיו בשם הורווין, (בחנם הביא ראיה ממרחק, כי גם השמות פאדוא וקאצענעלנבוגן, שנתקיימו בר"ש וואל ובניו היו ע"ש הערים של אבותם כנודע). כן גם כאן יוכל להיות כך. עיין בהמליץ ש"ז נומער 13 כו' גם אולי נקרא שמו וואלי, שזה שם המבואר בב"ש שם באלי בבית רפויה.

יא) הגאון מו"ה זאב וואלף, חתן נכדו היה הגאון מו"ה יעקב היילפרין האב"ד דק"ק זולקין. בן זקני הגאון מו"ה יחיאל מיכל האבד"ק בערזאן.

יט) הגאון מו"ה יהושע במ' יוסף בעל מג"ש, לדעתי אחרי שיש לי מקור נאמן שהיה חתן הגאון מו"ה שמואל מבריסק, א"כ יתכן לומר שלא היה אב"ד בבריסק אחרי שהגאון בעל הב"ח בתשובותיו מכנהו בשם הגאון מו"ה יהושע מהוראדנא, ושאר הגאונים כנוהו הגאון מקראקא, ולא הביאו מבריסק, וע"כ שאז לא היה מפורסם בבריסק ובפרט שמעלין בקדש ולא מורידין, ועטרת בריסק היתה גדולה מטיקטין והוראדנא ופרעמישלא. מא).

כא) הגאון מו"ה יעקב שור, חתנו היה הרב הקצין ישר ונגיד מו"ה אברהם דעס רעבינש ז"ל מק"ק בראד, בן הרב הנגיד המפורסם זקני מו"ה יצחק ז"ל מזאלקווי, שהיה חותנו של זקני הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג האב"ד דק"ק בריסק.

כה) הגאון מו"ה ישראל איסר מובא בס' היחש בסוף ס' אלפי ישראל (ולא אלופי יהודה).

כח) הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג היה לו עוד בן, הג"מ יוסף בעל לקט יוסף על א"ב ד' פראג תנ"ט.

לז) הגאון מו"ה אברהם קאצענעלנבויגין, יש לו הסכמה בסדר הדורות.

לח) הגאון מו"ה יוסף קאצ"ב, בימיו היה הנד"ל. הק' משה בלאאמ"ו מו"ה צבי הירש זלה"ה. הק' שמעון בלאאמ"ו מו"ה פייבוש ז"ל. הק' מרדכי בהגאון מו"ה אהרן, וכולם באו בהסכמה על ס' חדושי מהר"י ד' הוראדנא תקמ"ח להגאון מו"ה יעקב מתושבי ק"ק בריסק דליטא — בהרב מו"ה לוי נכד הגאון מ' יעקב אבד"ק נעמרוב מב) אבותי

מא) ראה דברינו למעלה הערה ח' למכתב הגאב"ד מביעלסק.

מב) אולי הוא הר' יעקב בריסקר. בן הקדוש ר' משה אברהם ז"ל מריזש אשכנזי המוזכר בהקדמה להשפתי חכמים מאת בעל שפתי ישנים.

ונהבותי המגיני שלמה. ה"ר ר' העשל ור' יצחק פוזנר.

לב) הגאון מו"ה אריה ליב קאציינעלנבויגן, הסכמותיו: בס' ש"ס, ובמדרש תנחומא עם ענף יוסף ד' ווילנא והוראדנא, ובס' שאגת אריה ובס' תורה אור ודרך חיים.

עוד נמצא בפתח השער לס' מסילת ישרים ישן „הוצא לבית"ד ע"י החסיד העניו הרב הגדול מו"ה אליהו בן ישראל ז"ל מק"ק בריסק דליטא". גם הש"ך בחו"מ כו'.]

עתה הנני לברכו, אשר חפץ ה' יצלח בידו, להוציא תעלומות לאור הוא ספרו ולרוות נפשות הצמאים לראות קדמוניות עיר העתיקה שבת תחכמוני ראש צור משפחתי. ויחוג חג המצות, בשמחה וגילות, ונראה בגאולתנו ופדות נפשנו, בזכות אלה גדולי קדמונינו.

הק' **יוסף** במהור"א ז"ל לעווינשטיין האבד"ק סעראצק.

עם חיתום אגרתי זאת בא אלי מכבי דואר ספריהם „תלפיות" פירוש מספיק על ההגדה, שכל פיות עונין לה, שהוא „אבן יפה" לחבר רוכבי המאמרים על סדר הנאות, ואם כי עוד לא שמתי עיני בה, אך במעט כלך הדבש, ראיתי כי הפלא ופלא, האלף לך יקירי, ומשכורתך שלמה. גם אנכי שלחתי, ביאור הגדה, מזקני הגאון הקדוש מו"ה אברהם אבוש ז"ל האב"ד דק"ק פפד"מ. בע"ה ברכת אברהם אשר יצא על ידי. להגאון הד"ר הירש בפפד"מ, והוא בטובו הבטיחני לעשות ביאור אשכנזי עליה, כיד גאונו הרמה, ולהדפיסה שם בשנה הבעל כאשר יוגמר בעז"ה אשלחו אליו, ושם ימצא כמה דברים מאתי, והנני ידידו דור"ש בתשואת חן הנ"ל.

מכתב ג' מהרב הנ"ל

כבוד הרב המופלג בתורה, החריף ובקי משכיל מפואר
מו"ה **אריה ליב** פיינשטיין נ"י.

אחדשט"ה, יקרתו מן יום ד' יו"ד ניסן הגיעני, ולהיות ידי אסורה בכושרות החג, עצרתי עד כה, והנה רבת שבעתי עונג ממחברתו על ההגדה ולאות כי באלף המגן דף מ"ב ע"א העיר במלת הבאי, שהיא מלה יוונית ונעלם מכבודו לשעתו דברי הר"ן נדרים דף כ'

כי שמיר ושית מתרגמינן הבאי ובור מג) והנני למלא רצונו להשיבו דבר על אפניו :

א) הרב הראשון לעדת בריסק והגליל, היה הרב הגאון מו"ה יחיאל לוריא, כן מבואר במ"ע המגיד שנה ראשונה בהוספה נומער 44. 45. גם בכתבי יחוסי אשר לי לזקני הגאון המהרש"ל, בכתב יד ב"ב ב"ד הגאון הגביר מו"ה נפתלי הירץ בערנשטיין מלבוב נזכר זה, והוא היה חוקר עד להפליא, ויש לנו על מי להשען, ויוכל להיות כי הרב ר' מיכאל יוזעפאוויטש, היה נקרא בשמו מיכל המכונה ליחיאל, כי היה מזרעו .

ב) הרב ר' יוסף בר' משה, במכתבי הראשון שפטתי כי הוא אחי זקני הגאון מו"ה נפתלי הירש שור, ואחרי שובי נחמתי. להיות כי נשמע משה, שם הכנוי שור, ושם אביו העיקרי אפרים השגור בפי כל, (כי לבד הסכמת בנו על המד"ר, לא ידענו מהשם משה) ע"כ היה נראה לי, כי זה בע"ס ביאורי סמ"ג וש"ד ורש"י עה"ת שהובא בשפתי ישנים ומקודם היה בקרעמניץ. והוא היה אבי זקני הגאון מו"ה יהושע בע"ס מגיני שלמה, ולפ"ז היה המג"ש, מילידי בריסק, ואתמוך השערתי ע"ז. להיות כי בס' קרנים ודן ידין להמקובל ר' שמשון מאוסטרפאלי הביא לזקנו הגאון מ' יהושע מקראקא הנ"ל בשם ש"ב וב"ד, ונודע מס' מגלת יוחסין למהר"ל מפראג, כי הרב ר' שמשון הנ"ל היה נכד הגאון מו"ה שמשון מקרעמניץ, א"כ בודאי גם המג"ש היה מזרעו, ואח"ז העתיק הגאון מו"ה יוסף הנ"ל לבריסק, כי זו"ז לא ידענו מקום מולדתו של זקני המג"ש הנ"ל. ועוד יש רגלים לזה, כי המג"ש היה לו בן אחד שם אביו הזקן מו"ה משה (ונוכח מצבתו בס' עיר הצדק סי' ל"ד) .

ג) הרב ר' מענדל פראגיק, הובא בס' עיר הצדק בהערות צד 8 וכתב שם „אולי היה מארץ צרפת כפי הנראה משמו עכ"ל", אבל אחר שידענו כי היהודים גורשו מצרפת עוד בשנת קנ"ה, הסברא לומר, כי שם פראגיק הוסב לו אחרי שהשיג החופש מהנסיכה באנא, לעשות

ביהודים

מג) הפירוש הזה. נמצא גם בתשבי, ולא נעלם ממני, רק נחשב אצלי לדחוק, ובהכרמל החדשי שנה א' מאמר שמוש לשון המקרא, בארתי מלת הַבָאי בד"א. שהוא על משקל רַמָאי גַבָאי קַנָאי, שהוא תואר בל"א, ושרשו הַב, מהוראת הרמת קול לפי שהמגזם, מרים קולו, כי גם גוזמא, הוראתה הרמת קול, כמו עביד איניש דגזים. ראה שם, והמלא בדברי ממש .

ביהודים כל אשר ירצה, פראג און פריי מד).

ו) הגאון מו"ה נפתלי המכונה הירץ, נדפס ממנו בקראקא שנת שכ"ט, פי' קצר על המדרש וכתב על השער חברו הגאון מו"ה נפתלי דמתקרי הירץ בר' מנחם ר"מ בק"ק לעמבערג במדינת רוסיא, (עיין בתשובת מהרי"ק, מכונה ג"כ לעמבערג אשר לרוסיא) ובסוף הספר נדפס, וכאשר ראה המשורר מו"ה דוד דרשן מקראקא, יופי פרישת הגאון פתח פיו בשער וכו', ונמצא מאתו תשובה בתשובות הרמ"א סי' פ"א והובא גם בברכת המים (וגם חבר ס' שיר המעלות לדוד, וכתב התגלות לדרשנים. ונדפסו בקראקא הביאם השפתי ישנים).

ז) הגאון מו"ה יהודה ליווא בר' עובדיה איילנבורג, מה שנזכר עליו שהיה אב"ד דק"ק בריסק, הנה גם בסדור שערי שמים, נדפס בהסכמת התוי"ט אבד"ק לובלין, ועל השל"ה בפתח השער לספרו. האב"ד קראקא, מה שלא היה ולא נברא, אבל העיקר הוא בחתימתו בעצמו, המתגורר, הגר, ואין זה דרך הרב.

יג) הגאון מו"ה יואל סירקש, עיין בקונטרס יוסף לספר זכור לאברהם בהגהות דף ס"ז מעשה נפלא ממנו, גם אנכי יודע ממנו מעשה נורא ונפלא, מהמחלוקת שהיה לו בבעלז, ששאל אז ממהר"ל מפראג בת' ב"ח החדשות אבל אחרי כי לא באלה חפצי השמטתי.

טו) הגאון מו"ה שלמה זלמן, כנראה שבנו היה הג"מ שמעון שהובא בשו"ת גבעת שאול סי' כ"ז.

טז) הגאון מו"ה יעקב בהגאון מו"ה אפרים נפתלי הירש, הוא היה אבי א"ז הגאון ר' ר' העשל, ונראה שהיה קרובם של רבני בריסק שקדמוהו: הג' מ' אפרים (זלמן) ואביו הג' מ' נפתלי (הירש), וגם אביו כשמם, ושמו כשם ר' יעקב בן הג"מ אפרים זלמן, ולפיכך כשנפטר הג"מ אפרים זלמן, ובנו היה עדן צעיר לימים למלאות את מקומו, לקחו לאב"ד את קרובו ר' יעקב, וכשנתקבל ללובלין (אחר המהרש"א) אז בא ר' יעקב שור מלולק (כמ"ש בתשובות גאוני בתראי סי' מ"ה) תחתיו על כסא אביו, ובשנת של"ע חתם אז בגב"ע בתשו' זקני הפ"י סי' ס"ג פה בריסק דליטא.

הגאון

מד) טעם זה אינו מסכים עם גוף הפקודה מהמלכה, שלא היה בו שום חופש והירות.

יח) הגאון מו"ה אברהם בה"ג בעל משאת בנימין, ויש לו תשובה בס' גבורת אנשים דף כ"ו, לאבי הש"ך.

יט) הגאון מו"ה יהושע ב"מ יוסף בעל מג"ש, היה בעירנו משנת ת"ד עד ת"ז. הנה עוד בשנת ת' מצאנוהו שחתם על גב"ע בקראקא, כמבואר בפ"י ח"ב סי' מ"ג ובשנת שצ"ז היה על עגונה מסוראדנא, כמבואר שם סי' י', שהרי הב"ח בתשובתו סי' ק"ד חתם עצמו ביריד לובלין שצ"ז, וכתב שם, ומ"ש הרב מו"ה יהושע מסוראדנא, ובשנת שצ"ח היה בטיקטין, כמבואר בתשובת חלק א' חאה"ע סי' א', ובתשובת גאוני בתראי סי' י"א, ובשו"ת איתן האזרחי סי' כ"ט מבואר שהיה בפרעמישלא, ונתקבל שם על מקום רבו הגאון מו"ה שמואל ז"ל בהגאון מו"ה פייבוש מקראקא, הביאו בתשובת פ"י ח"א סי' י"ג, וח"ב סי' כ"ב, ובשערי תשובה או"ח סי' תס"א, והובא בתשובת בית יעקב סי' ס"ח, וב"ש ש"כ סוף אות פ', ובטיב גיטין שמות נשים אות מ' סק"א, ויש לו תשובה בב"ח החדשות. גם היה תלמיד להגאון מו"ה יהושע וואלק כ"ץ, בע"ס דרישה ופרישה סמ"ע וכ"כ החיד"א בשם הגדולים להחיד"א. וכן מבואר בתשובת פ"י ח' יו"ד סי' י"ד חו"מ סי' ז' ח"ב סי' ל"ג ס"ד פ"ז ל' ל"א ל"ב ל"ד ל"ו ק"א ק"ג ק"ז, וח' אה"ע סי' ג' ד' י"ד, וח"ב סי' י"ח י"ט. וכן היה תלמיד להגאון מהר"ם מלובלין בעודו בימי קטנותו, כמבואר בתשובת ב"ח החדשות סי' ב', שלמד ביחד עם הגאון מו"ה זלמן שור, וא"כ אחרי שבשנת שצ"ו שנפטר בו המהר"ם מלובלין היה בעודו קטן, א"כ מאותו זמן עד שנת שצ"ז שמצאנוהו בטיקטין היתכן שיהיה רב בבריסק ובלבוב ובפרעמישלא הערים היותר גדולות והרי נפטר בקראקא כ"ז אב שנת ת"ח, מכל אלה ראיות מוכיחות, שמעולם לא היה אב"ד בבריסק, רק היה יליד וחתן בבריסק מה).

כ) הגאון מו"ה שמואל קאידנובר, ומפה בריסק נסע לקראקא לדעתי היה בין בריסק לקראקא בפפד"מ, שהרי על שער ברכת הזבח שנדפס שנת ת"ל, וכן בתשובת אמונת שמואל סי' נ"ח, שנכתב אליו תשובה מהשער שזמנו היה כ"ב תמוז ת"ל, הביאהו לאב"ד בפפד"מ, וע"כ שמבריסק נתקבל לפפד"מ, כמבואר בהקדמת ברכת הזבח לחתנו הג"מ

מה) הראיה שהביא הרב, שמשנת שצ"ו עד שצ"ז, לא היה רב בבריסק ובלבוב כו', אך למותר, כי גם לפ"ד היה בעירנו משנת ת"ד עד ת"ז ורק ע"ז אנו דנין, וראה למעלה במכתב הגאב"ד מביעלסק. והערתנו שם,

הג"מ נחום הכהן (אחי הש"ך) שמתחלה היה אב"ד בבריסק, ובפפד"מ היה שנת תכ"ט ות"ל, ובנו שכ' בס' ברכת שמואל פפד"מ קודם לבריסק, לא הקפיד בין מוקדם ומאוחר, רק למנות כל המקומות שהיה שם.

כט) הגאון מו"ה שאול בהגאון ר' ר' העשל, כמבואר בסוף תשובת הרנ"א. הנה כן מבואר בהסכמת מחותני החכ"ל. והגאון מו"ה משה חגיז בהסכמתם, והוא היה נכד הגאון מהר"מ פדוא, להיות שאביו הגאון ר' ר' העשל היה חתן מו"ה יהודה וואל, בהגאון השר ר' שאול וואל בהגאון ר' שמואל יהודה בהגאון המהר"מ פדוא, כמבואר בס' גדולת שאול.

לד) הגאון מו"ה אריה ליב מקראקא נכד הב"ח ז"ל, הובא בקול יהודה ברכות דף ז'.

חדשות

א) הגאון המפורסם מו"ה אברהם אבלי, האב"ד דקלויז בבריסק דליטא, בהגאון האמיתי מו"ה שלמה חריף ז"ל, האבד"ק שלוצק (מוזכר בפתח השער לס' מחנה ארון ד' אלעקסין תקכ"ח) בהגאון החסיד מו"ה אלחנן ז"ל, האב"ד דק"ק בושעשאטעס הערלי, בהגאון מ' זאב וואלף האב"ד דק"ק אליק, חתן זקני רבנו המהרש"ל.

ב) הגאון מו"ה רפאל מבריסק, הובא בגבעת שאול סי' א'.

ג) הגאון מו"ה משה מבריסק אבד"ק טערעספאליע הובא שם סי' ד' י"ד כ"א.

ד) הגאון מו"ה יעקב אהרן מבריסק אבי הגאון מו"ה משה בעל אבן משה עס"ת (ווארשא תרי"ח).

והנני ידידו דו"ש באהבה הק' **יוסף** לעווינשטיין האבד"ק סעראצק.

מכתב ד' מהרב הנ"ל

ב"ה למעלת החכם ידידי כו' כו' מ"ה **אריה ליב** פיינשטיין נ"י.

היום באתי מדרכי ומצאתי את שאהבה נפשי ויקרתו, הנני למלא רצונו אשר מצאתי עוד (ואולי כבר בא זכרם מזולתי או ממני כי אגרותיו הקודמים אינם אתי). א ה"ר יוסף מבריסק אחי הרמ"א הובא

בתשובות רמ"א סימן מ' ול"ט, ונפטר בפוזנא הובא בדרישה יו"ד סי' של"א ס"ק י"א. ב) הגאון מו"ה הירש דרשן מבריסק דליטא הובא בס' בית הלל יו"ד סי' פ"ד ססק"ד ואולי הוא הוא שהובא בשו"ת בית יעקב סי' קנ"ט בשם אב"ד, והבאתיו למעלה. ג) ר' מרדכי האב"ד דבריסק שהבאתי למעלתו, הובא בשו"ת בית יעקב חבירו של הש"ך סי' ע'. ד) ה"ר משה בר' זבולן אליעזר ליפשיץ אב"ד דבריסק בע"ה זכרון משה, מצאתי באורך בהאסיף לנח"ס סאקאלאוו שנת תרמ"ו לד ת"א אודותיו, ובס' ג"ש בשם יש מנחילין שהוא היה חותנו של הגאון מו"ה משה אשכנזי מפוזנא, שהיה חותנו של המהרש"א. ה) ה"ר פיבל מבריסק עשה הגהות על הטורים, והביאו הפרישה א"ח סימן כ"ה כ"ז ואה"ע סי' מ"ב סק"ו, ובסמ"ע סי' ס"ע סק"כ הר"ר ויבל, והוא הוא, כמבואר באה"ע סי' קכ"ט בהג"ה ה', וביש"ש גיטין פ"ד סי' ל"א אות ו' והוא כנוי לאפרים מגשון וידגו ויפרו, ותלמיד הרב ר' אפרים ווידאל האלפתי שנדפס ממנו על המדרש, והביאו בנחל קדומים לר' חיד"א ד' במקום ז גוזו גוזו אילנא. וכנוי למשה, מן המים משיתיהו. ובילדותי ראיתי מגהו בלובלין בשם אב"ד בכמה מקומות חתן המהרש"ל, וזה ב' שנים שהודעתיו ע"י מח"ו הגאון המנוח רד"ט אפרתי ז"ל.

ידידו המצפה לחבורו **יוסף** לעווינשטיין אבד"ק סעראצק

מכתבי הגאון מו"ה דוד טעבלי אפרתי ז"ל מוויטעבסק

מחבר ס' מגדל דוד. תוא"ש, דברי דוד, יד דוד טעבלי.
ושתילי זיתים, קול דוד, וכו'.

שיל"ת במוצאי מנוחה, ליום א' י"א אדר תרגי"ל לפ"ק
וויטעבסק יצ"ו.

כבוד ידי"נ הרב ה"נ החכם וסופר, שר האלף, נגיד ומצוה
כו' יקר מני אלף כו' כ"ש מו"ה **אריה ליב** פיינשטיין שי'.
כו' בעיר רבתי עם, בריסק יע"א.

הן הגיעני נועם יקרתו אמש, ואקרא לשבת עונג, וליקר מני אלף מזהב, והנה ידי"נ, נגד גודל יקרת מלאכתו הנכבדה, אשר

כבר חקרוה גדולים חקקי לב, ויפרשו כשמלה, פרשת נדולת ויקר תפארת המליץ ליונים, יד ושם לרבותינו גאוני ארץ, מה גם בעתות ההם בעוה"ר, אשר כבוד תוה"ק ולומדיה רפוים, ועמודיה ינטו לנפול ח"ו, מאין מקים ומחזק, לתקוע יתד במקום נאמן. מה יקרה ומה נכבדה העבודה הזאת, אשר שם כת"ר משא לעיפה על שכמו ומה נאוה לראות גבר גדול בתורה ובחכמה, גביר מצוין בעדתו, אשר לו רב ענין רב קנין, ועוסק בבנין, כאוד מוצל מאש השרפה, אשר קרהו בשנת תרמ"א, ובונה ביתו מחדש, ממסד עד הטפחות, יקח עליו לעסוק בדבר מצוה זה בעת להוציא מאפלה לאור, אדיר ונאור, ולהאיר לנו הדרך ישכן אור גאוני בריסק דליטא, יע"א, מקום משכנו, ד' הטוב ישלם פעלו ומשכורתו תהי שלמה, ולפני שמש ינון שמו, בלב שמח ובכליות עליזות, הנני מהראשונים, לחזק את ידיו הגדולות בהמפעל הגדול הזה, יהי ד' עמו ומעשי ידיו יכונן, ויהי נועמו עליו, להצליחהו במפעליו, ואור האמת יאיר לו במסלוליו, ועושר ואושר בזבוליו == וכו'.

נטעי אפרתי.

ה' אור לי.

בעזר צורי, אטע פה שורק שריגים אחדים להיות למגן האלף ידי"נ הרב ה"ג החכם וסופר המחבר שי', כפי העולה על זכרוני ברגע זו, ואסדרם לע"ע בסדר א"ב, ואם יזכני ד' ואביא אומר מן החדש אטעם שורק ג"כ על סדר א"ב, ואבינו שבשמים יברכם בשלום וחיים — .

א) הג"מ אברהם ב"מ מאיר הלוי עפשטיין אבד"ק בריסק בשנת של"ה, של"ז, הוזכר בשו"ת ב"ח החדשות סי' ל"ו ול"ז, [לרבינו המהרש"א ז"ע והרש"א כתב לו בכבוד גדול מאוד נעלה] ובסי' ס' וס"א [לרבינו הב"ח, והב"ח מזכירהו לגאון מו"ה אברהם הנ"ל אבד"ק בריסק]. ס"ב [להגאון כישים מו"ה מאנוש]. וס"ג [ביחד עם גדולי עירו או ב"ד צדק מבריסק, בימיו הרב מו"ה צבי הירש לוי בה"ג מ' אליעזר הנ"ל, והרב מו"ה יוסף יואל ב"ר אליעזר, חתומים שם על גב"ע מעגונה, נכתבה שנת של"ן]. ובסי' צ"ג שם ג"כ תשובה אחת ממנו משנת של"ה. ובשו"ת פ"י חלק אה"ע סי' ע', נמצא תשובתו משנת של"ז, ובשו"ת גאוני בתראי סי' כ"ז נמצא תשובתו משנת של"ב עם רבינו הב"ח, והג"מ יעקב ב"מ נפתלי

הנקרא ר' הירש לאדמירר, אשר הג"מ יעקב הלזה היה אבד"ק בריסק לפני הג"מ אברהם הלוי עפשטיין הלזה.

ב) הג"מ אברהם בה"ג מו"ה בנימין אהרן בעל משאת בנימין היה אב"ד בבריסק בערך שנת של"ע, ונמצא ג"כ הרבה תשובותיו בב"ח החדשות, ובסי' ס"ה קורא להב"ח מחותני, ובסי' ס"ו שנת של"ב, ובסי' פ"ו שנת של"ו, וכותב שם „בתוך עמי אנכי יושב פה טרנאפל שנת הישועה', ובשו"ת פ"י ח"ב נמצא תשובתו בסי' כ"ה, ואח"כ בתשו' הגאון פ"י חולק לו כבוד והדר מאין כמוהו נפרץ בימים ההם, ובסי' ס"ג שנת של"ע, והיה אז אב"ד דק' בריסק. (ומזכיר שם שהגיע תשובתו ביריד לובלין לפני הגאונים אא"ז הגאון התוי"ט זי"ע, והגאון ר' משה ר' מענדלש אב"ד דק' פוזנא, והגאון מו"ה מאיר אבד"ק לבוב, והסכימו לדבריו להתיר האשה). ובסי' ס"ד בתשובה הג' פ"י אליו, בחילוקי הכבוד הרב אשר יחלק לו, יכנהו גם הגאון החכם השלם, וכו'.

ג) ש"ב הגאון מו"ה אברהם קאצינעלנבוגין אבד"ק בריסק דליטא, בהיותו בראשונה אב"ד דק' סלוצק חתם בראש גאוני דורו בס' לוחות העדות בשנת תקי"ב · והסכמותיו נמצאו למכביר על ספרי גאוני דורו, והוא בנו של ש"ב הג"מ דוד ק"ב אב"ד דק' קידאן והגליל, בן ש"ב הג"מ יחזקאל בעל הכנסת יחזקאל ובני ש"ב הג"מ אברהם ק"ב ז"ל הנ"ל, היה הג"מ יוסף ק"ב, שמלא מקומו להיות אב"ד בבריסק ואחר הוריש גם הוא כסאו אחריו לבנו ש"ב הגאון אריה דבי עילאה מ' אריה ליב ק"ב אבד"ק בריסק, ואחיו ש"ב הג"מ שאול ק"ב מווילנא זי"ע, ויתר אחי ש"ב הג"מ יוסף ק"ב, למספר שבעת בני ש"ב הג"מ אברהם ק"ב הלזה: ה"ה הג"מ יחזקאל אבד"ק כוויסלאטש, והג"מ נחום אב"ד דק"ק בירז, והג"מ יואל אב"ד דק"ק קאמעראווקי, והג"מ דוד אבד"ק וואלקאוויסק, והו"ד דק"ק בריסק, והג"מ משה קאצינעלנבויגין, והג"מ אפרים קאצינעלבויגין הזכרתים בספרי תולדות אנשי שם בתולדות אא"ז הגאון השר ר"ש וואל זי"ע, וש"ב הג"מ אברהם ק"ב זי"ע הנ"ל עם ש"ב הגאונים מו"ה משולם זלמן ק"ב אב"ד ק"ק גליל קידאן, ומו"ה מנחם נחום ק"ב זי"ע באו בהסכמה שנת תקל"ג על ס' תפארת ישראל זוטא, מש"ב הגאון הק' בעל אור ישראל זי"ע.

ד) הרב הפרנס מגדולי קציני מדינת ליטא, מו"ה דוד בהר"ר מ' משה יצחק ז"ל מבריסק, נמצא חתימתו בס' לוחות העדות בשנת תקי"ב

יהקי"ב פעמים, בועד קדש ק"ק מיר, ובין רבני ונגידי ק"ק בריסק דליטא, גם נמלאה הסכמתו על ס' שערי בנימין בענין קבולת נדבות לבנין ביהכ"נ רבינו הב"י בניקאפאל.

ה) ש"ב הג"מ דוד קאלינעלבויגין (בן ש"ב הג"מ אברהם ק"ב אבד"ק בריסק) והו"ד דק"ק בריסק דליטא, כנזכר למעלה אות ג'.

ו) ש"ב הרב הראש מו"ה זלמן במ' יואל מבריסק, חותנו של ש"ב הג"מ יחזקאל ק"ב ז"ע בעל הכני"א אשר מזכירו שם בהקדמתו. וחותנו של דו"ז הג"מ משה בן אא"ז הג"מ יוסף בעל הראש יוסף על הש"ס, חתן אא"ז הגאון מהר"מ קרעמר ז"ע אבד"ק ווילנא, וש"ב הרה"ג ר' זלמן ר' יואלש הלזה ז"ל היה נין ונכד לאא"ז הגאון התוי"ט ז"ע, ובס' חמדת הימים ח"י דרושים הנדפס בהוראדנא שנת תקס"ז (עיי' באוצר הספרים לבן יעקב) מהרב הגאון מו"ה אליעזר אבד"ק אמסטיבאווי מזכירו לשם ותהלה, ומכנהו בשם: „התייר הגדול פו"מ המדינה מ' זלמן ר' יואלש מבריסק דליטא".

ז) דודי זקני הגאון האמתי החריף העלוס מו"ה דוד טעבלי אחי אא"ז הגאון הק' דער הויכער ר' ר' ליב אבד"ק קראקא, (אביו של אא"ז הגאון מו"ה זכריה מענדל מבעלזא, בעל הבאה"ט, והג"מ פייבל לאדמור, פרנס דד"א. וחותנם של דו"ז הגאון הב"ש והג"מ יהזקאל פייוול תאומים אבד"ק פרעמישלא, ואחיהו דו"ז הגאון הק' מו"ה נפתלי אבי הירש הנקרא ר' ר' הירש אבד"ק לובלין, לבוב והגלילות ז"ע, כולם בני אא"ז הגאון הק' מו"ה זכריה מענדל הנקרא בימיו, זכריה הנביא, חותנו של אא"ז הגאון מו"ה בצלאל ליואי אבי דו"ז הגאון המהר"ל מפראג, ואחיו קדושי עליון ז"ע.

אשר דודי זקני הגאון החריף ר' דוד טעבלי הנ"ל, היה שוכן כבוד בק"ק בריסק ונקרא בשמו ר' דוד טעבלי בריסקר ז"ע, ונדפסו חידושיו בס' אסיפות יסודה פפד"א תקכ"ג ע"י נכדו ש"ב הרב החסיד מו"ה יוסף יהודא ליב בן הרב החסיד החריף מו"ה ישראל איסר הלוי ז"ל מפערבוב. וזה לשון שער הס' „חבור נאה ונחמד דברים ישרים חריפים וברורים, וכמה הלכות הוספות, ולפי סדר פרשיות חגים וזמנים, והוא תועלת גדול לחדד תלמידים הגונים ומלמדיהם, אשר אסף ולקט המופלג בתורה ויראה מו"ה יוסף יהודא ליב בהתורני הרבני המופלג בתורה ובחסידות מו"ה ישראל איסר הלוי ז"ל משטעדבוב, מכתבי כבוד אבי זקנו הגאון המפורסם מו"ה דוד טעבלי בריסקר ז"ל, אחיו של הרב המאוה"ג הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב ז"ל

שהיה אב"ד דק"ק קראקא, ואחיו השני להמשיל לו הרב המאוה"ג הגאון המפורסם מו"ה נפתלי הירש ז"ל שהיה אב"ד בק"ק לובלין, בניו של הגאון הגדול המפורסם מו"ה זכריה מענדל גיסו של גור אריה ז"ל, עכ"ל השער. ואעתיק בקצרה גם לשון המסכימים, הגאון מהר"ג אבד"ק פפד"א (מקום הדפוס) כותב בזה"ל פה עבר הרבני המופלא מו"ה יוסף יהודה ליב בהתורני המופלג מו"ה ישראל איסר הלוי ז"ל, ובידו תכריך של חדושי תורה על גפ"ת מאבי זקנו החריף הגדול הגאון מו"ה ר"ד טעבלי בריסקער, אחיו של הגאון מו"ה אריה ליב שהיה אבד"ק קראקא, ואחיו השני הגאון מו"ה נפתלי הירש ז"ל שהיה אבד"ק לובלין, וכן דברים ערבים לשומעיהם כו'· גאוני ברלין כתבו כזה, האי גברא רבא ויקירא הרבני המופלג בתורה מו"ה יוסף יהודא ליב בהרב המופלג בתורה וביראה מו"ה ישראל איסר הלוי ז"ל, נין ונכד להגאון הגדול כמ"א ורש"ל והגאון הגדול מו"ה טעבלי בריסקר, אחיו של כני תרי אחי הגאונים המפורסמים המאורות הגדולים מו"ה אריה ליב שהיה אבד"ק קראקא, ומו"ה נפתלי הירש שהיה אב"ד בק"ק לובלין, בניו של הגאון הגדול מו"ה ז"מ, גיסו של הגאון גור אריה ז"ל בא לבית מלוננו כו'. גאוני גלוגא ז"ל כתבו כדברים האלה: גם פה נטה ללון האי אכסניא של תורה, משלשלת היוחסין אדירי התורה. נכד להגאון רמ"א ומהרש"ל והגאון מוהר"ד טעבלי ז"ל, אחיו של הגאונים מו"ה אריה ליב אבד"ק קראקא, ומו"ה נפתלי הירש אבד"ק לובלין, ונכד הגאון מ' פתחיה ז"ל, פיו מפיק מרגליות דברים חריפים ומפיקים נוגה, וכל חיך הטועם יאמר לו הוא מתכריך כתבי קודש שנמצא בבית גנזיו מאבי זקנו הגאון מוהר"ד טעבלי ז"ל הנ"ל, נכרין מחשבתו דהאי גברא רבא המופלא החריף שי', שכל כונתו לש"ש כו' גאוני פולין [הגאון מו"ה יעקב אבד"ק קראקא ואפטא והגליל, והגאון מהרנ"ל אבד"ק טורבין, והגאון מוהר"א סענדר מאפטא אבד"ק וואיעסלאוויטש, וש"ב הגאון מו"ה יואל ק"ב אבד"ק שונאווי (נכד ש"ב הגאון בעל כני"ח זי"ע) והגאון רמ"מ אבד"ק רומנוב זי"ע], כתבו כזאת: מודעת זאת בכל הארץ שפתי דעת כו' כו' מהאי צורבא מרבנן החריף ושנון פלפלא חריפתא באורייתא כו' מו"ה יוסף יהודא ליב בהתורני הרב מ' ישראל איסר הלוי, והוא מעוטר ומוכתר בכתר יחוסי ארץ, ומוסדי הרים. אשר שמה הטוב גודל היחוס נתפשטו בקרב ישראל. מלד א', נין ונכד של הגאון הגדול המפורסם הרמ"א. אשר מימיו אנו שותים. ונכד להגאון מהרש"ל ז"ל. ומלד השני נין ונכד של

הגאון המפורסם מוהר"ר טעבלי בריסקר ז"ל, אחיו של הרב הגאון המפורסם מו"ה אריה ליב ז"ל אבד"ק קראקא, ואחיו של הרב הגאון המפורסם מו"ה נפתלי הירש ז"ל שהיה אבד"ק לובלין, ונכד להגאון מו"ה פתחיה ז"ל כו' כו' — שהארכתי בדברים להראות פרשת גדולת דו"ז הגאון החריף רד"ט בריסקר זי"ע, אשר כ' ידי"נ האלף שי' העלים עינו ממנו.

ח) הג"מ יושע בעל הפ"י ומג"ש, היה בבריסק יושב ולומד לפני הב"ח זי"ע כמבואר בס' עיר הצדק, ואשר העיר ש"ב ידי"נ הרה"ג מו"ה רפאל נטע ראבינאוויץ שי' ממינכן, כי לא היה תלמיד הב"ח, לפלא, אשר לא שם עינו הגדולה, בתשובת ב"ח החדשות סי' ג' שהזכיר בעצמו, והג"מ יושע כותב שם באר היטב „לא זכיתי מימי לישא וליתן עם מעכ"ת לא בהיותי לפניך בק"ק בריסק דליטא ולא בק"ק לובלין, וחותם שם תלמידו", כן בתשובת פ"י ח"ב סי' מ"ז קוראו „מורי" וחותם בסוף התשובה תלמידו, וכן בהסכמתו לסדור שער השמים מהשל"ה הקדוש כותב מרנא ורבנא מו"ה יואל זצוק"ל, ומזה נפשט ספיקו של ידי"נ האלוף המחבר שי' אם היה אב"ד בק"ק בריסק.

ט) הגאון מו"ה יעקב אבד"ק בריסק בהגאון מו"ה אפרים נפתלי הירש זצוק"ל שהיה נקרא ר' נפתלי הירש, לאדמירר (עיין בהקדמת ש"ב הג"מ זכריה מענדל לס' מנורת זכריה), וש"ב הגאון מו"ה יעקב הנ"ל היה אבד"ק בריסק בשנת של"ב לפני הג"מ אברהם הלוי עפשטיין, ונמצא תשובתו בשו"ת גאוני בתראי סי' כ"ז שנת של"ב שפלפל עם הג"מ אברהם הלוי עפשטיין שהיה אז אבד"ק בריסק דליטא, ועם הגאון הב"ח זי"ע, והוא היה רבו של הגאון מו"ה חיים חייקא הלוי ז"ל אבד"ק הורבשוב והוראדנא, כנזכר בס' גאון צבי מה"ג מו"ה צבי הירש הלוי הורוויץ זי"ע שנדפס בפראג שנת תל"ז, והוא ב"א של הג"מ חיים חייקא הנ"ל, וכן נמצא הסכמת ש"ב הג"מ יעקב הנ"ל על סדור שער השמים הנ"ל ושם נאמר שהיה אביו של ש"ב הגאון רבי ר' השל אבד"ק לובלין וקראקא זי"ע, וחותם שם, יעקב בן לא"א מו"ה אפרים נפתלי נקרא ר' הירש.

י) ש"ב הג"מ יעקב שור, שהיה אבד"ק לוצק, כנזכר בשו"ת גאוני בתראי סי' מ"ה מ"ו ובשנת של"ט היה כפי הנראה אחד מב"ד הצדק של הג"מ אברהם בן הגאון בעל תפארת בנימין ז"ל שהיה אז אבד"ק בריסק דליטא, ונזכר למעלה אות ב', כי בשו"ת פ"י ח"ב

סי'

הי' ה"ג נמצא חתימתו בשנת של"ט בבריסק בתשובתו אודות עגונה, מהג"מ אברהם הנ"ל, והוא המחבר בית יעקב על סנהדרין, חתן הקצין מו"ה ישעיה ב"ר משה ליברס מווילנא, וש"ב הג"מ יעקב שור הנ"ל הוא בנו של דו"ז הגאון מו"ה אפרים זלמן שור אבד"ק בריסק דליטא. (חתנו של אא"ז הגאון השר מו"ה שאול וואל ז"ע). מחבר ס' תבואות שור קילור ב"י על הד' טורים, אחיו של הג"מ אברהם חיים שור מחבר ס' תורת חיים וצאן קדשים, וש"ב הג"מ יעקב שור ז"ע הנ"ל, היה בסוף ימיו אב"ד דק' בריסק דליטא, ונזכר גם בס' חלקת מחוקק אה"ע סי' י"ז ח"ק ע"ח — .

יא) הרב ה"ג הנגיד מו"ה יעקב ב"מ מאיר הנ"ל מבריסק, חתום בשנת תקי"ב בין גדולי חכמי ונגידי ק' בריסק בס' לוחות העדות.

יב) הרב מ' ישראל במ' יונה כהנא, אחד מגדולי מדינת ליטא, מחכמי בריסק חתום ג"כ פעמים, בס' לוחות עדות בשנת תקי"ב בועד ק' מיר, ובין חכמי ונגידי ק' בריסק, וכן חתום בהסכמות ס' שערי בנימין, על נדבת ביהכ"נ רבינו הב"י ז"ע, שבעיר ניקאפולי.

יג) דו"ז הגאון מ' מאיר וואל, בן אא"ז השר וואל ז"ל, כפי הנראה אליו כיון בתשו' ב"ח החדשות סי' כ"ו, דהזכירו בשם הגאון מו"ה מאיר אבד"ק בריסק.

יד) הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג אבד"ק בריסק, נמצא גם הסכמתו בס' דברי חכמים בשנת תל"ט בועד חאמסק.

טו) הגאון מוהרמ"ז רוטענבורג היה אב"ד ק' ווילנהון, שכן נזכר בתשו' סי' ו' שכתב בשנת תמ"ב, ובהסכמתו לס' אור ישראל בשנת תס"א היה ג"כ עודנו אבד"ק לובלין, והוא היה רבו של הגאון בעל כנסי"א, כמבואר בהסכמת ש"ב הגאון בעל כני"א הנ"ל, ושו"ת מהרמ"ז ר"ב הנ"ל.

טז) הג"מ נחמן היילפרין ראב"ד דק' בריסק, חתום בהסכמה על ס' תפארת ישראל זוטא, הנדפס בפפד"א תקל"ד מש"ב ה"ר ישראל זעא, נכד ש"ב הגאון הק' אור ישראל סבא ז"ע, וחתום שם, אחרי הג"מ יצחק אברהם בהג"מ אשר אבד"ק מינסק (אחיו של הגאון השאג"א ז"ע) כזאת הק' נחמן היילפרין מתגורר פ"ק ביאלא, וראב"ד דק' בריסק, ואחריו חתום הג"מ אברהם שמואל אבד"ק מלהלוב והגלילות ז"ע.

יז) הגאון הדרשן ר' צבי הירש דרשן בבריסק, רבו של הגאון

בעל בית הלל מזכירו בספרו בית הלל יו"ד סי' פ"ד אק"ד :

יח) הג"מ צבי הירש לוי בהג"מ אליעזר הנ"ל, שנמצא בשנת של"ו יחד עם הג"מ אברהם הלוי עפשטיין ז"ע, חתום על גב"ע בשו"ת ב"ח החדשות סי' ס"ג, ונמצא גם בשו"ת פ"י ח"ב סי' ס"ג על גב"ע אודות עגונה .

יט) הרב מ' ראובן ב"מ שלמה זלמן ז"ל מבריסק, חתום בין חכמי גדולי נגידי ורוזני ק' בריסק בס' לוחות העדות בשנת תקי"ב לפ"ק.

כ) דודי זקני הגאון מ' שאול אבד"ק בריסק וקראקא, (חתן וא"ז הגאון מו"ה זכריה מענדל בעל הבאה"ט ז"ע, בן אא"ז הגאון הק' דער הויכער רבי ר' ליב מקראקא ז"ל). בנו של ש"ב רבי ר' העשל מקראקא ז"ע, נמצא ממנו תשובה בסוף שו"ת הרמ"א הנדפס ע"י בנו ש"ב הג"מ אריה ליב אבד"ק אמ"ד, חתן דודי זקני החכם צבי ז"ע, (ואביהם של ש"ב הגאונים מו"ה שאול אב"ד דק' אמ"ד ומוהר"ר צבי הירש אבד"ק ברלין ז"ע). ונמצאת הסכמת דו"ז הג"מ שאול הנ"ל, בהיותו עודנו אבד"ק בריסק בשנת תנ"א, על ס' דברי חכמים, שחתם בועד חאמסק, והוא אביהם של ש"ב הגאונים מוה"ר יהושע העשל אבד"ק ווילנא, ומו"ה אריה ליב אבד"ק אמ"ד הנ"ל .

ועתה ידי"נ כו', הא לך עשרים בריגים וכו', ואנכי הנני עומד הכן בכל אל ידי לסייע לדבר מצוה כזאת, וכו' .

והיה זה שלום כנפשו בשעו ונפש אוהבו עד אחרית נשימתו הק' דוד טעבלי כו' .

בשולי מכתב הנ"ל, הוסיף כדברים האלה, אחלה פניו להדפיס המכתב עם הערותי, נעשי הפרתי, בלי מגרעת רק כמתכונתו, וגם אנכי ארצה בגלל זאת למלאות חפצו כשידרש ממני, ואם יהיה ברצונו לחלק ולנתח המכתב בפ"ע וההערות בפ"ע כו' הרשות בידו, אך אנא מבלי מגרעת אף אות א' וכו', ולכשיודפס ספרו אחלי לכבדני בו והנני אוהבו הק' דוד טעבלי מפ"ק וויטעבסק .

ואנחנו היפה, חשבנו עלינו לחובה ולמצוה, לקיים דברי המת ז"ל, להביא דבריו במכתבו הלזה, ויתר דבריו במכתבים שיבאו, זכרון בספר שלנו, כמתכונתם בלי גרעון. (זולת דברים הבלתי נוגעים לתורף הענין). אף כי הרבה מדבריו כבר נכנסו בכלל דברינו, ובדברי הגדולים הרבנים במכתביהם שהבאנו למעלה, בכ"ז לא הפלנו דבר ארצה, למען תהיינה שפתותיו דובבות בקבר, ושמו הטוב וחסדו אשר היטיב עמנו, יכון לעולם .

המחבר

מכתב ב' להרב חכם מוהרא"ל ראבינאוויטש

ששלח לנו הרב ה"ג ר' דוד טעבלי ז"ל עם הערותיו הרשומים
למטה בשולי היריעה ,

א) הגאון מו"ה יהושע ב"מ יוסף בעל מג"ש לא היה מעולם אב"ד דק' בריסק, כי בשנת של"ד ובל"ו, נמצא חתימתו בפנקס המדינה בק"ק הוראדנא, ובשנת של"ח מצאנו אותו אב"ד דק' טיקטין, כי כן חתם א"ע בתשובתו הנמצאה בשו"ת גאוני בתראי סימן י"א, ובשנת של"ט מצאנו בהפנקס חתום הג"מ אברהם בה"ג בעל משאת בנימין לאבד"ק בריסק, ועוד בחיי הב"ח (שנפטר באמת שנת ת'), מצאנו אותו בקראקא. (עיין עיר הצדק צד 89). וזה דבר בלתי אפשר שהיה לאב"ד בבריסק עוד קודם הוראדנא וטיקטין. מו) ומה שמזכיר בשו"ת פ"י יו"ד סימן ד' „בהיותי בק' בריסק". (שמזכיר בעל ק"נ). אולי היה שם קרוב לאיזה ועד, ויותר נראה כי למד אצל הב"ח בבריסק, כמ"ש בתשו' להב"ח. (שו"ת ב"ח החדשות סימן ג'). לא זכיתי מימי לישא וליתן עם מעכ"ת לא בהיותי לפניך בק' בריסק, ולא בק' לובלין. (ובצדק העיר ש"ב הרב הגאון רד"ע אפרתי מוויטעבסק, כי היה תלמיד הב"ח בקראקא, ובאמת לא בקראקא לבד למד אצלו כנ"ל. (א) וכבר הארכתי הרבה בזה בתוא"ש שלי המחובר להפנקס להראות כי היה תלמיד הב"ח לא כדברי ש"ב הרה"ג ר' ר"נ ראבינאוויץ ממינכען, בתיקונים והערות שלו לס' עיר הצדק, וביותר הראיתי שם כי בסוף התשו' שזכרתי שכתב הפ"י להב"ח, חותם בפירוש תלמידו, וכן בשו"ת פ"י ח"ב שאלה מ"ז קורא להב"ח בשם מורי, ובסוף התשובה כותב, וכנפש תלמידו.

בב"ח

(א) אמר דוד אפרתי, ת"ל אנכי לא שגיתי ובדבריו אלה (לבד הפנקס) כבר כתבתי במו"ש ליום א' י"א אדר במכתבי הראשון לידידי הרב שר אלף בי'.

מו) למותר נחשוב, להעיר עוד הפעם השערתנו, שיתכן שהיה המג"ש בבריסק בתור אב"ד בהקלויז, והיה מוכתר ג"כ בשם אב"ד כמו שאר הר" מהקלויז, ועפ"ז יסורו כל הקושיות של החכמים, ויהיה העקוב למישור, כמו שכתבנו למעלה בהערה למכתב ה"ג אב"ד מניפלסק.

ב) בב"ח או"ח סימן רע"ו בסוף הסימן כתב הב"ח, וכן קבלתי ממורי הרב מו"ה וי"ש ז"ל מבריסק דליטא, ובעל עיר הצדק צד 63 כתב שכוונתו על מורו הגאון מו"ה משולם פייווש שהיה אבד"ק קראקא, קודם הב"ח, אך השם נשתנה מעט ע"ש. ובאמת אינו כן כי נמצא בסמ"ע חו"מ סי' ס"ט ס"ק כ"ו. וכן כתב מהר"ר ווישיל ז"ל, ואולי גם הב"ח כוון אליו ב).

ג) משה בר' הלל ז"ל, ולפעמים (משה ר' היללש) חתום בהפנקס משנת שפ"ג עד שצ"ט הוא היה אבי זקנו של הגאון מו"ה הלל ז"ל בעל ס' בית הלל, כי כן כתב הגאון הנ"ל בפתח שער ספרו „הלל ב"מ נפתלי הירץ ז"ל בהמרומם הראש וכו' מו"ה שמואל מק"ק בריסק דליטא, המרגלא בפומי דאינשי ר' שמואל בר' משה ר' הללש" ומחתימתו אשר הוא בפנקס תמיד בראש הקרואים, נראה שהיה מראשי מנהיגי ופרנסי ק"ק בריסק.

ד) יודא נקרא ר"י ר' משה'ש, חתום בפנקס משנת תג"ו עד תמ"ד, וכנראה היה בן ה"ר משה ר' הללש הנזכר לעיל והיה דו"ז של הגאון בעל בית הלל.

ה) שמואל זאנוויל בר' זכריה מענדל ז"ל שפירא, חתום בפנקס על פס"ד בשנת תע"ו, וכנראה הוא עצמו הרה"ג שמואל המכונה זאנוויל בהר"ר מענדל שליט"א, החתום על גב"ע, בענין עגונה המובאה בשו"ת ב"ח החדשות סי' כ"ג ביחד עם הג"מ אברהם הלוי עפשטיין ז"ל אבד"ק בריסק, ועם הרב ר' צבי הירש לוי בהג"מ אליעזר ז"ל הנ"ל, והיה אז מבד"ץ דק"ק בריסק.

ו) הגאון מו"ה שלמה זלמן בר' ירמיה יעקב אבד"ק בריסק, היה מהגאונים הגדולים המפורסמים בדורו, וכל הגאונים שבדורו חלקו לו כבוד גדול, ונמצא בפנקס המדינה תקנה תי"ג וז"ל „מקום אסיפת הועד יהיה שני פעמים בגליל ק"ק בריסק, ופעם א' בגליל ק"ק הורודנא, ופעם אחד בגליל ק"ק פינסק, ובאיזה גליל שיהיה הועד יהא מרא דאתרא הרב ופס"ח דקהלה דאסיפת של הגליל

ההוא

ב) לו שם ב"כ ידידי הרב שי' עיינו באה"ע סי' קצ"ט מ"ש דו"ז הגאון הנ"ש בב"א אות ז', כי ויבל כנוי א', הוא כנוי לשם לאפרים לשמואל לירוחם. אבל ווש הוא כנוי לאפרים לחוד, ע"כ וידגו לרוב בשם' לאפרים, וכתב זאת בשם אא"ז הרש"ל, וע' בט"ג, כי גו רבה זאת אז לא הגיד קדושת עצמות אא"ז הג"מ ווייבל ממקום מנוחתו, בסמ"ע סימן ס"ט ס"כ.

ההוא״ אך בשנת תקון הלז, נתגלו הגאון מו״ה נפתלי כ״ץ אבד״ק פינסק ואלופי ר״מ דפינסק יצ״ו לחלוק כבוד להגאון מו״ה זלמן אב״ד דק״ק בריסק יצ״ו, שכל ימי היותו אבד״ק בריסק יהיה הוא שלישי בקריאת ס״ת בשבת כשיהיה הועד בגליל פינסק, אף שהגאון מהר״נ כ״ץ יהיה לשובתו בקהלה אחרת, והרב דק״ק פינסק יהיה ישראל ולא כהן ולוי, מ״מ יהיה הגאון מוהר״ז הנ״ל שלישי כנ״ל.

ז) הג״מ אריה ליב נכד הב״ח היה אבד״ק בריסק, גם בשנת תע״ג, כי בשנה ההיא חתם א״ע בהסכמה לס׳ ברית שלום, ובשנת תצ״ה כבר היה נכדו הג״מ נחמן בהג״מ שמואל צבי הירץ לאבד״ק בריסק, כי על ההסכמה שלו הנדפס ג״כ בס׳ ברית שלום הנ״ל, אבל זמן הדפסת הס׳ הוא שנת תע״ח, כתוב מלמעלה (ונדפס אחר הסכמת הג״מ אריה יהודה ליב הנ״ל) הסכמת נכדו הגאון אב״ד ור״מ דק״ק זאמושץ, והיום נתקבל לאב״ד ור״מ בק״ק בריסק. מזה נראה כי הג״מ שמואל צבי הירץ, בנו של הג״מ אריה יהודה ליב, היה זמן מועט אב״ד בק״ק בריסק, בין שנות תע״ג לתע״ח, אך לפלא גדול, אחרי שמצינו שהג״מ נחמן היה לאב״ד בבריסק עוד בשנת תע״ח, ובשנת ת״ל מצינו לאב״ד בבריסק, הגאון מו״ה ישראל איסרל, כי כן נמצא הסכמתו בשנה הנ״ל על ס׳ גאון צבי, וחותם: ישראל איסרל חונה בק״ק בריסק דליטא, ובשנת תקי״ב בעת תבערת המחלוקת בין הגר״י אייבשיץ ובין הגר״י עמדן היה אז הגאון מו״ה נחמן אבד״ק בריסק, כי כן נזכר שמו כמה פעמים בס׳ עדות ביעקב (הנדפס שנת יושר) להגאון ר״י עמדן ובמכתב הרב מבייאלא, בן הגאון פנים מאירות בס׳ הנ״ל קורא בשם מחותני הגאון הישיש מו״ה נחמן נ״י אבד״ק בריסק, ואיך אפשר שבאמצע רבנות הג״מ נחמן יקובל הג״מ ישראל איסרל לאב״ד, והג״מ נחמן ידחה ממקומו, ואח״ז יקובל עוד הפעם, הם לא נאמר ששני גאונים בשם נחמן היה לאב״ד בבריסק, האחד בשנת תע״ח קודם להג״מ ישראל איסרל, והשני אחר הגאון מו״ה ישראל איסרל הנ״ל ולע״ג מז) ג).

כ״ד ידידו ש״ב **אלעזר ליפמאן** ראבינאוויטש ממינסק.

מז) פשר דבר זה, ראה למעלה ברשימת הרבנים אות מ״ה.

ג) נכון ש״ב הרב הכותב שי׳ ויכח לו. אולם לו ראה בהסכמות כ׳ הספרים ישראל
אפס

מכתב ג' מהרב הג' מו"ה דוד טעבלי אפרתי ז"ל.

יום ג' ז"ך אדר שיל"ת תרגיל לפ"ק פ"ק וויטעבסק יצ"ו.

כבוד ידיד"נ הרב ה"ג החכם הנעלה שר האלף, הנודע לשם ולתהלה, מחבר חבורים מחוכמים, הנכבדים בספרות העברית בקהל חכמים פאר עדתו הרוממה כ"ש מו"ה **אריה ליב** פיינשטיין. שלום כפול (עיין גיטין ס"ב)

יקרת מכתבו הגיעני עוד בשבוע העבר, ואחרתי להשיבו עד היום, יען הגיעוני מכתבים אחדים בנוגע לספרו היקר לכבוד גאוני וחכמי בריסק הע"י, הלא הם מכתבי ש"ב ידי"נ הגאון מו"ה יוסף לעווינשטיין שי' אבד"ק סעראצק, ומש"ב הרב המפורסם מוהר"א ליפמאן ראבינאוויץ נ"י ממינסק. ומש"ב ידי"נ ולבבי הרב הגדול המפורסם מו"ה צבי יחזקאל נ"י מיכלהזאן שי', אשר כולם השכילו לבא בהערות יקרות איש איש לפי דרכו. אשר אמנם כולם נכונים המה לפאר מעשהו בקדש. וכן גם ידי"נ הרב החה"ג אביר הסופרים הד"ר מו"ה אברהם אליה הרכבי נ"י מקמ"ר ס"ע פ"ב, הבטיח להקדים עתותיו בזה, ולעשות כגודל כחו הכביר (אשר בטח יגיעני בימים אלה מעט מדבריו בנוגע להערותי) והיתה המלאכה רבה עלי להשיב לכולם כו'

זאת מגלה ש"ב הגאון אור ישראל וקדושו יפה זי"ע, כי אז ראה אשר אמנם ש"ב הגאון מו"ה נחמן הירקין נכד אא"ז הב"ח (הנקרא ע"ש זקנו הגאון מו"ה נחמן ליפשיץ הכהן ראפאפורט אבד"ק דובנא אבי הגאון מו"ה שמחה ראפאפורט אב"ד דק"ק הוראדנא ולובלין, חותנו של דו"ז הגאון מו"ה שמואל צבי הירץ, נכד אא"ז הב"ח זי"ע. אבי ש"ב הגאון ר' נחמן ז"ל) שהיה באמת אבד"ק בריסק ובשנת תע"ה, כמ"ש ידידי הרב רא"ל ראבינאוויץ בעל המכתב שי', אולם הג"מ נחמן הנזכר בס' עדות ביעקב, מש"ב הגאון מהר"י עמדן זי"ע, הוא הגאון מו"ה נחמן היילפרין שהיה ראב"ד דק"ק בריסק, שהיה גם בימי ש"ב הג"מ אברהם ק"כ זי"ע כשהיה אב"ד בק"ק בריסק, היה הג"מ נחמן היילפרין אז ראב"ד דק"ק בריסק כאשר בספר תפארת ישראל הנ"ל הנדפס בפפד"א שנת הקנ"ד נמצא שם הסכמת ש"ב הגאון מו"ה אברהם ק"כ הנ"ל. נחתם ז"ך ניסן תקל"ג (טוב ויושר) לפ"ק, בהיותו כבר אב"ד דק"ק בריסק דליטא (ובסלונק היה אז ש"ב הג"מ יוסף בהג"מ מנחם מענדל מנכדי א"ז הגאון המהר"ל מפראג זי"ע) וחתם אז על הסכמה גם הג"מ נחמן היילפרין הנ"ז כזה, הק' נחמן היילפרין מתגורר פה ק"ק ביחאב. וראב"ד דק"ק בריסק, ומזה נמצא סתירה דברי ש"ב הרב מהרא"ל הנזכר שי' **במכתבו** הראשון אות ט"ו, ואכ"מ.

הק' דוד טעבלי בן איש אפרתי פה ק"ק וויטעבסק יצ"ו

כו' ע"כ נתאחרו דברי עד היום ועתה יקבל נא בזה כל דבריהם , ואשחרה פניו , להואיל להדפיס דברי כולם כמתכונתם בלי מגרעת כי שלא רבות עמלו ויגעו בזה כאו"א לפי ערכו וכו' , והיה זה שכר העמלים בראותם לפניהם מעשיהם נחקקים בספר לדור אחרון , וזכות גאוני וקדושי העיר . אשר כולנו עמלים להרבות כבודה , יעמוד לנו ולזרענו .

והנה אנכי בא בזה להעיר דברים קלים , כפי קוצר עתותי ורוב טרדותי , (וע"ד הערותיו במכתבו אלי , יתברר עתה כנוגה ע"פ העתקות הפנקס הגדול מכ"ב הרב ר' א"ל ראבינאוויץ ממינסק שי')

א) ע"ד אא"ז הגאון המפורסם ארי שבחבורה מ' אריה יהודא ליב מקראקא , שהיה אח"כ אב"ד דק"ק בריסק דליטא , בעל השו"ת שאגת אריה וקול שחל שנדפס בנייוויד שנת תל"ו , ואח"כ בהוספות תשובות רבות בשאלוניקי תק"ו (כמבואר באוצר הספרים של בן יעקב , אות ש' 1) ומוזכר בתשובת גאוני בתראי , כן נזכר בתשובת שבות יעקב חלק אה"ע שאלה ק"ז בראש המדברים , ובס' נובלות צבי שהיה מבורח ממדינת פולין לאיב הידוע שהרעיש את העולם (לשון ש"ב הג"מ זכריה מענדל מפאדהייץ ז"ל בהקדמת ס' זכריה מפולס) והוא היה בנו של אא"ז הגאון הגדול ומפורסם בדורו מו"ה שמואל צבי הירץ אבד"ק פיינטשוב בעל ההקדמה לספר ב"ח או"ח , בן אא"ז הגאון המפורסם מו"ה יואל סירקש אבד"ק קראקא , בעל הב"ח זי"ע בן אא"ז הגאון החסיד מו"ה שמואל יפה , ובהקדמת ס' זכרון למשה , נאמר בהגאון מו"ה שמואל צבי הירץ יפה , היה אבד"ק קראקא , אבל לא כן נשמע מדברי אא"ז הגאון מו"ה שמואל צבי הירץ אבד"ק פיינטשוב הנ"ל , בהקדמתו לס' מר אביהו זקנו הב"ח זי"ע לאו"ח ע"ש , (ועיין בהקדמת ש"ב הג"מ זכריה מענדל לספר זכריה מפלס הנ"ל) ואא"ז הג"מ שמואל יפה אבי אא"ז הב"ח זי"ע הנ"ל , היה ממשפחת אא"ז הגאון החוקר האלקי מו"ה שמואל יפה אשכנזי , אבד"ק קוסטאנדינא , זי"ע . בעל יפי תואר , (שהיה בזמן הרשד"ם ומהראל"ח ומהריט"ץ , ע' שה"ג ר' חיד"א אות ש' 110) ונין ונכד לא"ז הגאון מו"ה שמואל לאניאדו , מחבר ס' כלי יקר על נביאים שהיה בזמן מהר"מ אלשיך , ומהרח"ו ומהרימ"ל , (ע' שה"ג הנ"ל אות הנ"ל 115) , ומבני בניו של אא"ז הגאון מו"ה שמואל יודא ק"ץ פאדוא , בן אא"ז הגאון מהר"מ פדוא זי"ע , גם נין ונכד לאא"ז הגאון הגדול הארוך בדורו מו"ה נתן נטע כוניץ זי"ע , ועוד מכמה משפחות מיוחסות מישראל , הכל

כמבואר בהקדמה ש"ב הג"מ זכריה מענדל לספרו זכריה משלם, ועוד מבואר שם שהיה אא"ז הגאון מו"ה אריה יהודה אב"ד דק"ק קראקא ובריסק הנז', אביהם של הגאונים מוהר"ר נטע (ע"ש אא"ז הגאון נטע הולים הנ"ל) ומו"ה יואל (ע"ש אא"ז הגאון הב"ח ז"ע) ומו"ה שמואל נבי הירץ, שמלא אחרי מקום אביהו ז"ל, להיות אב"ד בבריסק (ואשר הוריש כסאו אחריו לבנו הגאון מו"ה נחמן ז"ל אבד"ק בריסק שהיה אביהם של הגאונים מו"ה מרדכי מבריסק בע"ס מים עמוקים שנדפס בזאלקווא שנת תק"ל, כמבואר באוה"ס לנ"י הנ"ל, ומו"ה יהושע העשל הירקין משקלאה, אבי הרב הגביר מו"ה יצחק הירקין, חותנו של הרב הגביר האדיר מו"ה חיים יהושע העשל ראזענבערג מקיעוו, חותן הרב החכם הכולל, השר האדיר בישראל תפארת ישורון הבארא"ן (מו"ה נפתלי) הבאראן גינצבורג, ד' יאריך ימיו וימי לצאצאיו אשר קמה לתפארת עמנו) ועוד לאא"ז הגאון מו"ה אריה יהודא ליב האבד"ק בריסק וקראקא ז"ע הנזכר, בן רביעי הרב הצדיק מו"ה דוד מק"ק זאמושץ, אבי אמו של ש"ב הגאון מו"ה זכריה מענדל מפאדהייץ ז"ע הנ"ל.

ודע כי לאא"ז הגאון הב"ח ז"ע. היה ג"כ בן, גאון גדול וחסיד מפורסם בשם אריה יהודה ליב, הזכירו בתשובת הב"ח בשני חלקיו ובשו"ת גאוני בתרא (ע' בש"ג מער החיד"א ז"ע אות א 232) ואחיהו אא"ז הגאון מ' שמואל נבי הירץ אבד"ק פינטשוב ז"ע, מזכירו לשבח גדול בהקדמתו לשו"ת או"ח עיי"ש.

אא"ז הג"מ אריה יהודא ליב האבד"ק בריסק וקראקא הנז', הזכירו גם אא"ז הגאון רשכ"י מו"ה דוד טעבלי מבראדי ז"ע, האבד"ק הלאהוב ולישא בס' מכתב לדוד (הנדפס מחדש בפרעמישלא ע"י נכדו ש"ב הרב החריף החסיד מו"ה אלכסנדר סענדר חיים אייקרוט פי' באות י"ג דף י"ב מדפי הספר, וכותב שם, כי היה אא"ז של זקנתי הרבנית מ' פערל ע"ה, אשת אא"ז הגאון רשכבה"ג מו"ה דוד טעבלי הנ"ל ז"ע. וכי היה חותנו של הו"ז רבינו הט"ז ז"ע. אשר באמת היה אא"ז זה, אביהו חותנו של הו"ז הט"ז ז"ע. כי לא יתכן בדו"ז הט"ז היה אביהו חותנו של אא"ז הנזכר, כי הלא אשת הו"ז הגאון הט"ז ז"ע, היתה בת הגאון הב"ח ז"ע, וא"כ היתה אחותו של אא"ז הגאון מו"ה שמואל נבי הירץ שהיה אבד"ק פינטשוב הנ' אביהו של אא"ז הגאון מו"ה אריה יהודא ליב אבד"ק בריסק וקראקא הנ"ל. ואיך יתכן היות אשת הו"ז הט"ז, אמו של הג"מ א"י הנ"ל, הלא היתה אחות אביו הגאון ז"ל. וע"כ באמת היה הו"ז הגאון הט"ז

א"ע

ז"ע בנו חורגו של אא"ז הג"מ אי"ל הנ"ל ושנשא את דודתו של אביהו חורגו אא"ז הגר"א ז"ל. וזאת לא יפלא, אם לעת זקנת הגאון הנ"ל, נשא לו לאשה חותנת דודתו ע"ה, אבל אולי היתה דודתו בת אא"ז הב"ח ז"ל בת זקונים לאא"ז הב"ח זי"ע. והדבר צריך בירור, ואין לע"ע בידי מקור לזה, כי אין הס' שאג"א וקול שחל מאא"ז הגאון הנ"ל עתה בידי .

ב) ע"ד ש"ב הג"מ משה הגאב"ד בקאוין בריסק ושלוצק בן הג"מ פסח בהג"מ תנחום כ"ץ מקראקא בהגאון רשכ"י מו"ה יוסף כ"ץ בעל שארית יוסף שהזכיר ש"ב ידי"נ הגאון מו"ה יוסף לעווינשטיין שי' אבד"ק סעראצק, במכתבו אות ע' סי' ע', לעורר בזה, בשנת תכ"ד היה עודנו אבד"ק גוילק, כמבואר בהסכמתו ע"ס עמודים שבעה מהג"מ בצלאל דרשן דשלוצק, שנדפס בדיהרנפורט שנת תנ"ג, ואעיר בזה כי בס' זכרון למשה (שנדפס באדעססא תרל"ג) בהקדמה שם לנכדו המ"ל והמדפיס, הביא גאון א' אבד"ק בריסק בשמו מו"ה משה שהיה בן דו"ז הגאון מו"ה מאיר וואל זי"ע. ובאמת שגה ונתחלף לו בחתנו ה"ג מו"ה משה בה"ג מו"ה פסח ר' תנחומש מקראקא הלזה, שהזכרתיו גם בספרי תוא"ש, והאמת לא היה לדו"ז הגאון מ' מאיר וואל, בן בשם מו"ה משה, ע' בספרי תוא"ש ובגדולת שאול, ובמכתב ש"ב ידי"נ הגאון מו"ה יוסף לעווינשטיין האבד"ק סעראצק הנ"ל עמו בזה .

ג) ע"ד הספק של ש"ב ידי"נ הרב המפורסם מו"ה א"ל ראבינאוויץ שי' ממינסק במכתבו אות ע', על אודות הגאון מו"ה יהודא עראפא ז"ל אם היה אב"ד בריסק או הוראדנא, לא ראה בס' עמודים שבעה הנ"ל, ומשם פתרונים, כי בשנת תכ"ד עו"ב אדר נחתם בפנקס לפני הג"מ צבי הירש בהרה"ג מו"ה משה יעקב ז"ל שהיה אב"ד בבריסק, בשנה הזאת ר"ח אדר כד"ת היה בועד זאבלודאווי במדינת ליטא (יחד עם הג"מ צבי הירש בהג"מ משה יעקב הנ"ל), וחתם שם בהסכמתו על ס' עמודים שבעה הנ"ל, נאום הצעיר באלפי יהודא בן לא"א מו"ה בנימין וואלף עראפא ז"ל חונה בק' הוראדנא, ואחריו חתם הגאבד"ק פינסק בעת ההיא כזאת. נאום נפתלי הירץ גינצבורג חונה בק' פינסק חותם בועד הנ"ל, ובס' זה עצמו נמצא גם הסכמת ה"ג מו"ה צבי הירש בהגאון מו"ה משה יעקב הנ"ל בהיותו אבד"ק בריסק שחתם ג"כ שם על הועד הנזכר, וחותם כזאת, דברי הצעיר צבי הירש בן הרב הגדול מו"ה משה

יעקב זללה"ה החונה בק' בריסק, וחותם פה בועד זאבלודאווי ג"כ שנת כד"ת הנ"ל, אשר בשנה ההיא היה בווילנא הג"מ יצחק ב"מ אברהם לאב"ד, ובק' לובלין היה אז הג"מ מו"ה משה ב"מ יצחק מקראקא ז"ל, חתן רבינו המהרש"א ז"ע אשר הוא המו"ל, ומוסיף הגהות וחידושים על המהדו"ב שגם הסכמתו נמצא שם, ואחריו חתם דו"ז הגאון הט"ז בהיותו אבד"ק לבוב, ואחריו הג"מ נחמן ב"מ שלמה נפתלי האבד"ק לאדמיר, ואחריו ש"ב הגאון מו"ה שאול בן ש"ב הג"מ משה קאצינעלנבויגן, וחותם עצמו אז, חונה בק' בראד מבורר דק' קראקא, ואחריו הג"מ יהודה אבד"ק שעברשין, ואחריו הג"מ יעקב בהגאון מו"ה יחזקאל אבד"ק ווענגראווי שהיה מבורר דק' פוזנא, אשר חתמו כולם בק' לובלין ביריד גראמניץ י"א ניסן כד"ת לפ"ק, ודי בכל הנזכר לפתור ספקו של ש"ב ידידי הרב רא"ל ראבינאוויץ ממינסק שי'. מח)

ד) ע"ד ש"ב הג"מ יעקב אבד"ק בריסק ולובלין, בהג"מ אפרים נפתלי הירש לאדמירר שהזכיר ש"ב הרה"ג מו"ה ליב"א חז"ק מילכזאן שי', שהיה מנכדי הגאון מו"ה יהודא וויל, עיין גם בהקדמת ספר זכריה מגלה, בד' שם ש"ב הג"מ זכריה מענדל, היות הג"מ יעקב הנ"ל (אבי הגאון רבי ר' העשל). נכד המהר"י וויל ואחיו של הג"מ אליעזר, שהיה נקרא ר' ליזר לאדמירר, אביו של הגאון מו"ה יצחק אבי אמו של ש"ב הרה"ג מו"ה אריה ליב מבוטשאטש, שהיה נקרא ר' ליבוש ראש מדינה, כי היה מנהיג המדינה בגליל לבוב וכל המדינות השייכים להגליל, אביו של הג"מ זכריה מענדל מפאדהייץ, בעל המגורת זכריה, וזכריה מגלה הנ"ל עיי"ש.

ה) ע"ד ש"ב הגאון מו"ה שאול אבד"ק בריסק, בן הג"מ ר' ר' העשל ז"ע, אשר הזכרתיו בספרי הוא"ם כו' היה חתנו של אא"ז הגאון הק' דער הויכער ר' ר' ליב אבד"ק קראקא ז"ע ובמכתבי הראשון לכתר"ה שי' הזכרתיו לחתן אא"ז הגאון מ' זכריה מענדל מבעלזא בעל באר היטב, בן אא"ז הגאון הק' דער הויכער ר' ר' ליב הנ"ל, הוא מחבר השיגונו בהכרמל מס' העורבים ובני יונה מהרס"ח

מח) דברי ה"ג, טובים ונכוחים, ואחרי שכבר הבאנו את ה"ג ר"י מראפא במספר הרבנים דבריסק ע"פ עדות הה' ראבינאוויץ, השארנוהו על מקומו תשים מבנה בנפשיה לא זזה ממקומה, והבוחר יבחר — .

מהרה"ח ר' אליקים כרמולי ז"ל, היות ש"ב הגר"ש הנ"ל חתנו של הג' ר' זכריה מענדל בעל הבאה"ט, וכאשר הס' הטוב"י הנ"ל אינני ת"י והר"א כרמולי ז"ל נאמן לי בתולדות גאוני ישראל, ע"כ הקנתי הדבר, ועתה אמנם ממכתבי ש"ב הגאבד"ק טעראלק נ"י וש"ב הרה"ג ליב"א חז"ק מיכלשזאן הנ"ל נתחזקו דברי בס' תוא"ם מהקדמת ס' אור הגנוז, ע"כ אין בידי לומר דבר ברור בזה עד אשר יתברר לי.

ומרבות הטרדות, אנוס אנכי לקצר, ואבקשהו לשום מקום גם למכתבי זה בתוך ספרו היקר אחרי מכתבי הראשון והיו שניהם תואמים בנטעי אפרתי אשר יטע סביב לכרמו. והנני אוה"כ המצפה תשובתו הרמתה. ואשר בו יכבדני להודיעני מתי יקום לסוליא לאור ספרו היקר, מוכן להדרש לו כל עוד נשמתי בי, הק' דוד טעבלי בן אים אפרתי שכני פק"ק וויטעבסק יל"ו.

בתשובתי להרה"ג מו"ה דוד טעבלי על מכתבו הראשון מן י"ה אדר תרמ"ג, העירותי אוזן ע"ד הגאון ר' נחמן מבריסק, שכפי דעתו ה"ר נחמן הנזכר בס' עדות ביעקב שהיה בשנת תקי"ב אב"ד דבריסק, הוא הג"ר נחמן היילפרין הראב"ד, ולא הגאון ר' נחמן סירקין נכד הב"ח, מפני שנמצא כי הגאון ר' ישראל איסרל היה אב"ד בבריסק בשנת ת"ן, ואיך אפשר שבאמצע רבנות הג"ר נחמן סירקין יקובל אב"ד אחר במקומו, ולכן שפט שר' נחמן הנזכר בלוחות עדות הוא ר' נחמן אחר, לא ה"ר נחמן סירקין, והוכחתי לו שאין הדבר כן, כי בחידושי הר"ח כהן ראפאפורט, מובא ההספד שעשה על ה"ר נחמן סירקין. ונאמר שם, בהיותי עמו בועד ליטא בשנת ת"פ, היה חוזר בע"פ ד' מסכתות, ובשלשים ובשנה שנים מה הוסיף, ומבואר מזה, שהג"ר נחמן סירקין נפטר בשנת תקי"ז, ולפ"ז גם ה"ר נחמן מבריסק המוזכר בתוה"ק ובעדות ביעקב משנת תקי"ב היה ר' נחמן סירקין נכד הב"ח, הוא ולא אחר, והשגתי ע"ז תשובת הרב הג' הנ"ל מן כ"ד אדר שני ונעתיק אותה ג"כ כמתכונתה.

כבוד ידי"נ ולבבי הרב החה"ג שר האלף לתורה ולתעודה
בעל בעמיו כ"ש מו"ה אריה ליב פיינשטיין שי' שלום
כנהר יקח !

נועם יקרתו הגיעני לשמחת לבבי, והנה ע"ד דו"ז הגאון מו"ה נחמן סירקין אבד"ק בריסק זי"ע, נוכחתי, כי אמנם הוא הג"מ נחמן הנזכר בעדות ביעקב, ואעתיק לכ' ידי"נ שי' בזה מ"ש לי ש"ב

הרב המפו' בתו"י כבוד מו"ה אליעזר ליפמאן ראבינאוויטש שי', חה"ל בתוך מכתבו אלי, אודות החלטת החה"ג שהג"מ נחמן הנזכר בעדות ביעקב, הוא הג"מ נחמן היילפרן שהיה ראב"ד בק"ק בריסק בימי הג"ר אברהם ק"ב והסכמתו נמצא על ס' תפא"י יוצא שנת תקל"ג, אנכי לא כן עמדי, כי במכתב הרב מבייאלי, בן ה"ג בעל פנים מאירות הנדפס בעדות ביעקב משנת תקי"ב מכנהו לחד בדרא „הגאון הזקן ריש גלותא מו"ה נחמן נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק בריסק" א"כ אם נאמר שכונתו להג"מ נחמן היילפרן קשה הדבר משני טעמים, א' איך אפשר שיהיה מקודם נחשב לחד בדרא, ולאב"ד ור"מ בק"ק בריסק, ואח"ז יורידוהו מגדולתו ויקבלו לאב"ד איש אחר, וליתן לו רק משרת האב"ד. ב', אחרי שבשנת תקי"ב מתואר בשם הזקן בודאי היה אז לערך שבעים שנה ואולי עוד יותר, וא"כ היה בשנת תקל"ג קרוב למאה שנה, וזה דבר רחוק, ע"כ נשאר לי דבר זה בלי פתרון עכ"ד ש"ב ידי"נ הרא"ל ראבינאוויץ שי', והנה עתה הוסיף כ"ת ידי"נ שר האלף שי' להעירני מחדושי הג"מ חיים כהן ראפאפורט ז"ע, אשר הנני אנוס להודות על האמת, כי הג"מ נחמן המוזכר בעדות ביעקב הוא דו"ז הג"מ נחמן סירקין ז"ע. וע"ד הגאון מו"ה ישראל איסרל ז"ע אולי היה בעת רבנות דו"ז הג"מ נחמן סירקין לראב"ד ומנהל הרבנות לגודל זקנת ושיבת דו"ז הג"מ נחמן הנ"ל ז"ע, והדבר צריך פתרון (ראה דברינו למעלה ברשימת הרבנים) וכו', ולע"ע יקבל נא ידידי בזה מעל"ד עוד הערות נש"ב ידי"נ הר"ב מו"ה א"ל ראבינאוויץ שי', וה' יהיה בעזרו לבלע זממו ולהוציא דבר לפעלו בקרב לתפארת עדתו ק"ק בריסק דליטא, וגאוניה ז"ע.

והנני אוה"נ המצפה תשובתו כרמתה רלוף ההגדה ש"פ עם ביאורו ומחכה להודע מתי יתן ספרו אודות חכמי בריסק דליטא ז"ע תחת המכבש, מברכו בחג שמח.

הק' **דוד טעבלי** אפרתי מפה ק"ק וויטעבסק.

העתק מכתב ש"ב ידיד נפשי הרא"ל ראבינאוויץ שי'

החו"ש לכבוד ש"ב הרב הגאון שליט"א

הנני שולח לכתר"ה עוד מעט חכמי בריסק, אשר קבלתי מפי סופרים וספרים קמא קמא דמטי לידי אמהר לשלחם לכתר"ה.
הג"מ

א) הג"מ יהודה ליווא (ליב) בר' עובדיה איילנבורג, אשר נמצא הסכמתו על ס' תקוני זבח (כפי שרשם האלף) הוא בעהמ"ח ס' מנחת יהודה על רש"י תורה הנדפס בראשונה בלובלין שנת שס"ט, ועל שער ספרו נאמר בפירוש שהיה אבד"ק בריסק.

ב) הרב ר' אלי' ליפשיץ מבריסק דליטא, חותנו של הרב ר' אברהם בר' בנימין זאב מגולי ווין בעה"מ ס' זרע אברהם דרושים בסמיכת הפרשיות כסדר התורה, נדפס בזולצבאך תמ"ה.

ג) הרב ר' אברהם בר' בנימין זאב מבריסק דליטא, בעהמ"ח פי' על שער שערות נדפס בפפד"א שנת תנ"ג (כפי הנראה הוא א' עם בעה"מ זרע אברהם הנ"ל).

ד) הג"מ אליה המפורסם מו"ה שמואל מלובלין, בעה"מ שו"ת יד אליה נדפס באמשט"ד שנת תע"ב, וכתוב על שער ספרו, אשר היה אב"ד בכמה קהלות גדולות וכו' ומקדמת דנא קרוב לשלשים שנה היה איתן מושבו בין גדולי רמים, היה רועה צאן קדשים, א' מבני עלייה רוזני קציני פרנסי עיר ואם בישראל ק"ק בריסק דליטא, בהיותה בשלותה. ונמצא שם בספרו שו"ת של הג"מ שאול שהיה אח"ז אב"ד דק"ק קראקא, ושו"ת של הג"מ משה בהג"מ מרדכי זיסקינד רוטנבערג.

ה) המאוה"ג מ' יעקב כהנא אשר אור תורתו היה זורח בק"ק בריסק דליטא, ולסוף ימיו היה אבד"ק מאהלוב במדינת רייסן, דודו של הג"מ יעקב כהנא אבד"ק נייטשין בעה"מ ס' אוהל יעקב על אגדות הנדפס בפפד"א תע"ט, ומובא בהקדמתו שם.

ו) הרב מו"ה יעקב בר' יואל מבריסק דליטא, בעהמ"ח ס' שארית יעקב, חדושים עה"ת וח"מ ועל אגדות בקצת מס' הש"ס נדפס באלטונא תפ"ז.

ז) הרב ר' מאיר בהגאון מו"ה אהרן מבריסק, בעהמ"ח ספר תבואות שמש חדושים על הרמב"ם נדפס בברלין תקמ"ז.

ח) הרב ר' אברהם יצחק בר' יוסף יעסל מבריסק בעהמ"ח ס' פשר דבר חדושים על סימן ע"ב וע"ה ופ"ג בש"ע חו"מ נדפס באלטונא תק"ל.

ט) הרב ר' יעקב בן לוי מבריסק דליטא בעהמ"ח ס' חדושי מהר"י בשיטות הש"ס ושו"ת ומוסר נדפס בהוראדנא תקנ"ג, ויש עליו הסכמת הג' ר' יוסף ק"ב אב"ד דבריסק.

י) הרב מו"ה אברהם יצחק מבריסק בעהמ"ח ס' ארבע כוסות

שיר מספד על מות הג"מ נח חיים צבי אב"ד דק"ק אה"ו נדפס באלמנוכא הקס"ב (וכפי הנראה הוא אחד עם הנזכר לעיל סימן ח') .

יא) כפי הנראה ברור, שקר העיד בעהמ"ח שם הגדולים החדש, שהגאון מו"ה שמואל צבי הירש, אבי הג"מ נחמן אב"ד דק"ק בריסק, ובן הג'ר' אריה יהודא ליב, היה אבד"ק בריסק, כי על הסכמות הג' מו"ה נחמן על ס' עיר דוד שנת בעתו, חותם א"ע נחמן בה"ג מו"ה משה (צ"ל שמואל) צבי נר"ו חונה בק"ק בריסק דליטא, הרי שהיה אביו הג"מ שמואל צבי חי בעת שהיה הגאון ר' נחמן אבד"ק בריסק, ולאמר שנתקבל הג"מ ש"צ אז לקהלה אחרת ומסר הרבנות לבנו, זה דבר קשה, כי רבנות בריסק היתה יותר גדולה מכל יתר הקהלות (לבד קראקא). אך נראה ברור שבמות הגאון מו"ה אריה יהודא ליב. נתקבל נכדו לשבת על כסאו, ואולי היה גדול בתורה מאביו, או איזה טעם אחר שלא קבלו את אביו וכו' .

א"ד ש"ב דבוק באהבתו **אליעזר ליפמאן** ראבינאוויץ ראש השו"ב

מכתב הה"ג מו"ה צבי יחזקאל מיכלסזאן נ"י מזאמושץ

בעזה"י יום ב' ויקהל י"ט אדר התרמ"ג פה ק"ק זאמושץ יצ"ו.

שלום וברכה מרובה לכ' ידי"ד ואנשים הרה"ג החכם וסופר המשכיל ושלם מאד נעלה, נודע לשם ותהלה, אבן יפה מאבני יקר דק"ק בריסק כו' כו' כש"ת מו"ה **אריה ליב** פיינשטיין שי' מחבר חבורים מחוכמים .

זה שובי מדרכי הופיעה לנגד עיני בשורה נעימה, שלוחה אלי מאת ידי"נ ש"ב הגאון האמתי פ"ה מאור הגולה מו"ה דוד טעבלי שי' אפרתי מוויטעבסק, אשר כבוד סדרתו יוציא לאורה, אלה הדברים הנאמרים בכתב בהפנקס מעיר הקדש צדק ילין בה, קהלת ישורון בריסק דליטא, מדובר בו נכבדות עתיקות מגדולי גאוני רבני וחכמי בריסק (עיין ש"ך חו"מ) משוש דור ודור זי"ע מט) וכבודו יעטרהו

בזר

מט) הרב הזה נ"י. טרם ראה ובחן תוכן חבורנו, שגה לחשוב כי אצלנו נמצא פנקס עתיק יומין, בו נמצאו רשומים הגאונים והרבנים מימי קדם, ואנחנו שמנו עליו נוספות, ולא כן כי כבוד הפנקס חדש עמנו לגמרי, כמבואר בראש דברי למעלה.

נזר זהב , הערות ישרות אמרי תפארת נחמדים ויקרים מפז ואדרכמונים בקורות ימיהם ותולדות חייהם , רבותיהם ותלמידיהם ספריהם וצאצאיהם ויחוסיהם ג) יגמול ד' בעדו לשלם פעולתו פעולת אמת וחסד להמתים הנקראים חיים (בש"ס ברכות די"ח ובחולין ד"ז, ועיין באבדר"נ פל"ד עשרה נקראו וכו' ועיין ש"ס ב"מ דפ"ה, ועיין ב"ר פכ"ד כ"מ שנא' חי צדיק ועיין תנחומא פ' ברכה פ"ז) ויגדלו החיים, יראו ישרים וישמחו , ואוהבי חכמים יעלוזו, דורשי קדמוניות ישורון ברנה יגילו ויברכוהו לדור דורים, כי יגול האבן מפי הבאר להשקות מים חיים, ותהי משכורתו שלימה מן השמים, מעם ד' ומעם ישראל, ואת אשר דרש מאתי, להיות גם אני מוסיף והולך הערות וידיעות הנודעים לי בדבר גאוני בריסק, אם כי אתי ת"ל רבות, אך צר לי אשר לא ראיתי כל ההעתקה וכו'. אך לאשר שלח לי העתקה מהוספות שהוסיף כבודו אוכל ליתן לפניו איזה הערות בעזה"י .

א) בההעתקה מהוספות אות ג'. הג"מ נפתלי הירש שור , מוזכר בתשובת הרמ"א סי' י"ד עכ"ל , הנה ראיתי זה כבר בס' קריה נאמנה וכו' שכתב על ה"ר הירש שור , שהוא חתן של הר"ר שכנא רבו של הרמ"א , וראיתו מהתשובת רמ"א סי' י"ד הנ"ל, ובאמת משם אין ראיה דתשובת רמ"א סי' י"ד איננה מה"ר נפתלי הירש שור , רק מה"ר הירץ , וה"ר הירש שור היה תלמיד הרמ"א , ורבו של הב"ח , כמש"כ מרחיד"א בשה"ג (ח"א אות ה') ובאמת כ"כ בשו"ת נחלת שבעה סי' י"ב מחדש ד', מה שנהג הב"ח ע"פ רבותיו לומר שברי , נ"ל משום שרבו היה הרה"ג מו"ה הירש שור ז"ל , שהיה תלמיד הרמ"א , שהוא מה"ר הירש עלזאסר שנזכר בתשובת הרמ"א כ"פ עכ"ל , וכ"מ בתשובת רמ"א (סי' ל"ח ל"ט נ' וסי' ל"ה ק"ג ק"ה קכ"א קל"ה) ועיין בנייב גיטין (מ"ט סקי"ב) שכ' בזה"ל , אך הלום ראיתי א"ז הג"מ הירש שור אבי הגאונים מ' חיים שור בע"ס תורת חיים , ומה"ו זלמן שור בע"ס תבואת שור כראשון וכו' והוא רבו של הב"ח היה שמו הקדוש נפתלי וכו' עיי"ש . ועיין ב"ח או"ח (סימן קע"ד תל"א תמ"ז תנ"א תנ"ח) שמזכירו , עוד ראיתי במגלת יוחסין לידי"נ
כרב

ג) גם זאת יצאה שגיאה מפי קולמוסו , כי לא לבנו הלך לכתוב תולדות הרבנים ומעשיהם ויחוסם , רק להוציא במספר צבאם . זמנם ומקומם , לרגל המלאכה אשר לפנינו .

הרב הג"מ יוסף נ"י אבד"ק סטראלק שי' שכתב שהגאון ר' נפתלי הירש שור היה חתן הג"מ ישראל הר"י בלובלין, בן ה"ר שכנא מלובלין, מכ"ז אנו רואים שלא היה חברו של הר"ר שכנא, וראה עוד זכרונו בכ"ז יו"ד (סי' ס"ע סק"ע) ובס' יד דוד לשבת (ל"ה ע"ג), וצאצאיו גאוני דור ודור מובאים לרוב בשה"ג החדש, ובשאר ספרי הדורות, ובפתח שער ס' ברכת אברהם מיד"כ ש"ב הגאון מ' יעקב שור האב"ד ק"ק דארניא בן הגאון מו"ה יצחק אלישע שור שי' אבד"ק קומפליינג במדינת בוקאווינא שמה ג"כ נכדיו, ובס' תוא"ם מש"ב הגאון האמתי מו"ה דוד טעבלי האפרתי בליט"א מוויטעבסק, נזכר ג"כ לברכה, כי הוא א' משאריו.

ב) באות ע"ו, הג"מ יעקב שור בהערה דבר מדברי המגלת איבה, כ"ב ולדעתי כוונת זקני התוי"ט במגלת איבה, לזקני הגאון מו"ה יעקב אבד"ק לובלין אביו של הר"ר העשל, שהרי התוי"ט כתב המגלה שנת ת"ד, ואז קורא הב"ד לובלין (שהיה אז בשנת רל"ב אבד"ק בריסק) ובשנת ת"ד היה בלובלין הג"מ יעקב אבי הר"ר העשל, ובפרט לפי זכרוני אשר בספר גדולת שאול מסופר, שבאה אשת הג"מ אפרים זלמן שור עם בנה הג"מ יעקב שור ללובלין, ליקח מהר"ר העשל סמיכת הוראה, והוא לא רצה ליתן מטעם המבואר שם, והיינו ת"י בעת, והרי ה"ר ר' העשל לא היה אב"ד בלובלין, רק אחר מות אביו הג"מ יעקב, א"כ בשנת רל"ב לא היה עוד הג"מ יעקב שור אבד"ק בריסק, ורבות יש לדבר בזה (ראה למעלה).

ג) באות כ"ב אשר להג"מ שאול בן ה"ר ר' העשל לאבד"ק בריסק, כ"כ וכן מבואר בתשובתו שנדפסה בשו"ת יד אליהו (סי' י"ח) ובהסכמות זקני הח"צ לשו"ת רמ"א ז"ל. ובסדר הרבנים שהיה אבד"ק בריסק שהאריך בס' עיה"צ סי' כ"א וע"ש, זקני הג"מ שאול, הוא בן ה"ר ר' העשל אבד"ק קראקא, בן ה"ג מו"ה יעקב אב"ד דק' לובלין בן הג"מ אפרים נפתלי הירש מלאדמיר [עיין תשובתו בשו"ת גאוני בתראי (סי' כ"ז), שחתם עצמו כן, וכ"כ בהקדמת מנורת זכריה, וכן הוא במצבת קבורתו בלובלין, ובזה טעה מהיד"א בשה"ג מ"ה י"א, וכבר השיגו עליו בספרי הדורות, וטעותו נצמח מאשר ראה מצבת זקני המג"ש, והכ"מ להאריך] בן הג"מ יונה אבד"ק בומבורגא, בן הג"מ יעקב ווייל אבד"ק דונאווערט ומדינת בייערן. בן הג' מו"ה מאיר אבד"ק אוגמא, בן רבינו יעקב ווייל אבד"ק נירנבורג בע"ס מהרי"ו ווייל זי"ע [עיין בהקדמת הקרבן נתנאל מס' שבת, וכ"כ

וכ"כ ביוחסין למהרי"ל שי', ועיין בהקדמת המנורת זכריה שכ' שאמר לו זקני הג"מ צבי הירש אבד"ק בערלין שהמה נכדי הר"י ווייל והוא כנ"ל, דהלא האבד"ק בערלין היה בן הג"מ אריה ליבוש אבד"ק אמשטרדם בן הגאון מו"ה שאול הנ"ל, כן ראה בשו"ת דברי דוד (סי' כ"ג) נדפסה תשובה ה"ג מהרא"ל האב"ד דק' אמשטרדם הנ"ל שם קורא למהר"י ווייל בשם זקני עיי"ש], אמו של הג"מ שאול הנ"ל היתה בת הג"מ יהודא וואל מבריסק, בן השר ר' שאול וואל בה"ג מו"ה שמואל יהודא אבד"ק פדוא, בן הגאון רבינו מאיר בעל שו"ת מהר"ם פדוא ולמעלה בקודש זי"ע. [כן כתב בגדולת שאול ובתוא"ש ובש"מ. ועיין תשובת הג"מ שאול אבד"ק בריסק הנ"ל בסוף שו"ת הרמ"א ר"א. ובשו"ת שבות יעקב (סי' ק"ז) שקורא למהר"ם פדוא בשם זקני והוא כנ"ל]. אשת הג"מ שאול היתה בת הג"מ אריה ליב אבד"ק קראקא, הנודע בשם טוילטער ר' ליב, (כ"כ בהקדמת ס' אור הגנוז) מגזע המהרש"ל, כמובא בשה"ג החדש, וצאצאיו נודעים המה מספרי הדורות וביותר בס' תוא"ש הנ"ל, ובהקדמתי להגהות הא"ז הגאון האבד"ק בערלין הנ"ל בש"ס ד' ווילנא, הסכמותיו נמצאים בס' נפתלי שבע רצון, מגיני שלמה אוהל יעקב, נחלת יעקב, ראש יוסף, חמדת צבי, זרע ברך שלישי, כבוד חכמים, עיר בנימין, זרע אברהם עה"ת, שמנה לחמו, מדרש רבות מגיני ארץ ד' שנת ת"ס, ונפטר על דרכו בעיר גלוגא, י"ז אייר שנת תס"ז ונקבר שמה, כ"כ בס' עיר הצדק שם שכן הוא בפנקס הח"ק בקראקא דרכ"ח, ובעיני יפלא דבפתח שער שו"ת הרמ"א ז"ל, משמע שנפטר בקראקא יעו"ש.

את זאת הנני נותן לפני הדרתו, ולאשר אינני בשלימות
הבריאות קצרתי. וד' יאריך שנותיו, כאות נפשו ונפש
מוקירו ואין מכירו. זעירא **צבי יחזקאל** ז"ק מיכלזאהן
בלאאמ"ו הרב המנוח מו"ה אברהם חיים ז"ל מפיעטרקוב
נכד האב"ד דק' בערלין הנ"ל. *)

כ"ס

---

*) ואבקש מכבודו לשום מקום במחברתו המזהירה, להציג מכתב כאשר הוא וכו'. ומה מאוד ישמח לבי בהודיעו לי אם קבל מכתבי ואם יעשה כבקשתי להציגו בדפוס וכו'.

מכתבים והערות מאת הרב החכם מו״ה ליפמאן ראבינאוויטש נ״י.

ב״ה יום ו׳ כ״ח אד״ש תרמ״ג מינסק.
כבוד הרה״ג המפורסם החכם הכולל רב פעלים מקבצאל וכו׳
מו״ה **אריה ליב** פיינשטיין נ״י, רוב שלום וברכה עד העולם.

אתמול קבלתי ההגדה של מכ״ה וכו׳ וזה כבר כתבתי לב״ב הרה״ג רד״ט אפרתי מוויטעבסק, שיכתוב לכבודו הרמה, שישלח לי רשימת גדולי גאוני ומנהיגי בריסק הנמצאים ע״י כה״ר מפנקס בריסק נא) ואז אוסיף עליהם כהנה וכהנה, כי נמצאים כמה אנשים הנרשמים בפנקס ליטא, אשר לא נזכר שם מקומם ובודאי יש עוד הרבה מהם מק׳ בריסק, וע״י רשימת כה״ר יתודע הדבר אולי יותר וכו׳.

וההוספות האלו שלחתי לש״ב הגאון מהרד״ט (וספק אם הגיעו לידו).

א) הג״מ יהודה ליווא ב״ר עובדיה איילנבורג, אשר זכרו כה״ר, ואשר נמצאה הסכמתו על ס׳ תקוני זבח, הוא בעהמ״ח ס׳ מנחת יהודה על רש״י תורה, ונכללו בו ביאורי רש״ל ולקוטים מס׳ לבוש האורה ומזרחי, והס׳ מנחת יהודה הנ״ל נדפס בפעם הראשון בלובלין שנת שס״ע, ועל שער הספר נרשם שהיה אז אב״ד בבריסק.

ב) הרב ר׳ אלי׳ ליפשיץ מבריסק דליטא, חותנו של הרב ר׳ אברהם ב״מ בנימין זאב מגולי ווין הנזכר אח״ז.

ג) הרב ר׳ אברהם ב״ר בנימין זאב מבריסק דליטא מגולי ווין, חתנו של ר״א הנ״ל, חבר ס׳ זרע אברהם בסמיכת הפרשיות. נדפס בזולצבאך תמ״ה, ופי׳ על שבע עטרות שנדפס בפפד״א שנת תנ״ח.

ד) הגאון מו״ה אלי׳ בהמפורסם מו״ה שמואל מלובלין בעה״מ שו״ת יד אליהו נדפס באמשטרדם שנת תע״ב, ועל שער ספרו רשם שהיה אב״ד בכמה קהלות גדולות במדינת פולין במדינת ליטא, במדינת מעהרן, ומקדמות דנא קרוב לשנים שנה איתן מושבו בין גדולי

נא) כבר העירוני פעמים אחדים, כי אין בידינו שום פנקס זולת החבור הלזה.

גדולי רמים, היה רועה צאן קדשים אחד מבני עליה, רוזני קציני פרנסי עיר ואם בישראל ק' בריסק דליטא, בהיותם בשלותם יע"א, ובספרו נמצא שו"ת של הג"מ שאול אבד"ק בריסק וקראקא (ע"ש סי' י"ח) גם שו"ת של הג"מ משה בהגד"מ זיסקינד רוטנבורג (ע"ש סי' א'),

ה) הרב המאוה"ג מו"ה יעקב כהנא, אשר היה אור תורתו זורח בק' בריסק דליטא, ולסוף ימיו היה בק' מאהלוב במדינת רייסין, והיה דודו של הג"מ יעקב כהנא אבד"ק טיקטין בעהמ"ח ס' אהל יעקב על אגדות הנדפס בפפד"א שנת תע"ט, ומביאו בהקדמת ספר הנ"ל.

ו) הרב ר' יעקב ב"ר יואל מבריסק דליטא, חיבר ס' שארית יעקב חדושים עה"ת וחמש מגלות ועל אגדות בקצת מס' הש"ס, נדפס באלטונא שנת תפ"ז.

ז) הרב ר' מאיר ב"ר אהרן מבריסק חבר ס' תבואות שמש חדושים על הרמב"ם, נדפס בבערלין שנת תקמ"ז, (אולי הוא אביו של הג"ר אהרן בעל מנחת אהרן).

ח) הרב ר' אברהם יצחק ב"ר יוסף יעסל מבריסק חבר ס' פשר דבר, והוא חדושים על סימן ע"ב ע"ה ופ"ג בשו"ע חו"מ. ונדפס באלטונא תק"ך.

ט) הרב המאוה"ג מו"ה יעקב ב"ר לוי מבריסק דליטא חבר ס' חדושי מהר"י נדפס בהוראדנא שנת תקי"ג, ויש עליו גם הסכמת הג"מ יוסף אב"ד דק' בריסק.

י) הרב ר' אברהם יצחק מבריסק חבר ס' ארבע כוסות שיר מספד על מות הג"מ נח חיים צבי, אב"ד דק' אה"ו, נדפס באלטונא שנת תקס"ב, ונראה הוא עצמו הנזכר לעיל סי' ח' ע"ש.

יא) כפי הנראה לא היה הג"מ שמואל צבי (אבי ה"ג מו"ה נחמן אב"ד דק' בריסק). אבד"ק בריסק מעולם ותיכף אחר פטירת הג"מ אריה יהודא ליב, נתקבל נכדו הג"מ נחמן, כי בהסכמת הג"מ נחמן הנ"ל על ס' עיר דוד שנת בעתו (תע"ח) חותם א"ע נחמן בהרב הגאון מו"ה משה (עכ"ד וצ"ל שמואל) צבי נר"ו חונה פ"ק בריסק דליטא, ומזה נראה כי בעת שהיה הג"מ נחמן אב"ד דק' בריסק, היה אביו הג"מ שמואל צבי בחיים חיותו, ולא היה אז אב"ד דק' בריסק, ואם דוחק לומר שהיה מקודם אבד"ק בריסק ונסע משם לעיר אחרת ובמקומו נתקבל בנו, כי היה אז רבנות בריסק גדולה בערכה מכל שאר עירות, והמקור שהיה הג"מ שמואל צבי אבד"ק

בריסק, הוא מספר שה״ג החדש, אבל עליו אין לסמוך כי הוא מלא שקרים ושבושים. נב)

הוספות חדשות

א) הרב ר' משה בר' יצחק מבריסק דליטא, בעהמ״ח ס' מפלט חטאים הוא וידוי הגדול מס' ברית אברהם עם הוספות הנדפס פעם ראשון בווילנא, ואח״ז באמשטרדם תע״ו ועוד פעמים רבות.

ב) הרב ר' יהודה ליב בר' מענדל מבריסק, תלמיד הג״מ יעקב עמדן ונמצא שאלתו ותשובת הגאון מו״ה יעקב עמדן אליו בשו״ת שאילת יעבץ ח״ב סי' ק״כ, ונכתבה בשנת תקכ״ו ט״ו שבט.

ג) הרב החכם מו״ה יקותיאל הרופא מווילנא, תלמיד הג״מ משה חיים לוצאטו זצ״ל נזכר בס' תורת הקנאות להגאון מו״ה י״ע, בשנת תקי״ב היה בהא״ג בתור משולח מק״ק בריסק דליטא, וכבוד גדול עשו לו שם (עיין תוה״ק דף כ״ח).

מכתב ב' מהרב הנ״ל

כבוד הרה״ג המפורסם החכם הכולל, דורש חוקר ובודק
קדמוניות ישורון עוסק בצרכי צבור כו' מו״ה אריה ליב
פיינשטיין, שלום וכל טוב סלה!

מכתבו השני עם העתקת מכתב הראשון בצירוף קונטרסו היקר קבלתי ביום ועש״ק י״ג ניסן, קרוב לזמן שאין הלבלר יוצא בקולמסו, ועתה יקבל כה״ר מעט הערותי לקונטרסו אשר כתבתי בחפזי, ואי״ה עוד חזון למועד להוסיף אי״ה וכו'.

כה״ר יוכל עוד להוסיף בין גדולי בריסק, גם הר״ר יוסף אחי הרמ״א

נב) גם רבים מהגדולים הסכימו, שהיה הג״ר שמואל צבי אב״ד בבריסק, וראיות הרב מהסכמה על ס' עיר דוד, לדעתי אינה מכרעת, כי יתכן שבשנת הע״ח היה הרש״ל אב״ד, ועליו ירמזון מלות „הוגה פ״ק בריסק" רק לא רצה בעצמו ליתן הסכמה, וחתם בנו עליה, וכהנה רבות, ולאשר הס' איננו אצלי לא אדע להכריע.

הרמ"א זצוק"ל, אשר הרמ"א בשו"ת שלו כותב שהיה על חתונתו בק"ק בריסק, ונראים הדברים שגם היה אח"ז משכן כבודו.

והנני ידידו מוכן לעבודתו תמיד א"ל ראבינאוויץ ראש השו"ב פה מינסק

עוד הערות מהרב הנ"ל.

במבוא העיר והבית (שם דף ג' ע"א) אודות משפחת שור, הנה הגאון מו"ה אפרים זלמן שור, אבי הג"מ יעקב שור, אשר לפי המסורה היה חתן הג' מו"ה שאול וואהל נמצא ממנו הסכמה על ספר העיקרים עם פי' עץ שתול הנדפס לראשונה בווינציא שע"ח והסכמה נכתבה שנת שע"ז, וחותם א"ע בזה"ל, נאום אפרים בלא"א מו"ה נפתלי זללה"ה הנקרא זלמן שור, ולא אדם, החותם ביום ד' ט"ו אב שע"ז לפ"ק פה שעברשין. מזה נראה, שבחיי השר ר"ש וואהל היה אבד"ק שעברשין ולא בבריסק, כי השר נפטר לערך שע"ז.

בזכרון לראשונים (סי' א') בהמגיד שנה ראשונה נומער 44. 15. נמצאו מכתבים עתיקים והתולדות הנוגעים לבית אבותיהם על משפחת לוריא, מאשר בשלינסאן, (והוא עתה המדפיס באדעססא) ושם העתיק מכתב שכתב ה"ר שלמה בהרב מו"ה יחיאל לוריא לש"ב הגאון מו"ה שלמה בשנת שנ"ו לפ"ק, (אין זה הגאון מהרש"ל כי הוא נפטר של"ג) וגם שלח לו ה' יחוס ממשפחתו כאשר נרשם בכתב זקנו ה"ר יוחנן לוריא ז"ל, וכתב גם אח"ז, וז"ל ואני שלמה לוריא באתי על החתום, באשר שכבר קבלתי מאבותי ומזקני שמסורה בידיהם שהיחוס שלנו נמשך עד רש"י ז"ל, כנזכר בכתב היחוס, אשר היה לבני המאורות הגדולים מו"ה יוחנן לוריא, ולאחיו אדוני זקני לבית אבי מו"ה יחיאל לוריא אשר נאסף בק"ק בריסק דליטא, נאור באור החיים, עכ"ל השייך לענינו. אך בתשובת מהר"י מברונא, לא נמצא תשובת מהג"מ יחיאל, רק מו"ה אהרן לוריא, והוא גם סי' רנ"ח ותשובת מהר"מ מינץ לא נמצא ת"י.

שם סימן ה', הערת כה"ר בהגהה אות ד' נכונה, כי הסדהד"ר העתיק דבריו גם משלשלת הקבלה, ובשה"ק גם מביא מקודם ה"ר שלמה לוריא ברוסיא, ג"כ בדור ההוא והסה"ד העתיק בטעות ברומיא, וגם החסיר הכנוי לוריא.

גם

שם סימן ז'. הגאון מו"ה נפתלי המכונה הערץ (צ"ל הירץ) מבריסק דליטא, השערת הס"ר בהגהה אות ה' נכונה, וכפי שהשערתי הוא אבי הג"מ יעקב מלובלין, אבי הג"מ ר' ר' העשל מקראקא, כי הג"מ יעקב הנ"ל חתם א"ע, בן הפרנס נפתלי הנקרא הירש.

שם סימן י"ז. צריך להוסיף שהגאון מו"ה שלמה זלמן בר' ירמיה יעקב היה מקודם אבד"ק קאליש, וחתום על גב"ע בהיתר עגונה, בשו"ת פ"י ח"ב סי' כ"ג שנת ת' בהיותו אב"ד בקאליש.

שם סימן י"ח. מה שהעיר הס"ר שגם הם ממשפחת הגאון מו"ה יעקב בהג"מ הפרנס נפתלי הירש היה ג"כ שור, אינה נכונה, כי ממנו יצאה שלשלת גדולה, שבנו הגאון ר' ר' העשל אבד"ק לובלין וקראקא, הוליד את הגאון מו"ה שאול אבד"ק בריסק וקראקא, ובניו הגאונים מו"ה אריה ליב אבד"ק אמשטרדם, ומו"ה העשל אבד"ק ווילנא, ובנו הגאון מו"ה אריה ליב מאמשטרדם, ה"ה הגאון מו"ה שאול אבד"ק אמש"ט ומו"ה צבי הירש אבד"ק ברלין, וכל זרעם אחריהם, לא כנו עצמם בכנוי שור.

שם סימן כה. מה שכתב הס"ר, שהגאון מו"ה אהרן שמואל קאידנובר היה אב"ד בבריסק משנת תכ"ט עד תל"ה, לא כן הדבר כי בהקדמתו לס' ברכת הזבח שנדפס בשנת משפט, תכ"ט, והיה אז אב"ד בפפד"מ, כותב שברח מק"ק ווילנא מפני חרב היונה (ומאריך שם בכל מאורעותיו. עד שנתקבל בק"ק נקלשפורג לאב"ד במדינת מעהרן, ואח"ז כתב אחיו הג"מ מנחם נחום כ"ץ אחי הש"ך בהקדמתו לספר ברכת הזבח, שגם במדינת מעהרן, דנו אותו ביסורין וכו' עד כי שלוחי מלוה דרחמנא המה הרהיבוני ועודדוני, כתם פז אופיר הלמוני, אנשי קדושים בעלי תריסין וחכמה, המיה להם חומה, חומת אש ודנור זקוקין מפומייהו נפקין, הרוזנים ומנהיגים, נחמדים ורגילים דקרתא קדישא, מדברנא דעמא ודרישא, ק"ק בריסק המהוללה, על רוב מדינת ליטא ממשלתם עולה, קימו וקבלו עליהם אדוני מו"ה נעטרת ראשיהם, עכ"ל) מזה נראה שהיה בק"ק בריסק לאב"ד קודם שנתקבל בפפד"מ, ובשנת תכ"ט מלאוהו לאבד"ק פפד"מ, וא"כ היה אב"ד בבריסק קודם שנת תכ"ט, וכנראה נתקבל לאב"ד דק"ק ניקלשפורג משנת ת"ח איזה שנים, ומשם לבריסק, והיה שם עד תי"ז, אשר עלה עליה השודד וילכדה, כאשר כתב הס"ר במבוא העיר והבית וא"כ היה אבד"ק בריסק אחר הגאון מו"ה יעקב שור או אחרי הג' מו"ה משה מווילנא בעל ח"מ, ויותר נראה שהיה אחרי הח"מ מפני

שהיה תלמידו כמבואר בקריה נאמנה, ועיין ס' עיר הצדק מ"ש אודותו ויש לי גם להעיר עליו אך אכ"מ.

שם סימן כז. הגאון מו"ה יהודה אים טראפא, לפי הנמצא הסכמתו לספר עמודיה שבעה ג"כ משנת תכ"ד, ושם חתום כפירוש חונה בק"ק הורודנא, נראה מזה שרק מפני זקנותו חלקו לו כבוד לחתום בראש, והאב"ד דבריסק היה אז הג' ר' צבי הירש כנ"ל.

כאן נלך להוסיף, הגאון מו"ה יעקב צוזמר בעהמ"ח שו"ת בית יעקב הנדפס בשנת תנ"ו, ושקיל וטרי עם הש"ך ועם הגאון מו"ה צבי הירש אבד"ק בריסק, היה ג"כ מבריסק, כי כן כתב בהקדמתו, אמר הצעיר יעקב בן לה"ה החסיד מו"ה שמואל זלה"ה בן החסיד מו"ה תנחום זללה"ה מק"ק בריסק. ואולי היה גם אביו בן הג' מו"ה תנחום מקראקא הנזכר מהש"ך בסי' כ"א.

שם סימן כח. הגאון מו"ה מרדכי זיסקינד, בשנת תמ"ב מצאנו אותו אב"ד בק"ק וויצן הויזן במדינת העסן, כן חותם א"ע בתשובתו סי' ו', ובשנת תמ"ד מצאנו אותו בפנקס חתום אחר הגאון מו"ה מרדכי גינצבורג מבריסק, כנראה היה אז אבד"ק הורודנא.

וכן בשנת תנ"א נמצא חתום אחר הגאון מו"ה שאול אבד"ק בריסק, וחותם כפירוש מרדכי זיסקינד רוטינבורג מהורודנא, ובשנת תנ"ב מצאנו אותו להאב"ד בק"ק לובלין. גם בשנת תס"א מצאנו אותו ג"כ בק"ק לובלין, ושם הסכים על ס' אור ישראל מהג"מ ישראל יפה אבד"ק שקלאב. ע"כ הסברא לומר שהיה אב"ד בבריסק אחר לובלין וזה מן הנמנעות מעט, וצריך עיון.

שם סימן לד. הגאון מו"ה מנחם ב"מ בנימין כ"ץ, היה אב"ד דמדינת רוסיא, והיה מילידי בריסק וכן חתם א"ע בהסכמתו לס' נפתלי שבע רצון בשנת תנ"ה ועל ס' אור ישראל שנת תס"א מנחם ב"מ בנימין כ"ץ מבריסק, חותם פה ועד קודם מדינת רוסיא.

כאן נלך להוסיף. א', הרב מו"ה רפאל בהרב מו"ה אהרן היכן ז"ל מבריסק, נמצא הרבה תשובותיו בשו"ת גבעת שאול ע"ש סימן א' וסי' כ"א. ב', הרב מו"ה משה ב"מ צבי הירש מבריסק, אשר נמצא ג"כ תשובותיו בס' גבעת שאול הנ"ל ע"ש סי' י"ד, ואולי הוא עצמו הרב מו"ה משה מבריסק אבד"ק טערעספאליא, אשר נמצא כתבו ג"כ שאלה ותב"ע בשו"ת גבעת שאול הנ"ל, אודות עגונה בסי' ד' ע"ש. ג', הרב מו"ה שמעון במו"ה שלמה זלמן זלה"ה ארי"ב

מבריסק דליטא, אשר נמצא ממנו ג״כ שו״ת בס׳ הנ״ל סימן כ״ה והמחבר כותב אליו בכבוד גדול ע״ש. ד׳, על ס׳ חדושי מהר״י מהרב ר׳ יעקב בר׳ לוי מבריסק, נמצא הסכמות המאוה״ג יושבי כסאות למשפט, ראשי ב״ד רבא דק״ק בריסק דליטא (משנת תקמ״ח). והחתומים הם הק׳ משה בא״א מו״ה צבי הירש זלה״ה, והוא הנזכר לעיל אות ב׳. ואחריו הק׳ שמשון ב״מ פייבוש ז״ל, ואחריו הק׳ מרדכי בהרב הגדול מו״ה אהרן זללה״ה (והה״ר אינו מביא לקמן במאה השביעית רק הרב ר׳ שמעון בר׳ שלמה זלמן בשם הגבעת שאול) והרב ר׳ מרדכי בהרב הגדול מו״ה אהרן. הוא עצמו אחי המו״ל ס׳ אבן תקומה, ובן הרב ר׳ אהרן בעהמ״ח ס׳ אבן תקומה.

גדולי בריסק

במאה הרביעית הקצין ר׳ משה ליזרס, צ״ע אם הוא ר׳ משה ליחרס מווילנא עם בניו ה״ר יעקב אליעזר הנקרא ר׳ ליזר קצין בווילנא, ור׳ יונה ור׳ ישעיה הנ״ל, הנזכרים בפנקס.

ר׳ שמואל בהגאון יו״ט בעל התוי״ט בפנקס ליטא נמצא ר׳ שאול ב״מ יו״ט ליפמאן, וצ״ע אם גם ה״ר שאול הוא בן התוי״ט.

ר׳ נח בן משה מושל וכו׳, נצרך להוסיף, **א׳** ר׳ יוסף בן פסח מלייפניק. **ב׳** ר׳ אליעזר ספרא דמתא בריסק דליטא, החתומים ג״כ על גב״ע בתשובה הנ״ל ביחד עם הרב ר׳ צבי הירש לוי הנזכר לקמן, והגב״ע היה ביום ב׳ מ״ח ת״ב. ג׳, והרב ר׳ שמעון בר׳ משה הלוי. ד׳, וה״ר משה בר׳ דוד ז״ל אשכנזי החתומים ג״כ על גב״ע בתשו׳ הנ״ל י״ב תשרי ת״ב. ה׳, וה״ר שמואל במו׳ אהרן. ו׳, וה״ר שמעון נקרא וואלף במו״ה משה הלוי. ז׳, וה״ר מרדכי במו״ה יעקב שליט״א אשכנזי, החתומים ג״כ על גב״ע ביום ד׳ ז׳ אדר ת״ב לפ״ק פה בריסק. ח׳, וה״ר ברוך שמש דק״ק בריסק. ט׳, וה״ר גרשון במו״ה שמואל ביחד עם ה״ר אליעזר ספרא דמתא בריסק הנזכר לעיל חתומים ג״כ על גב״ע בתשובה הנ״ל ז״ך אלול של״ע לפ״ק. י׳, וה״ר יצחק במו״ה אברהם שליט״א אשכנזי. יא, וה״ר משה בה״ר יששכר שליט״א אשכנזי. ביחד עם ה״ר שמואל בן אהרן. וה״ר שמעון נק׳ וואלף בר׳ משה הלוי הנזכרים לעיל, חתומים ג״כ על גב״ע בתשובה הנ״ל.

יתר הערות החכם הנ״ל, גם תולדות אנשי שם דק״ק בריסק. שהובאו בס׳ הוא״ש להרב הנ״ל, מצורף לפנקס המדינה יבאו בסוף חבורנו זה להלן.

מכתב

מכתב הרה"ג מו"ה רפאל נטע ראבינאוויץ נ"י ממינכן

ב"ה מינכן י"ז אלול תרמ"ג.

השלום להחכמים השלמים יחיו

בלא כהוגן עשיתם ששלחתם לי הקונטרס לעיין בו ולבקרו, בטרם ששאלתם אותי אם יש לי פנאי לזה וכו' ואם יותר לי מעט זמן אני צריך לעשות ספרי דקדוקי סופרים. ועד יום השבת לא ראיתי את הקונטרס כלל. ורק באותו היום עברתי עליו בסקירה קלה וכו'.

בין רבני בריסק לא חשבתם את המהרש"ל. וכן הדבר נראה. אבל מה אעשה כי בס' חג הפסח מר' יעקב קיליגן הנדפס בקראקא שנת שנ"ז אמר בהקדמה. ומורי מאור הגולה כמוהר"ם לוריא. עשה חרוזות בקילור. כאשר נמצא בתשובותיו. ובאמת שנמצאים בת' המהרש"ל. ושם בדף כ"א ב' כתב.

וכן בימי שיצקתי מים על יד מורי הרב הגדול כמוהר"ם לוריא ז"ל בק"ק בריסק דליטא אירע מעשה כזה בבית השר הנדיב כמר דוד דרוקר, שאכלו העכברים את האפיקומן תחת הכרים, בעת שהיו עסוקים בהסדר, עד שלא נשאר בו רק דבר מועט. ואיני זוכר מה שהורה לי מורי ז"ל.

כתבתם בשם הקדמת הברכת שמואל. כי המהרש"ק היה אב"ד בבריסק מן תכ"ט עד תל"א נג) הס' אין בידי. אבל הדבר לא אפשר. כי על השער מברכת הזבח שנדפס בדפוס ע' הברי ת"ל. כתוב על המחבר אבד"ק פפד"מ.

בהיותי בפעטערבורג. בשנת תרל"ד. אמר לי הלעגזור ברלאפמאן שנ"י כי ראה בהארחיוו פנקס ד' ארצות. ואם אמת הדבר בקשו מידידנו הד"ר הרכבי, כי יעיין שם. ובודאי ימצא בעדכם חדשות ונצורות נד).

כנני

נג) הזמן שקבענו אז לה"ג מהרש"ק, מן תכ"ט עד תל"א, לא לקחנו מהקדמה הנ"ל, רק כתבנו ע"פ השערה וע"פ מכתב הגאב"ד מביעלסק, אך שגגנו מטעותנו. כמבואר למעלה:

נד) הלעגזור ברלאפמאן, כפי הנראה, לא ידע להבדיל, בין פנקס ליטא, ובין פנקס ד' הארצות, וחשב על הראשון שהוא מד' הארצות, או בזדון כחש לו, להשבת שראה פנקס ד' הארצות. אבל עין לא ראתהו, כמבואר במאמר הח' הרכבי וואסחאד 84 נומער 4.

הנני נותן לכם ת"ח על ההגדה ש"פ. עם ביאורו ששלח לי למנחה וראיתי שם מאמר כו' והוא יפה מאד.
הב"ח נפטר שנת ת' ולא ת"ח.

והנני דו"ש מוקירכם ומכבדכם. **רפאל נטע** ראבינאוויץ.

מכתב הרב החכם שזח"ה נ"י

ב"ה יום ד' יא ניסן תרמ"ג ביעליץ

בכוד הרה"ג החכם הנכבד וכו' כש"ת מו"ה **אריה ליב** פיינשטיין נ"י

קבלתי יקרתו, ובתוכו רשימה מרבני בריסק, ושמחתי לשמוע, כי ברצונו להוציא לאור כל הנודע לו עליהם. מתוך ספרים וסופרים וע"פ הפנקס כ"י. אך מה שבקש כ"ת ממני, הקשה לשאול, כי לא נודע לי מאומה אודותם. ולא אוכל לחפשם מפני כאב עיני וכו'. אמנם לבלתי יהיו דברי רקים מכל חדוש.

הנני להוסיף קצת על מה שכתב בס' עיר הצדק. אודות הג"מ אריה ליב מקראקא נכד הב"ח. כי הנה ספר שו"ת שאגת אריה וקול שחל. נדפס אח"כ גם בשאלוניקי בשנת תק"ו, ונמצא שמה הרבה יותר מהנמצא בדפוס נייוויט. והנה בדפוס שאלוניקי נמצא בסימן ג', פה ק"ק סווירא, תכ"ג. סימן ז' חופ"ק סטאגין תל"ח. סימן ט"ז פה ק"ק זאמושטש תמ"ב: י"ג טיקטין תנ"ג, י"ט תנ"ד, כ' תנ"ה: סימן ה' פ"ק קראקא תנ"ח. סימן י"א כ"ו שבט תס"א בעברי דרכי ק"ק ריגא, סי' ח' חוב"ק בריסק, ר"ח ניסן תס"א. סי' כ"א חוב"ק בריסק ט"ו מנחם תס"ו.

ומזה יתראה כי היה בשנת תכ"ג אב"ד בסווירא. בשנת תל"ח בסטאגין. בשנת תמ"ב בזאמושץ, בשנת תנ"ג תנ"ה בטיקטין, ובשנת תנ"ח תס"א, בחדש שבט בקראקא. ובשנת תס"א בחדש ניסן, תס"ו בבריסק. ולפי זה יתוקנו הדברים הנמצאים אודותיו בעיר הצדק.

ויהי נועם ה' עליו, ומעשי ידיו יכונן, ויחוג את חג הבע"ל
בשמחה כחפצו וחפץ הדו"ש בלונ"ח.

שלמה זלמן חיים האלבערשטאם.
ואחרון

וא־רון חכיב

מכתב הרב החכם הד״ר מו״ה אברהם אלי׳ נ״י הרכבי

ב״ה פעטערסבורג עש״ק י״ד מנחם התרמ״ג .

לכבוד החכמים והתורנים היקרים, אשר אזרו כגבר חילים,
להשיב את עטרת הקהל הקדוש דבריסק ליושנה, שלום וברכה.

הנני שולח לכם, חכמים נכבדים ! את מחברתם היקרה בחזרה, עם איזה הערות קצרות. וצר לי מאוד כי גם עתה לא הספיקה השעה בידי לעסוק בדעת צלולה ורחבה, כיאות לענין נכבד כזה, נוסף לזה בימי הקיץ, שוכן אני רוב עתותי מחוץ לעיר באחד ממגרשיה בלי ספרים הנחוצים לעבודתי, ובשאבא העירה לשעות ידועות טרוד אנכי מאוד בענינים שונים, ולא אוכל לחפש כפעם בפעם בספרים הנצרכים, ובכל זאת לא חפצתי לעכב עוד בידי את חבורכם, לבל אהיה כאיש הכובש נבואת חבריו, וגמרתי בדעתי לשלוח לכם לע״ע את ההערות המעטות הנספחות, וכאשר חפץ ד׳ בידכם יצלח להתפארת עדתכם יצ״ו, והדפיסו את המחברת או אז תטיבו לשלוח לי את העלים כסדרם בצאתם מבית הדפוס. וארשום אי״ה כל אשר יעלה העיון בקריאתי בפעם השניה, ואשלח לכם. ובדעתי לספוח אל מחברתכם גם השקפה כללית על קורות ישראל בבריסק לפי הדוקאמענטין השונים, ובצפייתי, כי לא יארכו הימים, ואקבל מכם אי״ה העלים הנדפסים, אקרא לכם, חזקו ואמצו ! לתפארת עמנו. ולהועלת חכמת ישראל וקורותיו במדינתנו זה׳ הטוב ישפות לכם שלום וברכה .

כחפץ מכבדכם ומוקירכם א׳ א׳ **הרכבי** .

הערות לקורות בריסק מהנ״ל .

א) עיד הוא בספק אם נתנה הפריווילעגיע מוויטולד בשנת קמ״ח ליהודי בריסק בפרט, או ליהודי נסיכות ליטא בכלל, כאשר

השתדלתי להוכיח במה"ע האשכנזי רוסישע רעוווי לח' יוני 1883, אך עכ"פ היה הפריווילעגיע שמורה אצל קהלת בריסק לפקדון · יכפי הנראה היו ראשי עדת בריסק המשתדלים אצל וויטולד לטובת הכלל. (במבא העיר והבית).

ב) **במבא שם**, הגירוש מליטא היה לא בשנת רנ"ו, כי אם בח' ניסן רנ"ה (אפריל 1495). כאשר הוכחתי במאמרי האשכנזי הנ"ל (לח' אגוסט 1883). [ואל הגירוש הזה רמז ר' משה ב"ר יעקב איש ליטא בשירו בהקדמת ס' שושן סודות באמרו שם, בשנת רנ"ה ח' ניסן הוא עת צרה, אל צאן אובדות] ובחנם דחק ה"ר שמואל יוסף פין בכרמל השביעי שנה ג' צד 62 למצא בזה רמז על חוקי פולין וגם אמנם בח' ניסן רנ"ה לא נגזרה בפולין על היהודים שום גזירה, ור' משה לא היה בפולין, והר"י אברבנאל במעיני הישועה (מעין י"ב תמר ו') הכותב בשנת רנ"ו, כי היה בערך זמן גרוש ספרד גרוש גם באשכנז ורושיאה, יכוון אל גרוש ליטא בשנה הקודמת, וגם אצל הקראים נזכר הגירוש הזה, כי ר' כלב אפנדופולו יכתוב בס' גן המלך כו'. ויהי בשנת אלף תכ"ז להורבן בית שני היא שנת הרנ"ה לבריאת העולם בח' תמוז הוא החודש הרביעי חבר כלב אב"א הזקן יעמ"ש (ינוח על משכבו שלום) שתי אלו הקינות על אשר נתגרשו עם ד' מארצות הלועזים, ומארצות רוסיא וליטווא. והרופא ר' אברהם בן יאשיהו מטרוקי בכ"י ס' הרפואה יאמר, גירוש אבותינו (היינו הקראים) שנתגרשו מארץ ליטא, ושל היהודים (היינו הרבנים) שהיו במלכות ליטא בשנת הרנ"ה, ושם המלך שגרשם „אלכסנדר". וכן כתוב בקצור ענין שחיטה מר' יוסף מליבנוסקי כ"י בפה, כי ר' משה בן אלישע קצר את ענין השחיטה שבס' גן עדן (להקראי ר' אהרן בעל ע"ץ חיים) אחר הגרוש מארץ ליטא בשנת הרנ"ה ליצירה, וכעת נודע הדבר ע"י דוקמנטים רבים בשפת רוסיא, עד שאין לספק בזה.

ג) שם. המלך זיגמונד אשר וקים זכיות יהודי ליטא לא בשנת 1511. כי אם בראש שנת 1507. ante Epiphanias קודם חגם עפיפאני, דריי קעניגספעסט ביום ששי לחודש יאנוואר, ולא אדע המקור להספור מהמס בשנת רע"ג המובא אצלם נה).

שם

נה) הפריווילעגיע לזכות יהודי ליטא היתה באמת בשנת 1507, במעלניק (כמובא למעלה בפקודת המלכות (ס"ר 12). אך הפריווילעגיע, לתוספ

ד) שם. לפי עדות ר' שמואל ב"ר נתן בעל טיט היון על גזרת ת"ח (כפי המובא במזכיר לשנת תרכ"ד). נהרגו אז בבריסק 2000. נפשות ובלמאז היא העיר Lomazy במחוז בריסק מאתים נפשות.

ה) בזכרון לראשונים סי' א', אודות רבנות ר' יחיאל לוריא בבריסק לא נמצא כל זכר במקומות המצויינים בהערה א' אצליכם וכפי הנראה שגה הרב ר"י לעווינשטיין במח"כ. נו)

שם סימן ג' כ"ב סמי מכאן ר' מיכל יוזעפאוויטש, אשר מעולם לא היה רב, כי אם ארענדאטאר פשוט כאשר כבר העירותי במאסף נרחים סי' 7 (וצריך לתקן שם את הזמן 1514 תחת 1506 של צאצקי) ובהקדמתי לרוסקי עוורייסקי ארחיוו. והנה בכתב זכות לר' מיכל זה, נאמר בפירוש, כי הרשות נתונה לו להחזיק דוקטור. היינו למנות רב בבריסק, אולם לא להיות בעצמו רב נז).

שם סימן ה' צריך תקון ע"פ הערותי ע"ד ר' מיכל הקודמת נח)

שם סימן ו' והערה. אף כי הפוסקים חשבו, כי השם קלמן נתקצר מקלונימוס, אולם הם לא היה פילולוגים. ובאמת שני שמות נפרדים הם, גם בעל סדה"ד העתיק רק דברי שלשלת הקבלה. והחכמים הנזכרים בשה"ק כהם, ע"פ הרוב הם מאיטליא ארצו.

שם סימן יג בנו של הרב ר' בינוש היה הרב ר' שמשון ריש מתיבתא ודיין בלבוב, הנפטר זאת חנוכה תכ"ח, ומצבתו נדפסה בס' מצבת קודש חוברת ד' דף קס"א.

שם סימן יז לאמאז אינה בפולין, כי אם העיר לאמאזי במחוז בריסק, אשר זכרתי למעלה בהערה נט).

שם סימן כג העיר סאלניק Solnik אשר בה נתבנה הרב בעל משאת בנימין איננה שאלוניקי Saloniki.

שם

העיר בריסק ביחוד היתה בשנת 1511. במושב הועד בבריסק, והידיעה שאבנו מס' סלאווניק געאגראפיצני. הכתוב בלשון פולין, כמו שהבאנו למעלה פ"ר 13.

נו) כבר העירונו למעלה שעיקר סמיכתנו על עדות הרב לעווינ' מפי כתב היחוס שלו.

נז נח) כבר העירונו פעמים אחדים בדבר חלוקי הדעות בזה, כי החכמים נאלקי קרויזהאר ופין, מחליטים אותו לאב"ד, ובחלק פקודות המלכות דברנו בזה ברחבה, והגדנו פשר הדבר, כפי דעתנו, ליישב דבר על אפניו בלי דוחק ולחץ.

נט) אמת הדבר כי עיר לאמאז היא סמוכה לעירנו. אך היא עיר קטנה בפולין במחוז בייאלי, ולא במחוז בריסק, והרב הה' לא ידע מקומה איה.

שם סימן כח וכן במקומות רבות להלן, בעל צמח דוד חבר ספרו בשנת שנ"ב וכל הנמצא בדפוסים שונים אחר הזמן הזה נוסף הוא מאחרונים, וצריך לציינם בשם הוספות לצמח דוד, והכלל שמעלין בקודש אינו שייך לרבנות כי לפעמים הוכרחו הרבנים לעזוב משמרתם ולהעתיק משכנם מפני המחלוקת וגזרות הרשות, ומעשה דבעל תוי"ט יוכיח.

ברשימת האלופים ר' הירש דרשן, נזכר בבית הלל ליו"ד סי' פ"ד ד'.

שם סימן לג הזמן אינו מדוקדק, כי הרב ר' מרדכי בר' בנימין וואלף גינצבערג, חתם בהסכמתו לס' שערי שמים (פראג תל"ה) בהתועדות המדינה בק"ק סעלץ, יום ב' כ"ח סיון תל"ג.

שם סימן לו הסכמת הרב ר' שאול בס' שבתא דריגלא (פיורדא תנ"ג) הוא יום טו"ב אדר שני שנת תנ"א.

שם סימן לט אודותו נמצא דאקומענט מהמלך יאן סוביעסק ושם נקרא בשם—Mark Beniaszewież — מארק ביינישאוויטש (משנת 1576) כי היה עליו מחלוקת, כאשר אבאר בהגיעי לדבר מהדוקאמענטין.

שם סימן מ אגרת הרב ר' דוד אופנהיים לבריסק ע"ד התמנותו לרבנות בקהלה זאת שנכתבה בי"ג ניסן שנת שחקי"ם (תנ"ח) ונחקקה מתלמידו ר' אברהם בניקלסבורג, תמצא באוצר הספרים מאוקספורד, כנרשם בקטלוג לספרים נדפסים עמוד 883 ס).

שם סימן מב הסכמת הרב ר' אברהם אב"ד ור"מ בקליוו דבריסק מיום ג' כ"ז למב"י תע"ג תמצא בס' כרם חמד על התורה לה"ר אליעזר מוויסאקי (דיהרנפורט ת"ץ).

שם סימן מד הרב יעבץ מדבר מר' נחמן זה בתורת הקנאות דף ס' וס"א, ולפי הכתוב במה"ע עלי הדס (אדעסא הרכ"ה צד 86) גם בנו הרב ר' מרדכי הוא המחבר ס' מים עמוקים (זאלקווא תק"כ) היה אב"ד בבריסק, ושם בעלי הדס נזכר עוד אב"ד דבריסק, הרב ר' שלמה אייזינשטאט. בנו של הרב ר' מיכאל אב"ד דקלעצק, וגבדו של בעל פנים מאירות סא).

שם

ס) בזה נסתרה השערת הרב רמ"נ אב"ד מראזינאיי שהובאה למעלה במכתבו אודות הרד"א.

סא) גם בעל שה"ג החדש הוסב את הג"ר מרדכי לאב"ד מבריסק, אך

שם למאה הרביעית (ברשימת האלופים) יחשב ר׳ יהושע מבריסק, אשר בערך שנת ש"פ (1620) כתב אודות הנער הנפלא מגרידינג. ככתוב באילם (אמשטרדם שפ"ט) צד ס"ה, וראה עוד שם צד ט"ו ונ׳ .

שם סימן מו אודות הרב ר׳ אברהם קאצינעלנבויגין ראה ספור בעל עליית אליהו מהדורא רביעית דף כ"א עם הגר"א מווילנא, בהיותו ילד בן שש שנים היינו בשנת תפ"ו .

שם ברשימת האלופים ע"ד ר׳ משה בעל מפרש חטאים, צריך להוסיף, כי בשער ספרו הנדפס באמש"ט תט"ו נאמר : „ולעת עתה נתגלגלו עליו צירי חבלי שביה ביד הקדור . ד׳ פרצו יגדור" ומזה נראה כי הלך בשבי על ידי הקדרים, אשר גדודיהם פשטו כפעם בפעם בליטא בעת ההיא, והוליכו בשביה את יושביה *)

שניהם לא דברו נכונה, כי המסורה שאצלנו, המגעת עד הג"ר נחמן, תקים גם כחשם לענות בפניהם, ונסתרו בזה גם דברי מכה"ע הנ"ל אודות ה"ר שלמה אייזינשטאט, אשר לא שמענוהו .

*) רשימת הספרים הנדפסים השייכים לבריסק ששלח לנו הרב הנ"ל הלא היא כתובה למעלה, בחלק זכרון לראשונים, ע"ש :

◆

עיר תהלה

חלק שני

נקרא בשם

העיר בתוך או ימי שנותינו

בו ידובר נכבדות ממצב עירנו ועדתנו בימינו אלה
משנת תקצ״א עד היום והלאה .

עיר ההרס

בשנת תקצ״א (פחד חרדה בעיר לפ״ק) באה ונהייתה תמורה גדולה במצב עירנו בריסק, ומני אז החלה תקופה חדשה בתולדות העיר וקורותיה. בשנה ההיא באה כשואה מרידה ומלחמה במדינת פולין כי התפרצו הפולאנים מאדוניהם קיסר רוסיא, אשר פרש כנפיו עליהם מאז נפלו בחבלו בקאנגרעס ווין בשנת תקע״ה (1815 מספרם) והעיר הלזו היושבת על מבואת פולין באה במצור, כי בנו בה דיק וחיל, וסביב שתו עליה סוללות ותעלות להגן עליה מבערת הפולאנים, אשר חגרו שארית כחם להשתער עליה ולבא שעריה. ואחריו בשנה, כאשר קמה הסערה לדממה, יצאה פקודה מאת הקיסר ניקאלוס נ״ע לכונן בעיר הזאת היושבת על מקום נהרים יאורים רחבי ידים, מבצר גדול וחזק, ולבנות בו בתי מסבנות, בתי נשק ומעונות לאנשי הצבא. ולמען פנות מקום לבנין המבצר וכל אגפיו, נתן צו להרוס ולנתוץ בתי התושבים. לבצר על מקומם חומה גבוהה דלתים ובריח בקרב העיר ולשפוך סוללות מקדם לעיר סביב, ויהי כאשר החלו הבונים לעשות במלאכה, עזבו מעט מעט התושבים הגרים בעיר את בתיהם, לרגל המלאכה אשר להפועלים, והעתיקו משכנותם, לבתים חדשים אשר בנו במגרשי העיר, אשר קנתה ימין הממשלה למושבם ואחוזתם הנקראים בשם פרורים, האחד הוא פרור גדול. לפאת קדמה מזרחה ונקרא בשם „פרור קאברין״ או „עיר חדשה״ והשני קטון ממנו, לפאת נגב תימנה ונקרא „פרור וואלין״ ושם העיר כולה כמבראשונה **בריסק דליטא**, **ובלשון העמים ברעסט ליטעווסקי** א).

ובשנת תקצ״ה (שנת שריפה לפ״ק) סערת ד׳ חמה יצאה על העיר הישנה, והיתה לשרפה מאכולת אש. כי בשנה ההיא בחדש תמוז הוא החדש, אשר אכל את חלק יעקב, בימי קדם, ביום שבת קדש יצאה הבערה ללהב, ותאכל כמה רחובות בטבור העיר.

כחמש

א) הגאון ר׳ יעקב מאיר פדוא בתשובת מהרי״ס סי׳ כ״ח הורה והגה על דבר כתיבת שם העיר החדשה, בגיטי נשים, והעלה להלכה לכתוב שם העיר „בריסק דמתקריא ברעסט מתא דיתבא על נהר מוכאווין ועל מי בארוה״.

כחמש מאות בתים נהפכו לערמות אפר ויושביהם חתו ובושו ויחישו מפלט להם לבנות בתים במגרשי העיר החדשה, להיות להם מחסה ומסתור, בכל כחם החישו מעשיהם, וכן התמו במשך שתי שנים, עד כי בשנת תקצ״ז (עיר חדשה לפ״ק) קמה וגם נצבה, העיר הגדולה בכל הדרה המונה ושאונה, רבבות אנשים מלאו רחובותיה וחנויות גדולות וטובות עטרו שוקיה, המסחר הוכן על מכונו, ותהי לעיר הומיה קריה עליזה. אך עוד נשארו בעיר הישנה עשיריות בתים אשר לא חלו בם ידים ושבו והיו לבער בשרפות קטנות, אשר באו בסערה לבצור עוללות ולהתם לברות למלתעות אש לוהט, והנשארים אשר נשארו בה, כאוד מוצל מאש, נהרסו ונתצו לאחד אחד, ולא נשאר כל זכר למו. ולעומתם רבו ועצמו הבנינים החדשים בעיר החדשה. ומספרם היה הולך וגדול, עד כי עתה רב מספר הבתים בעירנו ממספרם לפנים חמש ידות, וזה מקרוב נבנו בה על ידי הממשלה, אסמים גדולים לחפצי הצבא ומלבושיהם, לשום מעונות להצבא. גם בתי דירה להפקידים אשר עליהם, גם בית נתיבות למסלות הברזל, גדול ורחב ידים, יפה להלל מאד, גם בתי תושבים הרבה מאד נבנו במגרשי העיר, הולכים ומשתרעים עד כפר טרישין, ונהיו לפרור חדש נקרא בשם עיר קטנה או בלשונם הארידאק.

בתי התפלה ובית הכנסת

כגורל כל בתי התושבים שבעיר הישנה, היה גם גורל בתי התפלה אשר היו בעיר, מהם נשרפו ומהם נתצו ונהרסו, ונבנו מחדש בעיר החדשה, ויקראו להם שמות, כשמות בתי התפלה הישנים, ולבד אלה הוסיפו עוד בתי תפלה חדשים ומספרם ירבה ויפרוץ עוד לפי רבות מספר התושבים, אשר יפרו וירבו בעירנו עיר גדולה לאלהים אשר אליה ינהרו המונים המונים מירכתי ארץ להאחז בתוכה, רק בית הכנסת הגדול עתיק יומין, נשאר על עמדו שם עד שנת תר״ב (הר״ב גדולתו לפ״ק) כי אז גם עליו עבר כוס, ונהרס עד היסוד ולא נשאר מבית ד׳ שריד, לבד סך שמונת אלפים רובל כסף, אשר העניקה הממשלה לעדתנו להשלומי נזקה.

בעת הריסות ביהכ"נ נמצאה בקיר החומה, אבן גזית ועליה חרותים פתוחי חותם הטורים האלה.

הקצין מו"ה **שאול** בן הגאון מו"ה שמואל יהודה
מפאדובה בנה ביהכ"נ של נשים לתורה ולתעודה
לזכר אשתו מרת **דבורה** ז"ל הצדקנית והחסידה
בת . . . . . וקר זללה"ה גנוזה׳ . . . כה לעולמה.
. . . . . . טבת משנת . . . . . . בביתה נ) .

והאבן הזאת שמנו מצבה בבית אלהים. בפרוזדור ביהכ"נ החדש. מחוקה על הקיר לזכר עולם.

ואחרי אשר חלפו ימים ושנים התאספו אנשי עדתנו ונועצו לב יחדיו, לבנות לתלפיות ביהכ"נ חדש, במרומי קרת העיר החדשה, ימים רבים היתה מלחמה בשלום בין ראשי העדה בדבר בחירת מקום ליסד הבית, אך לאחרונה, היו לאחדים, ומדדו את תבנית הבית לבנותו כמו רמים, ושרי פקודות העיר שלחו את חותם התכנית (פלאן) הגזרה והבניה, לעיר הבירה פעטערבורג להביאו לפני כסא כבוד הקיר"ה נ"ע, כי כן דבר המלך בימים ההם, בלי לבנות בית גדול, יותר מעשרת אלפים רובל, בלי רשיון הקיסר יר"ה, והוד הקיסר בעצמו ובכבודו שם עינו עליו לטובה, ויצו במפגיע לשנות תבנית הביה לטוב להרחיב מדתו ולפארו בכבוד, ועל פי ציור הבית שנתקיים מאת הממשלה הרוממה, החלו לבנות הבית בכבוד והדר בשנת תרי"א (כהדר"ת קודש לפ"ק).

מוצא הכסף לבנין הבית היה: הכסף המתוכן שמונת האלפים רובל, שנתנה הממשלה בתור הענקה בעד בתי חנויות של העדה שנשענו לגבול ביהכ"נ, אשר נתנו פרים להכנסת ביהכ"נ והכנסת מכם הבשר שקבצו על יד ועלה לסך מסויים, וגם התרומות נדבות, אשר נדבו בני עירנו, איש כמתנת ידו, לרוב מאוד. אך בכל זאת

מפני

נ) המלות החסרות בכתובת האבן, נמחו ובלו מרוב ימים, וכל היודע תולדות העיר, יבין להשלים החסרון, כי אשת העיר מו"ה שאול היתה בת הקצין ר׳ דוד דרוקער מאלופי בריסק, אשר גם זכרו בחלק ראשון. במבוא ובקבוצת האלופים:

מפני מעצורים שונים, וחסרון כסף די העבודה הרבה מאוד, ארכו ימי הבנין כעשר שנים, עד כי בשנת תרכ"א (אבן יש ה' במקום הזה לפ"ק) לבשו נדיבי עירנו עוז, לחדש הבנין שנית ממסד עד הטפחות, וחפץ ד' בידם הצליח להשלים המלאכה עד אחרית השנה ההיא, ובראשית השנה שאחריה, שנת (זה השער לה' לפ"ק) נפתחו שעריו ובאו בו בתודה, להתפלל בימים הנוראים בגילה ורעדה, לשמחת לב כל העדה:

ואולם לדאבון לב כל אנשי עירנו, קצרה יד העדה למלאות מחסורי הבית לכל עבודתו, ולכלול יפיו וטובו, כנאות למקום קדוש ובית אלהים, ועיד לא נעשה מלאכת הבית פנימה, הבית לא הקצו והוטח סביב, פניו לבשו קדרות, ארון וכלי הקודש לא נעשו, וגם רצפה לא היתה לו, ורבים אשר ראו כבוד הבית הראשון, בוכים למראה עיניהם, כי הבית החדש, ריק וחסר מכל נוי ויופי, לא תואר ולא הדר לו.

כל אלה כתומם באו לעירנו בגלל פרוד הלבבות והמחלוקת אשר פרחו כראש על תלמי שדי עדתנו, בעד מכירת המקומות בבית הכנסת, יען כי לא היה מוצא לכסף אחר לגמור בנין הבית וכליו, זולת ממכר המקומות הגבוהים, ועל זה יצאו עסיקין, וימררו ורובו, לבלי הכיל (אמנם זו רעה חולה בקרב עדתנו, בכל עת אשר נריבי עם יקומו על נדבות לעשות צדקה, או דבר מועיל ותקון חדש, יבא גם השטן בתוכם לסכסך איש באחיו ע"י כבוד קנאה ותחרות להפריע מעשיהם, מבלי משים על המכשלה, אשר תחת ידם) רבים מהבע"ב המתאוים להסתופף בבית אלהים זה, לשפוך שיחם לפני ה'. התנדבו לקנות במחיר מקומות קבועים לתפלה. איש לפי ערכו להיות מהם מוצא לכסף לגמור מלאכת הבית וכליו, ולפארו במכלל יופי למען יצא שמו לתהלה בקרב ישראל, אך לעומתם קמו רבים בערעורים וטענות, לאמר לנו הארץ, ורבים אשר באו בזכות נחלת אבותם, אשר היו להם מקומות בביהכ"נ הישן, ואף כי לא הביאו בתבם המתיחשים לאחוזת נחלתם, וקנינים דרושים לאחוזת המקומות בביהכ"נ ובבתי הפלה. כנהוג בכל הקהלות, וזאת התעודה בישראל, ולא נבחנו טענותם אם כדבריהם כן הוא, גם לא יכלו להראות אותותם אותות, איה הם המקומות אשר התנחלו מאבותם, יען כי צורת הבית ותכונתו, נשתנה לגמרי, ולא יכירם עוד מקומם בביהכ"נ החדש. וגם מי יודע, אם לא עמדו אבותם על עמדם בביהכ"נ

הישן בלא כסף ובלא מחיר, ומה יש להם צדקה, להחזיק ולנחול מקומות ביהכ״נ החדש, אשר לא עמלו בו, ולא שקלו כסף מחירם. אם לא ביד חזקה, בכל זאת הכבידו אכפם בלי למכור המקומות, והם לקחו להם מקומות גבוהים מכל אשר בחרו, ושכר לא היה לביהכ״נ, להספיק כל צרכיו. ימים רבים היתה מחלוקת עם בעלי החזקות ההם, ויהי ריב ומדון ישא. כאשר ראו ראשי העדה, כי אזלת יד הגישו עצומותיהם לפני שלשה רבנים מערים הקרובות לבצע הדבר בשלום ובמישור, לד״ת או לפשר, הרבנים חרצו משפט, למען האמת והשלום אשר כל איש שיש לו חזקה מביהכ״נ הישן שנהרס מאבותיו שהיה להם מקום קנוי, יש לו זכות בביהכ״נ החדש, לפי מסת ההענקה שקבלה העדה מהממשלה בעד הביהכ״נ הישן (כי לא ידעו הרבנים אשר העדה לא לקחה מאומה בעד הביהכ״נ׳ רק בעד החנויות שאצל ביהכ״נ שנשומו לפי ההכנסה שלהם), והעודף מזה בערך להוצאת הבנין החדש, והצטרכות ביהכ״נ כי רבה הוא, מחויב כל מחזיק מקום, לשלם במחיר אשר יושת עליו לפי מעלת המקום ושויו אחר נכוי הזכות שלו, ואולם הרבנים לא כתבו הפס״ד בכתב מפורש, ולא הוציאו משפטם לאור מי ומי הזוכים בנחלה? איזו תעודה אשר תעידם על אחוזת המקומות במקנת כסף? ואיפה המקום אשר שייך לכל אחד לפי אחוזתו בביהכ״נ הישן, אשר נשתנה צורתו? וכמה מחויב כ״א להשלים בעד מקומו, כי לא פורש כמה עלו דמי הבנין, והצטרכות בדק הבית? ועל כן היו דברי הרבנים יגעים ולא עשו פרי, ובין כה נשאר הבית פרוץ ועומד, החפץ ימלא את ידו, ויקח לו מקום גבוה, כאות נפשו. ורבים מיקירי עירנו, הוקירו רגלם מבית אלהים זה, כי לא יכלו להראות להם מקום נכון לפניהם, רק בעזרת הנשים נעשה על פי הגבאים זה שנים אחדות, לחלק המקומות הנכבדים במחיר שכירות שנה, ומהם נמצא עזרה לשלם שכירות הש״ץ והשמשים, ואם כי הכנסת שכירות המקומות בעז״נ מצער היא, ואינה משגת למלאות צרכי הבית וכל מחסוריו, בכ״ז יגעו הגבאים בכל מאמצי כחם, לעשות תקונים, בנינים ושדרות בביהכ״נ להוד והדר, ולא אבדה תקותנו, אשר בקרב הימים יושם משטר וסדר נכון גם בעזרת האנשים, לחלק מקומות הגבוהים במכירה או בחכירה ולתת לאיש ואיש מקום הראוי לו, לעשות קניני עולם על המקומות, בהאסף ראשי עם עם הכד״צ דעירנו, ואיש על מקומו יבא בשלום.

איש נדיב אחר ר׳ חיים יוסף שערעשעווסקי נדב לפני מותו (בשנת איש יביא בפריו) אלף כסף, על ברק בית הכנסת, הכסף היה שמור בידי יורשיו כמה שנים עד שנת תרל״ח (ובריתך ינצורו לפ״ק) כי אז נתנו להגבאים הכסף לשקול על ידי עושי המלאכה, לעשות ארון הקדש טוב ויפה, והגבאים הוסיפו תת כחם לשכלל פאר הארון במקלעות פקעים, ופטורי ציצים מצופים זהב וכסף מעשה ידי אמן, הארון בנוי על מגדל גבוה, התחתים שניים ושלישים, וראשו מגיע עד הספון, ארבעה עמודי שש, עומדים מימין הארון ומשמאלו, ועטרותיהם בראשיהם מצופים זהב טהור, יפה להלל מאד, הוצאות בנין ארון הקודש לכל עבודהו, עם המגדל אשר לפניו, עלו קרוב לסך שני אלפים רובל. גם פארו את הבית, ברצפת אבנים, ובימה עשויה מברזל עשות, מעשה חריש, כרובים ותמורות ממעל לעמודי התוך אשר הבית נכון עליהם, מעשה חרשים כלו. גם בנו גדר אבנים סביב חצר הבית עם מכבר ברזל מעשה שבכה, ומעשה חריש עצים, כחותם התכנית המאושר מטעם הקיר״ה יר״ה. וגם בתוך הבית פנימה, הביאו הכל בסדר נכון ובעדי עדיים, ובכלים נאים, כחפץ בני עדתנו, אשר יחדו בשמחה את פני הבית, ולבם יגל מאד על כליל תפארת הבית, אשר כבוד אומר כלו, וכל הבא אל הבית יתפלא על טיבו ויפיו, ראוהו זקני ארץ ויאשרוהו, שרים רבים ונכבדים ויהללוהו, ויתנו לו פאר ותהלה, כי הוא בית מלך הכבוד סלה!

בית עולמים.

התלאות אשר מצאו את בתי העיר הישנה ויושביהם, בגלל המהפכה וההרס, אשר כתרו את התושבים ומנוחה הדריכום, פרצו ויעבורו בעד החיים אל המתים, כי גם שני בתי קברות שהיה בקרב העיר הישנה וחוצה לה, סוגרו מבא בפקודת הממשלה. יען כי נפלו בחבל בנין המבצר, והבונים נטו עליהם קו, לשפוך שם סוללות או לחפור בם תעלות, והמורהם הבינו בני עירנו שדי קברות חדשים בהמגרשים שקנתה הממשלה. אחד, בגבול העיר החדשה אצל המלון מוראנאווקי. ההוא, הוכן והוקדש ע״י הרב הצדיק מו״ה אריה ליב קאצינעלנבויגין, לקבירת מתים חדשים, והשני הרחק מאדם העיר אצל כפר בערעזאווקי. הוכן בשנת תקצ״ה לקבורת עצמות מתים

שבבר

שכבר מתו בעיר הישנה והוציאום מקברותם שם להביאם לשדה הקברות הלזה. והנם שם עד היום הזה .

אולם לא ארכו הימים, והעיר החדשה, נתפשטה לארכה ולרחבה עד כי שדה הקברות הראשון אשר בקרב העיר בתוך נשאר מוקף בתים סביבו , ומני אז חדלו פרזון בבית עולמים זה, כי לא נתנה הממשלה לחפור שם קבר ג) ונשאר רק בית הקברות שמחוץ לעיר ושמה יובילו את המתים בעירנו , ושם יחד על עפר נחת, גם עצמות מתי עולם, קטון וגדול שם הוא . אך שדה הקברות ההוא , היה קטון מהכיל ובזמן לא כביר נמלא על גדותיו , עד אפס מקום לקברות מתים חדשים, אז קנו בני עדתנו מאדוני הארץ, וגם הממשלה תמכה בימינם כפי נימוס המדינה. חלקת שדה סמוך ומחובר לשדה הראשון, כר נרחב מאד , וחוט אלפים באמת איש יסוב אותו , הוא מקום בית עולמים אשר אתנו היום— ואנחנו איפא, כולנו חיים מוקירים ומכבדים מקום הקודש הלזה, ומחוננים את עפרו , אשר הוא מעון ומנוחת נפשות יקרות קדושים אשר בארץ המה, הלא הם הרב הגאון הצדיק מו״ה אריה ליב בהגאון מו״ה יוסף קאצינעלנבויגין, והרב הגאון הגדול מו״ה יעקב מאיר בהרב ר׳ חיים פדוא, עם שאר גדולים שישבו על כסא ההוראה בעירנו, משנת תקצ״א והלאה. וגם עצמות הגאונים הרבנים מלפנים הלא הם הגאון הצדיק ר׳ אברהם בר׳ דוד, ובנו ר׳ יוסף קאצינעלנבויגין, ינוחו פה על משכבותם עם שאר צדיקי עולם תנצב״ה אמן .

ואחרי אשר קנתה העדה את השדה והכינוה לבית קברות וירבו הימים, ויהיו כעשרים שנה. והצר בית עולמים היה פתוח. כעיר פרוצה אין חומה, בלי גדר סביבו, למרות פקודות הממשלה, אשר צותה במפגיע לבנות גדריו , עד כי היה מקום הקודש מרבץ לחיה, ומרמס לרגלי עוברי אורח, אשר שמו דרך הנה פניהם. ורבת שבעה לה נפשנו מלעג השאננים, אשר בקעו להם דרך לעבור ברגל ולדרוך בנעלים בין הגלים והמצבות, ועוד רבתה בנו הרעה, אחרי אשר נבנתה מסלת הברזל מעירנו למאסקווי , ועל יד בית קברות עירנו

ג) ושדה הקברות נשאר שמה ובאיה , רק נמצאים שם מפוזרים , כגלים על תלמי שדי , אבנים שלמות בלי פתוחי חותם , והם אבני זכרון הנפשות אשר מצאו שם קבר והם יניאו רגל הכהנים מלדרוך שם ויהבומו את העוברים , לסבב הדרך עקלתון .

עירנו נבנו בתים רבים. לעושי המלאכה הגודרים והחרשים. והם ברגל גאוה פסעו על ראשי עם קודש, בין המצבות היקרות ובין קברות הצדיקים עשו שקוצים ותועבות, מצבות רבות שברו לרסיסים ומעשים אשר לא יעשו, ותהי צעקה גדולה בעירנו, אז התעוררו שני נדיבים, ויתגברו כארי, ול״ב ד) נכון התחדש בקרבם לגדור גדר ולעמיד בפרץ, ברוב עמל ויגיעה אספו נדבות הגונות מתושבי עירנו אשר הרימו תרומת ידם למלאכת הקדש ויחלו לבנות הגדר ביום ז׳ אדר שנת תרל״ט (כי הולך האדם אל׳ ב׳ית׳ ע׳ו׳ל׳מ׳י׳ם׳ לפ״ק). ששה חדשים ארכו ימי הבנין וקביצת הנדבות· ולמרות כל המעקשים אשר סביב שתו על הנדיבים להפריעם ממעשיהם והתלאה אשר מצאתם מפני פריד הלבבות והמחלוקת נשלמה המלאכה בחדש אלול שנה ההיא, שנת בלע המות כו׳ ו׳מ׳ח׳ה׳ ה׳ א׳ל׳ה׳י׳ם׳ ד׳מ׳ע׳ה׳ מ׳ע׳ל כ׳ל׳ פ׳נ׳י׳ם׳ לפ״ק.

חמש שנים עברו מיום כלות מלאכת הגדר ושלות השקט היה לבית עולמים דקהלתנו, אך בשנת תרמ״ד ההפך בלהות שנית להחריד משכנו בטח. יען כי מטעם הממשלה הוחל לבנות בעירנו בית נתיבות גדול ורחב ידים לחבר יחד כל מסלות הברזל. ההולכים מעירנו, ולבנות מסלות חדשות יצנפו צנפה כדור סביב העיר, איש באחיהו ידובקו, והבונים נטו קו לפרוץ גדר בית הקברות לבנות שם דרך לאנשי צבא, ממסילה למסילה, אל שמועה כי באה חיל אחז כל יושבי עירנו ורוב עצמותיהם הפחידו, ופן יקרקרו קיר הב״ע. אשר עמלו בוניו בו, וישאר פרץ נופל נבעה בחומת הב״ע וכדי בזיון וקצף, כי מי יודע אם ישוב יום לבנות גדריו, ופן תקום פעמים צרה ומקום הקדש ישוב להיות לחרפה, ובוז לגאיונים, כאשר היה בשנים שחלפו, ופן ינטה קו על קברות המתים, להרגיזם ממנוחתם, ולטלטלם טלטלה גבר למקום אחר, אך אנחנו הגבאים, השתדלנו בכל מאמצי כח, לבל יעבר בו מקרה רעה וחפץ ה׳ הצליח בידינו. א׳, הבונים עשו את בקשתנו, להטות דרך הנתיב הצדה לבל יקרב אל הקדש, מקום שם קבר בישראל. ב׳ בעד חבל ארמה אשר נקרע מהב״ע, עם הקיר הפרוץ, שלמו מיטב כסף חמשת אלפים וחמש מאות

ד) שתי מלות כארי ולב, רומזות על שמות הנדיבים אשר נדבם רוחם למלאכת הקדש ה״ה אריה ליב ור׳ הערן, ונקבו בשמותם בספר החיים המונח בביהכ״נ זכרה להם אלוה לטובה;

מאות רובל כסף ה) חמש ידות משווי הנזק של העדה. ג׳ קל מהרה החילונו לסתום פרצת החומה, ובזמן שני ירחים נשלמה המלאכה, והגדר שב ונבנה כראשונה. לשמחת לב כל עדתנו. וזכר לדבר. בנין הראשון נעשה בשנת, כי הולך האדם אל בית עלמו (חסר) לפ״ק, ותשלם מלאכת בנין גדר השני בשנת כי ה׳ו׳ל׳ך ה׳א׳ד׳ם׳ א׳ל׳ ב׳י׳ת ע׳ו׳ל׳מ׳ו׳ (מלא) לפ״ק. והיקון גדול עשינו שם כי שמנו מסלול ודרך להביא ארונות המתים אל בית מנוחתם דרך שער חדש. העשוי כונים על פי דתנו ותורתנו. וכרתנו אמנה זאת בספר המקנה שכתבנו עם השרים אשר למסילת הברזל לחק עולם.

סכום הוצאות בנין הגדר עלה בפעם הראשון לסך אחד עשר אלף חמש מאות ועשרים וחמשה רובל כסף, והשני לסך אלף ושלשה וארבעים רובל כסף, ומי האיש החפץ לראות החשבון בפרטות, ידרוש מעל ספר החיים המונח בביהכ״נ, שם ימצא רשום בכתב אמת ההוצאה וההכנסה בפרוטרוט.

ועתה יראו עינינו וישמח לבנו לראות חצר בית הקברות מוקף חומה ערוך בסדרים ותקונים שונים שוקט ושאנן מפחד רעה. לא יעברנו טמא ורגל בהמה לא תדרוך עליו, ועליו ינוצצו כספירים מצבות רבות קטנות עם גדולות, ובין שורותם יצהירו מצבות הצדיקים הישרים והתמימים שיבא זכרון נפשותם בסוף החוברת לזכר עולם.

בית צדקה וחסד

כמו ארבעה טורי אבן יקרה משובצים ברביד זהב, כן יתנוססו בעירנו ארבעה בתי צדקה, לגאון ולתפארת לפליטת ישראל.

א) הוא בית החולים אשר יוסד בעירנו בשנת תקצ״ח (מרפא צדקה וחסד לפ״ק). בית גדול ורחב ידים, יכיל יותר מארבעים מטות לאסוף שמה הולים עניים לסעדם על ערש דוי, עם בית מרקחת על ידו, להבין שם צרי ומזור לרפא שברם וחליים. מקור הספקת הבית חולים הוא, הכנסה ממכס הבשר הקצוב מידי שנה בשנה סך חמשת אלפים רובל כסף, והכנסת בית מטבחיים ובתי מקולין השייכים להעדה אשר יתנו פרים ג״כ על בית החולים כסף הנ״ל

ה) חלק מהכסף הנ״ל הקדשנו לבנין מקוה חדש, וכבר קנינו כבר ארץ, די הצורך לבנינו.

יצ״ל. ואולם בצוק העתים, נהרבו מאוד עניים מרודים בעיר, והבית טון מהכיל רוב החולים העניים המבקשים עזר לעתות בצרה. על כן מלא לב הגבאים בהם בשנת הרל״ו, (כל אשר דבר ה׳ עשה לפ״ק). לחדש פני הבית אשר קירותיו גטויים, וחדריו צרים, לבנות תחתיו בית חדש גבוה שתי יציעות ולהכין כל צרכיו לפי העת והמקום, אך מפני מעצורים שונים, לא הצליח חפצם בידם, ונשאר הבית שחות וצר עד היום. אכן יש תקוה עוד כי יבא יום וארמון על משפטו ישב.

ב) בית החפשית למושב זקנים, עורים ופסחים, אשר אין לאל ידם להביא לחמם מעמל ידיהם, לתת להם שם מעון ומחסה ולנהלם בלחם ומזון כל ימי חייהם. הבית הזה הוכן ג״כ בסוף המאה שחלפה, אך ראשיתו היה מצער בלי סדרים ונקיות. אך בשנת תרל״ו (והבית הזה יהיה עליון לפ״ק) התאזרנו עוז לבנות בית מדות ועליות מרווחים. גם התאמצנו לכלול יפיו במטות ומצעות בבלים נקיים. למשוח קירותיו בששר, ולמלאות מחסוריו.

כששים עניים דכאי רוח ימצאו מזון ומחסה בבית הזה, וארוחתם נתנה להם, דבר יום ביומו. גם בנינו על ידו בית תפלה בכל משפטו וחוקתו אשר גם החולים והזקנים יבאו שמה להתפלל השכם והערב ונקרא על שם בית האוסף. הוצאות בנינים אלו עלו קרוב לסך ארבעת אלפים רובל כסף. הבית הלז נפתח בר״ח חשון שנת שלום וטובה וברכה לפ״ק. ביום הזה נקבצו כל ראשי עדתנו, ויחנכו את הבית בזמירות ותרועה, גם רבים מבעלי הפקודות והשרים התערבו בשמחת חנוכת הבית ובפיהם ברכו אותנו להצליח דרכנו להיטיב לעניים וחולים ולהרים קרן עדתנו. מוצא החזקת בית האוסף הוא ממקור מכס הבשר. אשר נאצל לו ברכה סך שלשת אלפים רובל לשנה. וגם בתי מקולין חדשים בנינו בשנה שאחריה (בתי סקולין לפ״ק) בקצה העיר צפונה מהם פרים נמצא סך חמש מאות רובל לשנה. והזמננו הכסף הלז להחזקת העניים העצורים בבית האוסף. ואנחנו תפלה יהי נועם ה׳ עלינו כו׳ (ומעשה ידינו כוננהו לפ״ק) להשלים עוד בנינים ותקונים להעדה כאשר עם לבבנו. ויזכרו לנו לטובה.

ביום חנוכת הבית בהתאסף ראשי עדתנו נוסדה שם חבורה גדולה. היא חברת הכנסת אורחים מטרתה לאסוף הביתה אורחים עניים. הבאים לעירנו לבקש מלאכה. או ללמד תינוקות. או העוברים

ושבים דרך עירנו למקומות אחרים. לתת להם בבית האורחים מקום ללון, עם מטה ושולחן, וגם מזון שתי סעודות לכל אחד כפי התקנה הכתובה בספר החבורה, העשוי לדבר. כשש מאות חברים נתנו ידם להחבורה, ויכתבו ויחתמו בספר התקנות, מושב ומשכב האורחים, הוא בבית הישן שהיה שם מושב זקנים לפנים, ומכחנו שחדנו לחזק בדק הבית הזה לכל אשר ימצא שם בדק, וקדשנוהו לבית מלון אורחים, מוצא החזקת הבית ומזון האורחים הוא רק מנדבות בעלי החבורה, ועל כן יתנהג בכבדות, ומפני פרוד הלבבות והמחלוקות נשאר הבית משולח ונעזב, והוכו צלמות ולא סדרים, מי יתן והיה לבב העדה, לחבר את בית האורחים עם בית האוסף תחת שבט הנהגה כוללת, והשגחה נכונה והיה לאחדים, ופרי ישוה להם ממקור נאמן אשר לא יכזבו מימיו, כי אז יוטב מצבם גם שניהם לצבי ולכבוד לעדתנו והיה מעשה הצדקה שלום.

ג) בית תלמוד תורה גדול מאד, אין כמוהו בכל ערי הפלך. בו יאומנו יותר מחמש מאות ילדי בני ישראל על ברכי התורה ועל מבועי מוסר ינהלום כולם מקשיבים לקח מקרא ונפ״ת ומעטים מהם ילמדו גם כתב ולשון המדינה. צדקת הת״ת עומדת בעירנו מקדם קדמתה. וגם בעיר הישנה מצאה קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבח התורה בבתי המדרשים, אך בשנת תרט״ז (זאת ה׳ת׳ו׳ר׳ה לפ״ק) התנדבו בני עירנו לחדש פניה ולהיטיב מצבה, לבנות לה בתים גדולים, יכילו מספר התלמידים, כי רב הוא, ולחנך הנערים על פי דרכם בלימודי דת ודעת, עד אשר יעלו הוצאות החזקת הת״ת לסך חמשת אלפים רובל לשנה, מקור החזקת הבית הוא, מנדבות קצובות וקבוצות מבעלי בתים, איש לא נעדר, משחיטת עופות, מברכות המזון בכל סעודת מצוה, מחלות שבת, ומעליות לתורה ועוד רבים, וזה מקרוב יסדנו תקנה לחלק ממספר הילדים החניכים שבת״ת, כמה עשרות נערים אשר אין להם יתרון הכשר בלימוד התורה, ללמדם אומניות אצל בעלי מלאכות שונות בעד תשלום שכר, למען יהיה ידי הנער, כאשר יגדל והיה לאיש, רב לו לאכול מיגיע כפו ולא ישא חרפת רעב, מוצא הכסף לזה הוא סך שמונה מאות רובל כסף, אשר ע״פ השתדלותנו האצילה הממשלה לזה ממכס הבשר מידי שנה. לראבון לבנו התקנה הזאת, ראשיתה מצער מפני מעצורים שונים, אך נקוה כי אחריתה ישגא מאד בעז״ה, כאשר ישיתו ראשי עירנו לב, להבין יקרת התקנה ונחיצותה, כי רבה היא.

צדקת

ד) צדקת אלמנות ויתומים, שנוסדה ונתקנה ע"י הרב הגאון מו"ה צבי הירש אורנשטיין בשנת תרכ"ו (כי אמלט עני משוע לפ"ק) אחרי המגפה שהיתה בעירנו בשנה שלפניה (המתים במגפה לפ"ק) ועמה צדקת בקור חולים שחוברה לה יחדיו, הראשונה נועדה, לתת משען כסף לאלמנות ויתומים וגם לאביוני אדם יורדים מנכסיהם, אשר בושת פניהם תכסם לחזור על הפתחים, או לשאול מתת נדיבים, הם ימצאו עזר וסעד מקופת הצדקה בסתר ובכבוד, ובימי החורף יתנו להם עצים להסקה. יסורי הכנסת הצדקה הם, ממכס הבשר, כשלשת אלפים רובל לשנה, כהדלקת נרות שבת, מעליות להורה בשבת מברכין. והשנית מטרתה להשכיל אל דל בעת חליו, ולהיות מעיר לעזור לאלה השוכבים על ערש דוי בבתיהם ולהמציא להם רפואות תעלה מבתי הנכאת (אפטיקן) במתנת חנם או במחיר מצער, כפי אשר תשיג יד החולה. גם לשלוח לכל חולה איש עתי לסמכו באשישות, ולרפד יצועו, לתמכו ולסעדו במשפט. שתי הצדקות האלו, כאחיות תאומות יעלות חן, נותנות כבוד והדר לעושיהן, ותפארת לעדתנו, גם הרופאים המומחים שבעירנו, כיהודים כנוצרים יקחו שכם בהצדקה, כי נדבה לבם אותם לבקר בעתים מזומנים, את החולים העניים חנם אין כסף, חליפות וצבא עמם איש על מחנהו, ובא לבקר החולים בבתיהם, וידיהם תעשינה תושיה לתת להם צרי ומזור, ע"פ פקודת גבאי הב"ח, וזה לא כביר בשנת תרל"ז (וזה מעשה הצדקה לפ"ק) קנו הגבאים בית מיוחד, לשבת שם יחדיו לחלק צדקה לעניים ורפואות לחולים, ונקרא בשם „בית ביקור חולים", זכרה להם אלוה לטובה !

אלה הם ראשי הצדקות הגדולות שבעירנו, הנודעות לשם ולתהלה, ואשר לכל אחת נמצא בית נכון ונשא, ועליה שמו נקרא, אך גם לבד אלה נתקנו בעירנו צדקות וגמ"ח, אשר גם מהם מקור נפתח, להת חיים וחסד, לעניים וחולים, להושיע לבני אביון, ויבאו במספר צבא התקנות הטובות שבעירנו, בחוברת מיוחדת.

ואנחנו נשא לבבנו אל כפים, אל אל בשמים, כה יתן ה' וכה יוסיף לחזק ידי נדיבי עמנו לעשות צדקה וחסד כל הימים. יסיר חרולי המחלוקת ופרוד הלבבות מכרם עדתנו, וישלח עזרו מקודש להצליח את דרכיה, ויאריך ד' ימי עדתנו בטוב ובנעימים כחפץ אוהבי עמנו באמת ותמים, ובהם יושע יהודה וישראל תשועת עולמים, אמן.

קורות נוראות

יום מהומה ומבוכה היה היום שבו הוחל להרוס שתות גדר הב"ע שבעיר הישנה, בשנת תקצ"ה (צ'ע'ק'ה' ג'ד'ו'ל'ה' ב'ע'י'ר' לפ"ק) ולבא בנקרת הצורים לחפור שם תעלת המבצר. חרדה גדולה נפלה על תושבי עירנו, לב כל איש חרד, לשארו הקרוב אליו, לאביו ולאמו, לאחיו ולאחותו, וכל העם בוכה למשפחותיו פן יעלה הכורת עליהם לפזר עצמיהם לפי שאול, וע"פ השתדלות ראשי העדה, נתנה הממשלה יר"ה ארכה ורשיון להוציא עצמות המתים מקבריהם, ולהובילם אל שדה הקברות החדש ההוכן והוקדש בעיר החדשה, אל מחוץ לעיר. אך כאשר הגיעו אל מקום קברת המתים שמתו במגפת החלי רע ר"ל משנת תקצ"א, מדאגה בדבר פן תפשה המספחת בעיר, ע"י נושאי העצמות וחילופיהן, הקימה הממשלה יר"ה עליהם משמר, לבל יגעו העצמות בלבושיהם, לרחוץ ידיהם ולהחליף שמלותם טרם ישובו לנויהם העירה, נורא היה המחזה לראות נושאי העצמות, מובלים כהולכי שבי, בלוית אנשי צבא השומרים עליהם, בכל הדרך אשר הלכו מן הב"ע הישן, עד אשר באו אל המנוחה ואל הנחלה, אל שדה הב"ע החדש, ותהי לחרדת אלהים.

בשנת תר"ז (פ'ח'ד' ו'פ'ח'ת' ו'ה'י' לפ"ק) קרה בעירנו מקרה נורא אשר כל שומעו תסמר בשרו מפחד, כי יצאה אש מאת ה' ותגע בפנת החנויות הגדולות אשר ברחוב שאסיי. והנה לפתע פתאום עלו על מוקדה כל החנויות. מספרן כמה מאות. עם כל הרכוש והקנינים, אשר נאצרו בתוכן, וגם שנים עשרה נפשות אדם, עלו כליל השמימה, בהן שבעה אנשים וחמש נשים, ולא נשאר מתום בבשרם, רק העצמות הנחרים, נשי המתים נשארו עגונות, ובקושי התירן הגאון ר' יעקב מאיר פדוא זצ"ל מכבלי העיגון (תשובת הרי"מ סימן כ"ה).

בשנת תרי"ח (ב'ר'צ'ח' ב'ע'צ'מ'ו'ת'י' לפ"ק) בחוה"מ של פסח. נמצא אחד מבני עירנו חלל מושלך ברחוב קריה. ובפיו נתח לחם חמץ, וע"פ החקירה והדרישה, נודע הדבר, כי האיש ההוא שהיה חייט תופר בגדים לאדונים, הלך לתבוע שכרו משני אדונים צעירי ימים, שגרו בבית הקרוב אל החלל, והם באגרוף רשע, הלעיטוהו יין צרוף, ולחם חמץ עד אשר נחנק. ולא נותרה בו נשמה, ואז השליכו אותו החוצה, ויגוע בלא יומו. בני המת זעקו חמס על

השערוריה, והגישו משפטם לפני שופטי העיר, אך מפני סבות שונות דמעת העשוקים נאבדה ואין להם מנחם.

ניר ראשים

בשנת תקצ"ז (אבל כבד לישראל לפ"ק) גוע ויאסף אל עמיו הרב הגאון הצדיק חסיד ועניו מו"ה אריה ליב ז"ל מבית קאציעלנבויגין, אחרי שבתו על כסא הרבנות כארבעים שנה, הוא היה אחד מיוחד שבעדרו ודורו, דור צדיקי עולם, עמודי התוך אשר כל כבוד בית עירנו נשען עליהם, הלא הם הגאון מו"ה צבי הירש פרילוקר, הגאון ר' שמשון, הגאון ר' אשר, ואחרון חביב, הוא אהרן קדוש ד' בעהמ"ח ס' מנחת אהרן על סנהדרין — מתקנות הגאון ר' אריה ליב זצוק"ל, אשר כל איש מעדתנו, מחויב ליתן בכל שנה קודם הפסח, נדבה על חלוקת קמח פסח, חלק ששי מאחד אחוז למאה מכל אשר ימצא לו במוחזק אין נקי, רק הנותן סך עשרה רובל יצא ידי חובתו אף אם חלק הפריצענט שלו גדול יתר מאד ו).

אחרי מות הגאון ר' אריה ליב ק"ב, היה בעירנו מ"צ וראב"ד, הרב מו"ה יצחק אייזיק במו"ה ישראל ז"ל מפינסק, וכהן פאר עד אשר

ו) כל בר לבב, יבין בדעו ושכלו, כי הגבול שגבלו ראשונים לנתינת מעות חטים עד עשרה רובל, היה רק דבר בעתו, לפי מצב הזמן והמקום בימים ההם, אשר מספר הנותנים והמקבלים. נשאו יחד והצטרכות החלוקה לעניים קודם הפסח היתה מצער מאד, ואולם בימים אלה, רבו כמו רבו עניים מבקשים עזרה בצרה, וחלוקת קמ"פ רבה ונסבה למעלה זה עשר פעמים יותר מבשנים קדמוניות, ומספר הנותנים ילך הלוך וחסר בצוק העתים, עד כי היה בשנים האחרונות מספר הנותנים רק כארבע מאות איש, ומספר משפחות המקבלים יותר מאלף וחמש מאות, וחלוקת קמח, מצות ושאר צרכי החג. היו לטורח רב על המחלקים, ולעומת זה. אם כי בטלו רוב הנותנים כי מעטו, רבים אשר עמנו היום, עשירים בעלי כסף, אשר ברכם ה' בעושר נ"ב, לא נשמע כמהו בשנות קדם, עד כי נדבה עשרה רובל, כאין נחשבה. לפי עשרם וגדולתם. ולפי הצטרכות העדה, ולכן מהראוי לבקש, מוצא לכסף נדבות, ממקורים נאמנים אשר לא יכזבו, ולחדש תקנת הגאון הצדיק בהרחבה גדולה. באופן אשר כל איש מרים תרומת כסף על חלוקת עניים קודם הפסח, לא ימעיט מלתת לפי ערכו ומצבו באמת, כפי ראשית התקנה, היינו חלק ששית מאחד למאה, רק להרבות נתינתו לפי מסת ההוצאה הדרושה, והמעטים לא יפחות מאחד מני אלף כסף אשר לו.

אשר הופיע לנו אור תורת הגאון מו"ה יעקב מאיר פדוא זצ"ל, נכד הגאון ר' אהרן הנ"ל אשר זרח מפינסק לנו, ונתקבל בשנה ההיא לרב אב"ד ור"מ בקהלתנו, אולם מסבות שונות אחרו פעמי מרכבותיו לבא הלום, עד שנת ת"ר האדם המעלה לפ"ק, כי אז ישב על כסא אבותיו ושפט את ישראל חמש עשרה שנה, בימיו היה מו"צ וראב"ד בעירנו הרב ר' איסר יודל בר' נחמיה, בעהמ"ח ס' עזרת יהודה ונחמת יהודה (ובסוף ימיו נסע לאה"ק ונפטר שם). ובשנת הרט"ז, נשבה ארון ה'ת'ו'ר'ה לפ"ק, נאסף אל עמיו הרב הגאון הצדיק ז"ל, ואיננו כי לקח אותו אלהים להסתירו בסתר כנפיו לעולמים.

הרב הגאון הנ"ל התיר בשנת תרי"ב שהיתה שנת בצורת, לאכול פולין בימי הפסח, וכתב ע"ז תשובה נכונה וקצרה בספר תשובת מהרי"מ סי' מ"ח (ווארשא תרי"ד) ז).

בגוע הגאון ר' יעקב מאיר פדוא זצ"ל נשאר הדור שמם וינהו כל בית ישראל אחרי הרב הגאון מו"ה יוסף שאול נאטנזאהן מלבוב, להביאו אלינו, ולשום נזר הרבנות על ראשו, אך מסבות שונות הופרה עצת עדתנו, ולא זכינו ליהנות מאור תורתו וצדקתו, או אז שמו אנשי עדתנו פניהם אל הרב הגאון מו"ה צבי הירש אורנשטיין שליט"א נכד הגאון בעהמ"ח ס' ישועות יעקב, בכבוד גדול נתקבל צבי לצדיק זה, לאב"ד בקהלתנו בשנת הרכ"ה, והמון רב יצאו לקראתו אל מחוץ לעיר לשחר פניו עד באו העירה ביחד עם לויתו המאושרה, אשה יראת ה' מרת עכסה תי', כל אנשי עירנו מקצה שמחו אלי גיל לקראת האורחים הנכבדים, אשר מלבוב באו עד הלום לשכון כבוד בארצנו, וביותר שמח לבם, על אשר נשאר לנו שריד לבית השר הצדיק תפארת עדתנו ה"ר שאול וואל זצ"ל, לשבת על כסא הרבנות בעירנו, יען כי הרבנית עכסה תי' היא מצאצאי הגאון בעל מנחת אהרן שהיה נין ונכד השר כמובא למעלה.

תשע שנים היה הג"ר צבי אורנשטיין לצבי ולכבוד לבני עדתנו ויהיה בעיניהם כימים אחדים באהבתם אותו. אך לפתע פתאום עלתה עליו חמת הממשלה יר"ה מפני מלבושיו והכרת פניו אשר

ענתה

ז) מהתקנה ההוא ראוי ללמוד ולהתיר גם בימינו אלה, אשר היוקר יאמיר עוד יותר משנת הרי"ב, והעניות מתגברת בכל שנה בעו"ה, לאכול בימי הפסח פולין וד"מ, לטובת העניים אשר הוצאות הפסח כמשא כבד יכבדו עליהם:

ענתה בו כי הוא מרבני גאליציא. ויצאה פקודה לשלחו מן הארץ, אותו ואת משפחתו היקרה ונכבדה.

וכאשר בימים ההם, ע"פ חוקי הממשלה היה החוב על העדה לתת חלוצי צבא, לפי מכסת נפשות העדה, או לתת כפרם סך שמונה מאות רובל בעד כל חלוץ, למלחמה השתדל הרב, כל ימי שבתו על כסא הרבנות בעירנו, להשלים החוק במועדו בלי מגרעת, בכל כחו יגע לאסוף כסף לקנות נפשות לשלם הכופר, מבלי משים כי רב היה מחיר כל נפש, ומכתי שחד בעד העדה, להיות לה מעיר לעזור להוציא הדבר לפעולת אדם וחפץ ה' בידו הצליח.

הוא התקין ג"כ שלא ילכו הנשים בראש השנה לומר תשליך אל הנהר ולא למי בארות ח).

בימיו היה ראב"ד ומו"צ בעירנו מורי ורבי ה"ר יצחק ב"מ חיים ז"ל מקאמניין בעהמ"ח ס' עלי הדס. וענבי הדס, והם בכתובים.

אחריו הוקם על לאב"ד בעירנו הרב הגאון מו"ה יהושע ליב דיסקין שהיה לפנים אב"ד ור"מ בעיר מעזעריטש. לאמזע, קאוונא ושקלאב, שלש שנים נהג רבנות בעירנו בכבוד. אך מפני חמת המציק, עזב את עירנו ומדינתנו והרחיק נדוד למדינות אחרות. ועתה מנוחתו כבוד בעיר הקודש בירושלים תוב"ב.

הוא יסד חוק, אשר אנשי החבורה גחש"א, המתעסקים בטהרת מתים, בהלויתם ובקבורתם. בלתי רשאים לדרוש שום תשלום שכר מאת יורשי המתים, רק שכרם אתם מאת הגבאים המפקחים על הב"ע. במסת חלק חמישית מהתשלום שמקבלים הגבאים מהיורש בעד מקום הקבר, לפי מדרגתו, איש איש כפי נחלתו ומצבו, ואנשי החבורה בלתי רשאים לערער על הגמר שיגמרו הגבאים עם היורשים ט).

אחריו נתקבל למ"צ וראב"ד בעירנו הרב הגאון מו"ה מאיר יונה שליטא

ח) התקנה הלזו, אשר למראה עינים מעט היא, יקרה מאד בערכה, למיגדר מילתא מעניני פריצות, אשר ימצאו על הרוב בעת האסף המון רב. והכל הולך אל מקום אחד.

ט) דבר זה קימו וקבלו בעלי החבורה עליהם בחוב ואיסור גמור ולא יעבור, לבל יערב לב שום אחד מהחבורה, מאיזה חבור שיהיה לבקש גמולו בדרך כפיה ואונס, והדבר מוטל על הגבאים וראשי העדה להשגיח ע"ז בעינא פקיחא, ואם יעברו בני החבורה חוק התקנה הזאת אז מחויבים הבע"ב והגבאים, לבחור אנשים אחרים שיתעסקו בצרכי המת או ליסד חבורה חדשה.

שליט"א האב"ד דק"ק סויסלאטש. בעהמ"ח ס' שער תחרש על העיטור ועוד ספרים שונים וכהן פאר בעירנו שתי שנים .

וזה שבע שנים חונה פה בעירנו הרב הגאון המפורסם מו"ה **יוסף בער** סאלאווייציק. בעה"מ ספר בית הלוי. רועה צאן מרעיתו בשובה ונחת. מי יתן ויצלח חפץ ה' בידו לסקל כרם עמנו מאבני המחלוקת ופרוד הלבבות. אִם כל המכשולים והפרעות בעירנו ושלום יעשה לנו למען תמצא ידינו · לבצע את אשר החילונו לעשות. בבנין בית חולים חדש. ומקוה חדשה. ולעשות תקנות טובות לעדתנו. ולפרוש עלינו סוכת שלום ואמת כל הימים, אמן.

הוספה

בראש דבר לחיבורנו זה כבר אמרנו, כי אבני המצבות אשר עמדו על תלם בשני בתי הקברות שבעיר הישנה לרוב מאד. ובהם נפישות לצדיקים. והחידים. אשר מעולם אנשי השם. ספו תמו מן בלהות צלמות בעת הריסות הבתים ההם. ותכס עליהם הארץ. ורבים מהם אשר נצלו מתוך ההפכה. והובאו לבית קברות החדש שבגבול עירנו החדשה. בלו ונמחו מרוב ימים. לא נכרו אותותם אותות, ואין אתנו יודע עד מה. איה איפא מקום קבורת הצדיקים. וזמן פטירתם ונשאר רק מעט מזער, אשר מצאנו כתובות מצבותם חרותים על לוחות אבן, אשר בם נתפאר, להת להם יד ושם בחבורנו. למען יעמדו ימים רבים. — ואלו הן:

א) מצבת הרב הגאון המפורסם מו"ה אברהם קאצינעלנבויגין אשר כבר בא שמו וזכרו. בזכרון לראשונים עליה כתוב פתוחי חותם.

פ"נ

הרב הגאון הגדול מו"ה אברהם כמו"ה דוד

שהיה אב"ד דפה ק"ק בריסק .

(מכאן והלאה נמחקו האותיות)

ב) מצבת קבורת הגאון מו"ה יוסף בה"ג מו"ה אברהם הנ"ל כתוב עליה

פתחו שערים ויבא צדיק

פ"נ

כבוד הרב הגאון המפורסם המנוח מו"ה **יוסף**
שהיה אב"ד ור"מ דקהלתנו יצ"ו בן לאותו צדיק
הרב הגאון מו"ה אברהם זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ
דק' יצ"ו תנצב"ה נפטר . . . . .

ג) סמוך למצבת הגאון מו"ה יוסף זצ"ל נמצאה מצבת זוגת הצדקת מ' עכסה ע"ה, וכתוב עליה .

הרבנית הצדקת מרת **עכסה** ז"ל אשת הרב הגאון
מו"ה יוסף ז"ל אב"ד ור"מ דקהלתנו בריסק נפטרה
ביום א' ב' אדר ראשון בשנת תקב"ל לפ"ק .

ד) מצבת הרב הגאון מו"ה אהרן בר' מאיר פדוא ז"ל בעהמ"ח ס' מנחת אהרן כתוב עליה .

פתחו שערים ויבא צדיק

פ"נ

הרב הגאון מוהר"ר **אהרן** . . . . . בעהמ"ח ספר
מנחת אהרן. ומנחה בלולה. בהרב מו"ה מאיר
זצ"ל נפטר בשם טוב יום ג' כ"ג חשון שנת תקל"ח .

ה) מצבת הרב הגאון ומפורסם מו"ה צבי הירש פרילוקר, כתוב עליה .

פ"נ

הרב הגאון ומפורסם ומושל במדות טובות כבוד
המנוח

המנוח מ"ו **צבי הירש** בהרב המנוח מו"ה **דוד**
זצ"ל. נפטר כ"ד ימים בחדש כסליו **שנת תק"פ**
לפ"ק תנצב"ה.

ו) מצבת הרב המגיד המופלג ויר"א מו"ה עקיבא **בר' משה** ראטנר כתוב עליה:

פ"נ
הרב המגיד המופלג ויר"א מו"ה **עקיבא** בר' **משה**
בר' ברוך ראטנער זצ"ל נפטר יום ב' ער"ה תקצ"א

המצבות האלו, הם נפשות לצדיקים שכבר מתו בעיר **הישנה** והובאו עצמותם לביה"ק החדש. אחרי אשר נהרסו שתות הב"ע הישן.

ז) מצבת הרב המאוה"ג המפורסם מו"ה נחום העלרשטיין כתוב עליה.

ציון לנפש חי רב פעלים.
הידעתם כי לוקח פאר ישראל והודו
הכם חרשים עובד ה' בנפשו ומאודו
סע למנוחות מקום יזרח אור תורתו
ישכון בכנפי אל ישאהו על אברתו
דודאיו יתנו ריח. כהררי אל צדקתו
רובי תורתו ידובבו והי נקרא במיתתו
מן השמים נלחמו את מצוקי ארץ
נצחו אראלים בקרב ויפרצו במו פרץ
הוטר מגזע צדק במרום נטע ביתו
מנחם מאתנו רחק, ושם בעדן הנהו

הוא הרב המאוה"ג עניו מפורסם מוהר"ר **מנחם נחום** זצ"ל העלר שטיין נפטר בשנת תקצ"א.

המצבה הזאת כבודה חרש עמה, כי בני הרב הקימוה פה בעיר החרשה •

ואלו הצדיקים, אשר באו אל המנוחה ואל הנחלה אחר אשר נבנתה העיר החרשה, והוכן בית הקברות החדש על מכונותו.

א) מצבת הרב המפורסם הנדיב מו״ה חיים בן הגאון מו״ה אהרן זללה״ה בעל ספר מנחת אהרן, נפטר בש״ם טוב ביום כ״ב לחודש אדר שנת תקצ״ז לפ״ק תנצב״ה וכתוב עליה.

פ״נ

כבוד הרבני המפורסם הנדיב מו״ה **חיים** בן הגאון
מו״ה אהרן זללה״ה בעל ספר מנחת אהרן נפטר
ביום כ״ב לחדש אדר בשנת תקצ״ז לפ״ק.

ועל ידו קבר עצמות זוגתו הצדקנית והצנועה מ׳ מירקע בת הרב מו״ה חיים זללה״ה, שנפטרה ביום ה׳ לחדש מרחשון שנת תקצ״ה, והובאו עצמותיה לפה.

ב) מצבת קבר הרב הגאון הצדיק החסיד ועניו מו״ה אריה ליב קאצינעלנבויגין וכתוב עליה.

הלך למנוחת עולם יום א׳ י״ב אב תקצ״ז תנצב״ה
נפש זכה וברה אדיר התורה
אהל התורה ועבודה היתה לו כחשכה כאורה
יושר כשרון מפעלותיו עצמו מלספרה
על העדרו מכל עברים נשאו קינה בנפש מרה
באין עוד משען למחסה ולמעוז בעת צרה
ה״ה כבוד הרב הגאון המפורסם בנן של קדושים
מו״ה **אריה ליב** בהרב הגאון מו״ה יוסף קאצינעלנבויגין
בהרב הגאון מו״ה אברהם דור אחר דור
מעולם אנשי השם האב״ד ור״מ דק״ק בריסק
והגליל, זצללה״ה

מצבת

ג) מצבת קבר הרב המופלג דיין ומ״צ דקהלתנו מו״ה **נתן נטע** כתוב עליה .

פ״נ

איש תם וישר וי״א חריף ובקי תמים במעשיו ה״ה
המפורסם מו״ה **נתן נטע** בהרבני מו״ה דוד כ״ץ

ד) מצבת קבורת הרב הדיין ומו״צ מו״ה יאקל כ״ץ כתוב עליה.

יחרד וישתומם כל עובר
על בחיר ה׳ כי ירד לקבר
קבע עתים לתורה, מהולל בשער שופטי דת ודין
בתורת ה׳ הגה יומם וליל, ניב שפתיו בשלום עשו חיל.
זאת אות ברית זרע אהרן. זכות צדקותיו לעמו יזכור
ה״ה הרב המופלג בתורה וי״א, חריף ובקי הדין המצוין
מו״ה **יעקב** ב״מ זאב הכהן זצ״ל, נפטר בשם טוב ביום ד׳ ג׳
שבט שנת ת״ר ויגוע יעקב ויאסף אל עמו בטוב תנצב״ה

ה) מצבת קבר הרב המופלג המפורסם י״א וצדיק תמים מו״ה שמואל פוזיצער, וכתוב עליה .

ושמואל שוכב בהיכל ה׳

נפש עמל עמלה ביראת ה׳ באמת מנעוריו עד שב רוחו
אל אלהים, הרביץ תורה לישראל תורתו ומעשיו הטובים הן הן
עדיו ועשה מעשה צדקה בכל עת הרב המופלא בש״ס בבלי
וירושלמי פוסקים ראשונים ואחרונים צדיק בכל דרכיו מו״ה
שמואל זצ״ל במו״ה דוב זצ״ל, מילידי ויחוסי ארץ דק״ק
סעמיאטיטש, חשך השמש בצהרים, נפטר בש״ט יום ב׳ כ״ט
תשרי שנת תר״א תנצב״ה .

ו) מצבת קבר הרב המפורסם מו״ה חנוך זונדל בעה״מ כנף רננים , כתוב עליה .

פ״נ

הרב המופלג השלם ומפורסם בהכמת הדרוש
מו״ה חנוך זונדל במ׳ ישעיה ז״ל מק״ק זאגער
בעה״מ ספר כנף רננים על פ״ש נפטר כ״ז
שבט תר״ז לפ״ק

ז) מצבת קבר הראב״ד ומו״צ מו״ה יצחק אייזיק במ׳ ישראל , כתוב עליה .

פ״נ

איש תם וישר ירא אלהים ובקי בחדרי תורה ודן דין אמת ומשפט לרבים כדת ה״ה הרב החריף מו״ה **יצחק אייזיק** במו״ה ישראל זצ״ל מק״ק פינסק אשר ישב על כסא הוראה בפה ק״ק בריסק ונאסף אל עמיו ביום ג׳ טו״ב טבת שנת תר״ט .

ח) מצבת קבר הרב הגאון הצדיק המפורסם בכל קצוי תבל , מופת דורו מו״ה יעקב מאיר בהרב מו״ה חיים פדוא זצללה״ה .

ציון לנפש

ה̊יום נפלה עטרת ראשנו . הוד בית ישראל ותפארתנו
נ̊דע ה׳ קרננו . ראש חמדת כלולותנו
א̊וי לנו אמרה עירנו . אבדה כלי המדתנו
ו̊גם מר יזעקו הכמי מדינתנו . רבינו לקח אלהים ואיננו
נ̊געל מגן גבורנו . בתורתו האיר עינינו
ה̊יה מקור חיים בקרבנו . משיב תשובות על שאלותנו
ח̊כם חרשים היה בינינו . ולבוש כתונת פסים לחכמנו

כע למנוחות שאננו . עלה בקדש לשמי מעונו
ידובבו בקבר שפתי הגיוניו . קרות הידושיו בבית תלמודנו
דאבה ואנהה עזב בלבבנו . נוטל כבוד מבית חיינו
מי יגדור לנו פרצותנו . מי יחוש בטובת עמנו
רחמיו וחסדיו על נדכאינו . אמין וחזק שברון מתנינו
נשיא אלהים היה בתוכנו . ימליץ גם עתה טוב בעדנו ,
אור החיים מאיר לעינינו . רחמים יעורר לשרידנו

ה"ה הגאון האמיתי החסיד מופה"ד המפורסם מו"ה **יעקב מאיר** נ"ע בהרב המפורסם מו"ה חיים פדוא , אב"ד ור"מ דפה בריסק

נפטר ונקבר יום ג' כ"א כסליו תרט"ו לפ"ק תנצב"ה

ט) מצבת קבורת הרב המופלג ובקי בחדרי תורה, עובד אלהים מו"ה נתן שפירא .

אוי כי נאבד מאתנו כלי המדתנו .

איש חמודות פאר אנשים מופלג בתורה ויראה ויט שכמו לסבול עול ההוראה בפה יותר מארבעים שנה זקן ושבע ימים ה"ה הרב ר' **נתן** ב"ר משה זצ"ל נפטר בשם טוב יום ב' ז"ך אלול

תרל"ה לפ"ק תנצב"ה

י) מצבת קבורת מו"ר הרב המופלג , חריף ובקי, י"א באמת ותמים מו"ה יצחק במ' חיים ז"ל מקאמניץ . ראב"ד ומו"צ בעירנו . כתוב עליה .

איש אמונים ורב פעלים
הורה צדק לעדתו בפה
תשעה עשר שנים , זקן ושבע ימים
בן פ"ב שנים , צנא מלא ספרא

) 230 (

[illegible]

ה"ה הרב ר' **יצחק** ב"ר חיים זצ"ל
נאסף לעמו לשכון בארץ החיים
ביום ש"ק כ"ו ניסן שנת תרל"ה לפ"ק תנצב"ה

יא) מצבת קבר הרב המאה"ג מ"ה חיים יהושע ז"ל אב"ד דק"ק קאמניץ חרות עליה.

פ"נ

הרבו דמעה ובכי אתני
רבנו עלה שמים הוד תפארתנו
חמדת ישראל יפי מחמדנו
יה הבט וראה שועת עדתנו
בר רמא ובר רברבי צבי עדינו
רב אמתי ומנהל במישר נהלנו
ה"ה הרב הגאון הגדול הרבני תורה בישראל צנא מלא ספרי
מ' **חיים יהושע** בהרב ר' ראובן הכהן זללה"ה אב"ד
מקאמניץ נפטר י"א שבט שנת תר"ם לפ"ק תנצב"ה

יב) מצבת קבר הרב המופלג בתורה ויראה מו"ה אליעזר ליפמאן בר' דוד.

פ"נ

בעל המחבר ס' מעגלות אור מ' **אליעזר ליפמאן**
בר דוד זללה"ה דן והורה הוראות פה כמה שנים
ותשעה עשר שנה היה אב"ד בק' טרעכפאלי, נאסף אל
עמיו בן פ"ח שנים, ביום ועש"ק ז' חשון תרמ"נ
לפ"ק לסדר לך לך כו' אל הארץ אשר אראך לפרט
וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים לפ"ק

מצבת

יג) מצבת קבר איש תם וישר דרך יקר ערך גדול בתורה ויראה טהורה מו"ה צבי הירש בר' מרדכי ז"ל ברלם, חרות עליה.

צדקת ה' עשה. והלך בדרך תמים
בתורת ה' הגה שם לילות כימים
ירא ה' מנעוריו. וחבר טוב לחכמים
החזיק באורה צדקה ויראה טהורה
ידו עשתה חיל. וכתב לו ספר התורה
רובי תורתו וחכמתו השאיר לכבוד ולצבי
שמורים נצח בספרו „אור הצבי"
בן שמונים שנה נסע למנוחת עולמים
מלא דבר. זקן ושבע ימים
רב טובו יביעו. רחוקים וקרובים
דור יבא יספר תהלת מעשיו הטובים
כבוד ה' יאספהו. לשכון במרומים
ינוח בסתר עליון. בצל שדי לעולמים

נפטר יום א' א' כסליו שנת הצ'ב'י י'ש'ר'א'ל על במותיך חלל
לפ"ק תנצב"ה

ואלה מצבות קברי אלופי עירנו נדיבי עם, ישרי דרך אשר ינוחו על משכבותם, בבית הקברות החדש שלנו.

מצבת קבר הגביר הנכבד ונדיב מו"ת יהודה ליב לובלינער, כתוב עליה.

פ"נ

אבן בכות קוראת לך עובר
עמוד התבונן עלי מקום זה פה קבר

האמת האהובה והנדיבה פה שוכנת
פאר העם יהודא נכבד התבל
אור לישרים כרגע כבתה בבכי ואבל
עודך פה עובר מהר קרא למקוננת
עלי איש תם וישר צדיק וענו
גומל טוב משיב נפש באור פניו
אך להיטיב זהבו כאשפה נחשבה
מעוז לדל היה לאביון מחסה
משען לחם לרעב לעירום מכסה
כליל טוב מנעוריו . ועד זקנה ושיבה
המפורסם מו"ה **יהודא ליב** מלובלין
נפטר בשם טוב יום ג' י"ד מרחשון
תקצזיין לפ"ק תנצב"ה

מצבת קבר הגביר הנכבד ונדיב מו"ה יהודא ליב הנקרא ר' **ליבלי** גיטעלס, וכתוב עליה .

פה זורח יפעת נפש חי רב פעלים
נשמתו בצל אל אלים מתרפק בתורה
מסתופף בתשובה מוספח בתפלה
נצמד בצדקה שפל ברך עם שועים ורשים
הלך ישר עם אלהים ואנשים
ה"ה הרב הישיש גזע תרשיש מופלג
בתורה ובמע"ט מו"ה **יהודה ליב**
במו"ה מרדכי הירש ז"ל . נין ונכד של
הרב המופלג בתו"י מ' משה קאזם
זצללה"ה:

זצללה"ה ראב"ד בפה ק' נפטר ביום
ש"ק ער"ח חשון תרט"ו לפ"ק תנצב"ה

מצבת קבר הרב הגביר הישיש ונכבד מופלג בתורה מו"ה נחמיה במ' מרדכי ז"ל, וכתוב עליה.

ציון קבר

נפש מת זה בצרור החיים
חבל נחלתה הוכן סלה
מעלליו אשר בגדלם עלי שמים
יגידו אמנם ממרחק תהלה
הן יודעיו יאנחו בשברון מתנים
באשר התוגה כל לבם הכילה
נשמת שדי אשר חיתהו לחן שפתים
משמר לכל דרכיה השכילה
רק גוו לא נפשו הטהורה
דרך קשתו המות לעשות כלה
כי נפש טהורה העמלה בזעת אפים
ילך צדקה לפניה סלה

ה"ה הנביר הנודע לתהלה ביושר דרכיו וכשרון מעשיו הגה בתורת ה' יום וליל וכל נתיבותיו על פיה חכם בעוז וי"א מו"ה נחמיה בהרב המנוח מו"ה מרדכי ז"ל, נאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ביום ט' תשרי תרט"ז לפ"ק תנצב"ה

ועליו מצבת קבר בנו הגביר החכם האל״ **מו״ה דוד ליב ,** **וכתוב** עליה .

ציון קבר

דמוע תדמע עין כל יודעהו
וכל מכיריו יספקו כפים
דרוש הצלחת וטובת רעהו
לבו היה נכון בעודו בחיים
יש שכר לפעולתו פעולת ידהו
באשר הכינם מזוקקים שבעתים
ביומו את שכרו להנהילהו
נקרא שמה לאור באור החיים
נפשו תשבע מפרי כפהו
חלקו ונחלתו בעדן גן שמים
מה רב השבר לצאצאהו
ינון בלבם ויאנחו בשברון מתנים
ה״ה הגביר המפורסם משכיל ושלם
דרכיו מישרים מו״ה **דוד ליב**
בן המנוה הגביר מו״ה נחמיה ז״ל
נאסף אל עמיו כ״ח אלול שנת תרט״ו לפ״ק
תנצב״ה

בין אלופי הגבירים ונדיבים, אשר מנוחתם כבוד בבית הקברות **החדש** דקהלתנו הכי נכבד היה הרב הגביר הנודע לשם ותהלה איש **חי** רב פעלים מו״ה יעקב קאפל במ״ה יהושע העשיל היילפרין, אשר

בא הלום לעירנו לרגל המלאכה לבנין חומות המבצר דפה והוא היה מראשי הבונים, אשר אצלה לו הממשלה, עסקים גדולים ובנינים רבים בקבלנות, עד כי כמעט כל חומת המבצר נבנתה על ידו ורבים וכן שלמים הסתופפו בצלו, וימצאו מחיה בעסקיו הגדולים כי לבד בניני המבצר נהג פה עסקים שונים, גדולים ועצומים, והיו מוטות כנפי עסקיו מלא רוחב ברוססיה ליטא ופולין, ושמו הלך למרחוק ואחרי חלפו כמה שנים, מצאה כקן ידו לבנות לו בית כמו רמים בעיר החרשה, והעתיק משכנו מעיר בייאליסטאק לפה היא וביתו וכל זרעו וכל הנלוים אליו. ויהי ראשון לכל דבר צדקה וחסד בעירנו. ולבד אשר רבים היו באוכלי שולחנו ועושי דברו, אשר בצלו חיו, פזר נתן לאביונים צדקות רבות, והיה בתומכי בתי חסד דעירנו. גם רעיתו הכבודה, אשת חיל עטרת בעלה יראת ה׳, פרשה כפה לעני ואביון, ולחם לרעבים נתנה בכל שבוע, ביד רחבה ומלאה. ואחרי מיתה, נדב לב בעלה הגביר אותו לבנות גדר סביב הב ע, להיות לה לזכרון, ויבן את קיר החומה לפאת נגב תימנה. באורך גבול הב״ע; אך אחרי אשר בשנת הרט״ז קנו הגבאים חלקת השדה מאדוני הכפר, והב״ע רחב ונסב בכל גבולו סביב, נשאר הקיר בתוך ללא צורך. ונדכאו שתותיו בעת בנין הגדר שבנינו בשנת הרל״ט. וגדר אבניו נהרסה, ומהם לקחנו מעט אבנים לבנין החדש. אך בכל זאת יזכר שמו לטובה על נדבת לבו הטובה, אשר יזם לעשות, ואשר עשה והצליח. יהי זכרו ברוך:

אחר מותו בשנת תרי״ז הקימו בניו הגבירים, מצבת אבן שיש גדולה, מרבה להכיל, קבר אביהם ואמם גם יחד, היא המצבה, המתנוססת על אדמתה, בבית עולמים שלנו. ועליה כתוב פתוחי חותם, החרוזים האלה:

ירוה כל לב למראה זה הקבר
עליו ישאו מהי הוי אדון והוי הודו
קרובים ורחוקים יילילו זעקת שבר
בא כוכב יעקב אהה, גלה כבודו
קראו מספד דלים ותיפשי התורה
איה אור ישענו מעוזנו בעת צרה
פנה זיוו , כל תופע עוד נהרה
לכרו׳ לוקח שם צדקתו תצא כאור׳
הוא הרב הנגיר המפואר יקר
רוח ונדיב ואיש תבונות מו״ה
יעקב קאפל במ׳ יהושע
היילפרין נאסף אל עמיו ביום
טית להודש זיו שנת
הה חשך נוגה כבוד יעקב
לפ״ק

פה כפינה אשה יקרה פאר בעלה
יראתה וצדקתה מודעת בין החיים
גדלה בהייה. והצליחה בכל פעלה
אהה כצפור עשתה כנף ותעל
שמים
בת נדיב רבות פעלה בהיים היתה
דור יבא מעשיה בכל פה יהללו
ואיה איפה עתה דרך הנה ישאלו
דבר ישיני פה נוה ובמרום נשכת׳
היא האשה הכבודה היקרה
וההסידה מ׳ **פייגא** בת ה׳ מו״ה
דוד זללה״ה.
נפטרה ביום טית שבט שנת
הה אף גם הסידה בשמים
לפ״ק

הנה הגל הזה משכן נוות יקרות
יחדיו היו תמים בעודם בהיים
יחד פעלו צדק לשם ותפארת
לצדקה זרעו פה על האדמה
פרי מעלליהם יאכלו בצל אלוה שמה
ראו המצבה הלזו הנה למזכרת

יׄען פה גויותם יחד תשכונה בקברות
נׄפשותם כן יחד צרורות בצרור החיים

ביום הַשְלֵם מלאכת גדר הב״ע לכל עבודתו, שרתי את השירה הזאת לד׳ להודות לו על כל תגמולוהי עלי ׳ ואציגה פה בסוף חבורנו לזכר עולם .

אׄודך אלוה . כי מעודי החזקת בידי
רׄב טוב וחסד הפלאת לעשות עמדי
יׄמי חיי מעט ורעים ומלאי מכאובות
הׄיית לי מרפא ועזרתני לעשות טובות
לׄהיטיב לעמי ועדתי מנעורי למדתני
יׄמינך תמיד הישיעה לי ומקודש עזרתני
בׄכל משלח ידי צוית את הברכה
בׄלׄאׄ מורך . לכן תמיד נפשי עוז דרכה
אׄתה האל נתת בלבי עוז ואונים
בׄית אוסף לבנות . מחסה לאביונים
יׄשרי לב עזרוני ובי ימינך תמכה
מׄאתך תהלתי כי פעולתי בידי צלחה
וׄבבית תפלתנו . ראיתי שערורה ושמה
רׄבו מאד מהסוריו . ומלאכתו לא שלמה
יׄגעתי ברוב אונים לכלול יפיו לצבי והוד
בׄיפיו עתה תחזינה עינינו . ולבנו יגל מאד
נׄאקת עמי שמעתי אהה ! רבה עצבת

ידי זרים חלו בבית עולמים וחצר מות
מצבות קדושים נפצו לרסיסים ויעשו בתה
יום ליום הרבו תועבות ותרב הצעקתה
נפשי אז לבשה עוז. נשבעתי ואקימה
מקום הקדש לכבד ולבנות קיר דומה
בל יעברנו טמא. ורגל בהמה
ראתה עדתי ותגל כי היתה הרוחה
יום ז׳ אדר החלו הבונים לעשות המלאכה
סביב החצר עתה חומה בנויה לשם ותהלה
קבל נא אלי תודתי כמנחה טהורה סלה !

החרוזים הכתובים על פתחי הב״ע ליד שערים בביאה ולפני הבית

על שער הראשון. כתוב לאמר

זה השער דרך מבוא בית עולמים
שם ינוחו יחד. זקן ועול ימים
קטון וגדול שם הוא איש על מקומו
וזה הדרך בו הולך האדם אל בית עלמו לפ״ק

על שער השני

פה ינוחו על משכבותם כעשיר כהלך
כי אל מקום אחד הכל הולך

על שער השלישי

זה דרך בית עולמים וזה שער מקומו
כי הולך האדם אל בית עולמו לפ"ק א)

על קיר הבית

בשנת אדם להבל דמה ימיו כצל עובר לפ"ק

⁂

מה נורא המקום הזה מקום אופל וצלמות
עליו תשכן ענגה כביבו יגון ועצבת
תוכו מגור ופחד סר מר המות

⁂

שם חדלו רוגז . שנאה ואיבה
גבהות אדם שפל . שבתה מדהבה
עד הגל הזה ועדה המצבה

⁂

פה עמוד עובר וזכור את בוראך
הבט אל צור חוצבת נקרת בארך
בטרם יבא יום ותשוב אל בורך

⁂

הסר כעס מלבך וגאוה מגוה
זכרון היום ההוא יעלה על לבבך
אז תלך לבטח ובשלום תנוח על משכבך

א) לפ"ק הראשון רומז על בנין גדר הראשון . והשני מלא על זמן בנין הגדר שנית, ראה בפנים .